

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ὁ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΕΤΟΣ 84
ΤΕΥΧΟΣ 787
ΜΑΡΤΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2001

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

Βογατσικοῦ 7, 546 22 (ἤ Τ.Θ. 10335, 541 10) Θεσσαλονίκη

ΙΔΡΥΘΗ ΕΝ ΕΤΕΙ 1917
ΥΠΟ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ (†)

ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
κ.κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ Β′

ΣΥΝΤΑΞΙΣ
Μ. Πρωτοπρεσβύτερος ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΑΚΑΡΟΣ, Διδάκτωρ Θεολογίας

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΚΟΝΤΑΚΗΣ, Διδάκτωρ Θεολογίας

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ
ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: 5.000 δρχ. ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: 50 δολλάρια Η.Π.Α.
ΑΞΙΑ ΤΟΜΩΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΩΝ ΕΤΩΝ: 6.000 δρχ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ISSN 1011 - 3010

Ἀριθμ. Πρωτ. 83

ΛΟΓΟΣ ΚΑΤΗΧΗΤΗΡΙΟΣ ΕΠΙ Τῌ ΕΝΑΡΞΕΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΗΣ

+ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ
ΕΛΕῼ ΘΕΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΠΑΝΤΙ Τῼ ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ,
ΧΑΡΙΣ ΕΙΗ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗ ΠΑΡΑ ΤΟΥ
ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ ΧΡΙΣΤΟΥ,
ΠΑΡ᾽ ΗΜΩΝ ΔΕ ΕΥΧΗ, ΕΥΛΟΓΙΑ ΚΑΙ
ΣΥΓΧΩΡΗΣΙΣ

Ἡ Ἁγία Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία μας πάντοτε μᾶς ὑπενθυμίζει ὅτι πρέπει νά ἀσκούμεθα εἰς τήν ἀρετήν, διότι ὁ Πανάγαθος Δημιουργός μας ἔθεσεν εἰς τούς πρωτοπλάστους ὡς τρόπον ἐπιτεύξεως τοῦ νά γίνουν καθ᾽ ὁμοίωσιν Θεοῦ τήν ἄσκησιν, δηλαδή τόν ἔλεγχον τῶν ἐπιθυμιῶν. Αὐτός ὁ ἔλεγχος τῶν ἐπιθυμιῶν, ὁ ὁποῖος εἶναι τό βασικόν ἔργον τῆς ἀσκήσεως, δέν ἀφεώρα μόνον τούς πρωτοπλάστους, ἀλλά πραγματοποιεῖται ἀπό τόν ἀγωνιζόμενον χριστιανόν συνεχῶς καθ᾽ ὅλην τήν διάρκειαν τῆς ζωῆς του.

Γνωρίζουσα ὅμως ἡ Ἁγία Ἐκκλησία μας ὅτι ὑπάρχει εἰς τόν ἄνθρωπον ἡ τάσις τῆς χαλαρώσεως, ἡ ἀκόμη καί τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς ἀγωνιστικῆς διαθέσεως, ἐθέσπισε διαφόρους περιόδους ἐντατικωτέρας ἀσκήσεως. Αἱ περίοδοι αὗται προηγοῦνται τῶν μεγάλων ἑορτῶν καί εἶναι περίοδοι νηστείας, διότι καί ἡ πρός τούς πρωτοπλάστους ἐντολή τοῦ Θεοῦ ἦτο ἐντολή νηστείας.

Ἤδη εἰσερχόμεθα εἰς τήν περίοδον τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ἡ ὁποία εἶναι ἡ κυριωτέρα ἀσκητική περίοδος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους καί ἀποτελεῖ τήν προετοιμασίαν μας διά τήν ὑποδοχήν τῆς μεγάλης ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ καί τῆς νίκης Αὐτοῦ ἐπί τοῦ θανάτου, τοῦ ζοφερωτέρου ἐχθροῦ τοῦ ἀνθρώπου.

Τό στάδιον, λοιπόν, τῶν ἀρετῶν ἠνέῳκται, ψάλλει ἡ Ἐκκλησία μας, καί μᾶς προσκαλεῖ «οἱ βουλόμενοι ἀθλῆσαι εἰσέλθετε, ἀναζωσάμενοι τόν καλόν τῆς νηστείας ἀγῶνα». Ἀλλά βεβαίως δέν εἶναι ἡ νηστεία τό μόνον ἄθλημα, τό ὁποῖον καλούμεθα νά ἐπιτελέσωμεν κατά τήν Μεγάλην αὐτήν Τεσσαρακοστήν, οὐδέ ὁ σκοπός τῆς ἀσκήσεως εἶναι νά μετρῶμεν κατορθώματα. Σκοπός τῆς ἀσκήσεως εἶναι νά ἀγαθύνωμεν τήν ψυχήν μας, νά γεμίσωμεν αὐτήν μέ ἔμπρακτον ἀγάπην πρός τόν Θεόν καί τόν συνάνθρωπον, ἐμπιστοσύνην εἰς τήν Θείαν Πρόνοιαν, εἰρήνην καί πίστιν καί προσευχήν, δηλαδή ἔλλογον κοινωνίαν μετά τοῦ Θεοῦ.

Τήν κοινωνίαν μας μετά τοῦ Θεοῦ ἐμποδίζει πρωτίστως τό κλείσιμον εἰς τόν ἑαυτόν μας, ἡ αὐτάρκεια, ἡ ἐνδοστρέφεια, ὁ ἐγωκεντρισμός, ἡ ἀλαζονεία, τό φαρισαϊκόν προσωπεῖον τῆς αὐτοδικαιώσεως καί αὐτοϊκανοποιήσεως. Τήν αὐτήν κοινωνίαν μας μετά τοῦ Θεοῦ βοηθεῖ τό ἄνοιγμα τῆς καρδίας μας πρός τόν συνάνθρωπον, ἡ ἀγάπη, ἡ ἐλεημοσύνη, ἡ συμπάθεια, ἡ συμπόνοια, ἡ ταπείνωσις, ἡ αἴσθησις τῆς ἀνάγκης τῆς παρουσίας τοῦ ἄλλου εἰς τήν ζωήν μας.

Δι᾽ αὐτό καί ἡ ὀρθόδοξος χριστιανική ἄσκησις δέν ἀποβλέπει, ὡς εἴπομεν, εἰς τήν συγκομιδήν κατορθωμάτων πρός ἐπαύξησιν τῆς ἀνθρωπίνης κενοδοξίας, ἀλλ᾽ εἰς τήν αὔξησιν τῆς ἀγάπης καί τῆς ταπεινώσεως τῆς ψυχῆς καί ὅλων τῶν ἀγαθῶν διαθέσεων αὐτῆς. Ὁ ἀσκούμενος ὀρθόδοξος χριστιανός γνωρίζει ὅτι οὐδέν δύναται νά ἐπιτύχῃ ἄνευ τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ, καί συνεπῶς ἀποβλέπει ἀποκλειστικῶς εἰς τό νά ἔλθῃ εἰς αὐτήν τήν πνευματικήν κατάστασιν εἰς τήν ὁποίαν ἀρέσκεται ἡ Θεία Χάρις, αὐτή δέ εἶναι ἡ κατάστασις τῆς ἀνιδιοτελοῦς εἰρηνικῆς καί ταπεινῆς ἀγάπης. Γνωρίζει δέ ὅτι καί αὐτή ἡ κατάστασις εἶναι δῶρον τοῦ Θεοῦ, καί συνεπῶς πάντοτε ταπεινοφρονεῖ χαίρων ἐντός τῆς ἐπισκιαζούσης αὐτόν Θείας Χάριτος. Γνωρίζει

δέ καλῶς ὅτι ἐάν ὑπερηφανευθῇ, ὡς ὁ φαρισαῖος,ἐάν δέν ἀσκῆται συνεχῶς εἰς τήν ταπείνωσιν, ἡ ὁποία ἰσοδυναμεῖ μέ αὐτογνωσίαν τῆς ἰδίας ἀσθενείας, ὡς διαπιστώνει αὐτήν κατά τήν ἄσκησιν, θά ἀπολέσῃ τήν ἐπισκίασιν τῆς Θείας Χάριτος καί θά περιέλθῃ εἰς κατάστασιν πνευματικῆς ξηρότητος καί ἀκαρπίας. Ὡς ἐκ τούτου, ὅσον περισσότερον χαριτώνεται τόσον περισσότερον ἐπαισθάνεται τήν ἀναξιότητά του διά τοιαύτην θείαν δωρεάν, ἀλλά καί τό μεγαλεῖον αὐτῆς.

Ἰδού, λοιπόν, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἠγαπημένα, ὁδός εὐθεῖα, τήν ὁποίαν ὑποδεικνύει εἰς ἡμᾶς ἡ Ἁγία ἡμῶν Ἐκκλησία καί τήν ὁποίαν ἐβάδισαν πρό ἡμῶν ἐπιτυχῶς χιλιάδες πιστοί, ἀλλά καί βαδίζουν εἰσέτι σήμερον χιλιάδες ἀδελφοί μας. Ἄς εἰσέλθωμεν καί ἡμεῖς εἰς αὐτήν καί ἄς ἀγωνισθῶμεν τόν καλόν ἀγῶνα τῆς ἀνιδιοτελοῦς ἀγάπης, τῆς νηστείας, τῆς προσευχῆς καί τῆς ὑψοποιοῦ ταπεινώσεως, διά νά ὑποδεχθῶμεν κεκαθαρμένοι τήν ζωηφόρον Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Γένοιτο.

Ἁγία καί Μεγάλη Τεσσαρακοστή βα´
+ Ὁ Κωνσταντινουπόλεως
διάπυρος πρός Θεόν εὐχέτης πάντων ἡμῶν

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ
ΕΠΙ ΤΩι ΑΓΙΩι ΠΑΣΧΑ

Ἀριθμ. Πρωτ: 241

+ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ
ΕΛΕΩι ΘΕΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΠΑΝΤΙ ΤΩι ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΧΑΡΙΝ, ΕΙΡΗΝΗΝ ΚΑΙ ΕΛΕΟΣ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΕΝΔΟΞΩΣ ΑΝΑΣΤΑΝΤΟΣ ΣΩΤΗΡΟΣ ΧΡΙΣΤΟΥ

Χριστός Ἀνέστη !

«Ἵνα ὥσπερ ἠγέρθη Χριστός ἐκ νεκρῶν διά τῆς δόξης τοῦ Πατρός, οὕτω καί ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν» (*Ρωμ.* 6, 4).

Ἡ θριαμβική ἀναφώνησις «Χριστός Ἀνέστη», ὁ νικητήριος κατά τοῦ Θανάτου καί τοῦ Ἅιδου παιάν, χαρμοσύνως ἐπαναλαμβάνεται σήμερον ὑπό μυριάδων πιστῶν χριστιανῶν εἰς ὅλον τόν κόσμον. «Ἡ Ἐκκλησία, ἀποβάλλουσα τήν πένθιμον περιβολήν, ἐνδύεται λευκήν καί φεγγοβόλον στολήν, ὡς ἄν ἀντανακλᾷ ἐπ᾽ αὐτῆς ἡ λευκότης καί ἡ λάμψις τοῦ Ἀγγέλου, τοῦ ἀποκυλίσαντος τόν λίθον τοῦ μνημείου», γράφει ὁ πιστότατος Σκιαθίτης διηγηματογράφος Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, τοῦ ὁποίου ἐφέτος ἑορτάζομεν τήν ἑκατοστήν πεντηκοστήν ἐπέτειον τῆς γεννήσεως καί τήν ἐνενηκοστήν τῆς κοιμήσεως.

Πανηγυρίζει ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ καί πληροῦται τό στόμα τῶν πιστῶν χαρᾶς ἐν τῷ λέγειν «Ἀνέστη ὁ Κύριος». Διότι γνωρίζομεν ὅτι «Χριστός ἐγερθείς ἐκ νεκρῶν οὐκέτι

ἀποθνήσκει, θάνατος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει» (*Ρωμ.* 6,9). Καί ἐπί πλέον πιστεύομεν καί γνωρίζομεν ὅτι ἐφ᾽ ὅσον συνετάφημεν μετά τοῦ Χριστοῦ διά τοῦ βαπτίσματος, θά συζήσωμεν μετ᾽ Αὐτοῦ εἰς τήν αἰωνιότητα. Αὐτή εἶναι ἡ σωτηρία, αὐτή εἶναι καί ἡ αἰτία τῆς χαρᾶς ἡμῶν καί τῆς ἑορταστικῆς Πασχαλίου πανηγύρεως. Ἡ νέα ἐν Χριστῷ ζωή εἶναι πλέον γεγονός πραγματικόν. Ἡ ζωή τοῦ πιστοῦ μετά τήν Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ δέν εἶναι πλέον ὡς ἦτο πρό αὐτῆς. Ἤδη ἔχει κατέλθει τό Ἅγιον Πνεῦμα καί ἔχει σκηνώσει ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ζωή μας διανύεται πλέον ἐντός τῆς Θείας Χάριτος, ἐντός τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν τῆς Θεότητος, αἱ ὁποῖαι ποικιλοτρόπως μᾶς εὐεργετοῦν καί μᾶς ἀνακαινίζουν.

Αὐτή ὅμως ἡ μεγάλη δωρεά τοῦ Θεοῦ πρός ἡμᾶς συνεπάγεται τό ἐξ εὐγνωμοσύνης καί ἀγάπης πρός Αὐτόν χρέος μας νά ἀποδεχθῶμεν τό δῶρον, νά οἰκειωθῶμεν τήν προσφερομένην ἀναστάσιμον ζωήν, νά ζήσωμεν ἀξίως τῆς κλήσεως καί νά περιπατήσωμεν ἐν καινότητι ζωῆς. Διότι ἡ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ θά εἶναι γεγονός ἀφορῶν καί τό πρόσωπον ἑκάστου ἡμῶν μόνον ὅταν συνταυτισθῶμεν μετά τοῦ Χριστοῦ καί γίνωμε σύμφυτοι πρός τό ὁμοίωμα τοῦ θανάτου Αὐτοῦ διά τήν ἁμαρτίαν, ὥστε νά συζήσωμεν μετ᾽ Αὐτοῦ ἐν Θεῷ ἀναγεννημένοι ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ καί καθαιρόμενοι συνεχῶς, ὥστε νά παραμένωμεν κατοικητήριον Αὐτοῦ.

Αὐτή ἡ καινότης τῆς ζωῆς, ἡ νέα ζωή εἰς τήν ὁποίαν μᾶς εἰσάγει ἡ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ, εἶναι ζωή ἐντός τῆς Θείας Χάριτος, ζωή ἡ ὁποία κατευθύνεται, συναινούντων ἡμῶν καί συνευδοκούντων, ὑπό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Ὁ κόσμος δι᾽ ἡμᾶς ἔχει διευρυνθῆ. Τά ὅρια αὐτοῦ δέν εὑρίσκονται εἰς τήν ὑλικήν πραγματικότητα. Τά ἐνδιαφέροντά μας δέν περιορίζονται εἰς τά ὅρια τῆς κτιστῆς φύσεως. Ἀποβλέπομεν καί εἰς τήν ζωήν ἐπέκεινα τοῦ σώματος καί προετοιμαζόμεθα διά τήν αἰωνιότητα.

Ἐντός αὐτῆς τῆς ἀναστασίμου προοπτικῆς τά συμβαίνοντα εἰς τόν κόσμον τοῦτον λαμβάνουν ἄλλην διάστασιν. Αἱ θλίψεις ἀντιμετωπίζονται ὡς παροδικαί κατά τήν ἀληθῆ φύσιν αὐτῶν. Τό βάρος τῶν ἀνθρωπίνων δεινῶν ἐλαφρύνεται διά τῆς ἐλπίδος. Αἱ θεόσδοτοι χαραί καθαγιάζονται καί βιώνονται ὡς πρόγευσις τῆς αἰωνίου χαρᾶς,

τήν ὁποίαν οὐδείς δύναται νά ἀφαιρέσῃ ἀπό ἡμᾶς. Ὁλόκληρος ἡ ζωή μας μεταβάλλεται εἰς νέαν, διαφορετικήν ἀπό τήν ζωήν τῶν μακράν τοῦ Χριστοῦ ἀνθρώπων. Ἐπικρατεῖ πλέον ἐντός ἡμῶν ἡ ἀναστάσιμος χαρά καί βεβαιότης, ἡ ὁποία μᾶς ὁπλίζει μέ θάρρος, μέ αἰσιοδοξίαν, μέ ἐνδιαφέρον καί ἀγάπην διά τόν συνάνθρωπον καί διά τήν κτίσιν ὅλην.

Τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά,

Ἡ Ἀνάστασις δέν εἶναι ἕν γεγονός τό ὁποῖον ἀφήνει ἀνεπηρέαστον τήν ζωήν μας. Εἶναι τό θεμέλιον τῆς αἰσιοδοξίας, τῆς δημιουργικότητος, τῆς ἀγάπης, τοῦ ἐνδιαφέροντος ἡμῶν δι᾽ ὅλους καί δι᾽ ὅλα καί τῆς ἀναφαιρέτου χαρᾶς ἡμῶν ἐν Χριστῷ.

Μετά πατρικῆς ἀγάπης εὐχόμεθα εἰς ὅλους νά ζήσετε ἐν πληρότητι τήν ἀναστάσιμον χαράν καί νά περιπατῆτε ἐφ᾽ ἑξῆς «ἐν καινότητι ζωῆς», κατευθυνόμενοι καί ἐξαγιαζόμενοι ὑπό τῆς Θείας Χάριτος, ἡ ὁποία θεραπεύει τά ἀσθενῆ καί ἀναπληροῖ τά ἐλλείποντα.

Τῷ δέ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντι καί χαρισαμένῳ ἡμῖν τήν νέαν ζωήν Χριστῷ τῷ ἀληθινῷ Θεῷ ἡμῶν, εὐχαριστία, δόξα καί τιμή εἰς τούς αἰῶνας. Ἀμήν.

Ἅγιον Πάσχα 2001
+ Ὁ Κωνσταντινουπόλεως
διάπυρος πρός Χριστόν Ἀναστάντα
εὐχέτης πάντων ὑμῶν·

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
Ἀριθμ. Πρωτ: 65.-

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 13.2 2001

ΠΟΙΜΑΝΤΟΡΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ Κ.Κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ ΤΟΥ Β′ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΕΠΤΟΥ ΗΜΩΝ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

Πρός
Τόν Ἱερόν Κλῆρον
καί τό Χριστεπώνυμον Πλήρωμα
τῆς Ἁγιωτάτης Μητροπόλεως Θεσσαλονικης
Ἐνταῦθα

Τέκνα ἡμῶν ἐν Κυρίῳ Ἀγαπητά!

Ἡ Μητηρ ἡμῶν Μεγαλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησια δια τῆς ἀρίστης οἰακοστροφιας, την ὁποιαν ἐπιτελεῖ ἡ Αὐτοῦ Θειοτάτη Παναγιοτης, ὁ Ἀρχιεπισκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νεας Ῥωμης και Οἰκουμενικος Πατριαρχης Κύριος Κύριος ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ, τυγχανει κατα παντα φιλοστοργος, και ὡς ἐκ τουτου, ἡμεῖς τα ἐν Κυριω πνευματικα Αὐτῆς τεκνα, ἔχομεν ὑποχρεωσιν καθ᾽ ἕκαστον ἔτος, ταπεινῶς νά ἐνισχύσωμεν Ταυτην ἠθικῶς και οἰκονομικῶς.

Ὁ Παναγιωτατος Οἰκουμενικος ἡμῶν Πατριαρχης, Αὐθεντης και Δεσποτης ἡμῶν Κυριος Κυριος ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ, νυχθημερόν ἀγωνιζεται δια την θεραπειαν ἁπασῶν τῶν ἠθικῶν καί ὑλικῶν ἀναγκῶν τοῦ Σεπτοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρονου.

Ὅθεν, παρακαλοῦμεν ἅπαντας Ὑμᾶς, τά ἐν Κυρίῳ Πνευματικά ἡμῶν Τέκνα, Ἱερόν Κλῆρον καί Περιούσιον Λαόν, ὅπως γενναίως ἐνισχύσωμεν, ὑλικῶς καί ἠθικῶς τούς ὡραιοτάτους πνευματικούς ἀγῶνας εἰς τούς ὁποίους καθ' ἑκάστην ἀναλίσκεται ὁ Μεγαλομάρτυς καί Σεπτός ἡμῶν Παναγιώτατος Οἰκουμενικός Πατριάρχης, Κύριος Κύριος ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ.

Τό συγκεντρωθησόμενον ποσόν, θά ἐπιδώσωμεν ἡμεῖς διά τραπεζικῆς ἐπιταγῆς εἰς τάς Σεπτάς καί Τιμίας Χεῖρας Αὐτοῦ, κατά τήν ἐπίσκεψιν εἰς τήν ὁποίαν θά προβῶμεν κατόπιν ἀδείας Τούτου καί τῆς Ἁγίας καί Ἱερᾶς ἡμῶν Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, κατά τήν ἑβδομάδα μετά τήν Κυριακήν τοῦ Θωμᾶ.

Ὁ Θεός τῆς εἰρήνης καί τῆς ἀγάπης ἔσται μεθ' ἡμῶν.

Διάπυρος πρός Θεόν Εὐχέτης
Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ

+ Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ ὁ Β'

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
Ἀριθμ. Πρωτ: 53

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 25ῃ Μαρτίου 2001.-

ΠΟΙΜΑΝΤΟΡΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ Κ. Κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ ΤΟΥ Β′ ΕΠΙ ΤΗ 25Η ΜΑΡΤΙΟΥ

Πρός
τά ἐν Κυρίῳ πνευματικά Αὐτοῦ Τέκνα,

Τέκνα ἡμῶν ἐν Κυρίῳ Ἀγαπητά!

«Σήμερον τῆς σωτηρίας ἡμῶν τό κεφάλαιον καί τοῦ ἀπ᾽ αἰῶνος μυστηρίου ἡ φανέρωσις, ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ Υἱός τῆς Παρθένου γίνεται...»

Διά τῶν ὡραιοτάτων τούτων λόγων ἄρχεται τό ἀπολυτίκιον τό ἀναφερόμενον εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς Κυρίας Θεοτόκου, Ἥτις καί ὑπηρέτησεν, Χάριτι Θείᾳ, τό Μυστήριον τῆς Θείας Οἰκονομίας, κατά τρόπον ἄριστον.

Ἡ φανέρωσις τούτου ἀποτελεῖ τό κεφάλαιον τῆς Σωτηρίας τῆς ἀνθρωπότητος, καί ἅπασα ἡ ἀνθρωπότης, ἐν εὐλαβείᾳ πολλῇ καί εὐγνωμοσύνῃ ἀπείρῳ, θά πρέπει νά ἀναφέρεται πρός τήν Ὑπηρετήσασαν εὐόρκως τό Μυστήριον τῆς Λυτρώσεως καί Σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ Θεῖος Παῦλος εἰς τήν πρός Ῥωμαίους Ἐπιστολήν, κεφ. 16ον, στίχον 25ον, ἀποκαλεῖ τό ἐν λόγῳ Μυστήριον «μυστήριον χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένον», εἰς δέ τήν πρός Κολοσσαεῖς ἐπιστολήν, κεφ. 1ον, στίχον 26ον, «μυστήριον ἀποκεκρυμμένον ἀπό τῶν αἰώνων καί ἀπό τῶν γενεῶν, τό ὁποῖον νῦν ἐφανερώθη τοῖς ἁγίοις Αὐτοῦ».

Ἑπομένως καί ἡμεῖς οἱ Ὀρθόδοξοι Χριστιανοί, ὅλως ἰδιαιτέρως χαιρόμεθα κατά τήν σήμερον ἡμέραν, ἕνεκα τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Σωτηριώδους τούτου Μυστηρίου καί ἀνα-

φωνοῦμεν, ὡς καί ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριήλ πρός τήν Παναγίαν Παρθένον: «Χαῖρε Κεχαριτωμένη Μαρία, ὁ Κύριος μετά Σοῦ, Εὐλογημένη Σύ ἐν γυναιξί, καί εὐλογημένος ὁ καρπός τῆς κοιλίας Σου, ὅτι Σωτῆρα ἔτεκες τῶν ψυχῶν ἡμῶν». Τήν εὐγνωμοσύνην δέ ταύτην ἡμῶν πρός τήν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον δέον ἑκάστοτε νά ἐκδηλώνωμεν δι᾽ ἔργων ἀγαθῶν καί τῷ Θεῷ εὐαρέστων.

Ἰδιαιτέρως ἡμεῖς οἱ Ὀρθόδοξοι Ἕλληνες τιμῶμεν δεόντως Ταύτην διότι πλέον τῶν ἄλλων διετέλεσε καί Ὑπέρμαχος Στρατηγός τοῦ Εὐσεβοῦς ἡμῶν Ἔθνους. Οἱ Ἥρωες ἡμῶν, οἵτινες ἐνισχυόμενοι ὑπό τῶν Πρεσβειῶν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου πρός τόν Παντοδύναμον Κύριον βροντοφωνοῦσι μέ πρῶτον τόν Ἀρχιστράτηγον τοῦ Ἀγῶνος Θεόδωρον Κολοκοτρώνην ἤ Γέροντα τοῦ Μωριᾶ ἄλλως ἀποκαλούμενον: «Ἕλληνες! Θά νικήσωμεν. Εἶναι θέλημα τοῦ Θεοῦ. Εἶναι πλησίον ἡμῶν καί βοηθεῖ ἡμᾶς, διότι πολεμοῦμεν διά τήν Πίστιν ἡμῶν, διά τήν Πατρίδα ἡμῶν καί διά τήν Ἐλευθερίαν ἡμῶν. Καί ὅταν ὁ Δίκαιος Θεός, Ὅστις δικαιοσύνας ἠγάπησεν, βοηθεῖ ἡμᾶς, ποῖος ἐχθρός δύναται νά νικήσῃ ἡμᾶς;»

Ὁ δέ Μέγας Ἐθναπόστολος καί Ἔνδοξος Ἱερομάρτυς τοῦ Χριστοῦ Ἅγιος Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός, ἀπευθυνόμενος πρός τήν νεολαίαν τονίζει: «Ἅπαντα τά Ἑλληνόπουλα πρέπει νά ἐκμάθωσι, καί νά ὁμιλῶσι καλῶς, καί νά γράφωσιν ὀρθῶς τήν γλῶσσαν τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων καί μάλιστα τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί πλείστων ὅσων Πατέρων τῆς Ἁγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας. Καί ἐκ τῆς ὀρθῆς ἐκμαθήσεως τῆς γλώσσης νά ἀποβαίνωσιν ἄνθρωποι ἀληθεῖς. Διότι ὁ ἀμόρφωτος ἄνθρωπος... δέν εἶναι ἄξιος νά ὑπερασπίσῃ τήν ἐλευθερίαν του».

Ὁ δέ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης τονίζει: «Μάχου ὑπέρ Πίστεως καί Πατρίδος. Εἶναι καιρός νά ἀποτινάξωμεν τόν ἀφόρητον ζυγόν τῶν Ὀθωμανῶν. Νά ἐλευθερώσωμεν τήν Πατρίδα, ἵνα ὑψώσωμεν τό σημεῖον διά τοῦ ὁποίου πάντοτε νικῶμεν, λέγω τόν Τίμιον Σταυρόν. Καί οὕτω ἐκδικήσωμεν τήν Πατρίδα καί τήν Ὀρθόδοξον ἡμῶν Πίστιν».

Ὁ Ἐνδοξότατος Στρατηγός τοῦ Ἀγῶνος Μακρυγιάννης βροντοφωνεῖ: «Ἀποθνήσκομεν διά τήν Πατρίδα ἡμῶν, διά τήν Θρησκείαν ἡμῶν καί πολεμοῦμεν ὅσον δυνάμεθα ἐναντίον

τῆς τυραννίας. Καί ὁ Θεός Βοηθός».

Ὁ δέ Ῥήγας Φερραῖος, ὁ Βελεστινλῆς ὁμολογεῖ μετά παρρησίας: «Ἄφθονον σπορον ἔσπειρα. Τό Ἔθνος μου ἄς φροντίση να θερισῃ τούς γλυκεῖς και εὐχύμους καρπούς του».

Ἡ δε Ἡρωῒς τοῦ Ἀγῶνος Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα τονίζει: «Ὑπό τήν σκιαν τοῦ Σταυροῦ θά ῥεύσῃ ἐπίσης τό αἷμα μου, ὅπως και το αἷμα τοῦ συζύγου μου καί τῶν τέκνων μου. Εὐλογητος ὁ Θεος! Ἀλλα θά νικησωμεν ἤ θά παύσωμεν νά ζῶμεν. Θα ἔχωμεν ὅμως την παρηγοριαν, ὅτι δέν ἀφησαμεν ὄπισθεν ἡμῶν δούλους Ἕλληνας».

Τοιουτοτροπως ἀπεφαινοντο ἅπαντες οἱ εἰς Χριστόν πιστεύοντες Ἕλληνες και Ἑλληνίδες. Ἡ Πίστις καί ἡ Εὐλαβεια τῶν Ἡρωων και τῶν Ἡρωΐδων τοῦ 1821, ἦσαν ἐκεῖναι, αἵτινες συνετελεσαν εἰς τήν ἀπόκτησιν τοῦ δένδρου τῆς Ἐλευθερίας δια τῶν γλυκυτάτων και εὐχύμων αὐτοῦ καρπῶν, ἵνα ἐπαναλαμβανωμεν και ἡμεῖς μετά τοῦ Θεοπνευστου Συγγραφεως Ἀποστόλου Παύλου: «Τῇ ἐλευθερίᾳ ᾗ Χριστος ἡμᾶς ἠλευθερωσε, στήκετε, καί μή πάλιν ζυγῷ δουλειας ἐνεχεσθε» (Γαλ. 5. 1).

Ταῦτα ἐν ὀλιγοις περιεχουσιν αἱ δυο μέγισται Ἑορταί, ἥ τε Θρησκευτικη τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Κυριας Θεοτοκου καί ἡ Ἐθνικη τῆς Ἐπαναστασεως τοῦ 1821.

Τέκνα ἡμῶν ἐν Κυρίῳ Ἀγαπητά!

Ἔχοντες ταῦτα ὑπ' ὄψιν Ὑμῶν, μη φοβεῖσθε. Ὁ Θεός εἶναι μεθ' ἡμῶν. Και «εἰ Θεος μεθ' ἡμῶν, οὐδεις καθ' ἡμῶν»

Διάπυρος πρός Θεόν Εὐχέτης,
Ὁ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ

+ Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ ὁ Β´

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
Ἀριθμ. Πρωτ.: 473

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 13ῃ Ἀπριλίου 2001

ΠΟΙΜΑΝΤΟΡΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ Κ.Κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ τοῦ Β΄

ΕΠΙ Τῌ ΑΓΙᾼ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛῌ ΠΑΡΑΣΚΕΥῌ

Πρός
τά ἐν Κυρίῳ πνευματικά Αὐτοῦ Τέκνα,

«Σήμερον μετ᾽ ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ Παραδείσῳ» (Λκ. 23, 43).

Μέγιστον κατόρθωμα τοῦ Σταυροῦ, *Τέκνα ἡμῶν ἐν Χριστῷ Σταυρωθέντι, Ἀγαπητά,* τό ὁποῖον ὑπερβαίνει πᾶσαν ἀνθρωπίνην διάνοιαν τυγχάνει τό ὅτι σήμερον, ἀνέῳξε τόν Παράδεισον, ὅστις ἦτο κεκλεισμένος. Δύο τυγχάνουσι τά μέγιστα κατορθώματα τοῦ Σταυροῦ, τοὐτέστι, καί τόν Παράδεισον ἀνέῳξε καί τόν ληστήν εἰσήγαγε· ἀπέδωκεν εἰς αὐτόν τήν ἀρχαίαν πατρίδα καί ἐπανήγαγεν αὐτόν εἰς τήν πατρῴαν πόλιν.

«Σήμερον μετ᾽ ἐμοῦ ἔσῃ», φησίν, *«ἐν τῷ Παραδείσῳ»*. Τί λέγεις; Ἐσταύρωσαι καί προσήλωσαι ἐν τῷ Σταυρῷ ἥλοις, καί Παράδεισον ἐπαγγέλῃ; Πῶς λοιπόν χαρίζεις αὐτά; Κι᾽ ὅμως ὁ Παῦλος λέγει, ὅτι *«ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας» (Β΄ Κορινθ. 13, 4).*

Ἀλλ᾽ ἄκουε αὐτά πού προσθέτει *«ἀλλά ζῇ»*, λέγει *«ἐκ*

δυνάμεως Θεοῦ». Καί πάλιν ἀλλαχοῦ *«Ἡ γάρ δύναμίς μου, ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται» (Β΄ Κορινθ. 12, 9).* Διά τοῦτο ἐν τῷ Σταυρῷ νῦν, φησίν, ἐπαγγέλλομαι, ἵνα καί διά τούτου τήν ἐμήν καταμάθῃς δύναμιν. Οὐ γάρ νεκρόν ἀναστήσας, οὐ θαλάττῃ ἐπιτάξας, οὐ δαίμοσιν ἐπιτιμήσας, ἀλλ᾽ Ἐσταυρωμένος, προσηλωμένος, ὑβριζόμενος, ἐμπτυόμενος, λοιδορούμενος, χλευαζόμενος, παρά πάντων διασυρόμενος, ἴσχυσε τήν πονηράν τοῦ ληστοῦ διάνοιαν ἐφ᾽ Ἑαυτόν ἐπισπάσασθαι.

Πρόσεχε τήν δύναμίν Του, πού φαίνεται ὁλοκάθαρα καί ἐκ τῶν δύο. Τήν κτίσιν ἐκλόνησε, τάς πέτρας διέῤῥηξε, τήν πέτρας ἀναισθητοτέραν τοῦ ληστοῦ ψυχήν κηροῦ μαλακωτέραν εἰργάσατο.

«Σήμερον μετ᾽ ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ Παραδείσῳ». Τί λέγεις; Τά Χερουβείμ τηρεῖ τόν Παράδεισον καί ἡ φλογίνη ῥομφαία, καί Σύ τῷ ληστῇ τήν ἐκεῖ εἴσοδον ἐπαγγέλλῃ; Ναί, φησίν· Ἐγώ γάρ καί τῶν Χερουβείμ εἰμί Δεσπότης, καί φλογός καί γεέννης καί ζωῆς καί θανάτου τήν ἐξουσίαν ἔχω· διό καί λέγει· *«σήμερον, μετ᾽ ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ Παραδείσῳ».*

Ἄν ἴδωσι τόν Δεσπότην αἱ Δυνάμεις ἐκεῖναι, εὐθέως ὑποχωροῦσι καί παραχωροῦσι τήν θέσιν των. Εἰς τήν ἱεράν γάρ εἰσιών πατρίδα, τόν ληστήν μεθ᾽ Ἑαυτοῦ εἰσφέρει, οὐχί ἀτιμάζων τόν Παράδεισον τοῖς ποσί τοῦ ληστοῦ, μή γένοιτο, ἀλλά ταύτῃ μᾶλλον τιμῶν. Τιμή γάρ Παραδείσου, τόν Τοιοῦτον ἔχειν Δεσπότην, οὕτω Δυνατόν καί Φιλάνθρωπον, ὡς καί ληστήν δύνασθαι ποιῆσαι ἄξιον τῆς τρυφῆς τῆς ἐν τῷ Παραδείσῳ.

Καί ὅτε ἐκάλει τελῶνας καί πόρνας εἰς τήν Βασιλείαν τῶν Οὐρανῶν, δέν τό ἔκαμε αὐτό διά νά καταισχύνῃ τήν Βασιλείαν, ἀλλά διά νά τήν τιμήσῃ ἰδιαιτέρως, καί διά νά ἀποδείξῃ ὅτι Οὗτος ἐστίν ὁ Κύριος τῆς τῶν Οὐρανῶν Βασιλείας.

Μεγίστη τιμή, πολύ τῆς φιλανθρωπίας τό μέγεθος, ἄφατος ἡ ὑπερβολή τῆς ἀγαθότητος· τοῦ γάρ εἰς τόν Παράδεισον εἰσελθεῖν μείζων τιμή τό μετά τοῦ Δεσπότου εἰσελθεῖν. Τί τό σπουδαῖον ἐπέδειξεν ὁ ληστής, ἵνα φανῇ ἀμέσως ἐκ τοῦ Σταυροῦ ἄξιος διά τόν Παράδεισον; Ἀνεγνώρισε τόν Κύριον τῶν Οὐρανῶν, λέγων τούς ὀλίγους ἐκείνους λόγους, οἵτινες τόν ἀνέδειξαν ἄξιον εἰσέτι καί διά τόν Παράδεισον, *«Μνήσθητί μου, Κύριε ἐν τῇ Βασιλείᾳ Σου» (Λκ. 23,*

42).

Ἴδωμεν αὐτοῦ τήν μεγάλην σύνεσιν. Ἐλοιδόρει αὐτόν, φησίν, ὁ ἕτερος ληστής· καί γάρ ἕτερος ἦν ληστής συνεσταυρωμένος, ἵνα πληρωθῇ τό παρά τοῦ προφήτου εἰρημένον, ὅτι *«καί μετά ἀνόμων ἐλογίσθη» (Ἠσ. 53, 12).*

Εἶδες ληστήν καί ληστήν; Ἀμφότεροι ἐν τῷ Σταυρῷ, ἀμφότεροι ἀπό βίου ληστρικοῦ, ἀλλ᾽ οὐκ ἀμφότεροι ἐν τοῖς αὐτοῖς· ἀλλ᾽ ὁ μέν Βασιλείαν ἐκληρονόμησεν, ὁ δέ εἰς γέενναν παρεπέμπετο. Ἀλλά καί τῷ ἑτέρῳ ληστῇ σφοδρῶς ἐπιτίθεται, καί λέγει· *«οὐδέ φοβῇ σύ τόν Θεόν; » (Λκ 23, 40).* Εἶδες τό θάῤῥος τοῦ ληστοῦ; Ὅστις δι᾽ αὐτῆς τῆς ὁμολογίας κατακτᾷ τήν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ; Εἶδες παῤῥησίαν ἐν Σταυρῷ; Εἶδες φιλοσοφίαν; Εἶδες εὐλάβειαν; Εἶναι ὡσάν νά τοῦ λέγει τά ἑξῆς· μή προσέχεις εἰς τό ἐπίγειον δικαστήριον, μή κρίνεις ἐξ αὐτῶν πού βλέπεις· ὑπάρχει ἄλλος κριτής ἀόρατος, τό δικαστήριον τοῦ ὁποίου εἶναι ἀμερόληπτον καί δέν εἶναι δυνατόν νά κάμῃ λάθος.

Ὁ Θεός γάρ κριτής δίκαιος, καί τό κρῖμα Αὐτοῦ ὡς φῶς ἐξελεύσεται· οὐκ ἔχει σκότος, οὐδεμίαν δέχεται παρατροπήν. Διά τοῦ τρόπου αὐτοῦ ὁ ληστής ἀνήγαγε τόν ἕτερον ληστήν εἰς τό ἄνω δικαστήριον, ἐπί τό βῆμα τό φοβερόν, ἐπί τό κριτήρον τό ἀδέκαστον. *«Οὐδέ φοβῇ σύ τόν Θεόν;».* Εἶδες φιλοσοφίαν ληστοῦ, εἶδες σύνεσιν, εἶδες διδασκαλίαν; Ἀμέσως ἐκ τοῦ Σταυροῦ εἰσῆλθεν εἰς τόν οὐρανόν. Εἰπών γάρ· *«οὐδέ φοβῇ σύ τόν Θεόν»* ἐπήγαγεν, *«ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι ἐσμέν».* Πρόσεξε τήν τελείαν ἐξομολόγησίν του. Τί σημαίνει *«ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι ἐσμέν»*; Διά τῆς ἰδίας τιμωρίας ἐτιμωρήθημεν. *«Καί ἡμεῖν μέν»*, φησί, *«δικαίως· ἄξια γάρ ὧν ἐποιήσαμεν ἀπολαμβάνομεν».* Εἶδες ἐξομολόγησιν τελείαν ἐν τῷ Σταυρῷ; Εἶδες πῶς ἀπενίψατο διά τῶν ῥημάτων τά ἁμαρτήματα; Εἶδες πῶς ἐπλήρωσεν ἐκεῖνο τό προφητικόν παράγγελμα· *«λέγε σύ τάς ἀνομίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῇς;» (Ἠσ. 43,26).* Αὐτός ἑαυτοῦ κατήγορος γίνεται, λέγων· *«ἡμεῖς δικαίως· ἄξια γάρ ὧν ἐπράξαμεν ἀπολαμβάνομεν· Οὗτος δέ οὐδέν ἄτοπον ἔπραξεν».* Εἶδες εὐλάβειαν ἐπιτεταμένην; Τότε καί τήν ἱκεσίαν προσαγαγεῖν ἐθάῤῥησε λέγων· *«Μνήσθητί μου, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ Βασιλείᾳ Σου».* Οὐκ ἐτόλμησε πρότερον εἰπεῖν «μνήσθητί μου», ἕως ὅτε διά τῆς ἐξομολογήσεως ἐκάθηρε ἑ-

αυτόν τοῦ ῥύπου τῶν ἁμαρτημάτων, ἕως ὅτε καταδικάσας ἑαυτόν ἀνεύθυνον εἰργάσατο, ἕως ὅτε διά τῆς κατηγορίας ἀπέθετο τά πλημμελήματα. Ὁρᾷς πόσον ἰσχύει ἐξομολόγησις καί ἐν αὐτῷ τῷ Σταυρῷ;

Ἄς ζηλώσωμεν καί ἡμεῖς ἀγαπητοί μου τήν εἰλικρινῆ μετάνοιαν τοῦ ληστοῦ, καί ἄς κοσμήσωμεν τήν ψυχήν ἡμῶν διά τῶν ἀρετῶν, ἵνα καί τῆς Βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτύχωμεν καί καταξιωθῶμεν τῆς ἀπολαύσεως τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν, Χάριτι καί Φιλανθρωπίᾳ τοῦ δι᾽ ἡμᾶς Σταυρωθέντος Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ᾽ Οὗ τῷ Πατρί, ἅμα τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμή, νῦν καί ἀεί, καί εἰς τούς αἰῶνας τῶν αἰώνων· Ἀμήν.

Διάπυρος
πρός τόν δι᾽ ἡμᾶς Σταυρωθέντα
Παθόντα καί Ταφέντα Κύριον
Εὐχέτης

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ

+ Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ ὁ Β′

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
Ἀριθμ. Πρωτ.: 448

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 15ῃ Ἀπριλίου 2001

ΠΟΙΜΑΝΤΟΡΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ Κ.Κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ τοῦ Β΄

ΕΠΙ Τῌ ΑΝΑΣΤΑΣΕΙ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

Πρός
τά ἐν Κυρίῳ πνευματικά Αὐτοῦ Τέκνα,

Τέκνα ἡμῶν ἐν Χριστῷ Ἀναστάντι Ἀγαπητά!

Ἡ Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀποτελεῖ τό μέγιστον γεγονός τῆς ἐπιγείου ζωῆς Του. Ἀποτελεῖ τήν Ἑορτήν τῶν Ἑορτῶν καί τήν Πανήγυριν τῶν Πανηγύρεων. Σήμερον καταργεῖται ἡ ἐξουσία τοῦ διαβόλου. Σήμερον ἐλύθησαν τά δεσμά τοῦ θανάτου, ἐξηφανίσθη ἡ νίκη τοῦ Ἅδου. Σήμερον καί ἡμεῖς ἐπαναλαμβάνομεν μετά τοῦ Προφήτου, τούς ὡραιοτάτους τούτους καί θεοπνεύστους λόγους «ποῦ σου θάνατε, τό κέντρον; Ποῦ σου, Ἅδη τό νῖκος; *(Α΄ Κορινθίους 15, 55).*

Ὁ Κύριος συνέτριψε διά τῆς Ἀναστάσεώς Του τάς χαλκᾶς πύλας τοῦ Ἅδου καί ἐξηφάνισε αὐτόν τοῦτον τόν θάνατον. Μετέβαλε τήν προσηγορίαν αὐτοῦ· οὐκέτι γάρ θάνατος λέγεται, ἀλλά κοίμησις καί ὕπνος. Διότι πρό τῆς

ἐλεύσεως τοῦ Κυρίου καί τῆς Σταυρικῆς Του θυσίας, ἦτο φοβερόν διά τόν ἄνθρωπον τό ὄνομα τοῦ θανάτου· τοῦ θανάτου τοῦ σωματικοῦ, ὅστις ἀπετέλει καί κατάλοιπον τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας. Οὐ μόνον δέ θάνατος ἐκαλεῖτο ἡ διάλυσις τῆς ψυχῆς ἀπό τοῦ σώματος, ἀλλά καί ᾍδης. Ἄκουε γάρ τοῦ μέν Πατριάρχου Ἰακώβ λέγοντος· *«κατάξετε τό γῆρας μου μετά λύπης εἰς ᾌδου» (Γεν. 42, 38)*· τοῦ δέ Προφήτου πάλιν· *«ἤνοιξεν ὁ ᾍδης τό στόμα αὐτοῦ» (Ἠσ. 5, 14)*, καί πάλιν ἑτέρου Προφήτου λέγοντος· *«ῥῦσαί με ἐξ ᾌδου κατωτάτου» (Ψαλμ. 85, 13)*, καί πολλαχοῦ εὑρίσκεις ἐπί τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, θάνατον καί ᾍδην καλουμένην τήν ἐντεῦθεν μετάστασιν.

Ἀφ᾽ ὅτου ὅμως, ὁ Χριστός, ὁ καί Θεός ἡμῶν προσέφερεν τήν Σταυρικήν Του Θυσίαν ἐπί τοῦ Γολγοθᾶ καί ἀνεστήθη, ἀφῄρεσε καί αὐτάς τάς ὀνομασίας ὁ Φιλάνθρωπος Κύριος, διότι ὁ θάνατος εἰς τό ἑξῆς λέγεται κοίμησις, καί ὕπνος ἡ ἀναχώρησις ἐκ τῆς παρούσης ζωῆς. Διότι ἐάν πιστεύωμεν ὅτι ὁ Ἰησοῦς *«ἀπέθανε καί ἀνέστη, οὕτω καί ὁ Θεός τούς κοιμηθέντας ἄξει σύν Αὐτῷ» (Α΄ Θεσ. 4, 14).*

Ὡς ἐκ τούτου ἅπαντες τοίνυν χαίρομεν, σκιρτῶμεν καί ἀγαλλόμεθα. Εἰ γάρ καί ὁ Δεσπότης ἡμῶν ἐνίκησεν καί τό τρόπαιον ἔστησεν, ἀλλά κοινή καί ἡμῶν ἡ εὐφροσύνη καί ἡ χαρά. Διά γάρ τήν ἡμετέραν σωτηρίαν πάντα εἰργάσατο· καί δι᾽ ὧν ἡμᾶς κατεπάλαισεν ὁ διάβολος, διά τούτων αὐτοῦ περιεγένετο ὁ Χριστός.

Ἀντί τῆς Εὔας ἡ Μαρία· ἀντί τοῦ ξύλου τοῦ εἰδέναι γνωστόν καλοῦ καί πονηροῦ, τό ξύλον τοῦ Σταυροῦ· ἀντί τοῦ θανάτου τοῦ Ἀδάμ, ὁ δεσποτικός θάνατος.

Ταῦτα τοῦ Σταυροῦ τά κατορθώματα, ταῦτα τῆς Ἀναστάσεως μεγίστη ἀπόδειξις. Διό σήμερον ἄγγελοι σκιρτῶσιν, καί πᾶσαι αἱ οὐράνιαι δυνάμεις ἀγάλλονται, συνηδόμεναι ἐπί τῇ σωτηρίᾳ τοῦ κοινοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων. Εἰ γάρ ἐπί ἑνί ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι χαρά γίνεται ἐν οὐρανῷ καί ἐπί γῆς, πολλῷ μᾶλλον ἐπί τῇ σωτηρίᾳ τῆς οἰκουμένης.

Σήμερον χαρά πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης καί εὐφροσύνη πνευματική. Σήμερον καί τῶν ἀγγέλων ὁ δῆμος καί πασῶν τῶν ἄνω δυνάμεων ὁ χορός, διά τήν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν ἀγάλλονται.

Ἄς μή προσβάλωμεν λοιπόν αὐτήν τήν ἑορτήν τῶν ἑορτῶν καί τήν πανήγυριν τῶν πανηγύρεων, ἀλλά ἄς ἀποκτήσωμεν φρόνημα ἄξιον, ἐκείνων πού μᾶς ἐδώρησεν ἡ Χάρις τοῦ Χριστοῦ.

Ἐάν καί ἡμεῖς ζήσωμεν, *«σωφρόνως καί δικαίως καί εὐσεβῶς ἐν τῷ νῦν αἰῶνι» (Τίτ. 2, 12)*, θά δυνηθῶμεν καί τά κύματα τοῦ παρόντος βίου μετά ἀσφαλείας διαδραμεῖν, καί τῶν τοῦ διαβόλου παγίδων ἀνώτεροι καταστάντες, τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἐπιτυχεῖν, καί οὕτω συζήσωμεν μετά τοῦ Ἀναστᾶντος Κυρίου, τήν αἰωνίαν ζωήν.

Χάριτι καί φιλανθρωπίᾳ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ᾽ Οὗ τῷ Πατρί ἅμα τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμή, νῦν καί ἀεί καί εἰς τούς αἰῶνας τῶν αἰώνων· Ἀμήν.

Διάπυρος
πρός τόν δι᾽ ἡμᾶς Ἀναστάντα
Κύριον Εὐχέτης,

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ

+ Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ ὁ Β΄

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΙΩΑΝΝΟΥ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ 14 (114 21)

Ἀριθμ. Πρωτ. 763
Διεκπ. : 352 Ἀθήνῃσι τῇ 22α Φεβρουαρίου 2001

ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ 2711

Πρός
Τό Χριστεπώνυμον Πλήρωμα
τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

Τέκνα ἐν Κυρίῳ περιπόθητα,

Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, αἰσθάνεται τήν ἀνάγκη νά ἐπικοινωνήσῃ μαζί σας, γιά νά εὐχαριστήσῃ θερμότατα ὅλους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἀνταποκρίθηκαν στήν πρόσκλησή της νά ὑπογράψουν τά ἔντυπα, ὥστε νά ἐνεργοποιηθῆ τό ἄρθρο 44 τοῦ Συντάγματος, προκειμένου ὁ Ἑλληνικός Λαός νά ἀποφανθῇ γιά ἕνα τέτοιο κρίσιμο θέμα, ὅπως εἶναι ἡ ἀναγραφή τοῦ θρησκεύματος στά Δελτία Ταυτοτήτων.

Ἡ σημασία αὐτοῦ τοῦ ἐγχειρήματος εἶναι πολυσήμαντη καί θά χρειασθῆ πολύς καιρός, γιά νά μπορέσῃ νά ἑρμηνευθῆ ἀναλυτικά. Ἀλλά καί ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο προγραμματίσθηκε εἶναι σημαντικός. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι οὔτε ὁ Λαός διχάσθηκε, ὅπως μερικοί προέβλεπαν, οὔτε ἐπεισόδια ἔγιναν, οὔτε καί ἡ Ἱεραρχία τραυματίσθηκε ὡς πρός τήν ἑνότητά της.

Παρακολουθήσαμε ὅλοι μας αὐτόν τόν καιρό τίς συζητήσεις πού ἔγιναν στά Μέσα Μαζικῆς Ἐνημέρωσης καί σέ ἄλλους χώρους, γύρω ἀπό τό βαθύτερο σκοπό ὅλης αὐτῆς τῆς προσπάθειας. Καί αὐτό ἔχει μεγάλη σημασία, διότι δέν ἐτέθη μία ἁπλή ὑπογραφή, ἀλλά αὐτό ἔγινε «*μετά λόγου καί*

γνώσεως».

Ἀναλύοντας λίγο αὐτήν τήν ἄποψη, θέλουμε νά ὑπογραμμίσουμε ὅτι ὅλον αὐτόν τόν καιρό μέ ἀφορμή τήν συλλογή τῶν ὑπογραφῶν, ἔγιναν συζητήσεις γιά τόν ρόλο καί τήν θέση τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας στήν κοινωνία μας· δημοσιεύθηκαν πολλά κείμενα σχετικά μέ τήν διατήρηση καί τήν μή ἀλλοίωση τῆς πολιτιστικῆς μας παραδόσεως μέσα στήν χοάνη τῆς παγκοσμιοποίησης καί τῆς νέας τάξης πραγμάτων· ἔγινε λόγος γιά τόν ἐγγενῆ πολιτισμικό λόγο πού ἔχουμε νά προσφέρουμε στήν Εὐρωπαϊκή Ἕνωση· συζητήθηκε σοβαρά ἡ ἀρχή τῶν δημοψηφισμάτων καί ἡ ἀρχή τῆς ἀμέσου δημοκρατίας. Πρόκειται γιά ἕνα ἱστορικό ἐπίτευγμα, τό ὁποῖο δέν ἔγινε ἀπό τῆς συστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους καί, φυσικά, θά ἀργήση νά ἐπαναληφθῆ καί εἶναι σημαντικό ὅτι ἡ Ἱερά Σύνοδος, ἀνέλαβε αὐτήν τήν ἱστορική πρωτοβουλία.

Ἔχουμε τήν βεβαιότητα ὅτι ἡ κάθε ὑπογραφή ἔχει ἰδιαίτερη βαρύτητα, ἄν ὑπολογισθοῦν τά ὅσα ἀναφέραμε προηγουμένως. Κάθε ὑπογραφή δηλώνει στήν πραγματικότητα ἀνάληψη προσωπικῆς εὐθύνης καί διατύπωση προσωπικοῦ λόγου πάνω στό θέμα πού ἀπασχόλησε καί ἀπασχολεῖ τήν Πατρίδα μας.

Ἡ ὅλη διαδικασία ἔγινε μέσα σέ ἐκκλησιολογικά καί θεολογικά πλαίσια. Ἐκκλησιολογικά, γιατί δέν ἔγινε ἀνεξάρτητα ἀπό τό ἐκκλησιαστικό σύστημα, δηλαδή ἔγινε κάτω ἀπό τήν πνευματική καθοδήγηση τῶν Μητροπολιτῶν κάθε ἐπαρχίας, δέν παραθεωρήθηκε ἡ ἐκκλησιαστική μας ὀργάνωση. Θεολογικά πλαίσια, γιατί προσδιορίσθηκε ἡ μεγάλη σημασία τοῦ ἀποκαλυπτικοῦ λόγου στήν ἱστορία, τήν κοινωνία καί τόν πολιτισμό, καθώς ἐπίσης καί γιατί δώσαμε μεγάλη σημασία στήν ἐλευθερία, πού εἶναι τό χαρακτηριστικό γνώρισμα τοῦ προσώπου, καί φυσικά ἀποβλέψαμε στό πρόσωπο μέ ὅλη τήν σημασία τῆς λέξεως. Καί βέβαια, πάνω ἀπ᾿ ὅλα, ἡ ὅλη προσπάθεια δέν ἔγινε γιά ἰδιοτελεῖς σκοπούς, ἀλλά γιά τήν διαφύλαξη τῆς ἑτερότητας τῆς πολιτισμικῆς μας παραδόσεως πού τήν ἔχουμε μεγάλη ἀνάγκη σήμερα, γιατί αὐτή δίνει νόημα καί λόγο στήν ζωή μας, αὐτή λογοποιεῖ καί νοηματοδοτεῖ τήν ὕπαρξή μας.

Ἡ σημερινή Κυριακή, πού χαρακτηρίζεται ὡς Κυριακή

τῆς Ὀρθοδοξίας, μᾶς δείχνει τήν μεγάλη ἀξία πού ἔχει ἡ Ὀρθόδοξη Θεολογία καί Παράδοση γιά τήν προσωπική μας ζωή, ἀλλά καί τήν ζωή καί ἐπιβίωση τοῦ Γένους μας. Καί εἶναι γνωστόν ὅτι ἡ Ὀρθοδοξία δέν συνδέεται μέ ἰδεολογίες, οὔτε ἁπλῶς μέ θρησκευτικά συναισθήματα, ἀλλά μέ μιά ζωή πού μεταμορφώνει τόν ἄνθρωπο, ἀνακαινίζει τήν κτίση, ἀλλοιώνει τούς κοινωνικούς θεσμούς. Ἡ Ὀρθοδοξία εἶναι μιά συγκροτημένη Ἐκκλησία μέ ὁλοκληρωμένη ἐκκλησιαστική καί κοινωνική ζωή. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀγωνίσθηκαν σθεναρά γιά τήν διαφύλαξη ὅλων τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Παραδόσεων, τήν ἀναστήλωση τῶν Ἱερῶν Εἰκόνων, ἀλλά καί τήν ἀναστήλωση τοῦ ἀνθρώπου, πού εἶναι δημιουργημένος κατ᾽ εἰκόνα Θεοῦ καί δέν πρέπει νά ὑποτάσσεται σέ ἰδεολογίες, δουλεῖες καί ἐξαρτήσεις. Στό «*Συνοδικό τῆς Ὀρθοδοξίας*» ἐπανειλημμένως γίνεται λόγος γιά τό ὅτι πρέπει νά δίδουμε τήν ὁμολογία τῆς πίστεως «*κατά τάς τῶν Ἁγίων Θεοπνεύστους θεολογίας καί τό τῆς Ἐκκλησίας εὐσεβές φρόνημα*».

Εἶναι γνωστόν ὅτι πρίν ἀπό τήν ἀναστήλωση τῶν Ἱερῶν Εἰκόνων, πού ἑορτάζουμε σήμερα, προηγήθηκαν προσπάθειες τῆς τότε πολιτικῆς ἐξουσίας νά εἰσέλθη ἀλαζονικά μέσα στόν ἐσωτερικό χῶρο τῆς Ἐκκλησίας, νά ἀλλοιώση τίς ἐκκλησιαστικές παραδόσεις, νά ἐπιβάλη διάφορες μεταρρυθμίσεις, ὥστε νά ἀποδυναμωθῆ ἡ ἐπίδραση τῆς Ἐκκλησίας στό Λαό. Ἀλλά ὁ Λαός, καθοδηγούμενος ἀπό τούς ἁγίους Πατέρας, ἀντιστάθηκε σέ ὅλη αὐτή τήν εἰκονοκλαστική κίνηση, καί αὐτός ὁ ἀγώνας συνετέλεσε στό νά διατηρηθῆ ἡ παράδοση, νά καλλιεργηθοῦν οἱ Ἐκκλησιαστικές τέχνες καί βεβαίως, νά μείνη για πολύ καιρό ἀκόμη στό προσκήνιο τῆς ἱστορίας ἡ Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία, τό λεγόμενο Βυζάντιο. Διάφορες μελέτες, πού δημοσιεύθηκαν τελευταῖα, ἀπέδειξαν ὅτι ἡ Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία- Βυζάντιο, παρέμεινε ὡς ἡ μακροβιότερη πρωταγωνιστική δύναμη τοῦ δυτικοῦ κόσμου, καί αὐτό ἔγινε γιατί στηρίχτηκε στόν πολιτισμό, στόν ὁποῖο πρωτεύοντα ρόλο διαδραμάτισε ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Ἔτσι τό Κράτος διατηρήθηκε μέ τόν πολιτισμό, ἐπέδρασε στούς γύρω λαούς μέ τήν πολιτισμική αὐτή παράδοση καί, τό σπουδαιότερο, αὐτός ὁ πολιτισμός παρέμεινε καί μετά τήν πτώση τοῦ Βυζαντίου, γιατί ἡ Παράδοση συνδέει τό πρό-

σωπο μέ τήν κοινωνία, τήν ὕλη μέ τό πνεῦμα, τήν ἱστορία μέ τό ἔσχατο, τόν ἄνθρωπο μέ τό Θεό.

Πρέπει νά γίνη ἀντιληπτό, ὅτι ἡ διαγραφή τοῦ Θρησκεύματος ἀπό τίς ταυτότητες καί ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖον ἔγινε, ἀλλά καί τά σχέδια πού μερικοί ἐπεξεργάζονται, εἶναι δηλωτικά τῆς εἰσελεύσεως μιᾶς ἄλλης ὀθνείας δυτικῆς παραδόσεως στόν τόπο μας, ἐνῶ ἡ προσπάθεια γίνεται στήν προοπτική τῆς διατηρήσεως τῆς παραδόσεως καί προσφορᾶς αὐτῆς τῆς παραδόσεως στούς Εὐρωπαίους πού τήν ἔχουν ἀνάγκη. Διατρανώνουμε τήν ἄποψη ὅτι ἔχουμε καί ἐμεῖς μιά παράδοση ζωῆς, καί μέ τήν διατήρησή της θά ἐπιζήσουμε. Ἔχουμε ἕνα «μοντέλο» πολιτισμοῦ καί ὀργανώσεως τῆς κοινωνίας, πού πρέπει νά προβληθῆ, γιατί μπορεῖ νά βοηθήση καί τόν τρόπο διοργανώσεως τῆς Εὐρώπης.

Ὅπως γνωρίζετε, βρισκόμαστε πρός τό τέλος τῆς ὅλης διαδικασίας γιά τή συλλογή ὑπογραφῶν, ἡ ὁποία περατοῦται τήν 25η Μαρτίου, ἑορτή τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καί μεγάλη ἐθνική μας ἑορτή. Αὐτή ἡ ἡμερομηνία εἶναι σημαντική, γιατί ἡ Ἐκκλησία διαφύλαξε ἀλώβητο τό Γένος μας κατά τήν φρικτή περίοδο τῆς δουλείας. Ἑπομένως, μερικές ἀκόμη ἡμέρες ἀπομένουν μέχρι τήν λήξη αὐτῆς τῆς ἱστορικῆς καί σημαντικῆς προσπάθειας, καί γι᾽ αὐτό ἡ Ἱερά Σύνοδος παρακαλεῖ τούς Ἕλληνας Πολίτες, οἱ ὁποῖοι δέν ὑπέγραψαν ἀκόμη, νά τό κάνουν μέ μεγάλη ἄνεση, ὥστε ἡ φωνή, ἡ ὁποία μέχρι τώρα ἀκούστηκε, νά δυναμώση ἀκόμη περισσότερο καί νά γίνη ἰσχυρότερη. Παρακαλοῦμε , ὅσοι ἔχετε ἀποφασίσει νά ὑπογράψετε, νά ἀναζητήσετε τά σχετικά ἔντυπα, ἔχοντας ὑπ᾽ ὄψη σας ὅτι ἡ Ἱερά Σύνοδος ἔλαβε σοβαρές ἀποφάσεις γιά τήν προστασία τῶν ἀνθρώπων πού τήν ἐμπιστεύονται καί ὑπογράφουν τά ἔντυπα αὐτά. Θέλουμε νά καταστήσουμε σέ ὅλους σας γνωστό, ὅτι τά ἔντυπα θά παραμείνουν στήν Ἱερά Σύνοδο μέ κάθε ἀσφάλεια, γιά διαφύλαξη καί διασφάλιση τοῦ ἐμπιστευτικοῦ καί προσωπικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ὅλου ἐγχειρήματος, ἐνῶ στήν Κυβέρνηση θά δοθῆ βεβαίωση ἐπικυρωμένη ἀπό Συμβολαιογράφο, στήν ὁποία θά ἀναγράφεται μόνο ὁ συνολικός ἀριθμός τῶν ὑπογραφέντων ἐντύπων.

Μέ τήν ἐλπίδα ὅτι μέ τήν προσπάθεια αὐτή, τήν ὁποία

ἀνέλαβε ἡ Ἱερά Σύνοδος, θά συνεχίζη νά κτυπᾶ ἡ καρδιά τοῦ τόπου μας μέ τούς ρυθμούς τῆς παραδόσεώς μας καί ὅτι αὐτό θά συντελέση θετικά καί στήν δική μας ὕπαρξη καί στήν ἀναζήτηση τῶν ἄλλων, εὐχόμεθα «*ἡ Χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καί ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καί Πατρός καί ἡ κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἴη μετά πάντων ὑμῶν*». Ἀμήν.

† Ὁ Ἀθηνῶν ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ, Πρόεδρος
† Ὁ Λαγκαδᾶ Σπυρίδων
† Ὁ Πολυανῆς Καί Κιλκισίου Ἀπόστολος
† Ὁ Σισανίου καί Σιατίστης Ἀντώνιος
† Ὁ Φιλίππων, Νεαπόλεως καί Θάσου Προκόπιος
† Ὁ Νέας Κρήνης καί Καλαμαριᾶς Προκόπιος
† Ὁ Νεαπόλεως καί Σταυρουπόλεως Διονύσιος
† Ὁ Καλαβρύτων καί Αἰγιαλείας Ἀμβρόσιος
† Ὁ Τρίκκης καί Σταγῶν Ἀλέξιος
† Ὁ Ἀττικῆς Παντελεήμων
† Ὁ Καρπενησίου Νικόλαος
† Ὁ Μονεμβασίας καί Σπάρτης Εὐστάθιος
† Ὁ Ἠλείας Γερμανός

Ὁ Ἀρχιγραμματεύς

† Ἀρχιμ. Θεολόγος Ἀποστολίδης

Χρίστου Κρικώνη
Καθηγητοῦ Α.Π.Θ.

Κυριακή Γ΄ τῶν Νηστειῶν - τῆς Σταυροπροσκυνήσεως.

Ἡ Κυριακή τῆς Σταυροπροσκυνήσεως βρίσκεται στό μέσον τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, στό μέσον τοῦ μεγάλου πνευματικοῦ ἀγῶνα τῆς περιόδου πού διανύουμε καί ἡ ὁποία μᾶς ὁδηγεῖ καί καταλήγει στήν ἑβδομάδα τῶν Παθῶν τοῦ Κυρίου.

Καί ἐπειδή ἡ Ἐκκλησία μας, μέ τήν καθοδήγηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, πορεύεται στήν ἱστορία της καί ἐνεργεῖ μέσα στόν κόσμο σύμφωνα μέ τό θέλημα τοῦ Θεοῦ, φροντίζει πάντοτε τά πιστά μέλη της κατά τόν πιό σοφό καί ἐπωφελῆ γι᾽ αὐτά τρόπο.

Ἔτσι, γιά τήν μεγάλη αὐτή περίοδο πού διανύουμε, τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, ἡ Ἐκκλησία μας καθόρισε τήν Γ΄ Κυριακή τῶν νηστειῶν νά ἀναγιγνώσκεται Εὐαγγελική περικοπή παρμένη ἀπό τό κατά Μάρκον Εὐαγγέλιον, πού ἀναφέρεται σέ ἕνα λόγο τοῦ Χριστοῦ πρός τούς μαθητές του καί ὅλους τούς πιστούς ἀκροατές καί ὀπαδούς του. Σ᾽ αὐτή τήν περικοπή ὁ Κύριος ὁμιλεῖ γιά τήν *αὐταπάρνηση*.

Καί ἐπειδή σ᾽αὐτήν κυριαρχεῖ ἡ ἔννοια τοῦ σταυροῦ γι᾽ αὐτό καί ἡ Κυριακή, ἡ Γ΄ τῶν νηστειῶν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, ὀνομάζεται *Κυριακή τῆς Σταυροπροσκυνήσεως*.

Στά μηναῖα τῆς Ἐκκλησίας ἔχουμε σέ πολλές περιπτώσεις ἀναφορές στόν Σταυρόν καί μάλιστα κατά τό μῆνα Σεπτέμβριον. Τήν 4η κατά τήν ἑορτήν τοῦ Μωϋσέως, πολλά γεγονότα τῆς ζωῆς του θεωροῦνται προτύπωση τοῦ Σταυροῦ· ἀλλά καί στό διάστημα ἀπό 13-21 τοῦ μηνός. Κατά τό διάστημα αὐτό ἡ πλούσια ὑμνογραφία τῆς

Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀναφέρεται στό σταυρό· τήν 13η προεορτίως καί τήν 14η τοῦ μηνός, κυρίως, ὅταν ἑορτάζεται ἡ παγκόσμιος Ὕψωσις τοῦ Τιμίου καί ζωοποιοῦ Σταυροῦ ἀπό τόν αὐτοκράτορα Ἡράκλειο (628) καί ψάλλεται τό «*Σῶσον, Κύριε, τόν λαόν Σου καί εὐλόγησον τήν κληρονομίαν σου*» καί ἀπό τῆς 15-20 ἀναφέρεται μεθεορτίως. Τήν 21η γίνεται ἡ «*ἀπόδοσις τῆς ἑορτῆς τῆς Ὑψώσεως*».

Στό μηναῖον τοῦ Μαρτίου καί μάλιστα τήν 6η τοῦ μηνός ἀναγράφεται ἡ «*Μνήμη τῆς εὑρέσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ μετά τῶν Τιμίων Ἥλων ὑπό τῆς μακαρίας Ἑλένης † 326*», τόν ὁποῖον ἀφοῦ προσκύνησε καί ἀσπάσθηκε ἡ Ἁγία Ἑλένη μέ ὅλη τή σύγκλητο, ἐζήτησε νά τόν ἰδεῖ καί ἀσπασθεῖ καί ὅλος ὁ λαός· γιά αὐτό καί ὁ Πατριάρχης τόν ἀνύψωσε ἐπάνω στόν ἄμβωνα καί ὅταν ὁ λαός εἶδε τόν Σταυρόν ἄρχισε νά ψάλλει τό «*Κύριε ἐλέησον*», καί ἔτσι ἐπεκράτησε, κατά τήν παράδοση, ἡ ἑορτή τῆς ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ. Ἐπειδή ὅμως ἡ μέρα αὐτή συμπίπτει πάντοτε μέσα στή Μ. Τεσσαρακοστή, στήν ὁποία δέν ἐπιτρέπεται «*ἄρτον προσφέρειν, εἰμή ἐν Σαββάτῳ καί Κυριακῇ*»[1] οἱ (Στουδῖτες) Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀναδιάρθρωσαν τίς ἀκολουθίες τοῦ Τριωδίου σύμφωνα μέ τούς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας καί μετέθεταν τήν μνήμην τῆς εὑρέσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή μέση τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, τήν Γ' τῶν νηστειῶν, ὅπως ἔκαναν καί μέ τίς ἀκολουθίες τῶν ὁσίων Ἰωάννου τῆς Κλίμακος καί Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας).

Ἔτσι, στό Τριώδιον ἀναγράφεται: «Τῇ αὐτῇ Κυριακῇ Γ' τῶν νηστειῶν, τήν προσκύνησιν ἑορτάζομεν τοῦ Τιμίου καί Ζωοποιοῦ Σταυροῦ».

Τό Εὐαγγέλιο τῆς ἡμέρας αὐτῆς ὑπενθυμίζει τήν θυσίαν τοῦ Σταυροῦ μέ τρόπο πού παρακινεῖ τόν καθένα στό «*στάδιο τῶν ἀρετῶν*». Τοῦτο ἔχει ὡς συνέπεια ὅλη ἡ Ὑμνολογία τῆς ἡμέρας (ἀλλά καί τῆς Δ' ἑβδομάδας τῶν νηστειῶν ἕως τό ἑσπέρας τοῦ Σαββάτου), νά ἀφιερώνεται ἐξ ὁλοκλήρου στό Σταυρό τοῦ Κυρίου καί μάλιστα, συνδυασμένη μέ ὅλα ὅσα ἑορτάζονται καί τελοῦνται κατά τήν περίοδο τοῦ Τριωδίου, νά συνιστᾶ στούς πιστούς «*νά προσέξουν ἰδιαιτέρως καί μέ φόβο Θεοῦ νά σκεφθοῦν ὅτι σέ λίγες ἡμέρες ἔρχεται «Ὁ Βασιλιάς τῶν βασιλευόντων καί ὁ Κύριος τῶν κυριευόντων»* νά σφαγιασθῇ καί νά προσφερθῇ στούς πιστούς»[2].

---

1. (Κατά τόν Κανόνα μθ' Λαοδικείας καί νβ' τῆς ἐν Τρούλλῳ. Βλ. Ράλλη-Ποτλῆ, *Σύνταγμα Κανόνων*, Γ', σ. 216 καί Β. σ. 247).

2. Χειρουβικόν Μ. Σαββάτου: «Σιγησάτω πᾶσα σάρξ βροτεία καί στήτω μετά φόβου καί τρόμου καί μηδέν γήινον ἐν ἑαυτῇ λογίζεσθαι, ὁ γάρ βασιλεύς τῶν βασιλευόντων καί Κύριος τῶν κυριευόντων προσέρχεται σφαγιασθῆναι καί δοθῆναι εἰς βρῶσιν πιστοῖς..»

Ἔτσι ἡ Σταυροπροσκύνηση, συνδυασμένη ἀπόλυτα μέ τόν κύκλο τῶν ἑορτῶν τοῦ Τριωδίου, ὑπενθυμίζει στούς πιστούς τό γεγονός τῆς Μ. Παρασκευῆς, πού σέ λίγο θά πλησιάσει, γιά νά τούς ἐνισχύσει νά ἐντείνουν τόν πνευματικό ἀγῶνα καί νά ἑορτάσουν τό πάθος καί τή Σταύρωση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ Πνευματικός ἀγώνας, τόν ὁποῖον κάνουν οἱ πιστοί κατά τήν περίοδον αὐτήν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, συναντᾶ πολλές δυσκολίες καί ἔχει πολλά ἐμπόδια στούς ἀθλητές τῆς πίστεως. Γι᾽ αὐτό καί ἡ Ἐκκλησία, ὡς φιλόστοργη μητέρα, ἔρχεται νά δώσει θάρρος στούς πιστούς ἀγωνιστές της καί προσφέρει δύο πολύ δυνατά στηρίγματα.

1. *Τό ἕνα εἶναι ὁ Σταυρός τοῦ Κυρίου*, ἡ χαρά τοῦ κόσμου, ἡ «*ὡραιότης τῆς Ἐκκλησίας*»[3]. Εἶναι ἡ δύναμη τῶν πιστῶν «*ὁ φύλαξ πάσης τῆς Οἰκουμένης*», ὁ ὁποῖος κάνει μία θεαματική ἔξοδο ἀπό τό Ἱερό στόν κυρίως Ναό, πρίν ἀπό τή θεία λειτουργία. Ἡ θέα τοῦ Σταυροῦ προκαλεῖ μεγάλη συγκίνηση καί συγκλονιστικά συναισθήματα. Γιατί ἐπάνω στό Σταυρό αὐτό θυσιάσθηκε ὁ Θεάνθρωπος γιά τή σωτηρία τοῦ κόσμου καί τή λύτρωση τοῦ κάθε πιστοῦ ἀπό τήν ἁμαρτία καί τή φθορά τοῦ θανάτου.

Σ᾽ αὐτόν τόν Σταυρόν, πού περιφέρουν καί ὑψώνουν οἱ ἱερεῖς στό ναό, προσέρχονται οἱ πιστοί νά τόν προσκυνήσουν καί προσευχόμενοι νά ἐπικαλεσθοῦν τήν ἀνίκητη καί σωτήρια δύναμή του. Γι᾽ αὐτό «*ἐν φωναῖς ἀλαλάξωμεν, ἐν ᾠδαῖς μεγαλύνωμεν τόν Σταυρόν τόν Τίμιον ἀσπαζόμενοι καί πρός αὐτόν ἐκβοήσομεν· Σταυρέ πανσεβάσμιε, καθαγίασον ἡμῶν τάς ψυχάς καί τά σώματα τῇ δυνάμει σου καί παντοίας ἐκ βλάβης ἐναντίων διατήρησον ἀτρώτους τούς εὐσεβῶς προσκυνοῦντας σε*»[4].

Κάθε πιστός συγκλονισμένος ἀπό τή θέα τοῦ Τιμίου Σταυροῦ μέ συγκίνηση, χαρά καί εὐγνωμοσύνη ἀσπάζεται τόν Σταυρόν τοῦ Κυρίου καί ψάλλει «*Τόν Σταυρόν σου προσκυνοῦμεν Δέσποτα καί τήν ἁγίαν σου Ἀνάστασιν δοξάζωμεν*»[5]. Καί τοῦτο γιατί ὁ Σταυρός καί ἡ Ἀνάσταση

---

3. Ἐξαποστειλάριο τῆς ἑορτῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.
4. *Τριώδιον*, ἐκδ. Ἀποστ. Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1994, σ. 499.
5. *Τριώδιον*, σ. 500.

τοῦ Κυρίου ὁδηγοῦν ὅλους τούς πιστούς στή λύτρωση καί στή σωτηρία τους. Γι᾽ αὐτόν τόν λόγο ὀφείλουν οἱ πιστοί νά προσέρχονται μέ καθαρότητα ψυχῆς, (*«ψυχαῖς καθαραῖς»*, πρός τόν Σταυρόν τοῦ Κυρίου, νά τόν προσκυνοῦν καί νά ἀναφωνοῦν *«Σταυρέ, ἄνοιξον πύλαις Οὐρανῶν, τοῖς ποθοῦσι Σε»* γιά νά γίνομεν *«μέτοχοι ζωῆς αἰωνίου»*[6].

Μέ τή θέα καί μόνο τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, πού ὑψώνεται μεγαλόπρεπα σέ κάθε Ναό, προβάλλεται τό μεγαλεῖο τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ὁ Τίμιος Σταυρός πού κοσμεῖ ὅλους τούς Ναούς φέρνει στούς πιστούς βιώματα ὑπερκόσμια. Γιατί τούς θυμίζει τά φρικτά πάθη, τήν Σταύρωση, τήν Ταφή καί τήν Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου, θυμίζει δηλ. ὅλα τά γεγονότα τοῦ θείου Πάθους πού διαδραματίζονται καί γίνονται γνωστά στόν κάθε πιστό μέ τόν Σταυρό τοῦ Κυρίου γιά τή σωτηρία τῶν ἀνθρώπων.

Ἀτενίζοντας τόν Τίμιον Σταυρόν καί τόν Ἐσταυρωμένον Ἰησοῦν, ὁ κάθε πιστός δέχεται ἕνα μυστικό καί ἀνερμήνευτο συναίσθημα νά πλημμυρίζει τήν ὕπαρξή του, ὅλο του τό εἶναι. Καί αὐτό εἶναι ἡ ἄπειρη ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, πού ἔγινε ἀπό Θεός ἄνθρωπος- Θεάνθρωπος, καί σταυρώθηκε γιά τή δική μας σωτηρία[7]. Ἀπό τόν Σταυρόν τοῦ Κυρίου, ὅπου Ἐκεῖνος *«κλίνας τήν κεφαλήν παρέδωκεν τό πνεῦμα»*[8] ἀναβλύζει ἡ ὑπέρτατη-ἡ μεγάλη ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, τοῦ Ἐσταυρωμένου καί προβάλλεται ζωντανή ἡ παρουσία του στόν κόσμο.

Ὁ Σταυρός τοῦ Χριστοῦ, ἄν καὶ ἦταν κατά τήν ἐποχήν ἐκείνην μέσον τοῦ πιό ὀδυνηροῦ καί ἀτιμωτικοῦ θανάτου, ὅμως ἔγινε τό ὄργανον σωτηρίας καί μέ τή μαρτυρική ἀλλά εἰρηνική θυσία τοῦ Χριστοῦ ἐπάνω του, ὁ Σταυρός ἐκφράζει τήν ὁλοφάνερη ἀγάπη τοῦ Θεοῦ γιά μᾶς καί συμβολίζει, ἀκόμη, τόν συνεχῆ ἀγῶνα τῆς ζωῆς τῶν πιστῶν, τήν αἰσιοδοξία καί τήν ἐλπίδα στό θρίαμβο καί τήν Ἀνάσταση. Ὁ Σταυρός εἶναι ἡ ἀκατάβλητη δύναμη, ἡ θέα καί ἡ προσκύνηση τοῦ ὁποίου συγκλονίζει τήν ὕπαρξή μας, ὅλη τήν ψυχο-

---

6. *Τριώδιον*, σ. 493.

7. «Ἐκένωσεν ἑαυτόν... γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δέ Σταυροῦ» (*Φιλιπ.* 2, 8).

8. *Ἰω.* 19, 30.

σωματική ὕπαρξη καί ὑπενθυμίζει συνεχῶς τή σχέση μας μέ τόν δημιουργό μας Θεό καί τήν αἰωνιότητα. Μέ την Σταύρωσή του ὁ Θεάνθρωπος, πάσχοντας ἐπί τοῦ Σταυροῦ κατά τήν ἀνθρώπινη φύση του, ἐμφανίζεται πιό κοντά πρός χάρη τοῦ πάσχοντα ἀνθρώπου. Ὅλο τό ἔργο τοῦ Θεανθρωπου κατευθύνεται στήν ἐπί τοῦ Σταυροῦ θυσια και ἔτσι ὁ Σταυρός, ἀπό ἀτιμωτικό μέσον πού ἦταν πρίν, τωρα πια γίνεται τό ὄχημα καί τό «*ξύλον ζωῆς*»[9], πού μᾶς ὁδηγεῖ στήν Ἀνάσταση, στή σωτηρια καί στη λύτρωση.

2. Ὅμως, γιά τή «*θυσία*» αὐτή τοῦ Θεανθρωπου (τῆς Μ. Παρασκευῆς) καί τη λύτρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τον Ἰησοῦ Χριστό, τόν Μεγ. Ἀρχιερέα, μᾶς ἀναφερει καί το Ἀποστολικο ἀνάγνωσμα τῆς ἡμέρας, τό ὁποῖο καί τονίζει- κατα την προτύπωσή της στην Π. Διαθηκη- ὅτι ὁ Σταυρος εἶναι το θυσιαστήριο ἐπάνω στό ὁποῖο ὁ Ἀρχιερευς και Μεσιτης μας Χριστός προσφερει τη θυσια ὡς θυτης και θυμα, ὡς θυσιάζων καί θυσιαζόμενος. «*Ἐχομεν ἀρκετα Μεγαλον Ἀρχιερεα, τόν Ἰησοῦν, τον υἱόν τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἐφθασε ἕως τό θρόνο τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος, ὡς Υἱός τοῦ Θεοῦ, μπορεῖ να μᾶς συμπαθησει καί να συμμερισθῆ ὅλες τις ἀδυναμιες μας. Καί μπορεῖ νά το κανει αὐτο γιατι ἐχει δοκιμασθῆ σε ὅλα, ἐπειδη ἐγινε ἀνθρωπος σαν και μᾶς, χωρις ὅμως να ἁμαρτήσει. Ἀς πλησιασουμε, λοιπον, μέ θαρρος το θρονο τῆς χαρης τοῦ Θεοῦ, για να μᾶς εὐσπλαχνισθῆ και να μᾶς δωρίσει τη χαρη του, την ὥρα που τη χρειαζομασθε*»[10].

Ἐτσι, ἡ ἀπεραντη εὐσπλαχνια τοῦ Θεοῦ γιά τους ἁμαρτωλούς γεμίζει με ἐλπιδες ὅλους, ἀφοῦ δεν ὑπαρχει ὅριον, οὔτε μετρον στο ἐλεος τοῦ Κυριου για αὐτους. Ὅσο μεγαλες καί βαρειές και ἀν εἶναι οἱ ἁμαρτιες και τα παραπτωματα μας, μέ τήν εἰλικρινῆ μετάνοια μας καί τον συνεχῆ πνευματικόν ἀγῶνα γιά τήν καθαροτητα τῆς ψυχῆς μας, ἡ συγχωρησή μας, λεγει ὁ θεῖος Ἀποστολος, εἶναι δεδομενη ἀπο τον «*Μεγαν Ἀρχιερεα*» τον Χριστον. «*Γι᾽ αὐτο λοιπον ἀς μενομε σταθεροι στην πιστη μας γι᾽ Αὐτόν και ἀς προσελθομε με θαρρος σ᾽ αὐτον και ἀς ζητησομε το ἐλεος και τη βοηθεια του*».

---

9. *Τριώδιον*, σ. 512 καί ἀλλαχοῦ.
10. *Ἑβρ.* 4, 14-16.

3. Γιά τή θυσία τοῦ Θεανθρώπου ἐπί τοῦ Σταυροῦ μᾶς ὑπενθυμίζει καί ἡ Εὐαγγελική περικοπή τῆς ἡμέρας, πού εἶναι τό *ἄλλο στήριγμα*, πού δίνει ἡ Ἐκκλησία στούς πιστούς της γιά ἐνίσχυση καί παρηγοριά τους.

Εἶναι ἡ πρόσκληση πού κάνει ὁ Κύριος: «*ὅποιος θέλει νά τόν ἀκολουθήσει, νά ἀπαρνηθῆ τόν ἑαυτό του, νά σηκώσει τόν σταυρόν καί ἄς τόν ἀκολουθήσει*»[11].

Προϋπόθεση νά ἀκολουθήσει κανείς τόν Ἰησοῦ εἶναι, κατά τόν λόγο τοῦ Κυρίου, νά ἀπαρνηθῆ μέ τή θέλησή του τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του.

Τί *σημαίνει* ὅμως *αὐταπάρνηση τοῦ* ἑαυτοῦ μας:

Σημαίνει κατά τούς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας (Χρυσόστομο), νά παύσει νά ἐνδιαφέρεται μόνο γιά τόν ἑαυτό του- «*τόν ἑαυτούλη του*» ὅπως λέγει ὁ κόσμος-, νά παύσει νά ἀνήκει στόν ἑαυτό του καί μόνον.

Σημαίνει, νά ἀρνεῖται τίς προσωπικές ἐπιθυμίες τῆς καθημερινῆς ζωῆς του, νά ἀπονεκρώνει τίς ἐγωπαθεῖς ἐπιθυμίες, πού ἐνστικτωδῶς ἐπιζητοῦν τήν ἱκανοποίησή τους.

Σημαίνει ἀκόμη σέ κάποιες περιπτώσεις, νά παραιτεῖται ἀπό τίς νόμιμες καί δίκαιες ἀπαιτήσεις γιά νά ἀκολουθήσει τόν Ἰησοῦ στό δρόμο τοῦ Σταυροῦ καί τοῦ πάθους Του.

- Βέβαια, ὁ Σταυρός τοῦ καθενός στήν καθημερινή ζωή ἔχει ποικιλία μορφῶν.

Σταυρός εἶναι ὁ πνευματικός ἀγῶνας πού θέλει νά κάνει ὁ κάθε πιστός καί τό περιβάλλον του δέν τόν ἀφήνει ἤ τόν εἰρωνεύεται.

Σταυρός εἶναι γιά κάθε οἰκογένεια ὁ ἀπεγνωσμένος ἀγῶνας πού κάνει τό ὅποιο μέλος της πού ἔχει ἐμπλακεῖ στά δίκτυα τῶν ναρκωτικῶν ἤ τοῦ Aids.

Σταυρός εἶναι τό πρόβλημα τῆς ἀνίατης πάθησης κάποιου μέλους τῆς οἰκογενείας.

Σταυρός εἶναι ἀκόμη τό ἄλυτο πρόβλημα γιά πολλούς τῆς ἀνεργίας.

Σταυρός εἶναι ἡ ἀδυναμία οἰκογενειακῆς καί ἐπαγγελματικῆς ἀποκατάστασης τῶν παιδιῶν.

---

11. *Μρκ.* 8,34.

Σταυρός εἶναι τό κάθε μυστικό προσωπικό πρόβλημα πού ξέρει μόνο ὁ καθένας καί ἡ κάθε μία.

Σταυρός εἶναι γιά τόν καθένα πού θέλει νά ζήσει σύμφωνα μέ τό θέλημα τοῦ Κυρίου ὅλη ἡ ζωή του στόν κοσμο αὐτό.

- Ἀλλά ἄν ὁ Σταυρός περιμένει τόν Ἰησοῦ σέ λίγες ἡμέρες, πῶς εἶναι δυνατόν νά εἶναι διαφορετική ἡ ζωη ὅσων θέλουν νά τόν ἀκολουθήσουν; Γιατί εἶναι βεβαιο, ὅτι οἱ πραγματικοί πιστοί, πού θά ἀποφασίσουν νά ἀκολουθησουν τό Χριστό στή ζωή τους, θά τόν ἀκολουθήσουν και στο μαρτύριό του σέ ὅλες τις περιπτώσεις τοῦ καθημερινοῦ Σταυροῦ τῶν θλίψεων καί τῶν δοκιμασιῶν[12].

Τό «*ἀράτω τόν Σταυρόν αὐτοῦ*» ἐκφράζει τίς συνέπειες πού θά ἔχει ἡ αὐταπάρνηση. Αὐτός πού ἀπαρνεῖται τον ἑαυτόν του, τίς προσωπικές του δηλ. ἐπιθυμίες τῆς καθημερινῆς του ζωῆς, θά πρέπει νά περιμένει ὅτι συχνα θα εἶναι θῦμα στόν κόσμο αὐτό καί ἡ ζωή του θα εἶναι ἕνα συνεχές μαρτύριο.

Ἀκολουθώντας ὅμως κανείς τόν Χριστό και ἀπαρνούμενος τόν ἑαυτό του, ὀφείλει νά γνωρίζει ὅτι θα πορευθῆ μαζί του, ὅπως Ἐκεῖνος στό μαρτυρικο θάνατο ἐπί τοῦ Σταυροῦ στό Γολγοθᾶ, ἔτσι καί αὐτός στό καθημερινό μαρτυριο τῆς ζωῆς του αὐτῆς.

Αὐτή εἶναι ἡ πορεία τοῦ πιστοῦ.

Ἀλλά ὅπως ὁ Ἰησοῦς μετά τη σταυρική θυσία του καί τό μαρτύριό του ἀνεστήθη καί ἀνεληφθη στούς οὐρανους δοξασμένος, ἔτσι καί ὁ κάθε πιστός θά βρεθεῖ μαζί του στήν Ἀνάσταση καί στή δοξα του. Ἡ Σταυρικη θυσια τοῦ Κυρίου εἶναι γιά μέν τούς πιστούς τό τέρμα τῶν θλιψεων τῆς παρούσης ζωῆς καί ἡ ἀρχή τῆς δικῆς του αἰωνιοτητος, γιά δέ τούς ἀπίστους ὁ σταυρός εἶναι τό τερμα ὅλης τῆς ζωῆς τους.

Καί στό σημεῖο αὐτό δίδεται ἡ ἀπάντηση στό εὔλογο ἐρώτημα τοῦ κάθε πιστοῦ. Ποιά θά εἶναι ἡ ὠφέλεια, ἡ δικη του, ἄν ἀποφασίσει νά ἀπαρνηθεῖ τόν ἑαυτό του, να αὐτοθυσιασθεῖ καί νά σηκώσει τόν σταυρον του στη ζωη αὐτη.

---

12. Στίς *Πρξ.* 14. 22 λέγεται «διά πολλῶν θλιψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τήν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ».

ἀκολουθώντας τόν Κύριο; Τί θά ἔχει ὠφεληθεῖ;

Καί ὁ Κύριος πράγματι δίδει ἀπό μόνος του τή φυσική ἀπάντηση καί λέγει: *Ὅποιος θέλει νά σώσει τήν ψυχή του γιά πάντα καί αἰωνίως, αὐτός θά πρέπει νά τήν θυσιάσει - νά τήν χάσει στόν κόσμο αὐτό, τόν πρόσκαιρο, γιά χάρη μου καί γιά τή διδασκαλία μου».* Καί θά πρέπει νά ξέρει, λέγει ὁ Κύριος, ὅτι «*ὅποιος θυσιάσει αὐτή τήν παροῦσα καί φθαρτή ζωή του γιά μένα καί τό Εὐαγγέλιό μου, αὐτός θά τήν σώσει καί θά κερδίσει τήν αἰώνια ζωή*». Καί μάλιστα τονίζει ὁ Κύριος ὅτι «*Δέν θά ὠφελήσει σέ τίποτε τόν ἄνθρωπον, ἀκόμη καί ἄν κερδίσει τά πάντα στόν μάταιο αὐτό κόσμο- ὁλόκληρο τόν κόσμο, (πρᾶγμα πού εἶναι ἀδύνατον), καί χάσει- ζημιωθεῖ τήν ψυχήν του*» καί αὐτό, «*δέν θά τόν ὠφελήσει σέ τίποτε γιατί δέν ὑπάρχει τίποτε καί κανένα ἀντάλλαγμα ἰσάξιο καί ἀντάξιο τῆς ψυχῆς του*»[13].

Καί ἐδῶ ἔχει ἰδιαίτερη σημασία ἡ τελική προειδοποίηση τοῦ Κυρίου πρός ὅλους τούς ἀνθρώπους πρός τούς ὁποίους λέγει· «*Ὅποιος ἀπό σᾶς, πού θέλετε νά λέγεσθε ὀπαδοί μου καί ζεῖτε μέσα σ᾽ αὐτόν τόν ἁμαρτωλό κόσμο, ντραπεῖ γιά μένα καί τή διδασκαλία μου, (καί μέ ἀρνηθεῖ μπροστά τους), ἐπηρεασμένος ἀπό τίς περιφρονήσεις καί τίς εἰρωνίες τῶν ἀνθρώπων τοῦ κόσμου αὐτοῦ*», αὐτόν λέγει ὁ Κύριος «*θά τόν ντραπεῖ καί ὁ Υἱός του ἀνθρώπους - ὁ Θεάνθρωπος, καί θά τόν ἀποκηρύξει ὡς μή δικό του, κι ὅταν θά ἔλθει μέ ὅλη τή λαμπρότητά του καί περιβεβλημένος μέ τή δόξα τοῦ Πατρός καί μαζί μέ τούς ἁγίους Ἀγγέλους του*».

Πράγματι, τίποτε στόν κόσμο αὐτό δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἀντίστοιχο «ἀντάλλαγμα» τῆς ψυχῆς μας, πού εἶναι δῶρον τοῦ Θεοῦ ἀναντικατάστατον, εἶναι ἄυλη, ἄφθαρτη, ἀθάνατη.

Ἡ ψυχή εἶναι ἡ κύρια τοῦ σώματος καί ποτέ δέν πρέπει νά ὑποτάσσεται στή θέληση καί στά πάθη τοῦ σώματός του. Εἶναι κύρια καί ὄχι δούλη τῶν παθῶν του. Ὅταν συμβεῖ τό ἀντίθετο, νά κυριαρχοῦν δηλ. τά πάθη, τότε τό λογικό συσκοτίζεται καί εἶναι βέβαιος ὁ θάνατος καί ἡ ἀπώλεια τῆς ψυχῆς.

---

13. *Μρκ.* 8, 35-38.

Γιατί, σύμφωνα μέ τά λόγια τοῦ Κυρίου ἡ ψυχή (ἐδῶ) σημαίνει (στήν πραγματικότητα) τήν αἰώνια ζωή, ἡ ὁποία γίνεται πραγματικότητα μόνον μέ τήν ἄρση τοῦ σταυροῦ, τήν αὐταπάρνηση, τή χριστιανική ζωή μέσα στήν Ἐκκλησία μέ τήν εἰλικρινῆ μετάνοια, τόν συνεχῆ πνευματικό ἀγῶνα καί τήν συνειδητή συμμετοχή στά μυστήριά της.

Μόνο στήν Ἐκκλησία, μαζί μέ τούς Ἁγίους της, τίς Εἰκόνες τους, τό Σταυρό τοῦ Κυρίου μπορεῖ ὁ κάθε πιστός νά ζεῖ τή χάρη τοῦ Θεοῦ καί νά προγεύεται τά ἀγαθά τῆς μελλούσης βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Χρησιμοποιηθέντα βοηθήματα:

Ἀθανασοπούλου Κ., *Ὀρθόδοξος Λειτουργική*, Ἀλεξανδρούπολις 1975.

Ἀθανάτου Παύλου, ἐπισκόπου, Τό Τριώδιον, κεφάλαια Νηπτικά. Ζ′ Τρίτη Κυριακή τῶν Νηστειῶν τῆς Σταυροπροκυνήσεως. *Γρηγ. Παλαμᾶς* 765 (79) 1996, σ. 835-842.

Βλάχου Ἱεροθέου, Μητροπολίτου, *Τό Πολίτευμα τοῦ Σταυροῦ*, Ἀθήνα 1988.

Βακάρου Δημητρίου, Πρωτοπρεσβυτέρου. *Ἀπό τήν Γέννηση μέχρι τήν Πεντηκοστή*, Θεσσαλονίκη 1979.

- *Ὁμιλητική*, Θεσσαλονίκη 1993.

Γρατσέα Γ., *Σταυρός*, *ΘΗΕ* 11 (1964) 411-234.

Καραβιδόπουλου Ἰωάννου, *Ἑρμηνεία Εὐαγγελίων τῶν Κυριακῶν, (Πρό τῆς Ὑψώσεως καί μετά τήν Ὕψωσιν)*. Β, Θεσσαλονίκη 1973.

Μπεκατώρου Γ., Ἑορταί τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, *ΘΗΕ*, 11 (19645) 434-439.

Σάκκου Στεργίου, *Ἑρμηνεία Εὐαγγελίων τῶν Κυριακῶν* (Γ′ Νηστειῶν) Α′ , Θεσσαλονίκη 1972.

Φουντούλη Ἰωάννου, *Λογική Λατρεία*, .ἔκδ. Γ′, Ἀθήνα 1997.

Μ. Πρωτ/ρου Δημητρίου Βακάρου, Δρ. Θ.
Γενικοῦ Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου Ἱ.Μ.Θ.
Διευθυντοῦ Α.Ε.Σ.Θ.

Ἀπό τήν ὁμιλία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἀειπαρθένου Μαρίας

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς εἶχεν ἰδιαίτερους λόγους νά εἶναι εὐγνώμων πρός τήν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον. Ἀπό προσωπικές αἰτίες καί ἀφορμές θεωροῦσε ἐπιβεβλημένο καθῆκον του τήν ἐξύμνηση τῆς Θεοτόκου διά τά τόσα θαυμάσια καί τίς τόσες εὐεργεσίες πού τοῦ χάρισε ὁ Θεός δι᾽ Αὐτῆς. Ἄλλωστε *«ἡ τῆς αὐτοαγαθότητος Μήτηρ καί τῆς ἀϊδίου καλλονῆς γεννήτρια»*[1] ἐνέπνευσε τόν ἅγιο Γρηγόριο καθ᾽ ὅλα τά στάδια καί ἐπίπεδα τῆς πνευματικῆς του ἐνισχύσεως καί τελειώσεως, τῆς θεολογίας του δηλαδή καί τῆς ἀσκήσεως. Γιά τόν ἅγιο Γρηγόριο καί τήν οἰκογένειά του ἡ Θεοτόκος ἀπέβη *«κηδεμών καί ὁδηγός καί παντοδαπή τις σώτειρα καί σωμάτων ὁμοῦ καί ψυχῶν»*[2], ἀλλά καί γιά ὅλους τούς ἀνθρώπους συμπαραστάτης, προστάτης καί βοηθός, ἀφοῦ ἡ Θεοτόκος εἶναι *«καί τῶν πρό αὐτῆς αἰτία, καί τῶν μετ᾽ αὐτήν προστάτις, καί τῶν αἰωνίων πρόξενος»*[3].

---

1. Σοφ. Οἰκονόμου, 120.
2. *PG* 151, 558 AC.
3. *PG* 151, 177 B.

Στήν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἀφιέρωσε ἑπτά ὁμιλίες του: Μία *«εἰς τήν σωτήριον γέννησιν τῆς πανυπεράγνου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας»*. Δύο ὁμιλίες *«εἰς τήν πρός τά ἅγια τῶν ἁγίων εἴσοδον καί τόν ἐν αὐτοῖς θεοειδῆ βίον τῆς πανυπεράγνου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας»*. Μία ὁμιλία *«εἰς τήν Κυριακή τῶν Πατέρων περί τῆς κατά σάρκα γενεαλογίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καί τῆς ἐν παρθενίᾳ τεκούσης αὐτόν ἀειπαρθένου καί Θεοτόκου Μαρίας»*. Μία, *«εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς πανυπεράγνου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας»*. Μία *«Τῇ Κυριακῇ τῶν Μυροφόρων ἐν ᾗ καί ὅτι πρώτη τόν Κύριον ἡ Θεοτόκος εἶδεν ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα»*. Καί τέλος μία *«εἰς τήν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς πανυπεράγνου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας»*.

Σέ ὅλες αὐτές τίς ὁμιλίες ἡ Παναγία Παρθένος ἐμφανίζεται νά διαδραματίζει ἀπό τῆς πλευρᾶς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους κεντρικό καί οὐσιώδη ρόλο στήν πραγματοποίηση τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας. Στήν ὁμιλία του *«εἰς τήν σωτήριον γέννησιν τῆς πανυπεράγνου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας»*, ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἀναφωνεῖ: *«Σήμερον καινός κόσμος καί ξένος παράδεισος ἀναπέφηνεν, ἐν ᾧ καί ἐξ οὗ καινός Ἀδάμ, ἐγεγόνει, τόν παλαιόν Ἀδάμ ἀναπλάτων καί τόν κόσμον ἀνακαινίζων ἅπαντα, ὅς οὐκ ἀπατᾶται, ἀλλ᾽ ἀπατᾷ τόν ἀπατεῶνα καί τοῖς δι᾽ ἀπάτης δουλωθεῖσι τήν ἐλευθερίαν χαρίζεται»*[4].

Ἀπό τήν ὑπέροχη ὁμιλία του *«Εἰς τόν Εὐαγγελισμόν τῆς πανυπεράγνου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας»* θά ἀναφερθοῦμε στά παρακάτω τέσσερα σημεῖα:

α) *Τό ὁμόθεον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως,*

β) *Τό ὄνομα Μαριάμ σημαίνει Κυρία,*

γ) *«Ἰδού ἡ δούλη Κυρίου γένοιτό μοι κατά τό ρῆμα σου»,* καί

δ) *«Ἡ παρθενομήτωρ αὕτη μόνη μεθόριόν ἐστι κτιστῆς καί ἀκτίστου φύσεως».*

---

4. Σοφ. Οἰκονόμου, σελ. 4.

α) Τό ὁμόθεον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος στήν προσπάθειά του νά ἐξαγγείλει κατά δύναμη *«τήν διά σαρκός ἐπιφάνειαν τοῦ τά παντα κτίσαντος Λόγου»*[5] ὑπογραμμίζει τό θαῦμα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἡ ὁποία, ἐνῶ δέν μπόρεσε ἤ δέν θέλησε οὔτε τον χαρακτῆρα κατά τόν ὁποῖον ἔγινε νά φυλάξει καί γι᾿ αὐτό δικαίως ἀπωθήθηκε στά κατώτατα μέρη τῆς γῆς, τωρα ἔγινε *ὁμόθεος*. Τό γεγονός αὐτό εἶναι μεγάλο, θεῖο, ἀπορρητο και ἀκατανόητο. Τό πῶς *«ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ Υἱός τῆς Παρθενου γίνεται»*[6], τό πῶς *«τήν ἡμετέραν φύσιν γενεσθαι ὁμόθεον»*[7] καί δι᾿ αὐτῆς μᾶς χαρίσθηκε ἡ ἐπάνοδος στό καλυτερο ὥστε αὐτό καί στούς ἁγίους ἀγγέλους καί στούς ἀνθρώπους, ἀκόμη καί στούς προφῆτες, ἄν καί αὐτοί βλέπουν διά Πνεύματος, νά παραμένει στήν πραγματικοτητα ἀνεπίγνωστο, μυστήριο πού εἶναι κρυμμένο *«ἀπό τοῦ αἰῶνος»*[8]. Ὡς τετοιο παραμένει ὄχι μόνον προτοῦ πραγματοποιηθεῖ ἀλλα και ὅταν πραγματοποιήθηκε. Παραμένει μυστηριο ὡς προς τό *πῶς* πραγματοποιήθηκε. Μυστήριο πιστευομενο ἀλλα μή γινωσκόμενον, προσκυνούμενο ἀλλά μή πολυπραγμονουμενο, προσκυνούμενο δέ καί πιστευόμενο διά μόνου τοῦ Πνεύματος· διότι *«Οὐδείς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰμη ἐν Πνεύματι ἁγίῳ»*[9].

Ὅτι δέ τό μυστήριο τοῦτο εἶναι ἀκατανόητο, ὄχι μόνο στούς ἀνθρώπους, ἀλλά καί στούς ἀγγέλους και τούς ἀρχαγγέλους, ἀποδεικνύει σαφῶς καί τό γεγονός πού ἑορτάζεται ἀπό ἐμᾶς σήμερα. Ὁ ἀρχάγγελος εὐαγγελισθηκε στην Παρθένο τή σύλληψη· ὅταν δέ αὐτή ἀναζητοῦσε τον τροπο καί εἶπε πρός αὐτόν, *«πῶς θά μοῦ συμβῆ τοῦτο, ἀφοῦ δέν γνωρίζω ἄνδρα;»*, μή μπορῶντας νά ἑρμηνευσει τον τροπο κατά κανένα τρόπο ὁ ἀρχάγγελος, κατέφυγε καί αὐτος προς τόν Θεό, λέγοντας *«Πνεῦμα ἅγιο θά ἔλθει σ᾿ ἐσε καί δυναμις Ὑψίστου θά σέ ἐπισκιάσει»*[10].

---

5. *ΕΠΕ* 9, 374.
6. Ἀπολυτίκιον ἑορτῆς Εὐαγγελισμοῦ.
7. *ΕΠΕ* 9, 376.
8. *ΕΠΕ* 9, 376.
9. Α΄ Κορ. 12,3.
10. *ΕΠΕ* 9, 376-378. *«Πνεῦμα λέγω ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπι σε και δυναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι»*.

Γι᾽ αὐτό καί ὁ Δαβίδ ἔλεγε, *«μέ ἀνομίες συνελήφθηκα καί μέ ἁμαρτίες μ᾽ ἐκυοφόρησε ἡ μητέρα μου»*[11]. Ἐάν λοιπόν ἡ σύλληψη τοῦ Θεοῦ ἦταν ἀπό σπέρμα, δέν θά ἦταν νέος ἄνθρωπος οὔτε ἀρχηγός τῆς νέας καί μή παλαιουμένης καθόλου ζωῆς. Ἄν ἦταν τῆς παλαιᾶς μερίδος καί κληρονόμος ἐκείνου τοῦ πταίσματος, δέν θά μποροῦσε νά φέρει στόν ἑαυτό του τό πλήρωμα τῆς ἄφθαρτης θεότητος καί νά κάμει τήν σάρκα του ἀνεξάντλητη ἁγιασμοῦ, ὥστε καί τῶν προπατόρων ἐκείνων ν᾽ ἀποπλύνει τόν μολυσμό μέ περίσσεια δυνάμεως καί στούς ἐπιγόνους ὅλους νά ἐπαρκεῖ γι᾽ ἁγιασμό. Γι᾽ αὐτό δέν ἦλθε ἄγγελος οὔτε ἄνθρωπος, ἀλλ᾽ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος ἦλθε καί μᾶς ἔσωσε, πού συνελήφθηκε καί σαρκώθηκε σέ μήτρα Παρθένου κι᾽ ἔμεινε ἀναλλοιώτως Θεός.

Ἔπρεπε δέ νά ἔχῃ καί μάρτυρα τῆς ἄσπορης συλλήψεως τήν Παρθένο καί συνεργό σέ ὅσα ἐπρόκειτο νά τελεσθοῦν κατ᾽ οἰκονομία. Ποιά εἶναι αὐτά; Ἡ ἄνοδος στή Βηθλεέμ, ὅπου θά ἐτελεῖτο καί ὁ ἐξαγγελλόμενος καί δοξαζόμενος τοκετός· ἡ προσέλευση στό ἱερό, ὅπου τό βρέφος μαρτυρεῖται Κύριος ζωῆς καί θανάτου ἀπό τόν Συμεών καί τήν Ἄννα· ἡ φυγή στήν Αἴγυπτο ἐμπρός στόν Ἡρώδη καί ἡ ἐπάνοδος ἀπό τήν Αἴγυπτο κατά τίς ἱερές προφητεῖες καί τά ἄλλα πού δέν εἶναι εὔκολο τώρα νά ἀπαριθμήσω. Γι᾽ αὐτά παρελήφθηκε ὡς μνηστήρ ὁ Ἰωσήφ καί ἐστάλθηκε ὁ ἄγγελος σέ παρθένο μνηστευμένη μέ ἄνδρα ὀνομαζόμενο Ἰωσήφ. Τήν δέ φράσι *«ἀπό τόν οἶκο καί τήν πατριά τοῦ Δαβίδ»* θά τήν ἐννοήσεις καί γιά τούς δύο· διότι τόσο ἡ Παρθένος ὅσο καί ὁ Ἰωσήφ ἀνέφεραν τήν γενεά τους στόν Δαβίδ.

β) Τό ὄνομα Μαριάμ σημαίνει Κυρία

«Καί τό ὄνομα» φησί, *«τῆς Παρθένου Μαριάμ· τοῦτο δέ ἑρμηνεύεται Κυρία»*[12]. Τοῦτο δεικνύει καί τό ἀξίωμα τῆς Παρθένου καί τό βέβαιο τῆς παρθενίας, καί τό ἀλλοιώτικο καί προσεκτικό καί κατά κάποιον τρόπο παναμώμητο τοῦ βίου της· διότι, ἐπειδή ἦταν κυρίως παρθένος φερωνύμως, εἶχε

---

11. Ψαλμ. 50, 7: *«ἐν ἀνομίαις συνελήφθην καί ἐν ἁμαρτίαις ἐκίσσησέ με ἡ μήτηρ μου».*
12. *ΕΠΕ* 9, 383-384.

τήν πλήρη κατοχή τῆς ἀγνείας, ὄντας παρθένος καί στό σῶμα καί στήν ψυχή, καί κατέχοντας τίς ψυχικές δυναμεις καί ὅλες τίς αἰσθήσεις τοῦ σώματος ὑπεράνω καθε μολυσμοῦ. καί μάλιστα τόσο κυρίως καί βεβαίως καί ἐγκύρως και καθ᾽ ὅλα ἱερῶς ὅλον τόν χρόνο, ὅπως ἡ κλεισμένη πύλη διατηρεῖ τούς θησαυρούς καί τό σφραγισμένο βιβλίο διατηρεῖ τά γραπτά ἀνέγγικτα ἀπό τούς ὀφθαλμούς· διοτι περί αὐτῆς ἔχει γραφεῖ, τοῦτο εἶναι τό σφραγισμένο βιβλιο και αὐτη ἡ πύλη θά εἶναι κλεισμένη, καί κανείς δεν προκειται να περάσει ἀπό αὐτήν[13].

Ἀλλά καί μέ ἄλλον τρόπο, πάλι εἶναι Κυρία ἡ Παναγια κατ᾽ ἀξία, ὡς δεσπόζουσα τῶν ὅλων, ἐπειδή συνελαβε σε παρθενία κι᾽ ἐγέννησε θείως τόν κατά φυση δεσποτη τοῦ παντός. Ἐπίσης βέβαια εἶναι Κυρία ὄχι μονο ὡς ἐλευθερα ἀπό δουλεία καί μέτοχος θείας κυριότητος, ἀλλα και ὡς πηγή καί ρίζα τῆς ἐλευθερίας τοῦ γένους, και μαλιστα μετα τήν ἀπόρρητη καί χαρμόσυνη γεννα. Διότι αὐτη που συζεύχθηκε μέ ἄνδρα εἶναι μᾶλλον κυριευμένη παρα κυρια, καί μάλιστα μετά τήν περίλυπη και ὀδυνηρη γεννα, κατα τήν ἀρά ἐκείνη πρός τήν Εὔα, *«θα γεννησης τεκνα με λυπη, θά ἐξαρτᾶσαι ἀπό τόν ἄνδρα σου καί αὐτός θα σε αὐθεντεύει»*[14] γιά νά ἐλευθερώσει ἀπό αὐτήν την ἀρα το ἀνθρώπινο γένος ἡ παρθενομητωρ, λαμβανει την χαρα καί τήν εὐλογία διά τοῦ ἀγγέλου· διότι ὁ ἄγγελος, ἀφοῦ εἰσῆλθε εἶπε πρός τήν Παρθένο, *«Χαῖρε κεχαριτωμενη, ὁ Κυριος εἶναι μαζί σου, εἶσαι εὐλογημένη ἀναμεσα στίς γυναῖκες»*. Ὁ ἀρχάγγελος δέν τῆς προαγγελλει το μελλον λεγοντας, ὁ Κυριος εἶναι μαζί σου, ἀλλα ἐξαγγέλλει ὅ,τι ἔβλεπε τοτε ἀοράτως νά τελεῖται. Καί ἀντιλαμβανόμενος ὅτι αὐτη εἶναι τόπος θείων καί ἀνθρωπίνων χαρισματων και στολισμενη μέ ὅλα τά χαρίσματα τοῦ θείου Πνευματος, κυριολεκτικῶς τήν ἀναγόρευσε κεχαριτωμένη, βλεποντας δε ὅτι ἤδη ἔλαβε ἔνοικο αὐτόν στόν ὁποῖο εὑρίσκονται οἱ θησαυροι ὅλων τούτων καί προορῶντας την ἀνωδυνη κυοφορια και την γεν-

---

13. Ἰεζ. 44, 2: *«τοῦτο ἐστι τό ἐσφραγισμενον βιβλιον: και αὕτη ἡ πυλη κεκλεισμενη ἔσται, καί οὐδείς οὐ μή διέλθη δι᾽ αὐτῆς»*.

14. *Γεν.* 3.16: *«ἐν λυπαις τεξη τέκνα, και προς τον ἀνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου, καί αὐτός σου κυριεύσει»*.

να πού θά γινόταν χωρίς ὠδῖνες, τῆς ἀπηύθυνε τό *«χαίρειν»* καί βεβαίωσε ὅτι εἶναι ἡ μόνη εὐλογημένη καί εὐλόγως δοξασμένη ἀνάμεσα στίς γυναῖκες· διότι κατά τήν ὑπερβολή τῆς δόξας τῆς Θεομήτορος Παρθένου δέν ὑπάρχει ἄλλη δοξασμένη ὅσο κι᾿ ἄν δοξάσθηκε.

γ) «Ἰδού ἡ δούλη Κυρίου, γένοιτό μοι κατά τό ρῆμα σου»

Ἀλλά ἡ Παρθένος, καθώς εἶδε κι᾿ ἐφοβήθηκε μήπως εἶναι κάποιος ἀπατηλός ἄγγελος, πού παραπλανᾶ τίς ἀπερίσκεπτες γυναῖκες κατά τό παράδειγμα τῆς Εὔας, δέν δέχθηκε ἀνεξετάστως τόν χαιρετισμό· καί μή γνωρίζοντας ἀκόμη καθαρῶς τόν σύνδεσμο πρός τόν Θεό πού εὐαγγελιζόταν αὐτός, ταράχθηκε μέ τόν λόγον του, ἐπιμένοντας σταθερά στήν παρθενία, *«καί διαλογιζόταν τί εἴδους ἀσπασμός εἶναι αὐτός»*. Γι᾿ αὐτό ὁ ἀρχάγγελος διαλύει ἀμέσως τόν θεοφιλή φόβο τῆς χαριτωμένης Παρθένου, λέγοντάς της *«μή φοβῆσαι, Μαρία· διότι ἐπέτυχες τήν χάρη τοῦ Θεοῦ»*. Ποιά χάρη; Αὐτή πού εἶναι δυνατή μόνο σ᾿ αὐτόν πού δύναται τά ἀδύνατα καί φυλάχθηκε πρό τῶν αἰώνων σέ σένα μόνη. *«Ἰδού θά συλλάβεις τέκνο»*. Ἀκούοντας δέ σύλληψη, λέγει, μή σκεφθεῖς καμμιά ἀφαίρεση τῆς παρθενίας, μή στενοχωρῆσαι καί μήν ταράσσεσαι γι᾿ αὐτό, διότι τοῦτο τό *«ἰδού θά συλλάβεις»*, λεγόμενο τότε πρός αὐτήν πού ἦταν παρθένος, ὑπεδείκνυε πλέον τή σύλληψη ὡς συνοδοιπόρο μέ τήν παρθενία.

«Ἰδού λοιπόν θά συλλάβεις καί θά γεννήσεις υἱόν»· δηλαδή παραμένοντας ὅπως εἶσαι σήμερα καί διατηρώντας ἀνέπαφη τήν παρθενία σου, θά συλλάβεις ἔμβρυο καί θά γεννήσεις τόν υἱόν τοῦ Ὑψίστου. Τοῦτο προβλέποντας καί ὁ Ἠσαΐας πρίν ἀπό πολλά χρόνια, ἔλεγε, *«ἰδού ἡ Παρθένος θά κυοφορήσει καί θά γεννήσει υἱόν»* καί *«προσῆλθα πρός τήν προφήτιδα»*. Πῶς λοιπόν ὁ προφήτης προσῆλθε πρός τήν προφήτιδα; Ὅπως τώρα ὁ ἀρχάγγελος πρός αὐτήν· διότι αὐτό πού εἶδε τώρα αὐτός, τοῦτο προεῖδε καί προεῖπε ἐκεῖνος.

Προσῆλθε λοιπόν, λέγει, ὁ Ἠσαΐας πρός τήν προφήτιδα, ἀσφαλῶς μέ τό προβλεπτικό πνεῦμα καί συνέλαβε τέκνο, πρίν ἔλθει ὁ πόνος τῶν ὠδίνων, ξέφυγε καί γέννησε ἀρσενικό τέκνο· ὁ δέ ἀρχάγγελος λέγει τώρα πρός αὐτήν, *«θά γεννήσεις*

υἱόν καί θά τόν ὀνομάσεις Ἰησοῦν, πού ἑρμηνεύεται Σωτήρ· θά εἶναι δέ μέγας». Ὅτι ἀκριβῶς εἶχε πεῖ καί ὁ Ἠσαΐας, *«θαυμαστός σύμβουλος, Θεός ἰσχυρός, ἐξουσιαστής, ἄρχων εἰρήνης, πατήρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος».* Τά ἴδια λέει τώρα καί ὁ ἀρχάγγελος, *«αὐτός θά εἶναι μέγας καί θά ὀνομασθεῖ υἱός Ὑψίστου»* (πῶς δέ δέν εἶπε, εἶναι μέγας καί υἱός Ὑψίστου, ἀλλά θά εἶναι καί θά ὀνομασθεῖ; Τοῦτο συμβαίνει διότι μιλοῦσε περί τοῦ ἀνθρωπίνου προσλήμματος τοῦ Χριστοῦ), ἐνῶ συγχρόνως δηλώνει ὅτι καί θά γνωσθεῖ σέ ὅλους καί ἀπό αὐτούς θά κηρυχθεῖ ὅτι εἶναι τέτοιας λογῆς, ὥστε ὕστερα νά μπορεῖ καί ὁ Παῦλος νά λέει, *«ὁ Θεός ἐφανερώθηκε σέ σάρκα, ἐκηρύχθηκε στά ἔθνη, ἐπιστεύθηκε στόν κόσμο»*[15]. Ἀλλά λέγει ἐπίσης, *«θά τοῦ δώσει ὁ Κύριος τόν θρόνο τοῦ πατρός του Δαβίδ καί θά βασιλεύσει στό γένος τοῦ Ἰακώβ ἐπί αἰῶνες καί τῆς βασιλείας του δέν θά ὑπάρξει τέλος»*· αὐτός δέ, τοῦ ὁποίου ἡ βασιλεία ὡς αἰωνία δέν ἔχει τέλος, εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεός. Ἀλλ᾽ αὐτός ἔχει καί πατέρα τόν Δαβίδ, ἑπομένως εἶναι ὁ ἴδιος καί ἄνθρωπος, ὥστε αὐτός πού θά γεννηθεῖ νά εἶναι συγχρόνως Θεός καί ἄνθρωπος, υἱός ἀνθρώπου καί υἱός Θεοῦ, πού ὡς ἄνθρωπος λαμβάνει τήν ἀδιάδοχη βασιλεία ἀπό τόν Θεό Πατέρα, ὅπως εἶδε καί προεξήγγειλε ὁ Δανιήλ· «παρατηροῦσα», λέει, *«ἕως ὅτου ἐτοποθετήθηκαν θρόνοι κι᾽ ἐκάθησε ὁ Παλαιός τῶν ἡμερῶν· καί ἰδού κάποιος ὡς υἱός ἀνθρώπου ἐρχόταν ἐπάνω στίς νεφέλες τοῦ οὐρανοῦ καί ἔφθασε μέχρι τῶν Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν, κι᾽ ἐδόθηκε σ᾽ αὐτόν ἡ τιμή καί ἡ ἐξουσία· καί ἡ βασιλεία του εἶναι βασιλεία αἰώνιος καί δέν θά δοθεῖ σέ ἄλλον βασιλέα»*[16].

Ἡ δέ χαριτωμένη Παρθένος, μόλις ἄκουσε ἀπό τόν ἀρχάγγελο τά τόσο ἐξαίσια καί θεῖα λόγια, ὅτι ὁ Κύριος εἶναι μαζί σου, καί ἰδού θά συλλάβεις καί θά γεννήσεις

---

15. *Α´ Τιμ.* 3,16: *«ὁ Θεός ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν, ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ».*

16. *ΕΠΕ* 9, 390: *«ἐθεώρουν γάρ», φησίν, «ἕως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν καί Παλαιός Ἡμερῶν ἐκάθισε· καί ἰδού ὡς υἱός ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἐπί τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ καί μέχρι τοῦ Παλαιοῦ τῶν Ἡμερῶν ἔφθασε, καί αὐτῷ ἐδόθη ἡ τιμή καί ἡ ἐξουσία· καί ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος, καί βασιλεῖ ἑτέρῳ οὐχ ὑπολειφθήσεται».*

υἱό, λέγει, «*πῶς θά μοῦ συμβεῖ τοῦτο; Διότι δέν ἔχω σχέσεις μέ ἄνδρα*». Διότι ἄν καί μοῦ μεταφέρεις πολύ πνευματικό καί ἀνώτερο σαρκικῶν παθῶν μήνυμα, ἀπό τό ἄλλο μέρος μοῦ ἀναφέρεις σύλληψη στήν γαστέρα καί κυοφορία καί τοκετό, προσθέτεις δέ γιά τή σύλληψη καί τό ἰδού· πῶς λοιπόν θά μοῦ συμβεῖ τοῦτο; Διότι, λέγει, δέν ἔχω σχέσεις μέ ἄνδρα.

Λέγει δέ τοῦτο ἡ Παρθένος, ὄχι ἀπό ἀπιστία, ἀλλ᾽ ἐπειδή ζητοῦσε νά μάθει κατά τό δυνατό πῶς ἔχει τό πρᾶγμα γι᾽ αὐτό καί ὁ ἀρχάγγελος λέγει πρός αὐτή, «*Πνεῦμα ἅγιο θά ἔλθει σ᾽ ἐσένα καί δύναμη τοῦ Ὑψίστου θά σ᾽ ἐπισκιάσει· γι᾽ αὐτό καί τό ἅγιο πού θά γεννηθεῖ θά ὀνομασθεῖ Υἱός Θεοῦ*». Ἐξάλλου ἰδού καί ἡ Ἐλισάβετ ἡ συγγενής σου, πού πέρασε ὅλον τόν βίο της στείρα, τώρα μέ τήν βούληση τοῦ Θεοῦ σέ γηρατειά παραδόξως κυοφορεῖ, διότι κανένα πρᾶγμα δέν εἶναι ἀδύνατο γιά τόν Θεό.

Τί πράττει λοιπόν πρός αὐτά ἡ χαριτωμένη Παρθένος, ἡ θεία κατά τήν σύνεση καί ἀπαράμιλλη; Πάλι τρέχει πρός τόν Θεό καί ἀπευθύνεται πρός αὐτόν μέ εὐχή λέγοντας πρός τόν ἀρχάγγελο· ἄν, ὅπως λέγεις, ἔλθει σ᾽ ἐμένα ἅγιο Πνεῦμα, γιά νά μέ καθαρίσει περισσότερο καί νά μέ δυναμώσει νά δεχθῶ τό σωτήριο ἔμβρυο, ἄν μ᾽ ἐπισκιάσει δύναμη τοῦ Ὑψίστου πού θά μορφώσει μέσα μου κατά τόν ἄνθρωπο αὐτόν πού φέρει τήν μορφή τοῦ Θεοῦ καί θά δημιουργήσει ἄσπορη λοχεία, ἄν τό γεννώμενο θά εἶναι ἅγιο καί Υἱός Θεοῦ καί Θεός καί βασιλεύς αἰώνιος, βέβαια τίποτε δέν εἶναι ἀδύνατο γιά τόν Θεό, «*ἰδού ἐγώ ἡ δούλη τοῦ Κυρίου, ἄς γίνει σύμφωνα μέ τό λόγο σου*». Κι ἔφυγε ἀπό ἐκεῖ ὁ ἄγγελος, ἀφοῦ ἄφησε στήν γαστέρα της τόν ποιητή τοῦ σύμπαντος συνημμένο μέ σῶμα καί ἀφοῦ μέ τήν συνάφεια αὐτή, πού ἐξυπηρέτησε, προξένησε τήν σωτηρία τοῦ κόσμου.

δ) «Οὐκοῦν ἡ παρθενομήτωρ αὕτη μόνη μεθόριόν ἐστι κτιστῆς καί ἀκτίστου φύσεως»

Ἡ ἐκ μέρους τῆς Θεοτόκου συγκατάθεση καί ἀποδοχή τῆς θείας βουλῆς εἶναι μιά προσφορά ὡς καθαρωτάτης καί ταπεινοτάτης ἐκπροσώπου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Προσφορά ἀπό τόν παρθενικό βίο της ὅλων ἐκείνων τῶν ἀναγκαίων

προϋποθέσεων γιά τήν νέας φύσεως πνευματική κατάσταση πού θά προερχόταν ἐξ αὐτῆς καί τήν ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ Λόγου. Μέ τόν τρόπο αὐτό ἡ Παρθένος Μαρία παρουσιάζει τήν συνέργιά της γιά τήν πραγματοποίηση τοῦ ἀνθρωποσωτηρίου καί κοσμοσωτηρίου μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως. Ἑπομένως ἀποβαίνει ἡ Παναγία μας τό «*μεθόριον κτιστῆς καί ἀκτίστου φύσεως*», ἀποβαίνει τό σημεῖο εκεῖνο τό ὁποῖο δέν διαχωρίζει, ἀλλά ἑνώνει τήν κτιστή καί ἄκτιστη φύση.[17]

Ὁ Ἠσαΐας προεικόνισε ἐναργῶς μέ ὅσα ἀξιώθηκε ἤδη μακαρίως νά πάθει. Διότι αὐτός δέν εἶδε τόν Σεραφείμ νά παίρνει ἀμέσως τόν ἄνθρακα ἀπό τό νοητό θυσιαστήριο τοῦ οὐρανοῦ· αὐτόν τόν πῆρε ὁ Σεραφείμ μέ τήν λαβίδα, μέ τήν ὁποία ἔγγισε καί τά χείλη του, δίδοντας τήν κάθαρση. Αὐτή ἡ ἐμπειρία τῆς λαβίδας ἦταν τό ἴδιο μ᾽ ἐκεῖνο τό μεγάλο θέαμα πού εἶδε ὁ Μωϋσῆς, μιά βάτο πού ἦταν ἀναμμένη μέ πῦρ καί δέν κατακαιόταν.

Ποιός δέν γνωρίζει ὅτι ἐκείνη ἡ βάτος καί αὐτή ἡ λαβίδα ἦσαν σάν τήν παρθενομήτορα, πού συνέλαβε μέσα της τό θεῖο πῦρ ἀπυρπολήτως, ἀφοῦ καί ἐδῶ ἀρχάγγελος μεσίτευε στήν σύλληψη καί συνήνωνε δι᾽ αὐτῆς τόν αἴροντα τήν ἁμαρτία τοῦ κόσμου μέ τό ἀνθρώπινο γένος καί μέ τήν ἀπόρρητη συνάφεια μᾶς ἐξάγνισε; Ἑπομένως αὐτή ἡ παρθενομήτωρ εἶναι ἡ μόνη *μεθόριο κτιστῆς* καί ἄκτιστης φύσεως· ὅσοι βέβαια γνωρίζουν τό Θεό θά ἀναγνωρίσουν καί αὐτήν ὡς χώρα τοῦ ἀχωρήτου καί αὐτήν θά ὑμνήσουν μετά τόν Θεόν ὅσοι ὑμνοῦν τόν Θεό. Αὐτή εἶναι καί ἡ αἰτία τῶν πρίν ἀπό αὐτή καί προστάτης τῶν μετά ἀπό αὐτή καί πρόξενος τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν. Αὐτή εἶναι ὑπόθεση τῶν προφητῶν, ἀρχή τῶν Ἀποστόλων, ἑδραίωμα τῶν μαρτύρων, κρηπῖδα τῶν διδασκάλων. Αὐτή εἶναι ἡ δόξα τῶν ἐπί γῆς, ἡ τερπνότης τῶν οὐρανίων, τό ἐγκαλλώπισμα ὅλης τῆς κτί-

---

17. Τονισμό αὐτῆς τῆς διδασκαλίας συναντοῦμε στήν μεγάλη πραγματεία περί τῆς εἰσόδου καί παραμονῆς τῆς Θεοτόκου εἰς τά ἅγια τῶν ἁγίων: «*Οὐκοῦν αὕτη μόνη μεθόριόν ἐστι κτιστῆς καί ἀκτίστου φύσεως, καί οὐδείς ἄν ἔλθοι πρός τόν Θεόν, εἰ μή δι᾽ αὐτῆς τε καί τοῦ ἐξ αὐτῆς τεχθέντος μεσίτου· καί οὐδέν ἄν ἐκ τοῦ Θεοῦ τῶν δωρημάτων, εἰ μή διά ταύτης, γένοιτο καί ἀγγέλοις καί ἀνθρώποις*» Βλ. Σ. Οἰκονόμου, σελ. 159.

σεως. Αὐτή εἶναι ἡ καταρχή, ἡ πηγή καί ἡ ρίζα τῆς ἀποθησαυρισμένης γιά μᾶς ἐλπίδος στούς οὐρανούς.

ε) Ἐπίλογος

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς μέ τήν ὁμιλία του εἰς τόν Εὐαγγελισμόν σέ γενικές γραμμές τονίζει ὅτι ἡ ἀνθρώπινη φύση μέ τήν ἐνανθρώπηση ἔγινε *ὁμόθεος*. Αὐτό τό γεγονός εἶναι μυστήριο, ὄχι μόνον πρίν πραγματοποιηθεῖ ἀλλά καί μετά τήν πραγματοποίησή του, ὡς πρός τόν τρόπο κατά τόν ὁποῖον ἔγινε. Ὁ Θεός παρέλαβε τήν ἀνθρώπινη φύση μας ἀπό φιλανθρωπία καί τήν «*ἀνήγαγεν εἰς θεῖον καί οὐράνιον ὕψος*». Ἡ Παρθένος συνέλαβε μέσα της ἐκ Πνεύματος ἁγίου τό θεῖο πῦρ ἀπυρπολήτως. Ἦταν ὅπως ἡ βάτος ἡ φλεγομένη ἀλλά μή κατακαιομένη. Ἀπέβη τό «*μεθόριον κτιστῆς καί ἀκτίστου φύσεως*», δηλαδή τό σημεῖο τῆς ἑνώσεως τῆς κτιστῆς καί ἄκτιστης φύσεως καί ἔγινε γιά μᾶς ἡ ἐλπίδα γιά τούς οὐρανούς.

Αὐτή τήν ἐλπίδα εἴθε ν' ἀποκτήσωμε ὅλοι ἐμεῖς μέ τίς δικές της προσβεῖες γιά μᾶς, σέ δόξα τοῦ πρό αἰώνων γεννηθέντος ἀπό τόν Πατέρα καί σαρκωθέντος κατά τούς τελευταίους αἰῶνες ἀπό αὐτήν Ἰησοῦ Χριστοῦ καί Κυρίου μας. Σ' αὐτόν πρέπει κάθε δόξα, τιμή καί προσκύνηση, τώρα καί πάντοτε καί στούς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Γένοιτο.

Χριστοφόρου Κοντάκη, Δρ.Θ.
Ὑποδιευθυντοῦ Α.Ε.Σ.Θ

Τά Μυστηρια τῆς Ἐκκλησιας

Α) Χάρις καί δημιουργία

Διά τῆς πραγματωσεως ἐν Χριστῷ τοῦ «μεγαλου μυστηρίου τῆς εὐσεβειας»[1] τοῦ «χρονοις αἰωνιοις σεσιγημενου»[2], δια τῆς φανερωσεως δηλαδη τοῦ Θεοῦ Λογου κατα την ἐνανθρωπησιν αὐτοῦ και τῆς ἀποκαλυψεως οὕτω εἰς παντας τους πιστεύοντας τοῦ σωτηριωδους θειου σχεδιου και σκοποῦ, ἐτεθη εἰς την διαθεσιν τῶν ἀνθρωπων, κεκλημενων προς σωτηριαν, φροντιζομενων δι᾽ αὐτην και προαγομενων εἰς την ἐν Χριστῷ σωτηριαν ταυτην, το πληρωμα τῆς το ἔργον τοῦτο ἐπιτελουσης χαριτος τοῦ Θεοῦ[3].

Ἡ χαρις αὐτη, ὁμοῦ μετα τῆς ἀληθειας τοῦ Θεοῦ, ἐκο-

1. Βλ. *Α΄ Τιμ.* 3,16. «Και ὁμολογουμενως μεγα ἐστιν το τῆς εὐσεβειας μυστηριον· Θεος ἐφανερωθη ἐν σαρκι, ἐδικαιωθη ἐν Πνευματι, ὤφθη ἀγγελοις, ἐκηρυχθη ἐν ἔθνεσιν, ἐπιστευθη ἐν κοσμῳ, ἀνελήφθη ἐν δοξῃ». Πρβλ. καί *Ἰω.* 1,14.

2. Βλ. *Ρωμ.* 16, 25-26. Βλ. ἐπισης *Κολ.* 1,26-27. Κατ᾽ ἐπεκτασιν και διευρυνσιν τῶν χωριων τουτων, ὡς *Μυστηρια* χαρακτηριζονται εἰς τον Χριστιανισμον ἁπασαι αἱ ἀποκεκαλυμμεναι ἀληθειαι τῆς πιστεως και τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησιας. Βλ. χαρακτηριστικῶς βασικας ἀληθειας τῆς Χριστιανικῆς Ἀποκαλυψεως, ὡς την περι Θεοῦ και ἀνθρωπου ἀληθειαν ὡς μυστηριον, ἐν Παναγιωτου Χρηστου, *Το μυστηριον τοῦ Θεοῦ*, Θεσσαλονικη 1983 και *Το μυστηριον τοῦ Ἀνθρωπου*, Θεσσαλονικη 1983, ἰδιως τας εἰς ταῦτα συγχρονους ἐπι τῶν βασικῶν τουτων θεμάτων ἀναζητήσεις και ὑπαρξιακας ἐπιδιωξεις. Βλ. Γρηγοριου Νυσσης, εἰς το «*Ποιησωμεν ἄνθρωπον*», (Ν), PG 44, 261 C. «Τα περι Θεοῦ διδαχθῶμεν, τα περι ἡμῶν αὐτῶν νοησωμεν».

3. *Ἐφ.* 1, 7-9· *Β΄ Τιμ.* 1, 9-10.

μίσθη εἰς τόν κόσμον, ὡς ἡ ὑψίστη θεία δωρεά ἀγάπης καί ζωῆς, διά τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ Λόγου[4].

Διά τοῦ τρόπου αὐτοῦ ὁ σαρκωθείς καί εἰς τήν ἱστορίαν εἰσελθών καί δρῶν Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἀποτελεῖ τήν πραγματικήν καί τελείαν ἄμεσον ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ εἰς τό διηνεκές[5].

Ὁ Κύριος συνήνωσεν ἐν ἑαυτῷ κατά τήν ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καί Μαρίας τῆς Παρθένου ἐνανθρώπησίν του τήν θείαν φύσιν μετά τῆς ἀνθρωπίνης τοιαύτης. Οὕτω κατέδειξε τήν τελευταίαν ταύτην ἱκανήν καί ἀξίαν διά τόν σύνδεσμον καί τόν καρποφόρον τοῦτον συνδυασμόν. Συγχρόνως, διά τοῦ ἀρχικοῦ τούτου συνδυασμοῦ τοῦ θείου καί ἀνθρωπίνου ἐν ἑαυτῷ, ὁ ἐνανθρωπήσας Κύριος ἀνέδειξε καί γενικώτερον τό φυσικόν καί αἰσθητόν στοιχεῖον, τό ἐκ τῆς θείας δημιουργίας προερχόμενον, ἱκανόν καί ἄξιον νά καθίσταται φορεύς θείας δυνάμεως καί ἐνεργείας κατά τήν ἐκδήλωσιν καί ἐμπέδωσιν τῶν ἐνεργειῶν τῆς θείας χάριτος ἐν τῷ ἔργῳ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων.

Διά τοῦ τρόπου αὐτοῦ συντελεῖται καί ἐκδηλοῦται εἰς τόν κόσμον, παραλλήλως πρός τήν ἐκ τῆς θείας δημιουργίας προερχομένην φυσικήν τάξιν, τήν ἐκφαινομένην εἰς αὐτόν

---

4. *Ἰω.* 1, 14-17. «Καί ὁ Λόγος σάρξ ἐγένετο καί ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν καί ἐθεασάμεθα τήν δόξαν αὐτοῦ δόξαν ὡς μονογενοῦς παρά Πατρός, πλήρης χάριτος καί ἀληθείας... ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν, καί χάριν ἀντί χάριτος· ὅτι ὁ νόμος διά Μωϋσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καί ἡ ἀλήθεια διά Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο». Βλ. καί Μ. Ἀθανασίου, *Κατά Ἀρειανῶν,* 2, 75, PG 26, 305 BC. Συναφεῖς ἑρμηνευτικάς ἐμβαθύνσεις καί τοῦ ἱεροῦ πατρός ὡς τοῦ κατ᾽ ἐξοχήν ἐκ τῶν πατέρων ἀσχολουμένου περί τό μυστήριον τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως ἐν ἀναφορᾷ εἰς τήν κατά χάριν θέωσιν τοῦ ἀνθρώπου τήν πραγματοποιηθεῖσαν διά τῆς θείας ἐν Χριστῷ οἰκονομίας, βλ. ἐν Ἰωάννου Καλογήρου, «Χριστολογία καί σωτηριολογία ἐν τῷ συνδέσμῳ των κατά τόν Μέγαν Ἀθανάσιον», ἐν *Τόμος ἑόρτιος χιλιοστῆς ἑξακοσιοστῆς ἐπετείου Μ. Ἀθανασίου (373-1973),* Α.Π.Θ, Θεολογική Σχολή, Θεσσαλονίκη 1974, σελ. 246 ἑξ.

5. Βλ. *Ἰω.* 1, 18.«Θεόν οὐδείς ἑώρακε πώποτε· ὁ μονογενής Υἱός ὁ ὤν εἰς τόν κόλπον τοῦ Πατρός, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο». Βλ. καί Παναγιώτου Χρήστου, *Τό μυστήριον τοῦ Θεοῦ,* ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 119.

6. Βλ. Ἰωάννου Καλογήρου, *Ἡ περί «συνεργίας» ἐν τῇ δικαιώσει τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου καί αἱ περί αὐτήν συζητήσεις τῶν ἑτεροδόξων,* Θεσσαλονίκη 1953, σελ. 34-39.

καί ἡ ὡς μυστηριακή, πλέον, συναποκαλυπτομένη τάξις, ἡ ἐμπερικλειομένη εἰς τό ἀρχέγονον σχέδιον καί νόημα τῆς θείας δημιουργίας.

Ἡ τάξις αὕτη προκύπτει ἐκ τῆς ἤδη ἀρχεγόνου διεισδύσεως τῆς προκαλούσης τόν δεσμόν τῆς θείας δημιουργίας μετά τῆς προκαλούσης τήν θείαν ἀγάπην θείας χάριτος, εἰς τήν φυσικήν τάξιν τῆς δημιουργίας, τήν ἐκδηλουμένην δι᾽ ὑλικῶν στοιχείων καί τούς διέποντας ταῦτα νόμους. Οὕτω ἐκδηλοῦται φανερουμένη ἡ εὐμενής καί εὐεργετική διάθεσις τοῦ Δημιουργοῦ Θεοῦ πρός τά δημιουργήματα, ἰδιαιτέρως δέ πρός τόν ἄνθρωπον τόν «κατ᾽ εἰκόνα καί ὁμοίωσιν» Αὐτοῦ δημιουργηθέντα. Ἐπιπροσθέτως ρυθμίζεται ἡ ἀντίστοιχος στάσις Αὐτοῦ πρός ὅλας τάς δυνατάς καί ἐνδεχομένας καταστάσεις αὐτῶν, μάλιστα δέ τοῦ ἀνθρώπου. Πρόκειται ἐδῶ διά τήν ὑπό τῆς θείας ἀγάπης καθοριζομένης ἀκτίστου θείας ἐνεργείας, διά τῆς ἐνεργοποιήσεως καί λειτουργίας τῆς ὁποίας διακινεῖται καί ἀναπτύσσεται ἅπασα ἡ ἐκ τῆς θείας δημιουργίας προερχομένη πραγματικότης εἰς τήν ποικιλίαν τῶν περιλαμβανομένων εἰς αὐτήν ἐπί μέρους πραγμάτων, ὄντων καί καταστάσεων.

Ταῦτα, παρά τήν πολλαπλότητά των, δέν παραμένουν κεχωρισμένα καί ἐν ἀπομονώσει μεταξύ των. Ἀντιθέτως, διατηροῦντα τάς ἰδιοτυπίας των, συντρέχουν καί συναντῶνται εἰς διαρθρούμενον σύνολον μέ σκοπόν καί νόημα. Οὕτω ἀναδεικνύεται καί ἐκδηλοῦται ἡ θεία δημιουργία ὡς *κόσμος*, ὡς ἡ συνισταμένη, δηλαδή, τῆς ἁρμονίας καί τῆς τάξεως, ὑπό τῆς ὁποίας καί διά τῆς ὁποίας ἀποκαλύπτεται αὐτός οὗτος ὁ ἀόρατος Θεός[7].

Αἱ ἐκ τῆς θείας δημιουργίας προερχόμεναι ἐπί μέρους *τάξεις*, ὀργανικαί καθ᾽ ἑαυτάς ἑνότητες ἤ καταστάσεις, εὑρίσκονται εἰς συνεχῆ μεθ᾽ ἑαυτῶν σύνδεσιν, οὕτω δέ καί εἰς ἐξάρτησιν πρός ἀλλήλας.

Ἡ *τάξις* τῆς ὕλης *εἰσέρχεται* εἰς τήν *τάξιν* τῆς ζωῆς. Διά τοῦ τρόπου αὐτοῦ προκύπτει ἡ *ζωϊκή τάξις*, διαφοροποιουμένη ὡς πρός τόν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου τρόπου δημιουργίας αὐτοῦ, καί εἰσέρχεται μετ᾽ αὐτοῦ εἰς τήν *τάξιν*

---

7. Βλ. *Ρωμ.* 1, 20.

τοῦ πνεύματος. Τοῦτο ἐπισυμβαίνει καθόσον διά τόν ἄνθρωπον καί τήν *τάξιν* αὐτοῦ, ὑπάρχουν, ἐκ τῆς δημιουργίας του, αἱ ἰδιαίτεραι προϋποθέσεις εἰσόδου του εἰς τήν σφαῖραν τῆς ἀκτίστου χάριτος καί τῆς ἐκ τούτου ἀμέσου ἐπιδράσεως εἰς τά κατ᾽ αὐτόν τῆς ἐκ τῆς χάριτος προσδιοριζομένης πλήρους καί ταχείας δι᾽ αὐτόν ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ.

Κατά τήν γενικήν προέλευσιν τῶν *τάξεων* ὑπό τῆς δημιουργικῆς καί προνοητικῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, τά ἐπί μέρους εἰς αὐτάς ἐκδηλούμενα ὄντα δέν εὑρίσκονται εἰς *ἄσχετον* ἤ *ξένην* μεταξύ των κατάστασιν. Τόσον κατά τήν γένεσίν των ὅσον καί κατά τήν διά τῆς ἀναπτύξεώς των συντελουμένης *προόδου* αὐτῶν πρός πλήρωσιν τοῦ δημιουργικοῦ σκοποῦ των, παρουσιάζονται ἐξαρτημένα τό ἕν ἐκ τοῦ ἄλλου, συνδεδεμένα κατά τό νόημα καί τόν ὡς προείπομεν σκοπόν τῆς θείας δημιουργίας. Οὕτω καί διά τῆς ἀπόψεως ταύτης ἡ κατά τά ἀνωτέρω προκύπτουσα δημιουργική τάξις, ἀποκαλεῖται καί εἶναι *κόσμος*.

Βεβαίως, καί μέ τάς προϋποθέσεις συντελέσεως τῆς ἀναδείξεως τῆς δημιουργίας εἰς *κόσμον*, παραμένει ἡ ριζική διαφορά τῶν ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐν προκειμένῳ ἐκδηλουμένης θείας ἐνεργείας παρουσιαζομένων *ὄντων* τῆς δημιουργίας ἀπό τήν θείαν οὐσίαν[8]. Ἐν προκειμένῳ ἰσχύει καί

---

8. Ὀρθῶς ἔχει παρατηρήσει ὁ καθηγητής Νικόλαος Ματσούκας, βλ. *Κόσμος, ἄνθρωπος, κοινωνία κατά τόν Μάξιμο Ὁμολογητή*, Ἀθήνα 1980, σελ. 49, ὅτι «ἡ διάκριση θείας οὐσίας (πού εἶναι ἄκτιστη) καί τῆς οὐσίας τῶν ὄντων (πού εἶναι κτιστή), εἶναι ἡ μοναδική παράσταση πού μᾶς δίνει τή δυνατότητα νά μιλήσουμε καί νά καταλάβουμε ὡς ἕνα σημεῖο τή σημασία τῆς δημιουργίας ἀπό τό Θεό». Ἡ θέσις αὕτη, θέσις τοῦ ἁγίου Μαξίμου, ἀνακεφαλαιωτοῦ καί συνεχιστοῦ τῆς προηγηθείσης συναφοῦς ὀρθοδόξου παραδόσεως, ἀνακαλεῖ εἰς τήν μνήμην βασικόν ὀρθόδοξον ἀξίωμα. Ἡ ὑπόμνησις αὕτη καθίσταται ἀναγκαία, πράγματι, εἰς τήν χριστιανικήν θεολογίαν: «ἡ δημιουργία ἀπό τό μηδέν, ἀντίθετα πρός τίς φιλοσοφικές καί μυθικές ἀντιλήψεις, παρουσιάζεται ὡς ἄρρητο μυστήριο». Βλ. χαρακτηριστικῶς, *αὐτόθι*, σελ. 48. Βλ. ἐπικουρικῶς καί τοῦ αὐτοῦ, *Τό πρόβλημα τοῦ κακοῦ. Δοκίμιο πατερικῆς Θεολογίας*, ἔκδ. δευτέρα, Θεσσαλονίκη 1986, σελ. 54 ἑξ. Σαφῆ καί ἐμπεριστατωμένην ἐπί τῶν ζητημάτων τούτων τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἄποψιν ἰδία διά τάς συγκρίσεις καί μέ τόν ἑλληνικόν φιλοσοφικόν καί μυθικόν τρόπον ἐκφράσεως τῶν ἐν προκειμένῳ ἐπί εὐρείας ἑλληνικῆς φιλοσοφικῆς καί χριστιανικῆς πατερικῆς θεολογικῆς θεωρήσεως, βλ. ἐν Παναγιώτου Χρήστου, *Τό μυστήριον τοῦ Θεοῦ*, ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 25-27.

ἡ διαπίστωσις ἤ ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἐκ τῆς θείας δημιουργίας προερχομένης πραγματικότητος, διηκούσης συνεκτικῆς καί συντονιστικῆς ἐπενεργείας τῆς θείας χάριτος, δι᾽ ἧς ἅπας ὁ *φυσικός κόσμος* καθίσταται πλέον καί *μυστηριακός*. Κατά τήν ἰδιότητά του αὐτήν ἀποβαίνει *φορεύς* τῆς εἰς τό εἶναι παραγαγούσης αὐτόν θείας ἐνεργείας ἤ ἀκτίστου θείας χάριτος, χωρίς βεβαίως νά συμπίπτῃ ἐκ τούτου ὁ κόσμος μετά τοῦ Θεοῦ, ἡ δημιουργία μετά τοῦ Δημιουργοῦ. Ἐκ τῆς ἐπόψεως ταύτης ὁ κόσμος ἐμπερικλείει εἰς ἑαυτόν τήν σοφίαν καί ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ ὡς καί τήν πρόνοιαν καί ἀγάπην Αὐτοῦ πρός τά δημιουργήματά Του. Κατ᾽ αὐτόν τόν τρόπον δύναται καί εἰς τήν ἔκφρασιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως νά γίνεται λόγος διά τό *μυστήριον τοῦ κόσμου*. Τοῦτο βεβαίως, ὄχι μόνον διά τό προμνημονευθέν *ἄρρητον* τῆς διά τῆς θείας ἐνεργείας ἐκ τοῦ μηδενός προελεύσεως καί διαμορφώσεώς του, ἀλλά καί διά τήν ἰδιότητά του, ὡς μέσου βεβαίου καί ἀσφαλοῦς, ἀποκαλύπτοντας τόν Θεόν[9].

Ὁ χαρακτήρ τοῦ κόσμου ἐκδηλοῦται ὡς μυστηριακός καί ἐκ τῆς ἐπόψεως ὅτι ἡ δυνατότης συνδέσεως τῆς ἐκ τῆς δημιουργίας προερχομένης φυσικῆς καταστάσεως μετά τῆς θείας χάριτος ἤ ἐνεργείας, παραμένει καί μετά τήν *ἐπεισοδιακήν* εἰσβολήν τοῦ κακοῦ εἰς τόν κόσμον καί τήν οὕτως ἐπισυμβάσαν ἔκπτωσιν αὐτοῦ ἀπό τήν ἀρχικήν του φύσιν καί τάξιν ὡς «*καλοῦ λίαν*» θείου δημιουργήματος[10].

Μέ τήν νέαν οὕτως ἐπελθοῦσαν κατάστασιν, ὁ κόσμος, ὅπως καί ἡ ἐντός αὐτοῦ διαδραματιζομένη ἀνθρωπίνη *ἱστορία*, γίνονται κατ᾽ ἰδιάζοντα τρόπον πεδίον ἀποκαλύψεως καί πραγματοποιήσεως ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ διά τήν *ἀπολύτρωσίν* των καί τήν κατ᾽ αὐτῷ ἐπαναγωγήν των εἰς «*τό ἀγαθόν*». Οὕτω ἐπιδιώκεται καί ἐπιτυγχάνεται τελικῶς ἡ ἐπαναφορά *κόσμου* καί *ἀνθρωπίνης ἱστορίας* εἰς τάς

---

9. Βλ. *Ρωμ.* 1,20. «Τά ἀόρατα αὐτοῦ (τοῦ Θεοῦ) ἀπό κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καί θειότης...». Πρβλ. καί *Ψαλμ.* 18,1 «Οἱ οὐρανοί διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δέ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τό στερέωμα».

10. Βλ. Ἰωάννου Καλογήρου, *Ἡ περί «συνεργίας»*, ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 21 ἑξ. Βλ. καί τοῦ αὐτοῦ, *Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος περί ἀνθρώπου. (Συμβολή εἰς τήν χριστιανικήν Ἀνθρωπολογίαν ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου)*, Θεσσαλονίκη 1952, σελ. 8 ἑξ., 46-47.

ἀρχικάς δυνατοτήτας διά τήν τελείωσιν τοῦ σκοποῦ τῆς θείας δημιουργίας, εἰδικώτατα δέ καί πρωτίστως τοῦ ἀφορῶντος εἰς τόν ἄνθρωπον, τοῦ συνισταμένου εἰς τήν κατά Θεόν τελείωσιν τούτου.

Διά τῆς παρεμβολῆς τοῦ κακοῦ εἰς τήν τάξιν τῆς δημιουργίας, ὁ κόσμος περιῆλθεν εἰς τήν κατάστασιν τῆς φθορᾶς, ὁ δέ εἰς αὐτόν κυριαρχικῶς καί δυναμικῶς δυνάμενος καί ὀφείλων νά ἐκδηλώνεται ἄνθρωπος, περιῆλθεν εἰς τήν ἐκ τῆς πτώσεως προσδιορισθεῖσαν καί προκληθεῖσαν ἰδιάζουσαν δι᾽ αὐτόν κατάστασιν *φθορᾶς*, ἤτοι παντελοῦς ἀδυναμιας διά τήν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ *τελείωσιν* καί ἐν ταυτῷ *θεοποίησιν*, ὡς ἐπεδίωξεν διά τῆς παρακοῆς καί παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ καί ἐπέφερεν οὕτω εἰς ἑαυτόν, (ὁ πρῶτος ἄνθρωπος) καί εἰς τό ἀνθρώπινον γένος, τόν θάνατον.

Θάνατος εἶναι, ἑπομένως, ἡ πραγματοποιουμένη ἀπομάκρυνσις ἀπό τόν Θεόν, ὁ τελικός χωρισμός ἀπό Αὐτόν, ἡ ἀναπόφευκτος οὕτω ἐν συνεχείᾳ δέσμευσις εἰς τά *θεοποιούμενα*, ἤτοι κυριαρχικά καί ἀπόλυτα καθιστάμενα, *κτιστά*, εἰς τά κτίσματα καί τά εἴδωλα. Θάνατος εἶναι εἰς τήν ἐν προκειμένῳ συνάφειαν καί αὐτή αὕτη ἡ παρουσιαζομένη ὡς *ἀδέσμευτος* καί ὡς ἀπόλυτον ἱκανοποίησιν- αὐτοϊκανοποίησιν-προξενοῦσα ἐκλαμβανομένη ἄμετρος ἐνασχόλησις περί τάς *αὐτονόμους* ἀνακηρυσσομένας *ἐπιστημονικάς* καί γενικώτερον *πνευματικάς* ἐπιδιώξεις καί ἐπιτεύξεις, τάς θεωρουμένας *αὐτοπροσδιοριστικάς* καί *αὐτοαπολυτρωτικάς* διά τόν ἄνθρωπον. Θάνατος δέ εἶναι, βεβαίως, ἐν τέλει, καί ἡ εἰς τάς ἐγωϊστικάς ὀρέξεις καί ἐπιθυμίας, τάς σαρκικάς ἀπολαύσεις καί τάς ἐν γένει ἠθικάς παρεκτροπάς ἐπίδοσις, τοῦ κατά τάς ὡς ἀνωτέρω πλευράς καί ἀπόψεις, θεωροῦντος τόν ἑαυτόν του ὡς ἀδέσμευτον καί ἀπόλυτον εἰς τόν σκοπόν του ἐκδηλώνοντος ἀνθρώπου[11].

Ἀλλά, κατά πᾶσαν τήν ὡς ἀνωτέρω ἐπισυμβᾶσαν εἰς τά τῆς δημιουργίας ἔκπτωσιν καί διαστροφήν, ὁ Θεός ἐξηκολούθησε καί ἐξακολουθεῖ νά ἀντιμετωπίζῃ τόν κόσμον με σοφίαν καί πρόνοιαν, μέ ἀγαθότητα καί ἀγάπην. Ἰδιαιτέρως ἰσχύει τοῦτο ὡς πρός τήν στάσιν τοῦ Θεοῦ ἔναντι τοῦ

Πρβλ. *Ρωμ.* 1, 21-32. Σχετικά εἶναι καί τά περί τοῦ ἤδη ἐνεργουμένου μυστηρίου τῆς ἀνομίας, ἐν *Β΄Θεσ.*, 2, 7-12, ἐκτιθέμενα.

ἀνθρώπου, τά δέ ἐν προκειμένῳ σχετικά, κατά τάς φάσεις τῶν πρός τόν Θεον σχέσεων αὐτοῦ, ἐν συνδυασμῷ καί μέ τήν ἀντιμετώπισίν των παρά τοῦ Θεοῦ, συνιστοῦν τό οὕτως εἰδικώτερον προσδιοριζόμενον καί ἐκδηλούμενον *μυστήριον τοῦ ἀνθρώπου*[12].

Ταῦτα ἀποτελοῦν συγχρόνως καί τό περιεχόμενον ἤ τήν οὐσίαν τοῦ ὑπέρ τοῦ ἀνθρώπου ὁλοκληρωτικῶς καί τελειωτικῶς ἐν Χριστῷ ἐνεργοῦντος μυστηρίου, τοῦ *μυστηρίου τῆς θειας οἰκονομιας*. Τό μυστήριον τοῦτο συνίσταται εἰς τήν ὑπό τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ *ἅπαξ*, ἤτοι μοναδικῶς καί τελικῶς, τελεσιδικως καί διά παντός, λυτρωτικῶς, μέ τόν χαρακτῆρα θυσιας, πραγματοποιηθεῖσαν εὐεργετικήν προσφοράν[13]. Αὕτη δια τοῦ Ἁγιου Πνεύματος συνεχίζεται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κατά τήν ἀποτελεσματικότητά της ὡς ὑπερτάτη τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ ἀνακαινιστική καί σωστική ἐνέργεια ὑπέρ πάντων τῶν ἀνθρώπων.

Τό διά τῆς θειας ἐνανθρωπήσεως κομισθέν εἰς τόν κόσμον ἀγαθόν τῆς χαριτος καί τῆς ἀληθείας τοῦ Θεοῦ, δια τήν σωτηρίαν πάντων, κατέστη ἐνεργόν διά τοῦ κηρύγματος ἀληθείας καί ζωῆς τοῦ φορέως τῆς θείας ἀποκαλυψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, διά τῶν μετά τοῦ κηρύγματος τούτου συνδεομενων πολυειδῶν πράξεων αὐτοῦ ἀγαθότητος καί εὐεργεσιας διά τας πνευματικάς καί τάς βιοτικάς ἀνάγκας τῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ διά τοῦ ἔργου του διακονουμένων ἀνθρώπων και διά τῆς ἀποκορυφώσεως τῶν συναφῶν ἐνεργειῶν του εἰς τό παθος, τόν σταυρόν, τήν ταφήν[14], τήν διά τούς προαπελθοντας καθοδον εἰς Ἅιδην καί τήν ἀνάστασιν.

B) Ἡ Ἐκκλησία ὡς φορεύς τῆς θείας χάριτος

Αὐτά ἀποτελοῦν τήν πρός τόν Πατέρα προσφοράν τῆς

---

12. Πατερικας, γενικωτέρας και εἰδικωτέρας περί τούτου ἀπόψεις, βλ. ἐν Μαρκου Σιωτου, *Ἡ χριστιανικη διδασκαλια περί τοῦ ἀνθρώπου ὡς προσώπου*, Ἀθῆναι 1984, σελ. 54 ἑξ.

13. Πρβλ. *Ἑβρ.* 9, 26-28. *Α΄Πε.* 3,18.

14. Πρβλ. *Α΄Πε.* 3,19-4,6. Βλ. καί Ἰωάννου Καρμίρη, *Ἡ εἰς Ἅιδου καθοδος τοῦ Χριστοῦ ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου*, Ἀθῆναι 1939.

θυσίας καί τήν πρός τούς ἀνθρώπους ἐκδήλωσιν τῆς ἀγάπης τοῦ προσφέροντος καί προσφερομένου Λυτρωτοῦ καί Σωτῆρος Χριστοῦ, ἀποβαίνοντος μεσίτου τῆς πρός τόν Θεόν καταλλαγῆς τῶν ἀνθρώπων, τῆς εἰρηνεύσεως καί συμφιλιώσεως αὐτῶν πρός τόν Θεόν καί ἀναδεικνυομένου τοιουτοτρόπως εἰς χορηγόν τῆς ζωῆς πρός αὐτούς.

Πρός συνέχισιν τοῦ σωτηριώδους τούτου ἔργου, πρός διάδοσιν τοπικήν, χρονικήν καί καθολικήν εἰς τήν ἱστορίαν, πρός ἐξάπλωσιν καί καρποφορίαν τοῦ ἐκ τοῦ ἔργου τούτου καθοριζομένου ἀγαθοῦ τῆς Σωτηρίας εἰς τόν κόσμον, ὁ Κύριος ἵδρυσε τήν Ἐκκλησίαν. Ὡς θεμελιώδη ὅρον διά τήν συμπερίληψιν καί τήν στερέωσιν τῶν ἀνθρώπων εἰς αὐτήν προέβαλεν ὁ Κύριος, μέ τάς συναφεῖς προεπαγγελίας του, κατά τό ἐπίγειον εἰσέτι στάδιον τῆς δράσεώς Του, τήν ἀναγνώρισιν καί διακήρυξιν Αὐτοῦ ἐκ μέρους τῶν εἰς πιστούς οὕτω μελλόντων νά ἀποβοῦν ἀνθρώπων, ὡς τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Αὐτήν τήν ἀναγνώρισιν εἶχεν ἐκφράσει κατά προηγηθεῖσαν εὐκαιρίαν ὁ ἴδιος εἰς τόν στενόν κύκλον τῶν μαθητῶν Του καί αὐτήν ἀπεδέχθη ὁ διά τοῦτο τότε μακαρισθείς Πέτρος, λαβών μετά τῶν ὑπολοίπων μαθητῶν τήν *ἐξουσίαν* τοῦ «*δεσμεῖν καί λύειν*», τῆς μή ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν εἰς τούς ἀμετανοήτους καί τῆς συγχωρήσεως τούτων εἰς τούς μετανοοῦντας[15].

---

15. *Μθ.* 16, 13-19. Πρβλ. καί *Α' Κορ.* 10,4· *αὐτόθι*, 3, 11. *Ἐφ.* 2, 20-21. *Μθ* 18,18. *Ἰω.* 20,22. Βλ. καί Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς Ματθαῖον*, Ὁμιλία 54, β, PG 58, 534. «Ἀλλ' ἐπειδή εἶπεν 'υἱόν Θεοῦ' , ἵνα δείξῃ ὅτι οὗτος ἐστίν υἱός Θεοῦ, ὅπως ἐκεῖνος υἱός Ἰωνᾶ, τῆς αὐτῆς οὐσίας τῷ γεγενηκότι, διά τοῦτο προέθηκε, καί ἐγώ σοι λέγω, σύ εἶ Πέτρος καί ἐπί ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τήν Ἐκκλησίαν· τουτέστι, τῇ πίστει τῆς ὁμολογίας. Ἐντεῦθεν δείκνυσι πολλούς μέλλοντας ἤδη πιστεύειν, καί ἀνίστησιν αὐτοῦ τό φρόνημα, καί ποιμένα ποιεῖν». Βλ. τοῦ αὐτοῦ, *Εἰς Ἰωάννην*, Ὁμιλία 21, α', PG 59, 128. «Τῷ μέν γάρ Πέτρῳ οὐδέν ὕστερον προσέθηκεν ὁ Χριστός, ἀλλ' ὡς ἀπηρτισμένης αὐτῷ τῆς πίστεως, τήν Ἐκκλησίαν ἔφεισεν ἐπί τήν ὁμολογίαν οἰκοδομήσειν τήν ἐκείνου». Βλ. καί Ἐπισκόπου Κατάνης Κασσιανοῦ, «Τό εἰκοστόν πρῶτον κεφάλαιον τοῦ κατά Ἰωάννην Εὐαγγελίου», μτφρ. Ἰωάννου Καλογήρου, περιοδ. *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*, Θεσσαλονίκη 1955, σελ 206-220. Διά τάς ὀρθοδόξους θέσεις γενικώτερον σχετικῶς πρός τάς προβαλλομένας περί πρωτείου θέσεις τῶν Λατίνων ἐπί τῇ βάσει τῆς συναφείας τοῦ *Μθ.* 16, 17-19, βλ. Ἰωάννου Καλογήρου, «Περί τόν χαρακτῆρα τῆς ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας κατά τάς ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ θεμελιώδεις σωτηριολογικάς ἀρχάς», ἐν *Τιμητικός Τόμος ἐπί τῷ Ἰωβηλαίῳ*

Τήν ἀσφαλῆ συγκρότησιν τῆς Ἐκκλησίας ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων συνεδύασεν ὁ Κύριος, ἤδη τότε, κατά τήν παρ᾽ Αὐτοῦ προδιατύπωσιν τοῦ περί τῆς Ἐκκλησίας μυστηρίου, διά τῆς παρουσίας Του, ἐν τῷ μέσῳ τῶν εἰς Αὐτόν καί ἐν τῷ ὀνόματί Του πιστευόντων καί ἐπί τό αὐτό συνερχομένων. «*Οὗ γάρ εἰσι δύο ἤ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τό ἐμόν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν*»[16]. Τελικῶς, δέ, ἔδωκεν ὁ Κύριος μετά τήν Ἀνάστασίν Του, ἀναλαμβανόμενος εἰς τήν ἀρχικήν Του δόξαν καί εἰς αὐτήν ἀποκαθιστάμενος, τήν διαβεβαίωσιν περί τῆς αἰωνίου παρουσίας Του εἰς τήν Ἐκκλησίαν κατά τήν ἱεραποστολικήν ἐντολήν πρός τούς Ἀποστόλους Του. Ἡ ἐντολή αὕτη ἀποτελεῖ συγχρόνως καί τήν ἔκφρασιν τῆς βουλήσεως Αὐτοῦ διά τόν οἰκουμενικόν καί πανανθρώπινον χαρακτῆρα τῆς Ἐκκλησίας. «*Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τά ἔθνη... καί ἰδού ἐγώ μεθ᾽ ὑμῶν εἰμι πάσας τάς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος*»[17].

Διά τήν προδήλωσιν καί τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀναδεικνύοντος τόν λυτρωτικόν θάνατον τοῦ Χριστοῦ εἰς τάς σωτηριώδεις του ἐπενεργείας, τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας, ὡς θεμελιακοῦ στοιχείου διά τήν συγκρότησιν τῆς Ἐκκλησίας, διακινούσης εἰς τούς αἰῶνας τά τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων, ἔχομεν τήν περιλάλητον συνάφειαν εἰς τό κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, κεφ. 6, στίχ. 53 ἑξ.

Διά τήν *ἵδρυσιν* τῆς θείας Εὐχαριστίας ἀπό τόν Κύριον καί διά τήν *παράδοσιν* αὐτῆς ὑπό τοῦ ἰδίου ὡς *ὑψίστου μυστηρίου* ἐπιτεύξεως σωτηρίας καί ζωῆς, δέν ὑφίσταται ὡς γνωστόν, εἰς τό Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννου *διήγησις* ἀντίστοιχος αὐτῆς τῶν Συνοπτικῶν Εὐαγγελιστῶν.[18] Πλήν ὅμως εἰς τό κατ᾽ ἐξοχήν πνευματικόν τοῦτο Εὐαγγέλιον ὑπάρ-

---

τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Φιλίππων, Νεαπόλεως καί Θάσου Χρυσοστόμου, Καβάλα 1960, σελ. 237 ἑξ., 247. Βλ. ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ, «Ἔννοια τῆς οἰκουμενικότητος τῆς Ὀρθοδοξίας ἐν σχέσει πρός τά ἐθνικάς αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας», ἐν *ΕΕΘΣΑΠΘ*, τόμ. 19, εἰδικόν τεῦχος, Θεσσαλονίκη 1974, σελ. 197-208.

16. *Μθ.* 18, 19-20.

17. *Μθ.* 28, 19-20. Πρβλ. καί *Μρ* 16, 15-20· *Λκ* 24, 46-49.

18. *Μθ.* 26, 26-28. *Μρ.* 14, 22-25. *Λκ* 22, 15-20. Πρβλ. καί *Α΄Κορ.* 11, 23-26. Διά τήν *ἀπουσίαν* ἀπό τό Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννου τῆς *ἱδρυτικῆς* διηγήσεως, ὡς καί διά τήν ἐν προκειμένῳ θέσιν καί σημασίαν τῶν εἰς τό 6ον κεφ. τοῦ Εὐαγγελίου τούτου, βλ. Johannes Betz, *Die Eucharistie in der Zeit des Gripchischen*

χουν παραστατικοί *συμβολισμοί* καί σαφεῖς ὑποδηλώσεις περί τῆς θείας Εὐχαριστίας καί τοῦ ὡς λυτρωτικοῦ καί ἑνωτικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μυστηρίου χαρακτῆρος καί σκοποῦ αὐτῆς. Τοιαῦται ὑποδηλώσεις εἶναι ἤδη αἱ εἰς τήν προαναφερθεῖσαν, ὡς ἀνωτέρω, συνάφειαν ἐπιταγαί τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ περί ἀνάγκης «*βρώσεως*» τῆς σαρκός Αὐτοῦ καί «*πόσεως*» τοῦ αἵματός Του, καθώς καί τά ἐκτιθέμενα εἰς τό 13ον κεφ. (στίχ. 1-30) περί τοῦ τελευταίου δείπνου Αὐτοῦ μετά τῶν Μαθητῶν Του. Ἐνταῦθα ἀκολουθοῦν εὐθύς ἀμέσως, (στίχ. 31-35), καί αἱ ὑπερφυεῖς ἰδιαίτεραι ἀποκαλύψεις τοῦ ἐν ὄψει τοῦ σταυρικοῦ θανάτου Του εὑρισκομένου Κυρίου, τελοῦντος καί ἐν προγεύσει τῆς μελλούσης νά προξενήσῃ ὁ θάνατος οὗτος δόξης εἰς Αὐτόν, πρός τούς συνδειπνήσαντας μαθητάς, μετά τήν ἐκ τοῦ μυσταγωγικοῦ ὁμίλου ἀπομάκρυνσιν τοῦ τά τῆς προδοσίας σχεδιάζοντος καί πρός αὐτήν πορευομένου ἐπισημανθέντος Ἰούδα. Κατά τήν αὐτήν συγκυρίαν δίδει ὁ Κύριος εἰς τούς μαθητάς- καί δι᾿ αὐτῶν προδιατυπωτικῶς εἰς τήν Ἐκκλησίαν -ὡς πολύτιμον διαθήκην Του, τήν μέ τό περιεχόμενόν της- καί μέ τήν ἐκκλησιολογικήν ἐν προκειμένῳ συνεκδοχήν τοῦ περιεχομένου τούτου- ὡς καινήν ἐντολήν Του παρουσιαζομένην ὑπόδειξιν δι᾿ ἀγάπην αὐτῶν πρός ἀλλήλους. Αὕτη σαφῶς ἐπεκτείνεται διηνεκῶς καί εἰς τούς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μελλοντικούς μαθητάς ἤ ὀπαδούς Του. Ὡς μέτρον ἐφαρμογῆς τῆς ἐντολῆς ταύτης, τῆς *καινῆς ἐντολῆς, λαμβάν*εται τό ἀπεριόριστον ἐκεῖνο μέτρον, μέ τό ὁποῖον ἠγάπησε καί ἀγαπᾷ ὁ Κύριος πάντας[19]. Ἐν τοῖς πράγμασι, ὁλοκληρωτικῶς καί

Uäter Band III, 1, *Die Realpräsenz des Leibes und Blutes Jersi im Abendnial nauch dem Neuen Testament,* 2, Autlage Hesder Feiburg- Basel, Wien, 1964, σελ. 167-200. Βλ. ὁμοίως καί ἐν Ἀρχιεπισκόπου Λιθουανίας Μακαρίου, *Δογματικῆς Θεολογίας, Τά περί Μυστηρίων* (μτφρ. ἱεροδιακόνου Βασιλείου Φιλιππίδου), Ἀθῆναι 1875, τήν πργρ. 14, σελ. 92-97, ἔνθα ὁ συγγραφεύς (σελ. 92-95) ὁμιλεῖ περί τοῦ ὅτι «ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστής ἀφηγεῖται λεπτομερῶς τά περί τῆς ὑποσχέσεως ταύτης» (τοῦ Ἰησοῦ) περί τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας καί περί τοῦ ὅτι (σελ. 96-97) «ἡ ἱστορία τῆς συστάσεως αὐτοῦ παρεδόθη ἡμῖν ὑπό τῶν τριῶν λοιπῶν Εὐαγγελιστῶν καί τοῦ Ἀποστόλου Παύλου». Ἐνταῦθα διήκουσαν θέσιν ἀποτελεῖ ἡ ἄποψις περί πραγματικῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου εἰς τά τίμια δῶρα τῆς θείας Εὐχαριστίας.

19. Βλ. «ἀγαπήσας τούς ἰδίους τούς ἐν τῷ κόσμῳ, εἰς τέλος ἠγάπησεν αὐτούς», ἐν *Ἰω.* 13,1· 34· 15, 12-17. Πρβλ. καί *Α΄ Ἰω.* 4, 21.

ἀπεριορίστως, ἀγαπᾷ τὴν Ἐκκλησίαν. Τὴν συμμορφουμένην μὲ τὴν *καινὴν ἐντολὴν* καὶ ἀπαιτουμένην ἀγάπην παρουσίασεν ὁ Κύριος ὡς ἀδιάψευστον γνώρισμα τῆς γνησιότητος τῶν μαθητῶν Του, τῶν θελόντων νὰ εἶναι ἀληθῶς μαθηταί Του[21]. Οὗτοι, τότε, ἀνῆκον εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀμέσων μαθητῶν, ἀκολουθοῦντες πιστῶς μέν, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀμφιταλαντευτικῶς τὸν Διδάσκαλον[22]. Ἀκολούθως, ὅμως, ὀφείλοντες νὰ τηροῦν τὴν ὁλοκληρωτικὴν ἀγάπην ὡς τὴν καινὴν ἐντολὴν καὶ τηροῦντες αὐτήν, θὰ περιελαμβάνοντο εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἥτις θὰ προήρχετο ὡς *καρπὸς* τοῦ κηρύγματος καὶ τοῦ ἔργου τῶν οὕτω προαγομένων εἰς Ἀποστόλους Μαθητάς Του.[23]

Ἡ Ἐκκλησία ὡς εἴδομεν, ἱδρύθη ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί, μετὰ τὴν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐπάνοδον αὐτοῦ καὶ τὴν ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς ἀποκατάστασίν του, διεδόθη, κατ᾽ ἐντολὴν τούτου, διὰ τοῦ κηρύγματος, τῆς ποιμαντικῆς μερίμνης καὶ τοῦ ἁγιαστικοῦ ἔργου τῶν Ἀποστόλων εἰς πάντα τὰ ἔθνη[24].

Γ) Ἐκκλησία καὶ Ἅγιον Πνεῦμα

Πρὸς τοῦτο ἐφωδίασεν ὁ Κύριος τὴν Ἐκκλησίαν διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, εἰς τοὺς Ἀποστόλους εἰδικώτερον, κατ᾽ ἀρχάς, μετὰ τὴν Ἀνάστασιν δοθέντος[25] καὶ εἰς αὐτήν, τὴν Ἐκκλησίαν ὡς ὅλον μὲ τοὺς Ἀποστόλους ἐπὶ κεφαλῆς, ἀκολούθως, μετὰ τὴν Ἀνάληψιν, κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἐπιχορηγηθέντος[26].

Ἀναλαβόντος οὕτω τοῦ Ἁγίου Πνεύματος νὰ «ὁδηγῇ» εἰς τὸ διηνεκὲς τὴν Ἐκκλησίαν, «εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν»[27]

---

20. Βλ. *Ἐφ.* 5, 25-27.

21. *Ἰω.* 13, 35.

22. Βλ. *Ἰω.* 13, 36-38, σχετικῶς μὲ τὰ τοῦ Πέτρου.

23. *Ἰω.* 15, 16.

24. Πρβλ. *Μθ.* 28,19. *Μρ.* 16, 15-20. *Ρωμ.* 1, 5. *Β΄Κορ.* 11, 28.

25. Βλ. *Ἰω.* 20, 22. Πρβλ. καὶ *Ἰω.* 7, 39.

26. Βλ. *Πρ.* 1,5· 8· 2, 1-13· 17-18· 33. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐστάλη εἰς τὸν κόσμον ἢ μᾶλλον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν ὀνόματι τοῦ Υἱοῦ. Βλ. *Ἰω.* 14, 26. «Ὁ Παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ Πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου».

27. Πρβλ. *Ἰω.* 16,13.

τῇ συνεχεῖ βεβαίως συμπαραστάσει καί τοῦ Θεανθρώπου ἱδρυτοῦ καί φροντιστοῦ αὐτῆς[28], διησφάλισε δι᾽ ἑαυτήν ἡ Ἐκκλησία τήν ὑψίστην δωρεάν τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλυφθείσης θείας ἀληθείας καί τῆς ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ βεβαιωθείσης καταλλαγῆς πρός τόν Θεόν, διά τῆς δυνάμεως δέ καί ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος[29] μονίμως ἀποτελεσματικῆς καθισταμένης[30] θείας ἀγάπης, τήν ἀπαραίτητον διά τήν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων θείαν χάριν.

Δι᾽ αὐτῆς πραγματοῦται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ θεῖος σκοπός λυτρώσεως καί σωτηρίας, δικαιώσεως καί ἁγιασμοῦ ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ἀποδεχομένων τήν θείαν δωρεάν, διά τήν εἰσδοχήν τούτων εἰς τήν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Ἀπαραίτητοι προϋποθέσεις πρός τοῦτο, μετά τήν διά τοῦ κηρύγματος προσ-

---

28. *Μθ.* 28,10.

29. Πρβλ. *Ἰω.* 7, 38-39. Ὁ ἱερός Χρυσόστομος ἑρμηνεύων παρεμπιπτόντως τό τοῦ χωρίου τούτου «οὔπω (οὐδέπω) γάρ ἦν Πνεῦμα Ἅγιον, ὅτι Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη», παρατηρεῖ. «Ἐπειδή γάρ οὐδέπω ἐσταυρώθη, φησίν, οὐκ ἦν Πνεῦμα Ἅγιον ἐν τοῖς ἀνθρώποις δοθέν· τό γάρ ἐσταυρώθη, ἐστίν ἐδοξάσθη. Εἰ γάρ καί φύσει τό πρᾶγμα ἐπονείδιστον, ἀλλ᾽ ἐπειδή ὑπέρ τῶν φιλουμένων ἐγένετο, δόξαν αὐτό καλεῖ ὁ Χριστός. Καί τίνος ἕνεκεν, εἰπέ μοι, πρό τοῦ σταυροῦ οὐκ ἐδόθη τό Πνεῦμα; Ὅτι ἐν ἁμαρτίαις ἦν ἡ οἰκουμένη, ἐν προσκρούσμασι, καί ἔχθρᾳ καί ἀτιμίᾳ, οὐδέπω· τοῦ ἀμνοῦ προσενεχθέντος τοῦ τήν ἁμαρτίαν αἴροντος τοῦ κόσμου. Ἐπεί οὖν οὐδέπω ἦν ὁ Χριστός σταυρωθείς, οὐδέπω ἦν καταλλαγή γενομένη· τῆς δέ καταλλαγῆς μηδέπω γενομένης, εἰκότως οὐδέ τό Πνεῦμα ἐπέμπετο, ὥστε καταλλαγῆς τεκμήριον τό Πνεῦμα ἀποσταλῆναι. Διά τοῦτο καί ὁ Χριστός φησι· συμφέρει ὑμῖν, ἵνα ἐγώ ἀπέλθω· ἐάν γάρ ἐγώ μή ἀπέλθω, ἐκεῖνος (ὁ Παράκλητος)· ἐάν μή ἀπέλθω, καί καταλλάξω τόν Πατέρα, φησίν, οὐ πέμπω ὑμῖν τόν Παράκλητον». Βλ. *Εἰς τήν Πεντηκοστήν*, Α', γ', PG 50, 457. Βλ. ἐπίσης Εὐαγγέλου Ζούμα, *Οἱ θεολογικές προϋποθέσεις τῆς εὐχαριστιακῆς ἐπικλήσεως*, (δ. διατρ.), Θεσσαλονίκη 1985, σελ. 176-199, ἔνθα ὁ λόγος περί τῆς θέσεως τήν ὁποίαν «ἐπεφύλαξεν ἡ Ἐκκλησία γιά τό Ἅγιο Πνεῦμα στά μυστήριά της», ὡς καί Ἰωάννου Φουντούλη, *Τό Ἅγιον Πνεῦμα ἐν τῇ λειτουργικῇ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1971, σελ. 97-109. Βλ. ἐπίσης Ἰωάννου Καρμίρη, *Δογματικῆς Τμῆμα Ε', Ὀρθόδοξος Ἐκκλησιολογία*, Ἀθῆναι 1973, σελ. 199-234. Κατά τόν Μ. Βασίλειον, τό Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι «ἁγιασμοῦ γένεσις». Βλ. *Περί ἁγίου Πνεύματος*, 9, 22, PG 32, 108BC. Βλ. καί Νικολάου Καβάσιλα, *Ἑρμηνεία τῆς θείας λειτουργίας*, 28, PG 150, 428AB, καθ᾽ ὅν «οὐ γάρ κατελθόν ἅπαξ, εἶτα ἀπολέλοιπεν ἡμᾶς, ἀλλά μεθ᾽ ἡμῶν ἐστι καί ἔσται μέχρι παντός», τελεσιουργοῦν τά μυστήρια, «διά τῆς χειρός καί τῆς γλώσσης τῶν ἱερέων», τοῦ φαινομένου καί ψηλαφουμένου διά τῶν ἱερῶν μυστηρίων Χριστοῦ, παραμένοντος αἰωνίου ἱερέως.

30. Βλ. ἐπίσης *ἔνθ᾽ ἀνωτ.*

φοράν τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, τήν ἀκρόασιν καί τήν ἐν τῇ πίστει ἀποδοχήν τούτου, εἶναι, τό νά συντελεσθῇ εἰς τούς ἀνθρώπους ἡ «ἄνωθεν» πνευματική, μυστηριακή, «ἐξ ὕδατος καί πνεύματος», γέννησις[31] ἥτις συνυφαίνεται εἰς τήν ἰδιότητά της ταύτην καί μέ τόν «θάνατον» τοῦ Χριστοῦ[32], διά νά ἐπιτευχθῇ οὕτω ὁ ἀνακαινισμός κατά τήν φύσιν καί ὑπόστασιν τῶν ἀνθρώπων[33] καί ὁλοκληρωθῇ ὁ ἀνακαινισμός οὗτος καί διά τῆς εἰδικῆς πρός τοῦτο, μυστηριακῆς ἐπίσης, ἐπιχορηγήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος[34].

Ἀπαραίτητος ἐπίσης προϋπόθεσις, κατά ρητήν ὁμοίως ἐπιταγήν τοῦ Κυρίου, εἶναι ὅπως οἱ εἰς τά τῆς σωτηρίας των ἐπιδιδόμενοι πιστοί μετέχουν πνευματικῶς, μυστηριακῶς, εἰς τήν σταυρικήν θυσίαν τοῦ λυτρωτοῦ καί σωτῆρος Χριστοῦ «τρώγοντες τήν σάρκα» καί «πίνοντες τό αἷμα» Αὐτοῦ διά τήν εἰς τήν αἰώνιον ζωήν διασφάλισίν των[35], διά τήν ὁποίαν ἐγένετο καί ἡ ἐκ μέρους του προσφορά τῆς θυσίας αὐτῆς.

Κατά τόν οὕτω προδιαγραφόμενον σκοπόν της, ὡς καί κατά τό πρός ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου συντελούμενον διδακτικόν, ποιμαντικόν καί ἁγιαστικόν ἔργον της, ἡ Ἐκκλησία παρουσιάζεται συνεχίζουσα ἐπί τῆς γῆς διά μέσου τῶν αἰώνων τό ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ ἀποκαλυφθέν καί δι᾽ αὐτοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι πραγματωθέν μυστήριον τῆς εἰς τούς ἀνθρώπους χορηγήσεως καί ἐμπεδώσεως τῆς σωτηρίου χάριτος τοῦ Θεοῦ[36].

Ἡ προσφορά τῆς θείας χάριτος δίδεται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διά τοῦ συνδέσμου τῶν ἀοράτων πνευματικῶν ἀκτίστων θείων ἐνεργειῶν μετά τῆς δι᾽ αἰσθητῶν μέσων λαμβανούσης τά ὑπεραισθητά θεῖα ἀγαθά αἰσθητῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τοῦτο καθίσταται ἱκανή καί ἀξία ἡ αἰσθητή φύσις, εἰδικῶς δέ ἐν προκειμένῳ ἡ αἰσθητή φύσις τῶν ἀνθρώπων,

---

31. Βλ. *Ἰω.* 5, 7.
32. Πρβλ. *Ρωμ.* 6, 3-7.
33. Πρβλ. *Β΄ Κορ.* 5, 17. *Γαλ.* 6, 15. *Α΄ Θεσ.* 5, 23.
34. Πρβλ. *Πρ.* 15,17. Βλ. καί Ἰωάννου Καλογήρου, «Εἰσηγητική ἔκθεσις περί τῶν ἐκ τῶν τριῶν κειμένων τῆς Λίμα ἐπί μέρους κείμενον: Βάπτισμα», ἐν *Θεολογία*, Ἀθῆναι 1985, τόμ. ΝΣΤ΄, τεῦχ. Δ΄, σελ. 783, 788.
35. *Ἰω.* 6, 54-55.
36. Βλ. *Τίτ.* 2, 11 ἑξ.

διά τῆς συναρμολογήσεως τούτων εἰς ὁρατήν ἅμα καί ἀορατον, ἱστορικήν και μεταϊστορικήν, πνευματικήν, κοινωνίαν πίστεως, ἀγάπης καί ζωῆς μετά τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Τοιαύτην ἀκριβῶς κοινωνίαν ἀποτελεῖ καί ἐκφράζει ἡ Ἐκκλησία.

Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται διά τῆς διαρθρώσεως τῶν πιστῶν εἰς τό «ἓν σῶμα τοῦ Χριστοῦ», κατά τήν εἰς ἕκαστον διά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διδομένην καί πρός τοῦτο ὑπ᾿ αὐτοῦ χρησιμοποιουμένην «χάριν»[37].

Ὡς σύνολον εἰς τήν σφαῖραν τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ ἐκδηλούμενον καί προαγόμενον[38], ἀναδεικνύονται οἱ πιστοί εἰς λαόν τοῦ Θεοῦ, ἐκλεκτόν, ἱερόν καί περιούσιον, ἠλεημένον καί συνεχῶς, πλέον, εἰς τό θεῖον ἔλεος τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας παρά τοῦ Θεοῦ φροντιζόμενον[39].

Δ) Τά μυστήρια

Πρός τόν σκοπόν τῆς κατανομῆς τῆς ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ ἐκπηγαζούσης χάριτος εἰς ἕκαστον πιστόν, πέραν τῆς διά τοῦ κηρύγματος τοῦ Εὐαγγελίου προσελκύσεως καί ἀναπτύξεως τῶν ἀνθρώπων εἰς τήν πίστιν, συνεστήθησαν ὑπό τοῦ ἰδίου, κατά τήν πορείαν καί ἐξέλιξιν τοῦ εἰς τήν θυσίαν ἐπί τοῦ σταυροῦ ἀποκορυφωθέντος ἔργου του, καί παρεδόθησαν μέ τήν ὑπόδειξίν του εἰς τήν Ἐκκλησίαν διά τῶν Ἀποστόλων, τά εἰδικώτερον τόν σκοπόν τῆς σωτηρίας, τόσον κατά τό ὅλον ὅσον καί εἰς τά ἐπί μέρους αὐτῆς, ὑπηρετοῦντα μέσα, τά ἱερά μυστήρια.

Ταῦτα ὡς εἰδικαί ἁγιαστικαί τελεταί (ἱεροπραξίαι) εἰς τήν Ἐκκλησίαν ἐμπεδωθέντα εἰδικά προστάγματα (ἐντολαί) καί ὑποδείγματα, ἐκ τῆς ζωῆς, τῆς διδασκαλίας καί τοῦ ἔργου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ προερχόμενα, ἀποβλέπουν εἰς τήν μεθοδικήν, ὀργανικήν καί ἀποτελεσματικήν ἔνταξιν καί ἀνάπτυξιν τῶν πιστῶν εἰς τό διά τῆς Ἐκκλησίας κατά τάς πολυειδεῖς χαρισματικάς του ἐπενεργείας ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι

---

37. Πρβλ. *Ρωμ.* 12, 5 ἑξ· *Α' Κορ*, 12, 4-13· *Ἐφ.* 1, 22-23· *Κολ.* 1, 18-23· *Ἰω.* 3,8.
38. *Α΄Κορ.* 12, 3.
39. *Α΄Πε.* 2, 9-10.

ἐκδηλούμενον «σῶμα τοῦ Χριστοῦ». Οὕτω τά μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, ὡς εἰδικαί ἁγιαστικαί ἐνέργειαι αὐτῆς, ἐπιτυγχάνουν τήν εἰς ἁπάσας τάς ἐκφάνσεις τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου, προσωπικάς καί συλλογικάς, ἀνάπτυξιν ἑνός ἑκάστου εἰς τήν ἐν Χριστῷ ζωήν. Προσέτι ἐπιτυγχάνουν, κατόπιν τῆς προσωπικῆς αὐτῆς τελειώσεως, τῆς ἐπιβεβαιουμένης διά τῆς ἀγάπης, την ἀνάληψιν ὅλων τῶν οὕτω διά τῆς πίστεως καί τῆς ἀγάπης προς τον Χριστόν καί πρός ἀλλήλους ἐν Ἁγίῳ Πνευματι συνδεομένων εἰς τήν σφαῖραν τῆς διά τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ ἐπενεργουμένης γενικῆς σωτηρίας. Ἡ τοιαυτη διά τῶν μυστηριων ἀποκτωμένη ἀνάπτυξις τῶν πιστῶν εἰς την ἐν Χριστῷ ζωην ὁδηγεῖ ἀσφαλῶς εἰς τήν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν καί χορηγεῖ μετά βεβαιότητος τήν αἰώνιον ζωήν.

Εἰς τήν πρός την ὡς ἀνωτερω κατεύθυνσιν ὁλοκλήρωσιν τοῦ ἔργου του ἀποβλέπων ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὡς ὁ «μεσιτης» κατά τήν πραγμάτωσιν τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ διά τήν σωτηρίαν πάντων τῶν ἀνθρώπων[40], ἐθέσπισε, συνεστησε καί καθιέρωσε, τά πρός τοῦτο κατάλληλα μέσα, τά ἱερά μυστηρια. Διά δύο ἐξ αὐτῶν, τά βασικα καί οὐσιωδη διά τήν ἐπίτευξιν τῆς σωτηρίας καί τήν προοδον εἰς αὐτην, τό βάπτισμα καί τήν θειαν εὐχαριστιαν, ὥρισεν ὁ ἴδιος καί τά βασικά τῆς τελέσεως αὐτῶν, τό ὕδωρ καί τον ἄρτον καί οἶνον. Οἱ ὑπό τοῦ Κυρίου, διά τήν μετάδοσιν τῆς σωτηριου θείας χάριτος εἰς τούς πιστούς, διαταχθέντες ἱεροι θεσμοί, τά μυστήρια, κατενοήθησαν ὑπό τῶν Ἀποστόλων εἰς την ἀκριβῆ των ταύτην σημασιαν, διεμορφωθησαν δε ὑπ᾽ αὐτῶν καί περαιτέρω ὡς προς τά βασικα και οὐσιώδη τῆς διά προσευχῆς καί ἄλλων μετ᾽ αὐτῆς συνδεδεμενων ἐξωτερικῶν σημείων, κατά την θείαν λατρείαν τελέσεως αὐτῶν και μεταδόσεως οὕτω τῶν καρπῶν των εἰς τούς πιστους. Κατ᾽ αὐτόν τόν τρόπον ἡ ἵδρυσις καί ἡ διάταξις τῶν μυστηριων ἀνάγεται ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ[40α] δι᾽ ὡρισμενα μεν ἐξ αὐτῶν

---

40. *Α´Τιμ.* 2, 4-5.

40α. Ἐπισημαινομεν ὅτι «ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ οὐδαμοῦ ἀπαντᾶται ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἱερᾶς τελετῆς, τῆς ὑπο αἰσθητον σημεῖον μεταδιδούσης ὑπεραισθητῶς την ἀορατον χαριν τοῦ Ἁγίου Πνευματος». Βλ. Παναγιωτου Τρεμπέλα, *Δογματικη τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησιας*, τομ. 3, Ἀθῆναι 1961, σελ. 11 καί ἑξ.

ρητῶς καί ἀμέσως εἰς λόγους, ὑποδείξεις καί πράξεις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διά τά ἄλλα δέ εἰς ἐμμέσους ὑποδείξεις καί πράξεις αὐτοῦ. Ὅτι οἱ λόγοι οὗτοι ὁρίζουν διά τήν ζωήν τῶν πιστῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, τό ὁρίζουν καί τό ἐπιτάσσουν συμφώνως πρός τό θέλημα καί τάς ὑποδείξεις τοῦ Κυρίου, εἰς τρόπον ὥστε οὐδέν τό καινοφανές καί τό αὐθαίρετον νά παρουσιάζουν ἐξ ἑαυτῶν ὡς πρός τά βασικά καί τά οὐσιώδη τῆς σωτηρίας.

Τά οὕτω προκύψαντα καί ἐμπεδωθέντα εἰς τήν Ἐκκλησίαν μυστήρια εἶναι τά ἑπόμενα ἑπτά[41]: τό βάπτισμα, τό χρῖσμα, ἡ θεία εὐχαριστία, ἡ μετάνοια, τό εὐχέλαιον, ἡ ἱερωσύνη καί ὁ γάμος.

Κατά πάσας τάς προϋποθέσεις αὐτάς ἀνεγνωρίσθησαν καί ἐβεβαιώθησαν τά μυστήρια εἰς τήν διά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὡς πρός τά οὐσιώδη διά τήν σωτηρίαν, ἐπενεργουμένην ζωήν τῆς Ἐκκλησίας, ἀπό τῆς ἀποστολικῆς ἐποχῆς, ὡς τά ἀσφαλῆ καί βέβαια, ἑπομένως δέ καί τά ἀναγκαῖα καί ἀπαραίτητα διά τούς πιστούς, μέσα χορηγή-

---

41. Ὡς γνωστόν, ἀναφορικῶς πρός τό *ἑπτά* τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μυστηρίων, τό ὁποῖον δύναται νά ἐκληφθῇ καί μέ τήν γενικωτέραν συμβολικήν καί μυστικήν σημασίαν τοῦ ἀριθμοῦ τούτου, ἐκδηλώνεται κατά τήν θεώρησιν καί τήν ἔκθεσιν τῆς περί τῶν μυστηρίων διδασκαλίας καί κατά τήν περιγραφήν τῶν μετ᾽ αὐτῶν ἐκδηλουμένων *λειτουργιῶν* τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, πολύπλευρος σὐζήτησις καί δημιουργεῖται συνυπολογιστέα προβληματικότης. Ἡ ἐν προκειμένῳ συζήτησις ἀφορᾷ συγκεκριμένως εἰς τό σταθερόν καί τό ἔγκυρον, εἰς τό πραγματικόν καί τό νόμιμον τοῦ ἐν λόγῳ ἀριθμοῦ, τοῦ *ἑπτά* των Μυστηρίων. Ἡ οὕτω φαινομένη νά προκύπτῃ *διστακτικότης*, δέν θίγει εἰς τήν οὐσίαν της τήν ἀλήθειαν, ὅτι τά εἰς τά *ἑπτά*, -σχηματικῶς ἔστω ἐκλαμβανόμενον-ἐμπερικλειόμενα ἐπί μέρους Μυστήρια εἶναι διά τήν ὀρθόδοξον συνείδησιν, ἀνεξαρτήτως ἀπό τυχόν διαμφισβητήσεις, ἐκκλησιαστική ἀλήθεια ἀναμφισβήτητος, ἐρειδομένη εἰς τήν προγενεστέραν Ἐκκλησιαστικήν παράδοσιν, τάς πατερικάς μαρτυρίας καί τήν πρᾶξιν τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Διά τήν ἱστορικήν, λατρευτικήν καί δογματικήν ἐξέλιξιν τῆς καθιερώσεως ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μυστηρίων εἰς ἑπτά καί τῆς κατά καιρούς διαφοροποιήσεως, τῶν οὕτω θεωρουμένων, βλ. Παναγιώτου Τρεμπέλα, *Δογματική...*, ἐν *ἐνθ᾽ ἀνωτ.*, σελ. 58-66. Βλ. Ἐπίσης Νικολάου Ματσούκα, «Ἡ διδασκαλία τοῦ Νικολάου Καβάσιλα γιά τά Μυστήρια της Ἐκκλησίας», ἐν *Πρακτικά Θεολογικοῦ Συνεδρίου εἰς τιμήν καί μνήμην τοῦ σοφωτάτου καί λογιωτάτου καί τοῖς ὅλοις ἁγιωτάτου ὁσίου πατρός ἥμων Νικολάου Καβάσιλα του καί Χαμαετοῦ,* ἔκδ. Ἱ.Μ.Θ, Θεσσαλονίκη 1986, σελ. 123-125.

σεως καί προσοικειώσεως τῆς θείας χάριτος κατά τήν ἐπιδίωξιν ἐπιτεύξεως τῆς ὑπό τοῦ Θεοῦ δωρουμένης εἰς τούς ἀνθρώπους ἐν Χριστῷ σωτηρίας καί ζωῆς.

Διά τῶν ἀπό τόν ἀντίστοιχον δι᾿ ἕκαστον μυστήριον ἀρχικόν καινοδιαθηκικόν πυρῆνα ἀναπτυχθεισῶν καί ἀποτυπωθεισῶν εἰς τήν Ἐκκλησίαν μορφῶν τελέσεώς των τά μυστήρια προσφέρουν εἰς τούς κοινωνούντας αὐτῶν τήν ἐξαγιάζουσαν χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τήν κατά τήν παροχήν αὐτῆς εἰς τούς ἀνθρώπους εἰς συνάφειαν μετά τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ εὑρισκομένην, κατά τήν ἰδιάζουσαν εἰς τό κάθε ἕν μυστήριον ἐνέργειαν τῆς χάριτος ταύτης.

Οὕτω τό βάπτισμα καί τό χρῖσμα ἀναγεννοῦν καί ἐνδυναμώνουν τούς λαμβάνοντας αὐτά εἰς τήν νέαν ἐν Χριστῷ ζωήν. Ἡ θεία εὐχαριστία ἐντρέφει καί ζωοποιεῖ τούς κοινωνούντας, βεβαιώνουσα αὐτούς περί τῆς ἀσφαλοῦς ἑνώσεώς των μετά τοῦ Χριστοῦ· Ἡ μετάνοια καί τό εὐχέλαιον παρέχουν τήν ἴασιν τῆς ψυχῆς κατά τούς τραυματισμούς αὐτῆς ἐκ τῶν εἰς τόν βίον ἐπισυμβαινουσῶν ἐμπλοκῶν καί πτώσεων εἰς τήν ἁμαρτίαν ἤ καί τήν ἴασιν τοῦ σώματος ἐκ νόσων καί κακώσεων τούτου, αἱ ὁποῖαι προέρχονται κατά βάσιν ἀπό τήν γενικήν κατάστασιν τῆς εἰς τήν ἁμαρτίαν ἐμπλοκῆς. Ἡ ἱερωσύνη ἱκανώνει καί ἐνισχύει τούς ἐκ τῶν πιστῶν διά τά εἰδικά ἔργα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ λαμβάνοντας αὐτήν εἰς τήν διεξαγωγήν τῆς οὕτω ἀναλαμβανομένης διακονίας των, καί, τέλος, ὁ γάμος ἐξυψώνει καί καθαγιάζει τήν πρός ἰσόβιον συμβίωσιν φυσικήν ἕνωσιν τῶν εἰς τήν τούτου, τοῦ γάμου, κοινωνίαν προσερχομένων πιστῶν.

Οἱ θεοσύστατοι οὗτοι εἰς τήν οὐσίαν καί τήν βάσιν των, διά τήν καί ἀπό τῆς πλευρᾶς τῶν ἀνθρώπων ἐπίτευξιν καί διασφάλισιν τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας θεσμοί, ἀπεκλήθησαν εἰς τήν Ἐκκλησίαν μυστήρια[41α]. Καί δι᾿ αὐτούς ἐχρησιμοποιήθη, δηλαδή, κατ᾿ ἐπέκτασιν καί κατά συνεκ-

41α. Κατά τόν Δοσίθεον Ἱεροσολύμων «σύγκειται δέ τά μυστήρια ἐκ τοῦ φυσικοῦ καί ὑπερφυοῦς .. ὁμολογοῦμεν δ᾿ αὐτά εἶναι ὄργανα δραστικά τοῖς μυουμένοις χάριτος ἐξ ἀνάγκης». Βλ. *Ὁμολογία*, παρά Ἰωάννου Καρμίρη, *Τά δογματικά καί συμβολικά μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, ΙΙ, ἐν Ἀθήναις 1953, σελ. 758· Βλ. καί Φιλαδελφείας Γαβριήλ, «μυστήριόν ἐστι πρᾶγμα τι ἱερόν τῇ αἰσθήσει ὑποπῖπτον ἔχον ἐν ἑαυτῷ θείαν δύναμιν ἐγκεκαλυμμένην», ἐν *ἔνθ᾿ ἀνωτ.*

δοχήν ὁ αὐτός ὅρος *μυστήριον*, μέ τόν ὁποῖον ἐκφράζεται εἰς τήν Καινήν Διαθήκην τό ὅλον ὑπερφυές γεγονός τῆς σωτηρίου ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου. Προέκτασιν τοῦ μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ, τῆς ὑπερφυοῦς ἑνώσεως τῆς θείας μετά τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως διά τήν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, ἀποτελεῖ ἡ Ἐκκλησία, εἰς τήν ὁποίαν παραμένει εἰς τό διηνεκές ὁ Χριστός. Οὕτω καί εἰς τήν Ἐκκλησίαν συνδυάζεται καί συνεκδηλώνεται ἡ ἀόρατος ἄκτιστος σωτήριος χάρις τοῦ Χριστοῦ, τῆς κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας, παρεχομένη εἰς τούς πιστούς ὑπό τοῦ εἰς τήν Ἐκκλησίαν πεμφθέντος καί τά πάντα εἰς αὐτήν χορηγοῦντος Ἁγίου Πνεύματος, μετά μέσων αἰσθητῶν, μετά θεσμῶν ἱστορικῶν καί ἐνεργειῶν συγκεκριμένων, μετά «*σημείων*» φυσικῶν καί πραγματικῶν. Διά τοῦ συνδέσμου τούτου τῶν σημείων μετά τῶν ἐνεργειῶν τῆς χάριτος καθίσταται ἡ σωτηρία κατά κανόνα ἀσφαλής καί βεβαία.

Ε) Μυστήρια καί θεία Οἰκονομία

Τό μετά τῆς Ἐκκλησίας προαγωγικῶς εἰς τάς λυτρωτικάς καί σωτηριώδεις λειτουργίας του ἐκδηλούμενον Σῶμα τοῦ Χριστοῦ εἶναι προέκτασις εἰς τόν χρόνον καί πρός τήν αἰωνιότητα, ἐπέκτασις αὐτῆς ταύτης τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, τῆς σαρκώσεως τοῦ θείου Λόγου. Οὕτω πραγματοποιεῖται τό συναφές προαιώνιον μυστήριον τοῦ Θεοῦ, τό μυστήριον τῆς θείας σωτηριώδους οἰκονομίας. Διά τῆς ἐνανθρωπήσεως καί τοῦ μετ' αὐτῆς συνυφασμένου πάθους τοῦ Χριστοῦ συνετελέσθη ἡ ἀπολύτρωσις καί ἐξησφαλίσθη ἡ σωτηρία. Τά μυστήρια στηρίζονται ὄντως ἐπί τῆς ἐνανθρωπήσεως καί τοῦ πάθους καί εἶναι κατά τόν Ἰωάννην Δαμασκηνόν «*συνέχεια τῆς ἐνανθρωπήσεως καί τοῦ πάθους, δι' ὧν ἡμεῖς προσοικειούμεθα τό διά τῆς γεννήσεως καί τοῦ πάθους ἀποτελεσθέν ἤδη ἀπολυτρωτικόν ἔργον τοῦ Χριστοῦ*»[42].

---

42. Βλ. Κωνσταντίνου Δυοβουνιώτου, *Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός*, Ἀθῆναι 1903, σελ. 124. Εἰς τό ἔργον τοῦτο ἀπορρίπτεται (βλ. σελ. 134-153) ὡς μή ὀρθή ἡ γνώμη Γερμανῶν ἱστορικοδογματικῶν, ἰδίᾳ δέ αὕτη τοῦ Adolf von Harnack κατά τήν ὁποίαν, «ἐν ᾧ ὁ σκοπός ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μένει ὁ αὐτός, πρός τόν ὁποῖον ὡς μέσον ἐχρησίμευε παρά τοῖς ἀρχαιοτέροις τό δόγμα, παρά τῷ

Ἡ ἀπό τῆς θείας δημιουργίας προελθοῦσα ὁρατή, αἰσθητή, κτίσις καί τά ἐπί μέρους στοιχεῖα αὐτῆς, ἀνακαινισθέντα διά τοῦ τῆς θείας οἰκονομίας ἔργου τοῦ Χριστοῦ[43], καθαγιάζονται νῦν εἰδικώτερον διά προσευχῆς ἤ ἱεροτελεστίας. Αὕτη προκαλεῖ τήν διά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐνεργόν καθισταμένην χάριν τοῦ Χριστοῦ, κατά τήν ἑκάστοτε συγκεκριμένην περίπτωσιν χρησιμοποιήσεως τῶν στοιχείων τούτων εἰς τά μυστήρια πρός σωτηριώδη ἀποτελεσματικόν σκοπόν εἰς τούς ἀνθρώπους.

Εἰς τήν τοιαύτην ἐν τοῖς μυστηρίοις σύνδεσίν των ἀποβαίνουν τά αἰσθητά στοιχεῖα, καθώς καί ἡ ἐξωτερική μορφή τῆς ἐν προκειμένῳ ἱεροτελεστίας, ἀσφαλεῖς καί βέβαιοι ἀγωγοί τῆς ἀκτίστου θείας χάριτος. Γίνονται φορεῖς τῆς χάριτος αὐτῆς καί διαβιβασταί της πρός τούς ἀνθρώπους, οὕτω δέ καί συντελεσταί τῆς παροχῆς αὐτῆς εἰς τούς πιστούς διά τάς προσωπικάς καί κοινωνικάς πνευματικάς ἀνάγκας τούτων ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀγάπης, ζωῆς καί σωτηρίας, ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

Τό ἀναγκαῖον τῆς οὕτω οὐσιαστικῆς ἀποδεικνυομένης συμβολῆς τῶν αἰσθητῶν σημείων εἰς τά μυστήρια προσδιορίζεται ἐξ ἄλλου καί ὑπό τῆς αἰσθητῆς κατασκευῆς καί τῆς δυνατότητος ἀντιλήψεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία προκαλεῖται ἀπό τήν μικτήν ἀκριβῶς, τήν ψυχοσωματικήν, ἤ γενικώτερον ὑλικοπνευματικήν, συγκρότησιν τῆς φύσεως καί ὑποστάσεως αὐτοῦ: «*εἰ μέν ἀσώματος ἦς, γυμνά ἄν αὐτά σοι τά ἀσώματα παρέδωκε δῶρα· ἐπεί δέ σώματι συμπέπλεκται ἡ ψυχή, ἐν αἰσθητοῖς τά νοητά σοι παραδίδωσι*»[44] τονίζει ὁ ἱερός Χρυσόστομος. Καί ὁ Κύριλλος Ἱεροσολύμων λέγει ὅτι ὁ ἄνθρωπος «*διπλοῦς ὤν, ἐκ ψυχῆς πνευματικῆς καί σώματος συγκείμενος, διπλοῦν καί τό καθάρσιον λαμβάνει·*

Δαμασκηνῷ μεταβάλλεται τό μέσον, διότι ὡς τοιοῦτον θεωρεῖται ἡ λατρεία καί δή τά μυστήρια». Οὕτω ἡ λίαν ὑποτιμητική διά τήν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν θεωρία περί τῆς *βραδυτέρας μορφῆς τῆς Ὀρθοδοξίας* καθ᾽ ἥν ἐπεσυνέβη ὑποβάθμισις εἰς τήν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἀπό τόν ὑψηλόν, θεολογικόν καί δογματικόν χαρακτῆρα τῆς ἀρχαιοτέρας πατερικῆς ἐκπροσωπήσεώς της, εἰς τόν κατ᾽ αὐτούς ὑποδεέστερον *λατρευτικόν* χαρακτῆρα κατά τήν ἐπακολουθοῦσαν, ἀπό τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἐποχήν.

43. Πρβλ. *Ρωμ.* 8, 21· *Β΄ Πε.* 3, 13· *Ἀπ.* 21,1· 21, 5.

44. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς Ματθαῖον,* Ὁμιλία 82,4, PG 58, 743.

τό μέν ἀσώματον τῷ ἀσωμάτῳ, τό δέ σωματικόν τῷ σώματι. Καί τό μέν ὕδωρ, καθαίρει τό σῶμα, τό δέ πνεῦμα σφραγίζει τήν ψυχήν»[45].

Βεβαίως ὁ ὑπέρ αἴσθησιν ὑπερφυσικός πνευματικός χαρακτήρ κυριαρχεῖ εἰς τά μυστήρια, τά ὁποῖα εἶναι εἰς τήν οὐσίαν των «ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ μυστηριώδεις» «Dei operationes»[46]. Ἕνεκα τούτου δύναται καί ὁ ἱερός Χρυσόστομος νά διακηρύττῃ ὅτι «*οὐδέν αἰσθητόν παρέδωκεν ἡμῖν ὁ Χριστός, ἀλλ᾽ αἰσθητοῖς μέν πράγμασι, πάντα δέ νοητά*»[47].

Ἀλλά καί ὑπό τήν προϋπόθεσιν αὐτήν εἶναι προφανής ἡ ἀναγκαιότης τῆς ἐκδοχῆς τῆς ὑπερφυσικῆς πραγματικότητος τῆς σωτηρίας ὡς τοῦ μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ, ὅπως καί ἡ ἀναγκαιότης τῆς βεβαιότητος περί διοχετεύσεως τῆς σωτηρίας εἰς τάς ἐπί μέρους ἀνάγκας τῶν ἀνθρώπων δι᾽ εἰδικῶν ἱερῶν τελετῶν, τῶν μυστηρίων. Ταῦτα, βεβαίως, ἀκριβῶς, ἐν τῷ συνδυασμῷ καί τῷ συνδέσμῳ τῶν συναφῶν θείων ἐνεργειῶν μετά ἐξωτερικῶν αἰσθητῶν τρόπων καί μέσων, ὑποπιπτόντων εἰς τήν ἀντίληψιν τῶν τήν χάριν καί τήν σωτηρίαν λαμβανόντων πιστῶν.

Ἡ ἀναγκαιότης αὕτη προσδιορίζεται ἀκριβῶς ὑπό τοῦ περιεχομένου τῆς διά τοῦ ὅρου *μυστήριον* γενικώτερον ἐκφραζομένης ἐννοίας καί σημαινομένης πραγματικότητος. Διά τῆς ἐννοίας τοῦ μυστηρίου δηλοῦται, ἐν τῇ πίστει, ὅτι τό δι᾽ αὐτοῦ σημαινόμενον φαινόμενον παρουσιάζει μέν ἐξωτερικήν αἰσθητήν πλευράν, συγχρόνως δέ ἐγκλείει καί ἄλλην ἐσωτερικήν καί ὑπερφυσικήν πραγματικότητα, ἡ ὁποία δέν εἶναι προσιτή εἰς τάς αἰσθήσεις, ἀλλά «γνωρίζεται» εἰς τήν πραγματικήν της φύσιν καί σημασίαν, νοουμένη διά τῆς πίστεως. Κατά τόν ἱερόν Χρυσόστομον «*μυστήριον καλεῖται, ὅτι οὐχ ὅπερ ὁρῶμεν βλέπομεν, ἀλλ᾽ ἕτερα ὁρῶμεν καί ἕτερα πιστεύομεν. Τοιαύτη γάρ ἡ τῶν μυστηρίων ἡμῶν πίστις. Ἑτέρως γοῦν ἐγώ, καί ἑτέρως ὁ ἄπιστος περί τούτων διακείμεθα. Ἀκούω ἐγώ, ὅτι ἐσταυρώθη ὁ Χριστός, καί τήν φιλανθρωπίαν θαυμάζω· ἀκούει ἐκεῖνος καί ἀσθέ-*

---

45. Βλ. *Κατηχήσεις*, Γ' 4, PG 33, 429 B.

46. Εἰρηναίου, *Ἔλεγχος καί ἀνατροπή τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*, Β', 30,7, PG 7, 820 A.

47. Βλ. *ἔνθ᾽ ἀνωτ.*, ὑπ. 44.

νειαν νομίζει ... Ἀκούω ὅτι ἀπέθανε, καί τήν δύναμιν ἐκπλήττομαι, ὅτι ἐν θανάτῳ γενόμενος οὐκ ἐκρατήθη, ἀλλά καί ἐξέλυσε θάνατον· ἀκούει ἐκεῖνος καί ἀδυναμίαν ὑποπτεύει... Ἀκούων λουτρόν ἐκεῖνος, ἁπλῶς ὕδωρ νομίζει ἐγώ δέ οὐ τό ὁρώμενον ἁπλῶς βλέπω, ἀλλά τόν τῆς ψυχῆς καθαρμόν τόν διά τοῦ Πνεύματος. Ἐκεῖνος λελοῦσθαί μοι τό σῶμα νομίζει μόνον· ἐγώ δέ πεπίστευκα, ὅτι καί ἡ ψυχή γέγονε καθαρά τε καί ἁγία... Οὐ γάρ τῇ ὄψει κρίνω τά φαινόμενα, ἀλλά τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς διανοίας. Ἀκούω σῶμα Χριστοῦ· ἑτέρως ἐγώ νοῶ τό εἰρημένον, ἑτέρως ὁ ἄπιστος»[48]. Κατά τόν ἅγιον Κύριλλον Ἱεροσολύμων, εἰδικῶς διά τό χρῖσμα, «*τῷ μέν φαινομένῳ μύρῳ τό σῶμα χρίεται, τῷ δέ Ἁγίῳ καί ζωοποιῷ Πνεύματι ἡ ψυχή ἁγιάζεται*»[49]. Παρόμοια διδάσκει περί τῶν μυστηρίων ἐν τῇ συναφείᾳ ταύτη περί τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς καί τῆς ἐσωτερικῆς πραγματικότητος αὐτῶν καί ὁ ἱερός Αὐγουστῖνος[50].

Τά ἀπαραίτητα διά τήν ἐπιτέλεσιν τῶν μυστηρίων αἰσθητά μέσα δέν ἐνεργοῦν ἀφ᾽ ἑαυτῶν, ἀλλά διά τῆς παρουσίας εἰς αὐτά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· «*εἴ τις ἐν τῷ ὕδατι χάρις, οὐκ ἐκ τῆς φύσεώς ἐστι τοῦ ὕδατος, ἀλλ᾽ ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος παρουσίας*»[51]. Ἡ δύναμις τῶν μυστηρίων προέρχεται ἐκ τοῦ Θεοῦ ἕνεκα τοῦ καθιερώσαντος αὐτά Ἰησοῦ Χριστοῦ καί τοῦ ἐνεργοῦντος εἰς αὐτά Ἁγίου Πνεύματος. Ἐν τούτοις, διά νά πληρώσουν τά μυστήρια τόν σωτηριώδη σκοπόν των διά τούς ἀνθρώπους, εἶναι ἀναγκαία καί ἡ ἐκδήλωσις τῆς πρός τοῦτο διαθέσεως καί κλίσεως αὐτῶν. Τήν συναίσθησιν καί αἴσθησιν τῆς πρός σωτηρίαν ἀνάγκης των καί τήν ἐκδήλωσιν τῆς πρός τοῦτο ἐπιθυμίας των δεικνύουν ἐν προκειμένῳ οἱ ἄνθρωποι ὡς πολιτογραφημένοι εἰς τήν Ἐκκλησίαν πιστοί, οἱ ὁποῖοι ἐπιποθοῦν καί ἐπιδιώ-

---

48. Βλ. *Εἰς τήν Α' πρός Κορινθίους*, Ὁμιλία ζ, 1, PG 61, 55-56.
49. Βλ. *Κατήχησις*, ΚΑ', 3, PG 33, 1092 Α.
50. «Ista (Panis et calix) ideo dicuntur Sacramenta, quia in eis Aliud videtur, aliud intelligitur, fructum habet spiritualem», (*Sermo* 272, PL 38, 1246). «Aqua sacramenti visibilis est... abluit corpus, et significat quod fit in anima» (*In epistola Joannis ad Partos tract* VI, 11 PL 35, 2026). «Aliud videtur, aliud intelligitur,quod videtur speciem habet coproralem, quod intelligitur, fructum habet specialem» (*Sermo* 272, PL 38, 1247. Βλ. καί *De Doctrina Christiana* II, 1, 1. PL 34, 35.
51. Βλ. Μ. Βασιλείου, *Περί ἁγίου Πνεύματος*, 15, PG 32, 132.

κουν τήν θείαν βοήθειαν ἤ, τουλάχιστον, δέν ἀντιτάσσονται εἰς αὐτήν προσφερομένην ὑπό τοῦ Θεοῦ, ὅταν εὑρίσκωνται, ἀκριβῶς, εἰς κατάστασιν ἐνοχῆς καί ἁμαρτίας. Τό ἔργον τοῦ Χριστοῦ ἀναφέρεται εἰς τήν ἀνθρωπίνην φύσιν, τήν ὁποίαν ἀνακεφαλαιώνει ἐν τῇ ὑποστάσει Του. Τό ἔργον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀντιθέτως, ἀναφέρεται εἰς τά ἀνθρώπινα πρόσωπα, ἀπευθυνόμενον εἰς ἕκαστον ἐξ αὐτῶν.

Ἡ προϋπόθεσις αὕτη ἰσχύει καί διά τά λαμβάνοντα τά μυστήρια, ὡς μέσα χάριτος καί ζωῆς, νήπια ἐν τῇ χριστιανικῇ κοινωνίᾳ, κατά τήν κρατήσασαν ἀνέκαθεν εἰς τήν Ἐκκλησίαν συναφῆ πρᾶξιν. Ἐκπληροῦται δέ ἀκριβῶς κατά μείζονα λόγον ἡ προϋπόθεσις αὐτή προκειμένου περί τῶν νηπίων, διά τόν λόγον ἤδη ὅτι αὐτά οὐδέν ἐμπόδιον προβάλλουν διά τήν εἰς αὐτά εὐεργετικήν ἐνέργειαν τῶν μυστηρίων, ἕνεκα τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως εἰς αὐτά προσωπικῶν ἁμαρτιῶν, ἕνεκα τῆς ἀπουσίας, γενικώτερον, ἀπό αὐτά, κακῆς, διά τήν ὕπαρξίν των, βουλήσεως.

Οὕτω, καί ἐν ὄψει τῆς ὑποκειμενικῆς λεγομένης πλευρᾶς τῶν μυστηρίων, ἤτοι τῆς διαθέσεως καί καταστάσεως τῶν λαμβανόντων αὐτά ὡς παράγοντος συντελέσεώς των, ἰσχύει ἡ γενική ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀντίληψις περί τοῦ ὅτι τά μυστήρια ἐνεργοῦν τά τῆς σωτηρίας ἐξ ἑαυτῶν.

Ἡ ἐν προκειμένῳ θετική κατά τά γενικά διάθεσις τῶν κοινωνούντων ἐξασφαλίζει βεβαίως καί ἀπό τήν πλευράν αὐτήν τάς ἀγαθάς σωτηριώδεις ἐπενεργείας τῶν μυστηρίων εἰς αὐτούς. Ἐξ ἐναντίας, ἡ συνειδητή καί ἐκπεφρασμένη ἀρνητική διάθεσις καί κατάστασις τῶν λαμβανόντων καθιστᾷ ἀνωφελῆ δι᾽ αὐτούς ἤ καί ἐπιζήμιον τήν ἐπενέργειαν τούτων εἰς αὐτούς, προσβάλλοντας διά τῆς συμπεριφορᾶς των τήν εἰς τά μυστήρια ἀκριβῶς ἐκδηλουμένην θείαν ἀγαθότητα. Περί τούτου καθιστᾷ προσεκτικούς τούς ἀνθρώπους ὁ Ἀπόστολος Παῦλος προκειμένου εἰδικώτερον περί τῆς προσελεύσεως εἰς τό κατ᾽ ἐξοχήν μυστήριον τῆς ἐκδηλώσεως τῆς θείας ἀγαθότητος, εἰς τό μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας[52].

Ὡς φορεῖς καί ὄργανα τῆς θείας χάριτος ἐνεργοῦν τά

---

52. Βλ. *Α' Κορ.* 11, 27-30.

μυστήρια ἐξ ἰδίας δυνάμεως. Αὕτη προέρχεται ἐκ τοῦ ἱδρυτοῦ των καί κυρίου τελετουργοῦ των Ἰησοῦ Χριστοῦ, διά παντός παραμένοντος εἰς τήν Ἐκκλησίαν καί δι᾽ αὐτῆς συνεχίζοντος τό ἔργον του, καί ἐπιβεβαιώνεται διά τῆς κατά τήν τέλεσιν τῶν μυστηρίων παρουσίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς αὐτά.

Διά τόν αὐτόν λόγον τῆς φιλανθρώπου θείας συστάσεως τῶν μυστηρίων, ὡς καί διά τόν λόγον τῆς κατά θείαν ἐπίσης φιλάνθρωπον οἰκονομίαν παροχῆς τούτων εἰς πάντας τούς ἀνθρώπους διά τήν σωτηρίαν αὐτῶν, κατ᾽ οὐδέν παρεμποδίζεται τό ἐν προκειμένῳ ἐπιτελούμενον θεῖον ἔργον ἐκ τῆς ἀτελείας καί τῆς οἱασδήποτε ἀναξιότητος τῶν διά τήν τέλεσιν καί τήν μετάδοσιν τῶν μυστηρίων ἀπαραιτήτων λειτουργῶν τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτοί εἶναι οἱ ἐπίσκοποι καί οἱ πρεσβύτεροι, ἀναλαμβάνοντες τό ἔργον τοῦτο ὡς ἰδιαίτερον χάρισμα διά τοῦ εἰδικοῦ πρός τοῦτο μυστηρίου τῆς ἱερωσύνης, ἐν τῇ διαδοχῇ τῶν Ἀποστόλων, ὄντων καί «οἰκονόμων μυστηρίων Θεοῦ»[53].

Ἐάν τό κῦρος τῶν μυστηρίων ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς πίστεως καί τῆς ἠθικῆς τοῦ λειτουργοῦ, ἡ δι᾽ αὐτῶν τελουμένη δικαίωσις καί ὁ ἁγιασμός, θά ἦτο τι ἀμφιβαλλόμενον καί ἀβέβαιον, θά ἐκινδύνευε δέ καθόλου ἡ ὕπαρξις τῆς Ἐκκλησίας ὡς ὁρατῆς κοινωνίας.

Ἀόρατος πραγματικός τελετουργός τῶν μυστηρίων, ὅπως καί τοῦ ὅλου ἔργου τῆς σωτηρίας, τοῦ ὁποίου τά μυστήρια ἀποτελοῦν μέσα συγκεκριμένης ἀσφαλοῦς ἰδιοποιήσεως τῶν καρπῶν του ὑπό τῶν ἀνθρώπων διά τάς ἀνάγκας τῆς ζωῆς αὐτῶν, οὕτω δέ καί διά τήν τελείωσίν των, εἶναι ὁ Τριαδικός Θεός· «*Πατήρ καί Υἱός καί Ἅγιον Πνεῦμα πάντα οἰκονομεῖ, ὁ δέ ἱερεύς τήν ἑαυτοῦ δανείζει γλῶτταν καί τήν ἑαυτοῦ παρέχει χεῖρα. ... Μή γάρ ὁ βίος τοῦ ἱερέως, μή γάρ ἡ ἀρετή τοσοῦτόν τι συντελεῖ; Οὐκ ἔστι ταῦτα ἅ χαρίζεται ὁ Θεός ὡς ὑπό ἱερατικῆς ἀρετῆς ἀνύεσθαι· τό πᾶν τῆς χάριτός ἐστι*».[54]

---

53. Βλ. *Α' Κορ.* 4, 1.

54. Βλ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τόν Ἰωάννην*, Ὁμιλία 86, 4, PG 59, 472. Τοῦ αὐτοῦ, *εἰς τήν Β' Τιμόθεον*, Ὁμιλία 2, 4, PG 62, 612. Βλ. ἐπίσης καί ἱεροῦ Αὐγουστίνου, *In Joan*, VI, 7, PL 35, 10, 24. Βλ. καί Γρηγορίου Θεολόγου,

Καί διά τά μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας ἰσχύει ὡς πρός τήν σωτηριώδη σημασίαν καί τήν ἀποτελεσματικότητα αὐτῶν ἡ εἰς ἔργον τῆς σωτηρίας ὑπό τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ ἀναφερομένη διαπίστωσις καί διακήρυξις τοῦ Ἀποστόλου Παύλου· «*χάριτί ἐστε σεσωσμένοι διά πίστεως... Θεοῦ τό δῶρον*»[55].

ΣΤ) Ἐπιλεγόμενα

Οἱ μετά τοῦ μυστηρίου τῆς θείας σωτηριώδους οἰκονομίας ἀρρήκτως συνδεόμενοι, καί διά τοῦτο κατ᾽οὐσίαν καί βάσιν θεοσύστατοι θεσμοί οὗτοι, ἀποβλέποντες εἰς τήν διά τῆς Ἐκκλησίας διασφάλισιν τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, ἀποκαλούμενοι μυστήρια, κατέχουν ἰδιαιτέραν σημασίαν.

Ταῦτα θεωρούμενα κατά τήν ἐπενέργειαν αὐτῶν καί κατέχοντα καθαρῶς πνευματικόν ἐν Χριστῷ περιεχόμενον καί νόημα, ἐκφράζοντα δέ ἐν τῇ Καινῇ, ἰδίᾳ, Διαθήκῃ, τό ὑπερφυές γεγονός τῆς σωτηρίου ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ καί Λόγου, συνιστοῦν καί δηλοποιοῦν εἰς πάντα πιστόν «*τό μυστήριον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ*»[56].

Τά ἀγαθά τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, τά ὁποῖα συνιστοῦν τήν ἀποκάλυψιν καί πραγματοποίησιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, μέ τήν θείαν ἐνανθρώπησιν ἀποκορυφουμένην εἰς τόν Σταυρόν καί τήν Ἀνάστασιν, προορίζονται διά πάντα ἄνθρωπον καλῆς θελήσεως καί πρὸθύμου, διά τῆς πίστεως, ἀποδοχῆς. Οὕτω τά ἀγαθά ταῦτα, ὡς μυστήρια τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, δέν εἶναι πλέον *μυστικά* καί *ἀπόκρυφα* προσκτη-

---

Λόγος 40, 26, *Εἰς τό ἅγιον βάπτισμα*, PG 36, 396C. «Μηδέ φιλοκρίνει μοι, τάς ἀξίας τῶν σέ καθαιρόντων..», ὡς καί Ἰσιδώρου Πηλουσιώτη, *Ἐπιστολῶν*, βιβλ. III, *Ἐπιστολή* 340, PG 78, 1000 C, κατά τόν ὁποῖον «οὐδέν παραβλάπτεται ὁ δεχόμενος ἤ καί ὁ διδούς ἀνάξιος εἶναι δοκοίη» καί κατ᾽ οὐδέν «τά ἄχραντα χραίνεται μυστήρια», ἔστω καί ἄν ὁ ἐπιτελῶν «ἱερεύς πάντας ἀνθρώπους εἰς κακίαν παρελάσειεν». Βλ. ἐπίσης Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τήν Α΄ Κορινθίους*, Ὁμιλία 8, PG 61, α, 69. «Καί δι᾽ ἀναξίων εἴωθεν ἐνεργεῖν ὁ Θεός... οὐδέν γάρ ἄνθρωπος εἰς τά προκείμενα εἰσάγει, ἀλλά τό πᾶν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως ἔργον ἐστί, κἀκεῖνός ἐστιν ὑμᾶς ὁ μυσταγωγῶν».

55. *Ἐφ.* 2, 8.
56. *Μρ.* 4, 11-12.

ματα προοριζόμενα διά τούς ὀλίγους *σοφούς* καί *συνετούς* τοῦ κόσμου τούτου, οἱ ὁποῖοι ἐθεώρουν καί ἀπεκάλουν τούς πολλούς, τούς πιστούς, «*νηπίους*» καί «*μωρούς*»[57].

Προέκτασιν τοῦ *μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ*, τῆς ὑπερφυοῦς ἑνώσεως τῆς θείας μετά τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως διά τήν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, ἀποτελεῖ ἡ Ἐκκλησία. Εἰς αὐτήν παραμένει διά παντός ὁ Χριστός, ὡς ὁ εἰς τήν δόξαν του ἐπανυψωθείς Κύριος, ἐνῶ διαρκῶς ζωογονεῖ αὐτήν τό Ἅγιον Πνεῦμα.

Εἰς τήν Ἐκκλησίαν συνδυάζεται καί συνεκδηλώνεται ἡ ἀόρατος ἄκτιστος σωτήριος Χάρις, ἀπό τόν Χριστόν, διά τοῦ ἔργου Του, καί ἀπό τό Ἅγιον Πνεῦμα, μέ τάς ἐνεργείας Του, δραστικοποιουμένη ὑπέρ τῶν ἀνθρώπων, δι᾽ αἰσθητῶν μέσων, ὅπως αἰσθητή ἦτο καί ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τοῦ Χριστοῦ. Ἐκδηλώνεται ὁμοίως μέ ἱστορικούς θεσμούς, ὡς ἡ Πεντηκοστή, καί μέ *ἐνεργήματα* συγκεκριμένα καί ἀδιαμφισβήτητα, μέ *σημεῖα*, παραστατικά καί φυσικά. Μέ τόν τοιοῦτον σύνδεσμον τοῦ ὑπεραισθητοῦ καί αἰσθητοῦ καθίσταται ἡ σωτηρία εἰς τήν Ἐκκλησίαν κατά κανόνα ἀσφαλής καί βεβαία.

Ἡ ἐκ τῆς θείας δημιουργίας προελθοῦσα ὁρατή, αἰσθητή, κτίσις καί τά ἐπί μέρους στοιχεῖα αὐτῆς, ἀνακαινισθέντα διά τοῦ τῆς θείας οἰκονομίας ἔργου τοῦ Χριστοῦ[58], καθαγιάζονται εἰς τήν Ἐκκλησίαν διά τῆς προσευχῆς καί ἱεροτελεστίας, μέ ἐνέργειαν ἐκτρεφομένην ἀπό τό ἐν αὐτῇ ἀποτεθέν σωτηριῶδες ἔργον τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ τοιαύτη ἐνέργεια τῆς Ἐκκλησίας προκαλεῖ τήν διά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐνεργόν καθισταμένην θείαν χάριν. Τοῦτο ἐπισυμβαίνει κατά τήν ἑκάστοτε περίπτωσιν διά τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν ὡς ἀνωτέρω αἰσθητῶν σημείων τῆς ἐν Χριστῷ ἀνακαινισθείσης δημιουργίας εἰς τά οὕτω συντελούμενα μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐσχατολογικῶς ἀποβλέπει εἰς σωτηριώδη ἀποτελεσματικόν σκοπόν διά τούς ἀνθρώπους τούς ἐντασσομένους κατά τήν ἐπίγειον ἐν τῇ πίστει βίωσίν των εἰς τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ καί ἀναλαμβανομένους, οὕτω, ἀπό τοῦδε εἰς τήν

---

57. Βλ. *Μθ.* 11, 25-27· Α' *Κορ.* 1, 18-31. Πρβλ. καί *Ψαλμ.* 8,2.
58. Πρβλ. *Ρωμ.* 8, 21· *Β'Πε.* 3, 13· *Ἀπ.* 21, 1· 21, 5.

βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

Διά τῆς συνδέσεως ταύτης τά μυστήρια ἀποβαίνουν τά αἰσθητά στοιχεῖα, ὅπως καί ἡ ἐξωτερική μορφή τῆς ἐν προκειμένῳ ἱεροτελεστίας, ἀγωγοί τῆς ἀκτίστου θεοποιοῦ θείας χάριτος πρός τούς πιστούς.

Οὕτω δημιουργεῖται ἡ τόσον ἀπαραίτητος διά πάντα ἄνθρωπον διηνεκής κοινωνία του μετά τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ.

Ἀρχιμ. Νεκταρίου Πάρη, Δρ.Θ.

Τό λειτουργικό ᾆσμα[1]

1. Εἰσαγωγικό σχόλιο

Τό *ἐκκλησιαστικό ᾆσμα ἤ ψαλμωδία* καί ὁ εὐρύτατης ἔννοιας, περιεκτικός τῶν ἄλλων σχετικῶν ἐννοιῶν, ὅρος *ψαλτική (ψαλτική τέχνη)*[2] εἶναι ἀσφαλῶς κεφάλαιο τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀφοῦ σ᾿ αὐτό ἐπιβιώνουν τεχνικές καί αἰσθητικές ἀρχές τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς[3], καθώς χρησιμοποιεῖται γιά εἴκοσι αἰῶνες στίς λατρευτικές συνάξεις τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, ἀποτελώντας πέρα ὅλων καί σημαντικότατο παράγοντα διαφύλαξης τῆς γνησιότητας καί ἀκεραιότητας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας[4].

Κατά τό πρῶτο ἥμισυ τοῦ αἰώνα μας, ἡ ἔρευνα γιά τήν *ψαλτική τέχνη* περιοριζόταν στήν ἰδιωτική πρωτοβουλία, μέ κυριώτερους ἐρευνητές τούς Κωνσταντῖνο Ψάχο[5] καί Σίμωνα

---

1. Ἡ δημοσίευση αὐτή εἶναι ὁμιλία ἡ ὁποία ἔγινε ὑπό τοῦ γράφοντος στήν ἕδρα Μουρικίου στίς 21 Νοεμβρίου 1999, μέ τήν εὐκαιρία τῶν ἑορταστικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ «Πολιτιστικοῦ Συλλόγου Ἐμπορίου» πρός τιμήν τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ καί τῶν ἐπισκόπων τῆς πάλαι ποτέ διαλαμψάσης ἐπισκοπῆς Μογλενῶν. Ὁ γράφων προσεκλήθη γιά νά ὁμιλήσει γιά τό ἐκκλησιαστικό ᾆσμα καί νά σχολιάσει θεολογικά καί μουσικολογικά ὕμνους πού ἀπέδωσε ἡ χορωδία «Ἰωάννης Κουκουζέλης» Θεσσαλονίκης, ὑπό τήν διεύθυνση τοῦ πρωτοψάλτη Μανώλη Δασκαλάκη.

2. Ἀντ. Ἀλυγιζάκη, «Ὁ χαρακτήρας τῆς ὀρθοδόξου ψαλτικῆς», *Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς* 29 (1988) 375-377.

3. Ἀντ. Ἀλυγιζάκη, «Ἐπιβιώσεις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς στή βυζαντινή καί μεταβυζαντινή λειτουργική μουσική». *Μουσικοτροπίες* 3 (Σεπτ. 91) 32-38 καί 4 (Δεκ. 91) 32-38.

4. Γρ. Στάθη, «*Ἡ τῶν ἤχων τερπνότης*», *Βυζαντινοί Μελουργοί*, Μέγαρο Μουσικῆς Ἀθηνῶν (1994-95) 83.

5. Γ. Χατζηθεοδώρου, «Ἡ ζωή καί τό ἔργον τοῦ Κωνσταντίνου Ἀλ. Ψάχου»,

Καρᾶ[6]. Τίς τελευταῖες δεκαετίες ὅμως ἐκδηλώθηκε ἐντονότερο ἐνδιαφέρον καί ἐμφανίσθηκε συστηματικότερη-ἐπιστημονικοῦ ἐπιπέδου -ἔρευνα. Ἔτσι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἱδρύει τό Ἵδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας[7] καί στή συνέχεια τά Πανεπιστήμια Ἀθηνῶν, Θεσσαλονίκης καί Κέρκυρας ἐντάσσουν τή *Βυζαντινή Μουσικολογία* στά γνωστικά τους ἀντικείμενα-περιεχόμενα σπουδῶν[8]. Ἀποκορύφωση ὅμως τοῦ ἐνδιαφέροντος ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς ἡ ἵδρυση τοῦ *Τμήματος Μουσικῆς Ἐπιστήμης* καί *Τέχνης στό Πανεπιστήμιο Μακεδονίας*[9], ὅπου ὁλόκληρος Τομέας ἀσχολεῖται ἀποκλειστικά μέ τήν ἔρευνα τῆς *ψαλτικῆς τέχνης*.

2. *Πατερικές θέσεις γιά τό ἐκκλησιαστικό ᾆσμα*

Τό ἐκκλησιαστικό ᾆσμα ἤ ψαλμωδία εἶναι συνδυασμός λόγου καί μέλους[10],-φαρμάκου καί μέλιτος κατά τόν Μέγα Βασίλειο[11]-, εἶναι ὁ ἄριστος τρόπος διδασκαλίας τῶν ἀληθειῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καί μέσον ἐκδηλώσεως καί ἐκφράσεως τῆς προσευχητικῆς διαθέσεως καί κατανύξεως στήν ὅλη λατρευτική πράξη[12]. Προηγεῖται βέβαια στό ἐκ-

---

πρόλογος στό ἔργο τοῦ Κ. Ψάχου, *Ἡ παρασημαντική τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς*, Ἀθῆναι 1978, σσ. ια'-ξβ'.

6. Στήν δυναμική παρουσία τοῦ Σίμωνος Καρᾶ ὀφείλεται ἡ ἑλληνική ἀπάντηση στίς περί τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἀπόψεις τῶν ξένων ἐρευνητῶν τῶν ΜΜΒ, Γρ. Στάθη, «Ἡ βυζαντινή μουσική καί τά Μνημεῖα τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς», *Βυζαντινά 4* (1972) 430.

7. Γρ. Στάθη, *Ἡ τῶν ἤχων τερπνότης*, σ. 91.

8. *Αὐτόθι.*

9. Πανεπιστημίου Μακεδονίας, *Πανεπιστημιακός Ὁδηγός* 1999-2000, σσ. 210-216.

10. Νεκτ. Πάρη, *Τό ἐκκλησιαστικό ᾆσμα. Πατερικές θέσεις (ἀδημοσίευτη διδακτορική διατριβή)*, Θεσ/νίκη 1999, σσ. 7 καί 31-34. Γιά τόν ὅρο *ψαλμωδία*, βλ. Διονυσίου Ψαρριανοῦ, *Ἡ βυζαντινή μουσική* (τέσσερα ἄρθρα), Κοζάνη 1969, σσ. 3, 11, καί Ἀθ. Βουρλῆ, *Δογματικοηθικαί ὄψεις τῆς ὀρθοδόξου ψαλμωδίας*, Ἀθῆναι 1994, σσ. 17-26.

11. Μ. Βασιλείου, *Εἰς τόν Ψαλμόν* 1, 1-2, PG 29, 212-213. Πρβλ. Ἰω. Χρυσοστόμου, *Εἰς τόν Ψαλμόν* 41, PG 55, 156-157.

12. Ἰω. Χρυσοστόμου, *Εἰς τήν Πρός Ρωμαίους*, 36, PG 60, 651 καί *Εἰς τόν Ψαλμόν* 134, 1, PG 55, 388. Πρβλ. Ἀστερίου Σοφιστοῦ, *Εἰς τόν Ψαλμόν* 14, 216., ΒΕΠΕΣ 38, 68. Φ. Κόντογλου, *Ἀσάλευτο θεμέλιο*, Ἀθήνα 1993, σσ. 97-99, καί Κ. Νικολακόπουλου, «Βυζαντινή μουσική καί λαϊκή μελοποιΐα», *Ἐφη-*

κλησιαστικό ἆσμα ὁ λόγος[13], ἡ μελωδία ὅμως εἶναι ἐκείνη πού ἔχει τήν δύναμη νά καθιστᾶ τό μήνυμα, καί τό ὅλο νόημα τοῦ ὕμνου μόνιμο στήν διάνοια τοῦ ἀκροατῆ[14], ὑπηρετώντας ἔτσι τό γενικότερο σκοπό τῆς μουσικῆς στήν ψαλμωδία πού εἶναι ἡ διερμήνευση τοῦ περιεχομένου τῶν ὕμνων[15].

Τό ἐκκλησιαστικό ἆσμα εἶναι ἆσμα καινόν, εἶναι τό ἆσμα τῆς φανερώσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Περιεχόμενο τοῦ κοινοῦ ἄσματος εἶναι ἡ διδασκαλία τοῦ Λόγου, ἡ ὁποία ζητᾶ τήν ἀνακαίνιση τοῦ κόσμου[16]. Τό ἐκκλησιαστικό ἆσμα εἶναι ἀναψυχή γιά τούς καταπονουμένους καί ἀνάπαυση γιά τούς κοπιῶντες, ἀφοῦ ἀποτελεῖ αἰτία[17] καί ἀποτέλεσμα χαρᾶς[18], εἶναι ὁ ὕμνος τῆς νίκης τῶν χριστιανῶν[19].

Τό καινόν ἆσμα δέν εἶναι καρπός τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας, ἀλλά καρπός τῆς δωρεᾶς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος[20]. Ἔτσι, ἡ ἐκκλησιαστική μελοποιΐα δέν εἶναι ὑπόθεση τοῦ τυχόντος, ἀλλά τοῦ μελωδοῦ, ὁ ὁποῖος βιώνει τό γεγονός τῆς

μέριος ΜΑ' (1992) 451.

13. Γ. Ἀμαργιανάκη, «Ἡ βυζαντική ἐκκλησιαστική μουσική καί τά ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά της», *Βυζαντινοί Μελουργοί*, Μέγαρο Μουσικῆς Ἀθηνῶν (1994-95) 76.

14. Ἰω. Χρυσοστόμου, *Εἰς τό Κατά Ματθαῖον*, 3, PG 63, 519, Τοῦ ἰδίου, *Εἰς τόν Ἠσαΐαν*, 1, PG 56, 57, καί Μ. Ἀθανασίου, *Πρός Μαρκελλῖνον*, 2, PG 27, 12.

15. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τήν ἐπιγραφήν τῶν Ψαλμῶν*, 3, PG 44, 444. Πρβλ. Λ. Σιάσιου, *Ἀπό τήν ἐκκλησιαστική στήν λαϊκή εὐσέβεια*, Θεσ/νίκη 1994, σσ. 88-89, καί Π.Β. Πάσχου, *Ὑμνηπόλος ἐράσιμος*, Ἅγιον Ὄρος 1992, σσ. 25-26.

16. Κλήμη Ἀλεξανδρέα, *Προτρεπτικός*, 1, 75-76, PG 8, 60-61. Ὁ ἴδιος τονίζει ὅτι τό καινό ἆσμα εἶναι καί παλαιό. Ἐπίσης εἶναι ἡ «νῦν ἐκλάμψασα ἐπιφάνεια», ἡ ὁποία χορήγησε τό «ζῆν» ὡς δημιουργός, τό «εὖ ζῆν» ὡς διδάσκαλος καί θά χορηγήσει τό «ἀεί ζῆν» ὡς Θεός, *Προτρεπτικός*, 1, 84-85, PG 8, 61. Ἀνάλυση τῶν σκέψεων τοῦ Κλήμη, βλ. Π. Χρήστου, *Εἰσαγωγή, Κείμενο, Μετάφραση, Σχόλια, ΕΠΕ* 1 (Κλήμης Ἀλεξανδρέας), σ. 47, ὑποσ. 28.

17. Ἰω. Χρυσοστόμου, *Ἔπαινος τῶν ἀπαντησάντων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ*, 1, PG 56, 98.

18. *Ἰακ.* 5, 13.

19. Μ. Βασιλείου, *Εἰς τόν Ψαλμόν* 32, 3, PG 29, 328. Πρβλ. *Ἰω.* 16, 33.

20. Ἰω. Χρυσοστόμου, *Εἰς τόν Ὀζίαν*, 1, PG 56, 97, Μ. Βασιλείου, *Εἰς τόν Ψαλμόν* 1, 1-2, PG 29, 212-213, Τοῦ ἰδίου, *Εἰς τόν Ψαλμόν* 114, 1, PG 29, 484, καί Ὠριγένη, *Περί προσευχῆς*, 1, PG 11, 421. Πρβλ. Ἰωάννου τῆς Κροστάνδης, *Ἡ ἐν Χριστῷ ζωή μου*, μτφρ. Β. Μουστάκη, Ἀθήνα 1985, σ. 65, καί Σωφρονίου Σαχάρωφ, *Ὁ Ἅγιος Σιλουανός ὁ Ἀθωνίτης*, Essex 1988, σ. 103.

Θείας Ἀποκαλύψεως μέ μοναδικό σκοπό νά διδάξει καί νά οἰκοδομήσει[21]. Ἑπομένως τό μελοποιεῖν καί ψάλλειν ὕμνους ἐκκλησιαστικούς ἀποτελεῖ *χάρισμα*[22], τό ὁποῖο πρέπει νά χρησιμοποιεῖται γιά οἰκοδομή καί ὄχι γιά ἐπίδειξη.

Τό κυριώτερο γνώρισμα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ᾄσματος εἶναι τό ὅτι ἀποτελεῖ ᾆσμα κατ᾽ ἐξοχήν *λειτουργικό*[23]. Μέ τό λειτουργικό ᾆσμα ἐκφράζεται ἡ ἑνότητα, ἡ ὁμόνοια, ἡ εἰρήνη καί ἐν τέλει ἡ ἀγάπη, ἀποτέλεσμα τῆς κοινῆς πίστεως τῶν ψαλλόντων, ἀφοῦ τό ἐκκλησιαστικό ᾆσμα ἀναπέμπεται «ἐν ἑνί στόματι καί μιᾷ καρδίᾳ»[24]. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἕνα σῶμα[25], ἄρα ἕνα πρέπει νά εἶναι καί τό ἐκκλησιαστικό ᾆσμα[26]. Ἔστω καί ἄν τό ᾆσμα ἐξέρχεται ἀπό τό στόμα ἑνός μόνο ψάλτη, δέν παύει νά εἶναι κοινό, ἀφοῦ ὁ ψάλτης ἐκπροσωπεῖ τόν λαό[27].

Ἐφ᾽ ὅσον τό ἐκκλησιαστικό ᾆσμα εἶναι κοινό γιά ὅλους τούς χριστιανούς, ἐννοεῖται, πλέον, ὅτι πρέπει νά εἶναι φωνητικό[28], χορωδιακό[29], καί μονοφωνικό[30]. Ὁ Ἅγιος Ἰγνάτιος

---

21. Εὐσεβίου Καισαρείας, *Εὐαγγελική προπαρασκευή*, 12, 22, PG 21, 989, καί Ἱερωνύμου, *Commentarium in epistulam ad Ephesios*, 3, 5, 19, PL 26, 528. Πρβλ. Κ. Μπόνη, *Ἡ ἐκκλησιαστική ποίησις καί ὁ ποιητής τῶν Παθῶν Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων*, Ἀθῆναι 1968, σ. 7, Ἀντ. Ἀλυγιζάκη, «Ἡ λειτουργική μουσική κατά τόν Μ. Βασίλειο», *Τόμος ἑόρτιος χιλιοστῆς ἑξακοσιοστῆς ἐπετείου Μ. Βασιλείου*, Θεσ/νίκη 1981, σ. 263, καί Γερασίμου Μικραγιαννανίτου, «Ἡ ὑμνογραφία ἐν Ἁγίῳ Ὄρει», *Ἐπετηρίς Ἀθωνιάδος Σχολῆς Α′* (1996) 76 κ. ἑξ.

22. Ἰω. Χρυσοστόμου, *Εἰς τήν Πρός Κορινθίους*, 36, PG 61, 310.

23. Ἀντ. Ἀλυγιζάκη, *Ὁ χαρακτῆρας*, σσ. 375-476, Γ. Ἀμαργιανάκη, *μν. ἔργον*, σ. 76, καί Γρ. Στάθη, *Ἡ τῶν ἤχων τερπνότης*, σ. 83.

24. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρός Ἐφεσίους*, 3, PG 5, 648, Ἰω. Χρυσοστόμου, *Εἰς τήν Πρός Ρωμαίους*, 3, PG 60, 647, καί Μ. Βασιλείου, *Εἰς τόν Ψαλμόν* 32, 3, PG 29, 329. Κατά τόν Αὐγουστῖνο, τό τέλειο ἐκκλησιαστικό ᾆσμα θά ἀκουστεῖ τήν ἐσχάτη ἡμέρα, ὁπότε καί θά καταργηθοῦν τά πάντα καί θά ἐπικρατήσει ἡ ἀγάπη, *In psalmum* 139, 9-28, PL 37, 1808.

25. Περί τῆς Ἐκκλησίας ὡς σώματος Χριστοῦ βλ. Χρ. Κρικώνη, *Τό μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας*, σσ. 49-62.

26. Ἰω. Χρυσοστόμου, *Εἰς τήν Πρός Κορινθίους*, 36, 6, PG 61, 315.

27. Ἰω. Χρυσοστόμου, *αὐτόθι*.

28. Νεκτ. Πάρη, *μν. ἔργον*, σσ. 52-65, καί Ἀθ. Βουρλῆ, *Δογματικοηθικαί ὄψεις*, σσ. 69-70.

29. Νεκτ. Πάρη, *μν. ἔργον*, σσ. 47-48, καί Ἀθ. Βουρλῆ, *Λειτουργικά κατ᾽ ἦχον*, Ἀθῆναι 1998, σ. 8.

30. Γ. Ἀμαργιανάκη, *μν. ἔργον*, σσ. 75-76.

Ἀντιοχείας τονίζει ὅτι πρέπει οἱ πιστοί νά ψάλλουν ἐν χορῷ, διότι τότε μόνο ὑπάρχει πραγματική ψαλμωδία[31].

Χρειάζεται ὅμως νά συντρέχουν κάποιες προϋποθέσεις γιά τήν συμμετοχή στήν ψαλμωδία. Θά πρέπει ὁ ψάλλων νά ἔχει ζωή σύμφωνη μέ τήν διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας[32], νά εὑρίσκεται δηλαδή σέ κατάσταση μετανοίας[33]. Σέ ἀντίθετη περίπτωση, ὁ ψάλλων μοιάζει μέ κωφάλαλο ἀκροατή καί τυφλό θεατή, εἶναι παράφωνο μέλος, δέν μπορεῖ νά συμμετάσχει τοῦ χοροῦ[34]. Ἀποτέλεσμα τῆς ἐν μετανοίᾳ συμμετοχῆς στήν ψαλμωδία εἶναι ἡ πρόγευση τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ[35]. Θά συνεχίσουμε ὅμως μέ κάποιες εἰδικότερες ἀναφορές σέ θέματα καί ἐπί μέρους τομεῖς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἄσματος σέ συνάρτηση μέ τή λατρευτική πράξη καί τήν δογματική νοηματοδότηση.

3. *Ἀπό τήν Ἀσματική ὁρολογία -καί ἀντίστοιχη νοηματοδότηση- τῆς ὑμνολογίας τῆς Ἐκκλησίας*

Στιχηρό ἰδιόμελο «Πάντα χορηγεῖ τό πνεῦμα τό Ἅγιον». Ὁ ὕμνος εἶναι στιχηρό ἰδιόμελο τῶν ἑσπερίων τῆς Πεντηκο-

---

31. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρός Ἐφεσίους*, 4, PG 5, 87-98, καί *Πρός Ρωμαίους*, 2, PG 5, 805.

32. Ἰω. Χρυσοστόμου, *Εἰς τόν Ψαλμόν* 149, 1, PG 55, 493, καί *Εἰς τόν Ψαλμόν* 146, 1, PG 55, 475.

33. Μ. Βασιλείου, *Εἰς τόν Ψαλμόν* 32, 3, PG 29, 329, Τοῦ ἰδίου, *Εἰς τόν Ψαλμόν* 29, 3, PG 29, 312, Ἱππολύτου, *Εἰς τούς Ψαλμούς, 6,* PG 10, 716-717, Αὐγουστίνου Ἱππῶνος, *Sermo* 34,6, PL 41, 426, Εὐσεβίου Καισαρείας, *Ἑρμηνεία εἰς τούς Ψαλμούς*, εἰσαγωγικά, PG 23, 73, καί Ἰωάννου Σιναΐτου, *Κλίμαξ, Λόγος δ', Περί τῆς μακαρίας καί ἀειμνήστου ὑπακοῆς*, ὅπου τονίζεται ὅτι «πνευματοδόχος τις ἐμελῴδησε», PG 88, 677. Πρβλ. *Ψαλμός* 50, 12, *Ματθ.* 5, 8, καί Χρ. Παρασκευαΐδη· «Τό ἐκκλησιαστικό ἆσμα εἶναι ἔκφρασις τῆς ἐν τῇ ψυχῇ βιώσεως τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίας», *Μουσικολογικά ἀνάλεκτα*, Ἀθῆναι, ἄ. χρ. ἐκδ., σ. 28.

34. Κλήμη Ἀλεξανδρέα, *Στρωματεῖς*, 5, 4, PG 9, 37.

35. Μ. Βασιλείου, *Εἰς τόν Ψαλμόν* 32, 2, PG 29, 325-328, Τοῦ ἰδίου, *Εἰς τόν Ψαλμόν* 29, 8, PG 29, 304, Ἀμβροσίου Μεδιολάνων, *Enarratio in Psalmum,* PL 14, 968, Αὐγουστίνου Ἱππῶνος, *Confessiones,* PL 32, 799-800, καί Παλλαδίου Ἑλενουπόλεως, *Ἀποφθέγματα* 1, 1, PG65, 413-416. Πρβλ. Βαρν. Τζωρτζάτου, *Ἡ βυζαντινή ἐκκλησιαστική μουσική*, Ἀθῆναι 1958, σ. 4, Αἰμιλ. Τιμιάδου, *Ἄσατε τῷ Κυρίῳ*, Πρέβεζα 1990, σσ. 20, 75, 90, καί Ἰωάννου τῆς Κροστάνδης, *μν. ἔργον*, σ. 21.

στῆς και ἀναφερεται στόν ἁγιαστικό ρόλο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Το Ἅγιο Πνεῦμα ἀναβρύει προφητεῖες[36], καθιερώνει τους ἱερεῖς ὡς λειτουργούς τοῦ Θεοῦ[37]· ἐδίδαξε τήν σοφία στους Ἀποστολους, τους ἁλιεῖς τῆς Γαλιλαίας, τούς ὁποίους ἀνεδειξε θεολογους[38]. Συγκροτεῖ τόν θεσμό τῆς Ἐκκλησίας[39]. Ἡ Ὀρθοδοξια εἶναι το πανηγύρι τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀφοῦ ὅλα μεσα στην Ἐκκλησια ὑπαρχουν καί κινοῦνται μέσα στήν ἀτμόσφαιρα τοῦ Παρακλήτου[40].

Ἀνοιξανταρια. Τα *ἀνοιξαντάρια* ἀποτελοῦνται ἀπό τους τελευταιους ὀκτώ στιχους (28β-35) τοῦ Ψαλμοῦ ργ′ (103), πλαισιωμενους ὅμως μέ δογματικές φράσεις, κατά Λατινων ἤ κατα Βαρλααμ καί Ἀκινδύνου, ἀναφερόμενες στην Ἁγια Τριαδα[41]. Παλαιοτερα ἐψάλλετο ὁλόκληρος ὁ Προοιμιακος Ψαλμος (103), χωρις ὅμως τούς δοξολογικούς στιχους[42]. Τα *ἀνοιξανταρια* ἐμφανίζονται τήν περίοδο τῆς καλοφωνιας[43], με πρῶτο μελοποιό τόν Ἰωάννη Κουκουζέλη[44], και εἶναι μελωδιες που ἐκπροσωποῦν τό μελοποιητικό

---

36. *Ἰωήλ* 3, 1-2· *Ἰεζ.* 2, 2-6· *Μτθ.* 10, 20· Λκ. 1, 67· 2, 25-26· *Πρ.* 2, 18· 19, 6· Α′ *Κορ.* 12, 10· Β′ *Πτρ.* 1, 21.

37. Ἰω. Χρυσοστομου, *Εἰς την Πεντηκοστήν*, 1 PG 50, 458 καί *Εἰς τήν Πεντηκοστην*, 2, PG 50, 464. Πρβλ. Χ. Ἀνδρουτσου, *Δογματική*, Ἀθῆναι 1956, σ. 389, και Π. Τρεμπελα, *Δογματικη*, τομος Γ′, Ἀθῆναι 1961, σ. 287.

38. *Πρ.* 2, 1-4· 20, 28· *Ἰω.* 20, 21-23· 15,16.

39. Α′ Κορ. 12, 13, Ἰω. Χρυσοστομου, *Εἰς τον Ψαλμόν* 149, 1, PG 55, 493 «Ἐκκλησια γαρ συστηματος και συνοδου ἐστίν ὄνομα»· καί Τοῦ ἰδίου, *Εἰς την Πρὸς Κορινθιους Β′*, 18, 3, PG 56, 281 *«ἕν σῶμα τους πολλούς ἀπεργάζεται και Πνευματος Ἁγιου δοχεῖα τας τουτων κατασκευαζει ψυχάς»*.

40. Θ. Ζηση, *Οἱ θεολογοι τῆς Θεσσαλονικης*, Θεσ/νικη 1997, σσ. 123-124.

41. Γρ. Στάθη, *μν. ἔργον*, σ. 89.

42. Ἰω. Φουντουλη, *Ἀκολουθιαι τοῦ νυχθημερου*, Θεσ/νίκη 1985, σ. 88, Δ. Τσαμη, *Λειτουργικη*, Θεσ/νικη 1993, σ. 36, καί Ἀρχιμ. Δοσιθεου, *Διαταξις τῆς ἀγρυπνίας*, Ἱερά Μονή Ταταρνας 1993, σσ. 28-29.

43. Ἐποχη κατα την ὁποια ὁ τυπος τοῦ ὑμνογράφου-μελωδοῦ ἔχει ἀντικατασταθεῖ ἀπο το συνθετη που εἶναι ταυτοχρονα και ψαλτης. Αὐτήν την περιοδο ἡ ἐκκλησιαστικη μουσικη φθανει στο ἀποκορυφωμα τῆς μεγαλης τεχνης. Το ὕφος γινεται μελισματικο και δημιουργεῖται το καλοφωνικό εἶδος μελοποιίας με τις ἐκτεταμενες συνθεσεις. Λυκ. Ἀγγελοπουλου, «Ἰωαννης Κουκουζέλης ὁ βυζαντινος μαΐστωρ», *Βυζαντινοι Μελουργοι*, Μεγαρο Μουσικῆς Ἀθηνῶν (1994-95) 62-66.

44. Περι Κουκουζέλη βλ. ἐκτενεστερα Σ. Καρᾶ, *Ἰωαννης μαΐστωρ ὁ Κουκουζέλης και ἡ ἐποχη του*, Ἀθῆναι 1992, Γρ. Σταθη, *Ὁ μαΐστωρ Ἰωαννης Παπαδοπουλος ὁ Κουκουζέλης*, Ἀθηναι 1986, Andr. Jakovljevic, «Ὁ μεγας μαΐστωρ

-καί ἐν πολλοῖς καί ψαλτικό- πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, εἶναι δηλαδή μελωδίες ἀργές[45]. Οἱ μελωδίες αὐτές θά συντμηθοῦν ἀργότερα ἀπό τόν Χουρμούζιο Χαρτοφύλακα[46], ἐνῶ στήν συνέχεια θά ἀρχίσει ἡ παραγωγή συντομοτέρων μελωδιῶν[47].

Δημοφιλέστερα *ἀνοιξαντάρια* εἶναι ἀσφαλῶς τά φερόμενα ὡς σύνθεση τοῦ Θεοδώρου Φωκαέως, γιά τήν πατρότητα τῶν ὁποίων ἔχει γίνει πολύς λόγος μεταξύ τῶν εἰδικῶν[48]. Ὁ Γ. Ραιδεστηνός συνέθεσε δύο σειρές *ἀνοιξανταρίων*, τά «καλοκαιρινά» καί τά «πολίτικα»[49]. Τά δεύτερα εἶναι συντομότερα τῶν πρώτων. Ἡ πρός τούς ἱεροψάλτες τῆς Κωνσταντινουπόλεως *Ἀπανταχοῦσα* τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῆς 8ης Ἰανουαρίου 1880[50] ἀπαγορεύει τά *ἀνοιξαντάρια* στίς πανηγύρεις τῶν Ἱερῶν Ναῶν, χαρακτηρίζοντάς τα ὡς μελωδίες κατάλληλες μόνο γιά ἀγρυπνίες, ἐπιτρέποντας μόνο τό *Μακάριος ἀνήρ*[51]. Παρά τήν Πατριαρχική

Ἰωάννης ὁ Κουκουζέλης Παπαδόπουλος», *Κληρονομία*, 11, τεῦχος Β' (1982) 357-374, Ἀββακούμ Μοναχοῦ Ἁγιορείτου, *Ὅσιος Ἰωάννης ὁ Κουκουζέλης, ἡ ἐποχή του καί ἡ ἐποχή μας*, Θεσ/νίκη 1999.

45. Τά λεγόμενα «μέγιστα ἀνοιξανταρια», Θεοδώρου Φωκαέως, *Ταμεῖον Ἀνθολογίας*, τόμος Α', Κων/πολις 1851, σσ. 1-40.

46. Ἐκδόσεων Ρηγοπούλου, *Ταμεῖον Ἀνθολογίας*, τόμος Α', ἀνθολογηθέν ὑπό Βασ. Νόνη, Θεσ/νίκη 1980, σσ. 5-31.

47. Συνθέτες νεωτέρων μελωδιῶν εἶναι οἱ Χουρμούζιος Χαρτοφύλακας σέ ἦχο πλ. δ', ὁ Κυριακός Ζαχαριάδης σέ ἦχο πλ. δ', ὁ Προδρομος Ἰωαννίδης σέ ἦχο βαρύ τετράφωνο, ὁ Στέφανος Λαμπαδαριος σέ ἦχο πλ. δ', ὁ Θεμιστοκλῆς Γεωργιάδης σέ ἦχο βαρύ διατονικό, ὁ Ἐμμανουήλ Φαρλέκας σέ ἦχο πλ. α', ὁ Ἐμμανουήλ Βαμβουδάκης σέ ἦχο πλ. β', βλ. *ἔνθ. ἀν.* σσ. 32-147. Ἐπίσης, οἱ Θεοδόσιος Γεωργιάδης σέ ἦχο πλ. α', *χφ. ἡμ. β*, ὁ Τριανταφύλλος Γεωργιάδης σέ ἦχο τέταρτο ἅγια, *Κῆπος χαρίτων*, Ἀθῆναι 1973, σσ. 1-10, ὁ Σωκρατης Παπαδόπουλος σέ ἦχο λέγετο, *Νέα Φόρμιγξ τῆς Ἐκκλησίας*, τομος Α', Θεσσαλονίκη 1950, σσ. 1-15, καί ὁ Ἀβραάμ Εὐθυμιάδης σέ ἦχο πλ. α', *Ὑμνολόγιον Φωναῖς Αἰσίαις*, τόμος Α', Θεσ/νίκη 1978, σσ. 5-13. Ὁ Μητροπολίτης Πατρῶν Νικόδημος συνέθεσε ἀνοιξαντάρια ὀκτάηχα, τα ὁποῖα ὅμως παραμένουν ἀνέκδοτα.

48. Γ. Παπαδοπούλου, *Συμβολαί εἰς τήν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, Ἀθῆναι 1890, σ. 437, ὑποσ. 1251, Ἀβρ. Εὐθυμιάδη, *ἔνθ. ἀν.* σ. 14, Γ. Βεργωτῆ, «Εἶναι ὁ Θεόδωρος Φωκαεύς ὁ μελοποιος τῶν συντόμων Ἀνοιξανταρίων;», *Γρηγόριος Παλαμᾶς*, 739 (1991) 731-736.

49. Ἐκδόσεων Ρηγοπούλου, *μν. ἔργον*, σσ. 53-75.

50. Γ. Παπαδοπούλου, *ἔνθ. ἀν.*, σσ. 423-424. Ἀνάλυση τῆς Ἀπανταχούσας βλ. Νεκτ. Πάρη, *μν. ἔργον*, σσ. 84-89.

51. Τό πρῶτο κάθισμα τοῦ Ψαλτηρίου τοῦ ἑσπερινοῦ τοῦ Σαββατου, σε μελοποίηση Μανουήλ Πρωτοψάλτου. Ἡ ἄγραφη ψαλτική παραδοση θέλει τις

ἀπαγόρευση, πού πρέπει νά ἐξεδόθη λόγω παρατηρουμένων καταχρήσεων χρόνου[52], *τά ἀνοιξαντάρια* συνέχισαν καί συνεχίζουν νά ψάλλονται κατά τίς πανηγύρεις τῶν Ἱερῶν Ναῶν. Δέν ψάλλονται, φυσικά, στόν Πατριαρχικό Ναό τοῦ Φαναρίου καί στόν Καθεδρικό Ναό Ἀθηνῶν. Δέν ψάλλονται, ἐπίσης, σέ κανένα πανηγυρίζοντα ναό τῆς Κύπρου[53]. Ἡ Πατριαρχική ἀπαγόρευση εἶναι ἀποτέλεσμα ποιμαντικῆς μέριμνας, ἀφοῦ ὁ ἑσπερινός πανηγυρίζοντος Ναοῦ δέν μπορεῖ νά ξεπερνᾶ, γιά λόγους εὐνόητους, κάποια συγκεκριμένη χρονική διάρκεια. Ἡ Πατριαρχική Ἐγκύκλιος ἐννοεῖ τά ἀργά *ἀνοιξαντάρια* τοῦ Ἰωάννου Κουκουζέλους καί τά ὑπό τοῦ Χουρμουζίου συντμηθέντα, τά ὁποῖα δέν ἔχουν θέση σέ ἐνοριακές λατρευτικές συνάξεις, γιά τίς ὁποῖες κατάλληλα, λόγω τοῦ ἤχου τους καί τῆς συντομίας τους, εἶναι μόνο τά τοῦ Θ. Φωκαέως καί τοῦ Στεφάνου Λαμπαδαρίου καί σέ ἐξαιρετικές περιπτώσεις τά «πολίτικα» τοῦ Γεωργίου Ραιδεστηνοῦ.

Στιχηρό ἰδιόμελο «Εὐφραίνου ἐν Κυρίῳ». Μέ τό *ἰδιόμελο* αὐτό, τῆς Λιτῆς τοῦ Ἁγίου, καλεῖται ἡ Θεσσαλονίκη νά χαρεῖ γιά τόν πανένδοξο ἀθλητή καί μάρτυρα τῆς ἀλήθειας Ἅγιο Δημήτριο, τόν θησαυρό πού προέρχεται ἀπό τά σπλάγχνα τῆς πόλεως[54]. Τό τροπάριο εἶναι μελοποιημένο στόν πρῶτο ἦχο, στό σύντομο στιχαρικό εἶδος μελοποιΐας, ἀνήκει δηλαδή στά τροπάρια πού ἔχουν δικό τους-ἴδιον-μέλος, συνοδεύονται ἀπό ψαλμικό στίχο καί ἀναφέρονται στίς διάφορες ἑορτές τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους[55].

Θεοτόκε Παρθένε. Ἡ φράση «εὐλογημένη σύ ἐν γυναιξί»[56] εἶναι ἀπό τούς πρώτους χριστιανικούς ὕμνους, πού ἀργότερα θά ἐνσωματωθεῖ στό τροπάριο *Θεοτόκε Παρθένε*[57].

μελωδίες αὐτές νά ψάλλονται μόνο σέ πανηγυρικούς ἑσπερινούς τοῦ Σαββάτου.

52. Βλ. Ἁπανταχοῦσα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῆς 2ας Ἰαν. 1880, Γ. Παπαδοπούλου, *μν. ἔργον*, σσ. 420-422.

53. Νεκτ. Πάρη, *μν. ἔργον*, σ. 87, ὑποσ. 395.

54. Ἰδιόμελο Λιτῆς Ἁγίου Δημητρίου. Περί Ἁγίου Δημητρίου βλ. Π. Χρήστου, *Διηγήσεις περί τῶν θαυμάτων τοῦ Ἁγίου Δημητρίου*, Θεσ/νίκη 1993, καί Ἀντ. Παπαδόπουλου, *Ὁ Ἅγιος Δημήτριος εἰς τήν Ἑλληνικήν καί Βουλγαρικήν παράδοσιν*, Θεσ/νίκη 1971.

55. Γρ. Στάθη, *Ἡ τῶν ἤχων τερπνότης*, σ. 85.

56. *Λκ* 1, 42.

57. Ἀντ. Ἀλυγιζάκη, *Θέματα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, Θεσσαλονίκη

Τό τροπάριο αὐτό ψάλλεται ὡς πρῶτο ἀπολυτίκιο τῶν κατανυκτικῶν ἑσπερινῶν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς[58], σέ μέλος εἱρμολογικό[59]. Πιό γνωστό ὅμως εἶναι ὡς τροπάριο πού συνοδεύει τήν ἀρτοκλασία, ἐκτός τῆς Διακαινησίμου ἑβδομάδος πού ἀντικαθίσταται ἀπό τό «Χριστός Ἀνέστη»[60]. Παλαιότερα ψαλλόταν σέ μέλος εἱρμολογικό[61], ἀργότερα ὅμως τό σύντομο μέλος ἀντικαταστάθηκε ἀπό πιό πεποικιλμένο[62], ψαλλόμενο συνήθως σέ ἦχο πλ. α′ καί τελευταῖα καί σέ βαρύ διατονικό, πού γιά τήν ἐκτέλεσή του ἀπαιτεῖται μουσική κατάρτιση καί ὡραία φωνή. Ἔτσι τίς περισσότερες φορές, σέ πανηγυρικούς ἑσπερινούς, ἐπιλέγεται ὁ πλέον καλλίφωνος καί μουσικά κατηρτισμένος κληρικός, γιά νά ψάλλει τό τροπάριο. Κατά τίς ἀγρυπνίες τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τό *Θεοτόκε Παρθένε* ψάλλεται σέ ἀργό δίχορο μέλος[63].

Ἀναβαθμοί. Οἱ *ἀναβαθμοί* εἶναι τροπαριακός χριστιανικός ὑπομνηματισμός τοῦ 18ου Καθίσματος τοῦ Ψαλτηρίου[64], τό ὁποῖο καί ἀντικατέστησαν στόν Ὄρθρο τῆς Κυριακῆς[65]. Ἀποτελοῦνται ἀπό τρία ἀντίφωνα γιά κάθε ἦχο, τέσσερα γιά τόν πλ. δ′. Κάθε ἀντίφωνο ἔχει τρία τρίστιχα, ἀπό τά ὁποῖα τά πρῶτα δύο ἀναφέρονται σέ ἰδέες τῶν ψαλμῶν, ἐνῶ τό τρίτο εἶναι δοξολογία στό Ἅγιο Πνεῦμα. Στόν Ὄρθρο τῶν δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν ἑορτῶν, ἀλλά καί τῶν ἑορταζομένων ἁγίων, ψάλλεται μόνο τό α′ ἀντίφωνο

1985, σ. 32.

58. Γ. Βιολάκη, *Τυπικόν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας*, ἐκδόσεις Σαλιβέρου, σ. 324.

59. Θ. Φωκαέως, *Ταμεῖον Ἀνθολογίας*, σ. 217.

60. Γ. Βιολάκη, *Τυπικόν*, σσ. 10-11.

61. Θ. Φωκαέως, *Ταμεῖον Ἀνθολογίας*, σ. 244.

62. Σωκρ. Παπαδοπούλου, *μν. ἔργον*, σσ. 51-52, Ἀθ. Καραμάνη, *Νέα Μουσική Συλλογή*, τόμος Γ′, Ἀθῆναι 1973, σσ. 180-182, Ἀβρ. Εὐθυμιάδη, *μν. ἔργον*, σσ. 102-104, καί Ἐκδόσεων Ρηγοπούλου, *μν. ἔργον*, σσ. 423-427.

63. Ἔργο τοῦ Πέτρου Μπερεκέτη, βλ. Θ. Φωκαέως, *Ταμεῖον Ἀνθολογίας*, σσ. 210-222. Ἡ πιό πάνω ἀναφερθεῖσα Ἀπανταχοῦσα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καθορίζει ὅτι πράγματι τό μέλος αὐτό μπορεῖ νά ψάλλεται μόνο κατά τίς ἀγρυπνίες. Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νά ψάλλονται καί στούς ἐνοριακούς ναούς μερικοί πόδες τῆς μελωδίας αὐτῆς, στό τέλος τοῦ ἑσπερινοῦ, κατά τήν διανομή τῆς ἀρτοκλασίας.

64. *Ψαλμοί* 119-133.

65. Π. Τρεμπέλα, *Ἐκλογή ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου ὑμνογραφίας*, Ἀθῆναι 1978, σ. 20-21.

τοῦ δ' ἤχου[66].

Κανόνας. Ὡς ποιητικό εἶδος ὁ *κανόνας* λαμβάνει πλήρη μορφή τόν 8ο αἰῶνα καί κυριώτεροι λόγοι ἀνάπτυξής του εἶναι ἡ εἰκονομαχία καί ἡ δογματική διατύπωση τῆς χριστολογίας[67]. Κυριώτεροι ποιητές κανόνων, ὁ Ἀνδρέας Κρήτης, γνωστός γιά τόν Μεγάλο Κανόνα[68], ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός γιά τόν δεύτερο κανόνα τῶν Χριστουγέννων, τόν δεύτερο τῶν Θεοφανείων καί τόν πρῶτο τῆς Πεντηκοστῆς[69], καί ὁ Κοσμᾶς ὁ Μελωδός γιά τόν πρῶτο κανόνα τῶν Χριστουγέννων, τόν πρῶτο τῶν Θεοφανείων καί τό δεύτερο τῆς Πεντηκοστῆς[70].

Ὁ πρῶτος στίχος τῆς πρώτης ᾠδῆς τοῦ πρώτου κανόνος τῶν Χριστουγέννων, «Χριστός γεννᾶται, δοξάσατε», εἶναι παρμένος ἀπό τόν λόγο τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου στήν Γέννηση[71] καί ἀναφέρεται στούς ἀγγέλους, οἱ ὁποῖοι κατά τήν Γέννηση ὑμνοῦν τόν Κύριο[72]. Ὁ στίχος «Χριστός ἐξ οὐρανῶν, ἀπαντήσατε» μᾶς παρακινεῖ νά ἀνεβοῦμε στόν οὐρανό, γιά νά συναντήσουμε τόν Χριστό καί τό θέμα του εἶναι παρμένο ἀπό τήν *Πρός Θεσσαλονικεῖς* ἐπιστολή τοῦ Ἀποστόλου Παύλου[73]. Στό σημεῖο αὐτό ἡ λέξη *Χριστός* δηλώνει τήν θεϊκή φύση τοῦ Χριστοῦ[74]. Στόν στίχο «Χριστός ἐπί γῆς, ὑψώθητε» περιέχεται ὁ σκοπός τῆς ἔλευσης τοῦ Χριστοῦ στόν κόσμο[75], μέ τήν λέξη *Χριστός* νά δηλώνει ἐδῶ τήν ἀνθρώπινη φύση τοῦ Χριστοῦ[76]. Τό τέλος τοῦ εἱρμοῦ, «Ἄσατε

---

66. Γ. Βιολάκη, *Τυπικόν*, σ. 67, καί Ἀρχιμ. Δοσιθέου, *μν. ἔργον*, σ. 65, ὑποσ. 106. Στήν ἐκδήλωση, ὁ χορός «Ἰωάννης ὁ Κουκουζέλης» ἔψαλε τά πρῶτα ἀντίφωνα τῶν Ἀναβαθμῶν ὅλων τῶν ἤχων.

67. Ἀντ. Ἀλυγιζάκη, *Θέματα*, σσ. 82-83, καί Τοῦ ἰδίου, *Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, Ἀνέκδοτος Παρακλητικός Κανόνας στό Δεσπότη Χριστό*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 16.

68. Π. Τρεμπέλα, *Ἐκλογή*, σσ. 279-287.

69. *Ἔνθ. ἀν.*, σσ. 287-310.

70. Ἔνθ. ἀν., σσ. 310-321.

71. Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τά Θεοφάνεια εἴτουν τά γενέθλια τοῦ Σωτῆρος*, 38, PG 36, 312.

72. *Λκ* 2, 13-14.

73. *Α΄ Θεσ.* 4, 7.

74. Νικοδήμου Ἁγιορείτου, *Ἑορτοδρόμιον*, τόμος Α', ἔκδ. Ὀρθοδόξου Κυψέλης, Θεσσαλονίκη 1987, σσ. 150-151.

75. Στ. Ψαρριανοῦ, *Κανών τῶν Χριστουγέννων*, Κοζάνη 1962, σ. 27.

76. Νικοδήμου Ἁγιορείτου, *ἔνθ. ἀν.*, σ. 150.

τῷ Κυρίῳ... ὅτι δεδόξασται» εἶναι παρμένο ἀπό τήν α′ ᾠδή τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης[77]. Στόν είρμό τῆς θ′ ᾠδῆς ὁ μελωδός ἐκφράζει τήν ἀπορία του γιά ὅσα παράδοξα συμβαίνουν κατά τήν Γέννηση. Τό σπήλαιο γίνεται οὐρανός, ὁ ἐπί τῶν Χερουβίμ ἀναπαυόμενος Θεός[78] ἀναπαύεται στίς ἀγκάλες τῆς Παρθένου Θεοτόκου, τῆς Χώρας τοῦ Ἀχωρήτου[79], ἡ φάτνη γίνεται χῶρος στόν ὁποῖο ἀνακλίνεται ὁ ἀχώρητος Θεός ὡς ἄνθρωπος[80].

Στιχηρό ἰδιόμελο «Εἰς τό μνῆμα σέ ἐπεζήτησεν». Τό στιχηρό τῶν αἴνων τοῦ γ′ ἤχου «Εἰς τό μνῆμα σέ ἐπεζήτησεν» βρίσκεται σ᾽ ὅλα τά παλαιά *Ἀναστασιματάρια*, τόσο σέ μέλος στιχηραρικό, ὅσο καί σέ είρμολογικό[81]. Ὁ ἀείμνηστος Ἄρχων Πρωτοψάλτης Κωνσταντῖνος Πρίγγος [82] ὅμως, κατά τίς σύντομες παρουσίες του στόν Ἑλλαδικό χῶρο, θά παρουσιάσει τό τροπάριο σέ νέα γραφή καί ἐκτέλεση, ἄγνωστη στήν γραπτή παράδοση τουλάχιστον. Παρουσιάζει μέλος τό ὁποῖο κλίνει πρός τό ἐξωτερικό καί τό ὁποῖο ἐκτελεῖται εἴτε μονωδιακά ἤ μέ συνδυασμό χοροῦ καί μονωδίας[83]. Στήν μελωδία τοῦ Πρίγγου, ἔχουμε ἀνάμιξη θέσεων τοῦ στιχηραρικοῦ καί τοῦ είρμολογικοῦ εἴδους μελωδίας (π.χ. στήν γραμμή ὦ γῦναι), πράγμα τό ὁποῖο τεχνικῶς δέν εἶναι ὀρθό καί ὀφείλεται μᾶλλον, στήν ἐκτεταμένη μελωδία πού χρησιμοποιεῖται, στήν προσπάθεια ἀποδόσεως τῶν νοημάτων τοῦ ὕμνου. Ἡ μελωδία τοῦ Πρίγγου θά γίνει ἀγαπητή τόσο

---

77. Ὠδή Μωϋσέως, *Ἐξ.* 15, 1.

78. *Ψαλμ.* 79, 2· *Ἠσ.* 37, 16.

79. Ἀθ. Yieftitch, «Ἡ χώρα τοῦ ἀχωρήτου», *Πρακτικά Θεολογικοῦ Συνεδρίου εἰς τιμήν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, Θεσ/νίκη 1991, σσ. 137-147.

80. Νικοδήμου Ἁγιορείτου, *ἔνθ. ἀν.*, σ. 199-200.

81. Πέτρου Ἐφεσίου, *Νέον Ἀναστασιματάριον*, Βουκουρέστι 1820, σσ. 82-83, Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου, *Ἀναστασιματάριον*, Κων/πολις 1865, σσ. 191-192, Μουσική Βιβλιοθήκη, τόμος Α′, *Ἀναστασιματάριον τῆς ψαλτικῆς παραδόσεως τοῦ ΙΕ′ αἰῶνος*, Κων/πολις 1868, σσ. 150-153, καί Μουσική Βιβλιοθήκη, Πέτρου Πελοποννησίου, *Ἀναστασιματάριον*, τόμος Β′, Κων/πολις 1869, σ. 158.

82. Γιά τόν Κων/νο Πρίγγο βλ. Συνδέσμου τῶν ἐν Ἀθήναις Μεγαλοσχολιτῶν, *Οἱ ψάλτες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, σειρά Α′, Ἀθήνα 1996, σσ. 52-75.

83. Κων. Πρίγγου, *Ἡ Πατριαρχική Φόρμιγξ, Ἀναστασιματάριον*, Ἀθῆναι 1974, σσ. 66-67, καί Ἀθ. Καραμάνη, *Νέα Μουσική Συλλογή*, τόμος Α′, Θεσ/νίκη 1983, σσ. 57-58.

ἀπό τούς ἱεροψάλτες, ὅσο καί ἀπό τόν λαό, θά λέγαμε ὅτι εἶναι τό δημοφιλέστερο στιχηρό τῶν αἴνων. Οἱ δεξιοί ψάλτες περιμένουν μέ λαχτάρα τήν περίοδο τοῦ γ′ ἤχου γιά νά ψάλλουν τό τροπάριο, τό ὁποῖο ἔχει ἠχογραφηθεῖ σέ πολλές μαγνητοταινίες καί CDs, ἀφοῦ ἡ ψαλμωδία ἔγινε πλέον, κατά τήν τελευταία τριακονταετία, καί ἀντικείμενο ἐμπορίου[84]. Πολλοί ἀπό τούς νεώτερους πρωτοψάλτες διασκεύασαν τό στιχηρό[85].

Δοξολογία. Ὁ καινοδιαθηκικός ὕμνος[86] «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καί ἐπί γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία»[87] ἀποτελεῖ τό προοίμιο τῆς μεγάλης δοξολογίας, πού ψάλλεται στό τέλος τοῦ ὄρθρου. Ἡ δοξολογία, πού ὁ ποιητής της εἶναι ἄγνωστος, ἀναφέρεται ἀπό τόν Μ. Ἀθανάσιο[88] καί ἀπό τόν Ἰωάννη τόν Χρυσόστομο[89], ἀπό τόν δεύτερο ὡς ὕμνος χρησιμοποιούμενος στίς ὀρθρινές μοναχικές ἀκολουθίες. Ἀπό ἀλεξανδρινό κώδικα ἀναφέρεται σχεδόν μέ τήν σημερινή της μορφή[90]. Πρώτη μελοποίηση τῆς μεγάλης δοξολογίας ἔχουμε γύρω στά 1620 ἀπό τόν ἐπίσκοπο Ραιδεστοῦ καί Πανίου Μελχισεδέκ[91], ἐνῶ πρῶτος μελοποιός πλήρους σειρᾶς δοξολογιῶν στούς ὀκτώ ἤχους εἶναι ὁ Μπαλάσιος ὁ Νομοφύλακας[92]. Τό κείμενο τῆς δοξολογίας ἀποτελεῖται ἀπό δεκαπέντε στίχους, οἱ ὁποῖοι χωρίζονται σέ τρεῖς ἑνότητες.

---

84. Νικηφ. Ρώτα, *Πῶς ἀκοῦμε μουσική*, Ἀθήνα 1986, σσ. 232-233.

85. Χ. Ταλιαδώρου, *Πρότυπον Ἀναστασιματάριον*, Θεσ/νίκη 1976, σσ. 145-146, Ἀθ. Καραμάνη, *Νέα Μουσική Συλλογή, Παράρτημα*, Θεσ/νίκη 1966, σσ. 61-62, Ἀβρ. Εὐθυμιάδη, *Ὑμνολόγιον Φωναῖς Αἰσίαις*, τόμος Β′, Θεσ/νίκη 1978, σσ. 408-409, καί Χρ. Θεοδοσοπούλου, *Ἑπτάτομος Μουσική Κυψέλη, Ὄρθρος* (χειρόγραφο), Θεσ/νίκη ἄ. χρ. ἐκδ., σσ. 35-36.

86. Περί τῶν Ὕμνων τῆς Καινῆς Διαθήκης, βλ. Ἰω. Σκιαδαρέση, *Λειτουργικές σκηνές καί ὕμνοι στήν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη*, Θεσ/νίκη 1999, σσ. 351-413.

87. *Λκ* 2, 14.

88. Μ. Ἀθανασίου, *Περί παρθενίας*, 20, PG 28, 276.

89. Ἰω. Χρυσοστόμου, *Εἰς τό Κατά Ματθαῖον*, 68, PG 58, 644.

90. Ἀλ. Κορακίδη, *Ὁ ἀγγελικός ὕμνος*, Ἀθήνα 1984, σ. 149.

91. Γρ. Στάθη, «Ἡ πρώτη μελοποίηση τῆς Μεγάλης Δοξολογίας ἀπ᾽ τόν Μελχισεδέκ ἐπίσκοπο Ραιδεστοῦ», Συμπόσιον Πνευματικόν ἐπί χρυσῷ Ἰωβηλαίῳ τοῦ Μητροπολίτου Πατρῶν Νικοδήμου, Ἀθῆναι 1989, σ. 678.

92. Γρ. Στάθη, «Μουσικολογική σύναξη μέ θέμα: Μπαλάσης ἱερεύς καί Νομοφύλαξ (Β′ ἥμισυ ΙΖ′ αἰῶνος), ἡ ζωή καί τό ἔργο του», *Ἐπίσημοι Λόγοι* 29 (1986-88), 736.

Ἡ πρώτη ἑνότητα (στίχ. 1 ἕως 6) ἔχει δοξολογικό περιεχόμενο, ἡ δεύτερη (στίχ. 7-9) εὐχολογικό καί ἡ τρίτη (στίχ.10-15) παρακλητικό[93].

Τά κρατήματα. Τά κρατήματα εἶναι ἐλεύθερες συνθέσεις στίς ὁποῖες, ἄντί γιά κείμενο χρησιμοποιοῦνται διάφορες συλλαβές, ὅπως τέ-ρί-ρέμ, τό-ρό-ρό, νέ-νέ-νά κ.ἄ. Ἐμφανίζονται στήν λατρεία κατά τήν προαναφερθεῖσα περίοδο τῆς καλοφωνίας, εἶναι ὁλοκληρωμένα μουσικά ἔργα καί δίκαια χαρακτηρίζονται ἀπό τόν Μ. Ἀδάμη ὡς ἡ ἀπόλυτη καί καθαρή μουσική τῶν βυζαντινῶν χρόνων[94]. Γιά τήν ἑρμηνεία τῶν πιό πάνω συλλαβῶν ἔχουν διατυπωθεῖ πολλές ἀπόψεις[95], ἡ πραγματικότητα ὅμως εἶναι ὅτι τά κρατήματα χρησιμοποιοῦνται γιά ἐπιμήκυνση τῶν ἀκολουθιῶν[96] καί ταυτόχρονα γιά πρόσδοση μελωδικῆς μεγαλοπρέπειας καί ἱεροπρεποῦς πανηγυρικῆς κατανύξεως. Σημασία ἔχει ὅτι ἡ Ἐκκλησία τά ἀποδέχεται, ὑπάρχει μάλιστα καί ὁλόκληρο βιβλίο στήν χειρόγραφη παράδοση, τό *Κρατηματάριο*[97], καί τά χρησιμοποιεῖ κυρίως στίς ἀγρυπνίες καί σέ ἄλλες περιπτώσεις, ἀφοῦ δέν παραβλέπει τήν ἀνάγκη τῶν πιστῶν γιά εὐθυμία ὑπό ἔννοια πανηγυρική, ἀκόμα καί κατά τήν ὥρα τῆς λατρείας[98]. Θά πρέπει νά γνωρίζουμε ὅτι γενικά τά κρατήματα δέν εἶναι πρωτογενές προϊόν τῆς καλοφωνικῆς περιόδου τοῦ βυζαντινοῦ μέλους, καθώς προ-

---

93. Γ. Βεργωτῆ, *Λεξικό λειτουργικῶν καί τελετουργικῶν ὅρων*, Θεσ/νίκη 1988. σ. 40. Θεολογικη ἀνάλυση τῆς μεγάλης δοξολογίας συνέγραψε ὁ Ἀρχιμ. Σεραφείμ Παπακώστας, *Ἡ δοξολογία*, Ἀθῆναι 1962.

94. Μ. Ἀδάμη, «Βυζαντινή μουσική: Σύντομη ἱστορική ἀναδρομή», *Βυζαντινοί Μελουργοί*, Μέγαρο Μουσικῆς Ἀθηνῶν (1994-95) 28.

95. Βλ. χαρακτηριστικά Γερασίμου Βλάχου, «Ἐρωταπόκρισις», προλεγόμενα στόν Α' τομο τῆς *Μουσικῆς Πανδέκτης*, Κων/πολις 1850, Ἐμμ. Βαμβουδάκη, «Τά ἐν τῇ βυζαντινῇ μουσικῇ κρατήματα», *Ἐπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 10 (1933), 353-361, καί Γ. Ἀγγελινάρα, Πρόλογος στήν ἀναστατική ἔκδοση τοῦ *Καλοφωνικοῦ Εἱρμολογίου*, Ἀθήνα, ἐκδόσεις «Κουλτούρα», ἄ. χρ. ἐκδ.

96. Γρ. Στάθη, *Οἱ ἀναγραμματισμοί*, σ. 115.

97. *Ἔνθ. ἀν.*, σσ. 113-118.

98. Μ. Βασιλείου, *Εἰς τόν Ψαλμόν* 1, 1-2, PG 29, 212-213. Πρβλ. Ἀντ. Ἀλυγιζάκη, «Μορφολογικές παρατηρήσεις στό ἔργο τῶν μελουργῶν Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου καί Ἰακώβου Πρωτοψάλτου (ιη' αἰ.)», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 722 (1988), 302-304.

ὑπῆρχαν τόσο στήν ἀρχαία Ἑλλάδα[99], ὅσο καί σέ τραγούδια πρωτογόνων λαῶν[100]. Τά συναντοῦμε ἀκόμα στά δημοτικά μας τραγούδια[101] καί σέ δυτικοευρωπαϊκές μελωδίες[102].

Τά «*λειτουργικά*» καί τό *ψαλτικό φρόνημα καί ἦθος*. Τά λειτουργικά εἶναι ἡ σειρά τῶν μελωδιῶν πού ἀρχίζει μέ τό *Κύριε ἐλέησον καί τό Παράσχου Κύριε*, ἀμέσως μετά τήν Μεγάλη Εἴσοδο καί συμπληρώνεται μέ τό *Σέ ὑμνοῦμεν* καί τό *Ἄξιόν Ἐστιν*. Πρίν τήν ἐμφάνιση τῆς *Νέας Παρασημαντικῆς* τό 1814, ἡ Ἐκκλησία ἐγνώριζε ὡς *λειτουργικά* μόνο τίς παλαιές σέ κλίτιο μέλος μελωδίες, τίς ὁποῖες ἄλλωστε συνιστᾶ ὡς τίς μόνες κατάλληλες ἡ Ἁπανταχοῦσα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῆς 8ης Ἰανουαρίου τοῦ 1880. Ὁ κύριος ὄγκος τῶν λειτουργικῶν, ἐμφανίζεται τόν 20ό αἰῶνα μέ κυριώτερες σειρές τά λεγόμενα Πατριαρχικά[103], τοῦ Κωνσταντίνου Πρίγγου[104], τοῦ Θρασυβούλου Στανίτσα[105] καί τοῦ Μιχαήλ Χατζηαθανασίου[106]. Θά τούς ἀκολουθήσουν δεκάδες ψάλτες μέ ἀμέτρητες σειρές λειτουργικῶν, μέ τά περισσότερα νά γράφονται σέ μικτές κλίμακες ἀπό ἐπίδραση τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς. Εἰσάγονται στά *λειτουργικά* νέες μουσικές θέσεις[107], ἀποκυήματα πολλές φορές τῆς φαντα-

---

99. D. Touliatos, «The teretism tradition in ancient Greece», *Proceedings of the International Music Symposium on Ancient, Byzantinum and Contemporary Greek Music, Delphi, Greece 1986,* Athens (Delphi European Cultural Center) 1996, σσ. 403-415.

100. Br. Nettl, *Music in primitive culture,* μτφρ. Κ. Γριμάλδη, Ἀθήνα 1986, σσ. 35-37.

101. Θ. Καλλινίκου, *Κυπριακή Λαϊκή Μοῦσα*, Λευκωσία 1951, καί G. K. Spyridakis-S.D. Peristeris, *Ἑλληνικά δημοτικά τραγούδια,* Athens 1968.

102. Γρ. Στάθη, *Οἱ ἀναγραμματισμοί*, σ. 114.

103. Σύνθεση τοῦ Μάρκου Βασιλείου, χρησιμοποιούμενα καί στήν Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία.

104. Κυριώτερα τά σέ ἦχο β′ (χουζάμ), δευτερόπρωτο, ὀκτάφωνα πλ. α′ (κιουρδί), πλ. δ′ χρωματικό (χιτζιασκιάρ), βαρύ διατονικό καί πλ. δ′ ὀκτάφωνο (μαχούρ). Τόν Πρίγγο θά μιμηθοῦν κυρίως οἱ Ἀθανάσιος Καραμάνης, Χρύσανθος Θεοδοσόπουλος καί Χαρίλαος Ταλιαδῶρος.

105. Σπουδαιότερα τά σέ ἦχο δευτερόπρωτο, τά ἀποκαλούμενα καί πανευφρόσυνα καί τά σέ ἦχο λέγετο.

106. Κυρίως τά σέ ἦχο α′ ἑπτάφωνο, τά σέ ἦχο γ′ καί τά σέ ἦχο πλ. α′ ἐναρμόνιο (ἀτζέμ κιουρδί). Τά τελευταῖα, ἰδιαίτερα ἀγαπητά ἀπό τούς ψάλτες, θεωροῦνται πλέον «κλασσικά».

107. Γρ. Στάθη, «Ἡ βυζαντινή μουσική στήν λατρεία καί στήν ἐπιστήμη»,

σίας τῶν συνθετῶν[108]. Ἔτσι, ἀκοῦμε συχνά στήν Θεία Λειτουργία, κατά τήν ὥρα τῆς Ἀναφορᾶς, μελωδίες πού μᾶς θυμίζουν ἄλλοτε καντάδες, ἄλλοτε δημοτικά τραγούδια καί ἄλλοτε λαϊκά! Ἡ χρησιμοποίηση τέτοιων μελωδιῶν προσκρούει στούς κανόνες της Ἐκκλησίας περί τοῦ σεμνοπρεπῶς ψάλλειν[109] καί ὀφείλεται στήν ἀλλοίωση τῆς ὀρθοδόξου ζωῆς καί πνευματικότητας[110]. Συνέπεια ὅλων αὐτῶν εἶναι καί τό ἀκραῖο φαινόμενο ὁ ψάλτης νά γίνεται τό κυρίαρχο πρόσωπο κατά τήν διάρκεια της λατρείας καί ὁ τελεσιουργός καί εὐχόμενος ἱερέας τό δευτερεῦον, πρᾶγμα πού σημαίνει ἀλλοίωση τοῦ νοήματος της λατρευτικης συνάξεως[111]! Ἡ λύση στό θέμα προσφέρεται ἀπό τήν παράδοση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ μέλους. Θά πρέπει τά λειτουργικά νά εἶναι τονισμένα σύμφωνα μέ τούς κανόνες τῆς ἐκκλησιαστικῆς μελοποιΐας, νά ὁμοιάζουν δηλαδή μέ τίς ἀργίες ἤ τίς σύντομες μελωδίες τοῦ *Ἀναστασιματαρίου* καί τοῦ *Εἱρμολογίου*[112]. Τό αὐτό κατ᾽ ἀναλογίαν πρέπει νά ἰσχύει καί γιά τίς ἐκφωνήσεις ἤ τά ψαλλόμενα τροπάρια ἀπό τούς ἱερουργοῦντες. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, μποροῦν οἱ μελωδίες των πιό πάνω ἀναφερθέντων μελοποιῶν νά ψάλλονται σέ πανηγυρικές Θεῖες Λειτουργίες. Καί αὐτό διότι οἱ μελωδίες αὐτές ψάλλονται γιά πάνω ἀπό πενήντα χρόνια σέ ὅλη τήν Ἑλλάδα, στήν Κύπρο, στίς Ἑλληνικές παροικίες τοῦ ἐξωτερικοῦ, στό Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, στήν ἐπικράτεια τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας καί μερικές ἀπό αὐτές, ὅπως τά Πατριαρχικά, ὁ βαρύς διατονικός καί ὁ πλ. δ΄ ὀκτάφωνος καί στόν Πατριαρχικό Ναό τοῦ Φαναρίου. Μποροῦν λοιπόν οἱ μελωδίες αὐτές νά ὀνομασθοῦν, κατ᾽ οἰκονομίαν, «κλασ-

---

Βυζαντινά 4 (1972), 245.

108. Π. Παππα, *Ἀκολουθία τῆς Θείας Λειτουργίας*, Ἀθῆναι 1990, σ. γ΄.

109. 75ος κανόνας της ἐν Τρούλλῳ Συνόδου, Ράλλη-Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν θείων καί ἱερῶν κανόνων*, Ἀθηναι 1853, τόμος Γ΄, σ. 478.

110. Γ. Μεταλληνοῦ, *Ἁρμόνιον καί ὀρθόδοξος πνευματικότης*, Ἀθῆναι 1970, σ. 5.

111. Ἰω. Φουντούλη, *Λειτουργική Α΄*, Θεσ/νίκη 1993, σσ. 209-210. Πρβλ. Νικοδ. Σκρέττα, «Ἡ λειτουργική ζωή στήν Ἀθωνιάδα Σχολή», *Ἐπετηρίς Ἀθωνιάδος Σχολης* 2 (1997), 300, καί Του ἰδίου, «Οἱ ἀκολουθίες τοῦ νυχθημέρου καί ἡ ποιμαντική ἀξιοποίησή τους», *Οἱ Ἀκολουθίες του νυχθημέρου*, Δράμα 1994, σσ. 91-122.

112. Νεκτ. Πάρη, *μν. ἔργον*, σ. 89.

σικές», ἀφοῦ ἔχουν ὁμοιομορφία στήν τεχνική κατασκευή τους, ἐπαναλαμβανόμενα δηλαδή μελωδικά σχήματα, πράγμα πού τίς ἀναδεικνύει ὡς τίς ἐκκλησιαστικότερες μελωδίες, ὅσον ἀφορᾶ στά κατά τόν 20ό αἰῶνα παραχθέντα λειτουργικά.

4. *Ἐπιλεγόμενα*

Ἡ Ἐκκλησία διεμόρφωσε τήν ἐκκλησιαστική μουσική μέ τέτοιο τρόπο, ὥστε νά ἐνισχύει τήν προσευχή τῆς λατρευτικῆς συνάξεως. Διεμόρφωσε δηλαδή μουσική μεγαλοπρεπή στήν ἁπλότητά της καί εὐχάριστη στήν εὐρυθμία της, ἡ ὁποία πρέπει νά ἐκτελεῖται μέ ἠρεμία καί κατάνυξη[113]. Ἔτσι γιά τήν ψαλμωδία θά πρέπει νά χρησιμοποιοῦνται ἀπό τήν συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας. Καί τέτοιες μελωδίες εἶναι ὅσες περιέχονται στίς πρῶτες ἔντυπες ἐκδόσεις βιβλίων ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καί κατ᾽ ἐπέκτασιν ὅσες ἀποτελοῦν καρπό τῶν κλάδων τοῦ ἰδίου δένδρου[114]. Ἡ σεμνότητα καί ἡ κατά προσέγγισιν ὁμοιομορφία στήν ψαλμωδία συμβάλλει στήν «ἐν ἑνί στόματι καί μιᾷ καρδίᾳ καί μιᾷ φωνῇ» προσευχή.

Ἰδιαίτερη προσοχή χρειάζεται ἀπό τούς ἱεροψάλτες τῶν πόλεων καί τῶν μεγάλων κοινοτήτων, οἱ ὁποῖοι:

α. Ἐπιβάλλεται νά γνωρίζουν ὅτι δέν εἶναι καλλιτέχνες κοσμικῶν τραγουδιῶν, ἀλλά τά ὄργανα τῆς κοινῆς προσευχῆς[115]. Σ᾽ αὐτό τό σημεῖο θά πρέπει νά τονισθεῖ ἡ ἄμεση ἀναγκαιότητα τῆς ἐπαναφορᾶς τῆς *χειροθεσίας*[116], κατόπιν δοκιμασίας, τῶν ἱεροψαλτῶν[117].

β. Εἶναι ἀναγκαῖο νά ἀποφεύγουν τήν χρησιμοποίηση καί τήν ἔκδοση μελωδιῶν, οἱ ὁποῖες εἶναι καρπός τῶν καθαρά καλλιτεχνικῶν τους ἀναζητήσεων καί μόνο, νά ἀποφεύγουν τήν ἀναλυτική καταγραφή τῶν μελωδιῶν, ἡ ὁποία

---

113. *Πατριαρχική Ἐγκύκλιος* 2ας Ἰαν. 1880.

114. *Πατριαρχική Ἐγκύκλιος* 8ης Ἰαν. 1880.

115. Διον. Ψαρριανοῦ, *Ἡ βυζαντινή μουσική ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἑλληνικῇ Ἐκκλησίᾳ*, Ἀθῆναι 1960, σ. 8.

116. *Μέγα Εὐχολόγιον*, ἔκδ. «Ἀστέρος», Ἀθῆναι 1992, σ. 186.

117. Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, *Συνοδικαί Ἐγκύκλιοι*, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1955, σ. 167, καί Χ. Παπαστάθη, *Περί τήν διοικητικήν ὀργάνωσιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου*, Θεσ/νίκη 1981, σσ. 170-171.

μπορεῖ νά ὁδηγήσει σέ ἐξωεκκλησιαστικές μελωδικές γραμμές, ἄρα σέ νόθευση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ μέλους.

γ. Ὀφείλουν, ξεπερνώντας τόν καταστροφικό ἐγωϊσμό, νά μαθητεύσουν σέ κάθε εὐκαιρία σέ ἔμπειρους διδασκάλους, ὥστε νά διδάσκονται καί νά αὐξάνουν τίς γνώσεις τους ὅσον ἀφορᾶ τόσο στά βασικά βιβλία τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ὅσο καί στό ἀργό Εἱρμολόγιο, τό Δοξαστάριο τοῦ Ἰακώβου, τό Ταμεῖο Ἀνθολογίας καί τήν Πανδέκτη. Τότε μόνο θά γνωρίζουν τούς κανόνες τῆς ἐκκλησιαστικῆς μελοποιΐας καί θά εἶναι σέ θέση νά μελοποιήσουν ἑσπερινούς καί ὀρθρινούς ὕμνους, Τρισάγια-Δύναμις, Χερουβικά, Λειτουργικά, Ἄξιόν Ἐστιν καί Κοινωνικά.

δ. Θά πρέπει νά ἀποφεύγουν τήν χρήση πολλαπλῶν ἰσοκρατημάτων, ἀφοῦ κάτι τέτοιο εἶναι ἀντίθετο μέ τούς ἁρμονικούς κανόνες τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς[118]. Μέ τά πολλαπλά ἰσοκρατήματα τῆς κάθετης ἁρμονίας τῶν φθόγγων δημιουργεῖται μιά μελωδία πού μπορεῖ ναί μέν νά τέρπει τήν ἀκοή, ἐξαφανίζει ὅμως τήν μελωδική γραμμή τῆς μονοφωνικῆς μελωδίας καί τό ποιητικό κείμενο τῶν ὕμνων[119].

---

118. Θ. Χατζηθεοδώρου, *Ἁπλή μέθοδος τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς*, Ἀθῆναι 1977, σ. 96, καί Γ. Κωνσταντίνου, *Θεωρία καί πράξη της ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, Ἀθήνα 1998, σσ. 220-221.

119. Μαξίμου Λαοδικείας, «Περί τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς», *Ὀρθοδοξία* ΚΖ' (1952) 33, καί Χριστοδούλου Ἱερομονάχου Ἁγιορείτου, *Ὁ Γέρων Παΐσιος*, Ἅγιον Ὄρος 1994, σ. 203.

Σωτηρίας Τριαντάρη-Μαρᾶ, Δρ. Φ.

Πολιτικές νουθεσίες τοῦ Βασιλείου Α' Μακεδόνος πρός τόν υἱόν του Λέοντα[1]

Ὁ Βασίλειος Α' Μακεδών (867-886 μ.Χ) θεωρεῖται ἀπό τήν παράδοση ὁ συγγραφέας τοῦ ἡγεμονικοῦ κατόπτρου πού φέρει τόν τίτλο *Κεφάλαια παραινετικά πρός τόν ἑαυτοῦ υἱόν Λέοντα*[2]. Τό κάτοπτρο αὐτό χωρίζεται σέ ἑξῆντα ἕξι κεφάλαια καί τό ἀπηύθυνε ὁ Βασίλειος Α' στόν υἱό του καί διάδοχο στό θρόνο Λέοντα Στ', μέ σκοπό νά παρέχει συμβουλές ἤ ὑποδείξεις στό νέο ἡγεμόνα γιά τήν ὀρθή διακυβέρνηση τοῦ κράτους του. Οἱ σύγχρονοι ἐρευνητές δέν δέχονται ὡς συγγραφέα τοῦ κατόπτρου τόν Βασίλειο Α', διότι γνωρίζουν ὅτι δέν εἶχε καλή παιδεία[3]. Ἔτσι ἀποδίδουν τό ἔργο σ᾽ ἕναν ἄγνωστο συγγραφέα, ὁ ὁποῖος εἶχε μελετήσει καλά τό προγενέστερο κάτοπτρο τοῦ διακόνου στήν Ἁγία Σοφία τῆς Κωνσταντινούπολης, τοῦ Ἀγαπητοῦ, ἀπό τό ὁποῖο

---

1. Ἡ παροῦσα μελέτη γράφτηκε κατά τή διάρκεια τῆς ἐκπόνησης τῆς μεταδιδακτορικῆς ἔρευνάς μου ὡς ὑποτρόφου τοῦ Ἱ.Κ.Υ καί σχετίζεται ἄμεσα μέ τό θέμα τῆς μεταδιδακτορικῆς ἐργασίας μου πού φέρει τόν τίτλο : *Οἱ πολιτικές ἀντιλήψεις τῶν διανοητῶν τοῦ Βυζαντίου ἀπό τόν 11ο ἕως τόν 13ο αἰῶνα μ.Χ.*

2. Βλ. Βασιλείου Α' Μακεδόνος, *Κεφάλαια παραινετικά πρός τόν ἑ αυτοῦ υἱόν Λέοντα*, PG 107 : 22-56. Ἐπίσης βλ. Γ.Γ. Ζώρα, «Βασιλείου κεφάλαια παραινετικά. Μετάφρασις εἰς τήν ἁπλήν ἑλληνικήν κατά τόν ἀνέκδοτο ἀθηναϊκόν κώδικα 535», *Παρνασσός* 35, Ἀθήνα 1983: 106-124.

3. Βλ. H. Hunger, *Βυζαντινή λογοτεχνία. Ἡ λόγια κοσμική γραμματεία τῶν Βυζαντινῶν*, τ. Α', Ἀθήνα 1987 : 247. Πρβλ. Α.Π. Νικολοπούλου, «Τά βυζαντινά κάτοπτρα ἡγεμόνων καί ἡ δύση», *Ἑλλάδα καί Πολιτισμός. Ἐτήσιο λεύκωμα Πολιτισμοῦ. Ἡ ἑλληνική Εὐρώπη*, ἔκδ. Ἱερά Μονή Κουτλουμουσίου, Ἅγιο Ὄρος 1997 : 346.

ὁ Βασίλειος Α′ φαίνεται νά ἄντλησε πολλά στοιχεῖα[4]. Μέ τή διαφορά ὅτι ὁ συγγραφέας τοῦ ἐν λόγῳ κατόπτρου σέ ἀντίθεση μέ τόν προκάτοχό του, τόν Ἀγαπητό, ἐπιγράφει τά κεφάλαια τοῦ ἔργου.

Ὁ Βασίλειος Α′ Μακεδών ἦταν ὁ ἱδρυτής τῆς λεγόμενης μακεδονικῆς δυναστείας καί ἔλαβε τόν αὐτοκρατορικό θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως σέ μία ἐποχή κατά τήν ὁποία ἐπισκίαζαν τήν αὐτοκρατορία δεινά προβλήματα[5]. Ὁ λόγος αὐτός μαζί μέ τόν ἔνθερμο ζῆλο του περί τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τῆς αὐτοκρατορικῆς ρωμαϊκῆς ἰδέας καί τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου προφανῶς τόν ὁδήγησαν εἴτε νά συγγράψει ὁ ἴδιος ἕνα νουθετικό λόγο εἴτε νά ἀναθέσει αὐτή τήν ἐργασία σ᾽ ἕνα μορφωμένο ἄτομο τῆς αὐλῆς καί μέ ἐπιρροή στό Λέοντα[6].

Τό συγκεκριμένο κάτοπτρο, ὅπως καί ὅλα τά ἄλλα, ἔχουν διττή σημασία, δηλαδή ἀφ᾽ ἑνός ὁ ἡγεμόνας κοιτάζει σέ ἕνα πρότυπο, τό Θεό, τόν ὁποῖο πρέπει νά ὁμοιάσει καί νά γίνει κάτοπτρο γιά τούς ὑπηκόους του καί ἀφ᾽ ἑτέρου χρησιμεύει ὁ ἡγεμόνας ὡς κάτοπτρο στούς ἀρχομένους του πού τούς καθοδηγεῖ.

Πρός τήν κατεύθυνση αὐτή ὁ Βασίλειος Α′ στό προοίμιο τοῦ λόγου του τονίζει στόν υἱό του ὅτι ἀναγκαῖο πρᾶγμα γιά τό βασιλέα εἶναι ἡ *παίδευση*, ἡ ὁποία ἀφορᾶ ὄχι μόνο τούς βασιλεῖς ἀλλά τόν κάθε πολίτη ὡς ἄτομο. Πρόκειται γιά *παίδευση* πού ὀφελεῖ τήν ψυχή καί τό σῶμα, καί εἰδικότερα ἡ παίδευση τῆς ψυχῆς γίνεται διά τῆς μελέτης τῶν θείων λόγων καί τοῦ σώματος μέ τήν ἐκτέλεση τῶν καλῶν πράξεων. Ἡ ἐνάρετη αὐτή *παίδευση* ἀκτινοβολεῖται στό ἡγετικό λειτούργημα τοῦ ἡγεμόνος, διότι ἡ ἀρετή κυβερνᾶ μέσα ἀπό αὐτόν καί ὅταν αὐτή χαθεῖ ἐπικρατεῖ σύγχυση, ὅπως ὅταν ὁ ἥλιος λείψει ἀπό τή γῆ ὑπερισχύει τό σκοτάδι[7].

---

4. Βλ. I. Sevčenko, Agapetus east and west: the fate of a byzantine «mirror of princes», *Revue des* Études Sud -Est Europeenes, t. XVI - 1978: 7 - 8.

5. Βλ. G. Ostrogorsky, *Ἱστορία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους*, τ. Β′, Ἀθήνα 1979: 108 κ.ἑ. Σχετικά μέ τή ζωή καί τό ἔργο τοῦ Βασιλείου Α′ Μακεδόνος βλ. Tusculum-Λεξικόν. *Ἑλλήνων καί Λατίνων συγγραφέων τῆς ἀρχαιότητας καί τοῦ Μεσσαίωνα*, τ. Α′, Ἀθήνα 1993: 95.

6. Βλ. *ὅ.π.*, ὑποσημείωση 2.

7. Βλ. Βασιλείου Α′ Μακεδόνος, *PG* 107, 22Α: «Βιωφελές τι χρῆμα καί

Ὁ συγγραφέας διδάσκει στό νέο βασιλέα ὅτι πρέπει νά ἀντανακλᾶ ὡς πρότυπο τῆς ἀρετῆς, καί στή συνέχεια τοῦ ὑποδεικνύει τί πρέπει νά εἶναι, νά ξέρει καί νά πράττει, προκειμένου νά κυβερνήσει ὀρθά τό κράτος του.

Ὁ βασιλεύς τοποθετεῖται στήν κορυφή τῆς κοινότητας καί μέ τή βοήθεια τῆς θείας χάριτος γίνεται ὁ ἐπίγειος φορέας τῆς θεϊκῆς ἐξουσίας. Γι᾽ αὐτό θεμέλιο καί ἀρχή τοῦ βίου του εἶναι ἡ πίστη στό Χριστό διά τῆς ὁποίας πραγματοποιεῖται ἡ *τελείωσις τῶν ἀρετῶν*[8]. Ὑπό τό πρῖσμα αὐτό προσαρμόζεται στή χριστιανική αὐτοκρατορική ἰδεολογία ἡ πολιτική σκέψη τοῦ Πλάτωνα πού τοποθετεῖ τόν φιλόσοφο-βασιλέα μεταξύ τῆς ἰδεατῆς φύσης, πού στό χριστιανισμό ἀντιστοιχεῖ μεταξύ τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ καί τῶν ἀνθρώπων. Αὐτό ἐνισχύει περισσότερο ὁ συγγραφέας, ἐπισημαίνοντας ὅτι ὁ ἡγεμόνας πρέπει νά μήν ἀποκλίνει ἀπό τό ὀρθόδοξο δόγμα, νά τιμᾶ τήν Ἐκκλησία καί τούς ἱερεῖς ὡς πνευματικούς του πατέρες, οἱ ὁποῖοι ὡς ὄργανα τοῦ Θεοῦ παίζουν διαμεσολαβητικό ρόλο στήν ἐπικοινωνία τοῦ ἡγεμόνος μέ τό Θεό, διότι καί οἱ ἱερεῖς καί ὁ βασιλεύς ἀποτελοῦν ὁρατή ἔκφανση τῆς θεότητος[9]. Μέ τό δεδομένο αὐτό ὁ βασιλεύς μιμεῖ-

---

σπουδαιότατον, οὐ μόνον βασιλεῦσιν, ἀλλά καί ἰδιώταις, ἡ παίδευσις. Καί γάρ τοῖς κεκτημένοις αὐτήν καί κατά σῶμα, καί κατά ψυχήν τά μέγιστα ὠφελεῖ· τήν μέν διά τῆς μελέτης τῶν θείων λόγων· τό δέ διά τῆς γυμνασίας τῶν κοσμίων ἔργων ... Ὥσπερ γάρ ἡλίου ἐπί γῆς μή παρόντος, σκοτεινά τά πάντα καί ἀδιάκριτα, οὕτω καί παιδεύσεως ἐν ψυχῇ μή παρούσης, πεφυρμένα τά πάντα καί ἀδιόρθωτα. Δράξαι οὖν παιδείας, τῆς ἐναρέτου· μόνη γάρ ἀρετή τῶν κτημάτων ἁπάντων ἀθάνατος». Ἤδη ὁ Πλάτων ἐνδιαφέρθηκε σοβαρά στήν *Πολιτεία* του γιά τό θέμα τῆς παιδείας, ἡ ὁποία συμβάλλει στή διαμόρφωση τῶν πολιτῶν καί κυρίως τῆς νεολαίας, διότι μέ τή σωστή μόρφωση ἐντυπώνονται στά παιδιά οἱ ἀρχές τῆς ἀρετῆς καί τῆς δικαιοσύνης (Πλάτωνος, *Πολιτεία* IV, 424b). Γιά τό θέμα αὐτό βλ. Alexandre Kouré, *Φιλοσοφία καί Πολιτεία. Εἰσαγωγή στήν ἀνάγνωση τοῦ Πλάτωνα*, Ἀθήνα 1990: 117-119.

8. *Ὅ.π.*, PG 107, 22B. «Ἀρχήν τοῦ βίου παντός καί θεμέλιον ὀχυρόν κτῆσαι τήν εἰς Χριστόν πίστιν εἰλικρινῆ.... Αὕτη τῶν ἀρετῶν πασῶν ἡ τελείωσις.

9. *Ὅ.π.*, 24B : «Σῶον ἔχε τό φρόνημα πρός τά ὀρθόδοξα δόγματα, καί τίμα περισσῶς τήν μητέρα σου τήν Ἐκκλησίαν . . . Τίμησον οὖν τήν Ἐκκλησίαν, ἵνα τιμηθῇς παρά τοῦ Θεοῦ, καί τούς ἱερεῖς αἰδοῦ, οἷα πατέρας πνευματικούς, καί μεσίτας ἡμῶν πρός τόν Θεόν. Ἡ γάρ τῶν ἱερέων τιμή εἰς Θεόν ἀναφέρεται. Ὥσπερ γάρ διά σέ τούς ὑπηρέτας τιμᾶσθαι δίκαιον, οὕτω καί διά Θεόν τούς αὐτούς ἱερεῖς τιμᾶν, ὅσιόν τί ἐστι».

ται τή θεία διακυβέρνηση, γνωρίζοντας ὅτι ὁ κόσμος εἶναι φθαρτός καί γιά ὁποιαδήποτε πράξη του κακή ἤ καλή θά τιμωρηθεῖ ἤ θά ἀμειφθεῖ ἀντίστοιχα[10]. Ὁ συγγραφέας τοῦ κατόπτρου θέλοντας νά περιορίσει ἤ τυχόν νά ἀποτρέψει τόν βασιλέα ἀπό μία ἀνεξέλεγκτη καί βίαιη κυριαρχία τοῦ ὑπενθυμίζει ὅτι ἡ βούλησή του θά πρέπει νά ὑποτάσσεται στήν ἐπικείμενη θεία κρίση καί ἀνταπόδοση.

Ὁ Βασίλειος Α΄ συμβουλεύει τόν υἱό του νά ἀσκήσει τήν ἐξουσία του στούς ἀνθρώπους, προσφέροντας ἀγαθά ἀπό τό δικό του πλοῦτο καί εὐεργετώντας τούς φτωχούς καί τά ὀρφανά[11], ἐπιδιώκοντας ἔργα καλά καί ὠφέλιμα[12], ἐνεργοποιώντας καί αὐξάνοντας τίς ἀρετές, πού ἀπαιτοῦνται γιά τή διακυβέρνηση τοῦ Κράτους καί οἱ ὁποῖες εἶναι ἀνώτερες ἀπό τόν ἐπίγειο πλοῦτο πού εἶναι θνητός καί πρόσκαιρος[13]. Οἱ συστάσεις τοῦ συγγραφέα ἀποβλέπουν στόν ἔλεγχο τῆς θυμικῆς καί ἠθικῆς ζωῆς τοῦ ἡγεμόνος, ὥστε νά ὁδηγηθεῖ στήν τελειότητα. Στήν πολιτική ἰδεολογία τῶν Βυζαντινῶν εἶναι καθοριστική ἡ σχέση τῆς εἰκόνας μέ τό πρότυπο, πού βασίζεται στήν ἠθική τελείωση τοῦ βασιλέως, ὁ ὁποῖος λαμβάνει τήν ἐξουσία ἀπό τό Θεό ὑπό τήν προϋπόθεση ἡ οὐσία τῆς βασιλείας του νά ἑδράζεται στήν ἀρετή στήν ὁποία πρέπει νά διακρίνεται ἀνώτερος ἀπό τούς ἄλλους»[14].

---

10. *Ὅ.π.*, 24C: «Ἴσθι πιστεύειν τόν κόσμον εἶναι φθαρτόν, ἐπειδή καί γέγονε· μετά δέ τήν φθοράν, εἰς ἀφθαρσίαν πάλιν μεταποιούμενον... Οὐδέν γάρ κακόν ἀτιμώρητον τήν θείαν διαφεύξεται δίκην, οὐδέ γε καλόν ἀστεφάνωτον διαλάθῃ».

11. *Ὅ.π.* 24D & 37D.

12. *Ὅ.π.*, 24D & 25A.

13. *Ὅ.π.* 25B. «Οὐχ οὕτω τά τοῦ κόσμου πάντα τερπνά, ὡς ὁ τῆς ἀρετῆς πλοῦτος τόν βασιλέα κοσμεῖ... Ἡ δέ κτῆσις τῆς ἀρετῆς, οἷς ἄν προσγένηται, καί πλούτου καί εὐγενείας χρησιμωτέρα ἐστί». Ἡ ἀπόκτηση τῆς ἀρετῆς, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ βασιλική προϋπόθεση περί τῆς θεωρίας τοῦ ἀγαθοῦ βίου ἀπασχόλησε τούς Ἕλληνες φιλοσόφους (βλ. Ἰσοκράτης, *Λόγος πρός Νικοκλέα*, 47,3-5) καί πολύ περισσότερο τόν Πλάτωνα πού ὑπῆρξε ὁ πρῶτος κορυφαῖος πολιτικός φιλόσοφος. Σχετικά μέ τήν πολιτική σκέψη τοῦ Πλάτωνα περί τό εἶδος καί τόν τρόπο τοῦ βίου πού διάγει κανείς βλ. Κ. Βουδούρη, «Τά εἴδη τῶν βίων, ὁ τρόπος βίου, τό ἐπιθυμεῖν καί τό ἀγαθό», *Πρακτικά συνεδρίου τοῦ Διεθνοῦς Κέντρου Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας καί Πολιτισμοῦ καί Κ.Β. Πλατωνική Πολιτική φιλοσοφία, Ἀθήνα -1997:* 24-25.

14. *Ὅ.π.* 25D: «Ἔλαβες ἐκ Θεοῦ βασιλείαν, φύλαξον αὐτήν ὡς παρακαταθήκην ἄσυλον... μηδέ ἀνάξιον αὐτῆς διαπράξῃ. Ἀλλ᾽ ὥσπερ βασιλεύειν

Ἔτσι ὁ ἡγεμόνας ἐπιβάλλει τόν αὐτοέλεγχο στό διευθυντικό λειτούργημά του καί συνάμα εἶναι ὁ πνευματικός καθοδηγητής τῶν πολιτῶν του, ὁ ὁποῖος πρέπει νά φανεῖ σώφρων, νικώντας τά πάθη καί ἀποκλίνοντας ἀπό τήν ἁμαρτία[15], νά ἀποκτήσει φρόνηση, ὁρίζοντας τή δύναμη τοῦ σώματος ἀπό τή φρόνησή του[16], νά εἶναι ταπεινός, ἐνθυμούμενος πάντα ὅτι εἶναι χοϊκός καί ὅτι καί ἐκεῖνος ἔσφαλε πρός τό Θεό, ὅπως καί οἱ ὑπήκοοί του πρός αὐτόν[17], νά πραγματοποιεῖ τούς λόγους τους μέ τήν ἐκτέλεση τῶν πράξεων του καί νά λέγει τήν ἀλήθεια, διότι μέ τό ψεῦδος θά προκαλέσει τό φόβο καί τό μῖσος τῶν πολιτῶν[18].

Ὁ Βασίλειος Α΄ στηρίζει τόν τέλειο χαρακτῆρα τοῦ βασιλικοῦ πολιτεύματος στήν ἐπιβολή τῆς δικαιοσύνης. Μέσα στό πλαίσιο τῆς πλατωνικῆς καί ἀριστοτελικῆς πολιτικῆς σκέψης περί δικαιοσύνης ὁ δίκαιος βασιλεύς ἐπιδιώκει τήν οὐσιαστική ἐφαρμογή τῶν νόμων, καί ἀποφεύγει τίς ἄδικες πράξεις, παρέχοντας προστασία στούς ἀδικημένους καί τιμωρώντας αὐτούς πού ἀδικοῦν, ἀλλά ταυτόχρονα ἐπιτυγχάνει τόσο τόν ἠθικό αὐτοέλεγχο ὅσο καί τό νά διδάξει ἔμπρακτα τήν ἀρετή στούς ὑπηκόους του[19]. Βέβαια ἡ ἀρετή

τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων προεκρίθης κατά τήν ἀξίαν, οὕτω προτερεύειν τῶν ὑπό χεῖρα πάντων σπεῦδε καί κατ᾽ ἀρετήν». Σχετικά μέ τήν ἄσκηση τῆς ἀρετῆς διά τῆς ἐναρμονίσεως τοῦ ὀρθοῦ λόγου, τό ὁποῖο στόν Ἀριστοτέλη ἰσοδυναμεῖ μέ τή φρόνηση πού σημαίνει τήν ἀβίαστη ἠθική πράξη τοῦ ἀνθρώπου, βλ. Ἀριστοτέλους, *Ἠθικά Νικομάχεια* Z13, 1144b, 26-28. Βλ. Δ. Κούτρα, *Ἡ κοινωνική ἠθική τοῦ Ἀριστοτέλους*, Ἀθήνα 1973 : 25-26.

15. *Ὅ.π.*, 25D-28A.

16. *Ὅ.π.*, 28C. «Ῥώμην σώματος καί τίμα καί ἀπεδέχου, ἐάν καί φρονήσει κοσμεῖται. Ὅσον γάρ μετά φρονήσεως ὠφελεῖν δύναται, τοσοῦτον ἄνευ φρονήσεως βλάπτειν τούς ἔχοντας εἴωθεν».

17. *Ὅ.π.*, 28D : «Ἵλεων ἔχει βούλει περί σέ τόν Θεόν; ἵλεως γενοῦ περί τούς ὑπηκόους καί αὐτός . . . Μέμνησο τοίνυν ὁ ὑψηλός χοῦς σεαυτοῦ, καί εὖ ἴσθι ὡς ὅπου δ᾽ ἄν ὑψωθῇς ἀπό γῆς, πάντως πάλιν κατενεχθήσῃ πρός γῆν· καί οὐδέποτε κατά χοός ἐπαρθήσῃ ταπεινοῦ. Μέμνησο τῶν σεαυτοῦ σφαλμάτων πρός Θεόν, καί ἐπιλήσῃ τοῦ πλησίον σφαλμάτων πρός σέ».

18. *Ὅ.π.* 29B & 36C.

19. *Ὅ.π.* 32D : «Ἵνα σου τήν βασιλείαν ἄμεμπτον διαφυλάξῃς, ἅπερ ἄν ἑτέροις πράττουσιν ἐπιτιμήσεις, ταῦτα πράττειν αὐτός μή ἐπιχειρήσῃς· δεινόν γάρ πῶς τό ὑπήκοον τάς τῶν ἀρχόντων πράξεις λογοθετεῖν. Εἰ γάρ τοῦτο φυλάξῃς, διά ταῦτα μέγιστα κατορθώσεις, καί σεαυτόν ἀνέγκλητον παντός μώμου διατηρήσεις, καί τούς ὑπό χεῖρας διδάξεις, καί σιωπῶν καί

τῆς δικαιοσύνης φαίνεται στό πρόσωπο τοῦ βασιλέως νά εἶναι συντεταγμένη καί μέ ἄλλες ἀρετές, ὅπως αὐτή τῆς μακροθυμίας καί τῆς πραότητας. Εἶναι δύο ἀρετές πού καθιστοῦν τόν ἡγεμόνα ὑποστηρικτή τῆς ἰσότητας, ἐφόσον ὁ ἴδιος δέν θά πρέπει νά κατηγορεῖ τούς ἀρχομένους, νά τούς κοροϊδεύει καί νά τούς συμπεριφέρεται βάναυσα γιά τά σφάλματα τους, ἀλλά νά ἐνεργεῖ γιά τήν εὐδαιμονία τους. Σέ αὐτή θά συμβάλλει ἡ σεμνότητά του, ὁ πρᾶος καί ἤρεμος λόγος του[20], καθώς καί ἡ ἐπιείκεια πού θά δείξει στούς πολῖτες, παρηγορώντας μέ ἔργα καί μέ λόγια ὅσους ὑποφέρουν ἀπό τά δεινά[21]. Ἡ ἠθική τελείωση τοῦ βασιλέως συνδέεται ἄρρηκτα μέ τήν εὐημερία τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος διά τῆς ἀγάπης του πρός τό βασιλέα τόν καθιστᾶ δέσμιο ὑποχρεώσεων καί εὐθυνῶν, ἐνῶ ὁ ἡγεμόνας θά πρέπει νά διαφυλάξει αὐτή τήν ἀγάπη ἀποτρέποντας τήν ψυχή του ἀπό τήν ἁμαρτία[22].

Ὁ Βασίλειος, υἱοθετώντας τόν πρακτικό λόγο τοῦ Ἰσο-

ἀρετήν». & 44C-D Σχετικά μέ τήν ἔννοια τῆς δικαιοσύνης στόν Ἀριστοτέλη βλ. Ἀ. Μάνου, «Τέχνη καί δικαιοσύνη στήν ἀριστοτελική διανόηση», *Πρακτικά Συνεδρίου Ἡ κατ' Ἀριστοτέλη πολιτική ἰσότητα καί δικαιοσύνη καί τά προβλήματα τῆς σύγχρονης κοινωνίας, Ἑταιρεία Ἀριστοτελικῶν μελετῶν «Τό Λύκειον»*, Ἀθήνα 2000, 310-311. Πρβ. Κ.Ἰ. Δεσποτόπουλου, *Πολιτική φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος*, Ἀθήνα 1980 : Ὁ Δεσποτόπουλος ἐπισημαίνει ὅτι, σύμφωνα μέ τήν πλατωνική θεωρία περί ἀρετῆς, ἡ ὁλική ἀρετή τῆς ψυχῆς, δηλαδή ἡ ἠθική συγκρότηση τοῦ ἀνθρώπου, ἡ «δικαιοσύνη» στήν πλατωνική ἐννοιολογία, εἶναι σύνθεση ἀπό τρεῖς εἰδικές ἀρετές, τή σοφία, τήν ἀνδρεία καί τή σωφροσύνη.

20. Βλ. Βασιλείου Α' Μακεδόνος, *PG* 107, 36B: «Μή ἦσθα φιλαίτιος ἐν τοῖς ὑπό χεῖρα· βαρύ γάρ μηδέ ἐπιτιμῶν ἐν ταῖς ἀναστροφαῖς ... μηδέ γέλωτα ἀκρατῆ στέργε· ἀπαίδευτου γάρ ... ἀλλά ἔσο μακρόθυμος μέν ἐπί τοῖς πταίουσι, φιλάνθρωπος δέ ἐν τοῖς ἐπιτιμίοις, σεμνός τό ἦθος, πρᾶος τόν λόγον, ἥμερος δέ καί ὁμιλητικός τόν τρόπον».

21. *Ὅ.π.* 48C : «Κἄν γάρ ἀπρόσιτος ὑπάρχῃς διά τήν κάτω δυναστείαν, ἀλλ' εὐπρόσιτος γενοῦ διά τήν ἄνω ἐξουσίαν. Παραμύθησαι τούς ὀδυνωμένους, εἰ καί μή δώροις, ἀλλ' οὖν τοῖς λόγοις ... Οὐ τοσοῦτον γάρ χρημάτων δύναται περιουσία, ὡς βασιλέως ῥῆμα ἐπιεικές». Σχετικά μέ τήν ἔννοια τῆς ἐπιείκειας στόν Ἀριστοτέλη βλ. D.N. Koutras, «Equlty (ἐπιείκεια) in Aristotele's practical Philosophy», Ἡ κατ' Ἀριστοτέλη πολιτική ἰσότητα καί δικαιοσύνη καί τά προβλήματα τῆς σύγχρονης κοινωνίας, *Πρακτικά Συνεδρίου τῆς Ἑταιρείας Ἀριστοτελικῶν Μελετῶν «Τό Λύκειον»*, Ἀθήνα 2000 : 247 κ.ἑ.

22. *Ὅ.π.*, 41C.

κράτη πρός τόν *Νικοκλέα* περί τῆς τέχνης τοῦ κυβερνᾶν, βασίζει τήν ἠθική συγκρότηση τοῦ βασιλέως στή συναναστροφή του μέ ἄριστους ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι ἔχοντας ἐμπειρία θά τοῦ παρέχουν συμβουλές περί τοῦ λειτουργήματός του, δηλαδή τί πρέπει νά ἐπιθυμεῖ, ἀπό τί πρέπει νά ἀπέχει καί πῶς νά διάγει τό βίο του, ὥστε νά γίνει *γνήσιος ἐργάτης τῆς ἀρετῆς*[23]. Ἡ ἐνεργοποίηση τῆς ἀτομικῆς ἠθικῆς τοῦ ἡγεμόνος ἑδράζεται πάνω στή μελέτη τῶν θείων λόγων, βάσει τῆς ὁποίας *αὐξάνει καί καρποφορεῖ τίς ἀρετές του*[24]. Ἔτσι ὁ χριστιανός ἡγεμόνας ὑποβάλλεται στήν πειθαρχία τῆς σάρκας, γιά νά μπορέσει νά καθοδηγήσει καί νά ἀσκήσει τήν ἐξουσία του στούς ὑπηκόους. Τό χρέος αὐτῆς τῆς καθοδήγησης δίνει ἱερατική διάσταση στή βασιλική ἐξουσία καί ἐπιτελεῖται μέ τή μελέτη τῆς Βίβλου τῆς ὁποίας τό περιεχόμενο συνδέθηκε μέ τήν ἔξαρση τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας. Εἶναι ἐμφανής στό λόγο τοῦ Βασιλείου Α΄, ὅπως καί στούς λόγους ἄλλων μεταγενέστερων Βυζαντινῶν συγγραφέων, ὅτι ἡ μελέτη τῶν θείων Γραφῶν συνοψίζει γιά τόν ἡγεμόνα τήν ἐπιστήμη τοῦ κυβερνᾶν καί θεωρεῖται ὡς αὐθεντικός βασιλικός κώδικας ἐκ Θεοῦ, δίδοντας συμβουλές περί σπουδαίων ἀρετῶν, περί κακῶν πράξεων καί περί μεταβολῶν τοῦ βίου. Ὁ βασιλεύς δέν πρέπει νά μεριμνᾶ αὐτή τήν *παίδευση* μόνο γιά τόν ἑαυτό του, ἀλλά ἐπειδή αὐτή ἐνέχει σωματοπλαστική καί ψυχοπλαστική ἀποστολή νά τήν παρέχει καί στούς πολῖτες του, κάνοντας καλό καί στή βασιλική ἐξουσία καί στήν πολιτεία[25].

---

23. *Ὅ.π.*, 25A: «Ἰατροῖς ψυχῶν ὁμίλει συνεχῶς, ἵνα εὐεκτεῖν ἔχῃς κατά ψυχήν. Μάθοις γάρ ἄν παρ᾽ αὐτῶν, τίνων χρή πραγμάτων ὀρέγεσθαι καί τίνων ἀπέχεσθαι, καί τίσι τῶν ἀνθρώπων συναναστρέφεσθαι, τίνας δέ ἀποστρέφεσθαι, καί πῶς τόν σόν βίον οἰκονομίσεις, ἵνα μή συχνοῖς τοῖς νοήμασι περιπέσῃς». Βλ. Ἰσοκράτους, *Πρός Νικοκλέα,* 4, 13d & 8,30e.

24. *Ὅ.π.* 39C: «Ἀρδευομένη ταῖς τῶν θείων λόγων μελέταις, ἔτι μᾶλλον αὐξηθήσεται καί καρποφορήσει τάς ἀρετάς. Σῶμα μέν γάρ αἱ κατάλληλοι τροφαί λυπαίνουσι· ψυχήν δέ οἱ πνευματικοί λόγοι διατρέφουσιν».

25. *Ὅ.π.* 39C: «Περί μελέτης γραφῶν. Ἱστορίας ἀρχαίας ἐξέρχεσθαι μή κατόκνει· ἐν αὐταῖς γάρ εὑρήσεις ἀκόπως ἅπερ ἕτεροι συνῆξαν ἐγκόπως. Καί μάθοις ἐκεῖθεν τάς τῶν φαύλων κακίας, τάς τε τοῦ βίου πολυτρόπους μεταβολάς, καί τῶν ἐν αὐτῷ πραγμάτων τάς ἐναλλαγάς». 42D: «Βασιλικώτατόν

Ἡ ὀρθή *παίδευση* δίδει στόν ἡγεμόνα τή δυνατότητα νά σκέφτεται καί νά πράττει ὀρθά καί πολύ περισσότερο ἀναδεικνύει τή φρόνησή του στίς πράξεις, τίς ὁποῖες πρέπει πρῶτα νά σκέφτεται καί μετά νά πραγματοποιεῖ αὐτά πού θέλει. Στήν προκειμένη περίπτωση ὁ βασιλεύς θά πρέπει νά περιβάλλεται ἀπό καλούς συμβούλους, οἱ ὁποῖοι, καθώς σκέπτονται ὀρθῶς γιά τά δικά τους πράγματα, θά πράξουν τό ἴδιο καί γιά ὅσα ἀφοροῦν τό βασιλέα. Ἡ ἐπιλογή συμβούλων ἀπό τό βασιλέα θά πρέπει νά εἶναι σωστή, ὥστε νά πλαισιώνεται ἀπό ἔμπειρους ἀνθρώπους πού θά τόν ἐλέγξουν καί θά τόν βοηθήσουν στό κυβερνητικό ἔργο του καί ὄχι ἄπειρους καί κόλακες[26].

Ἡ ἐπιλογή του ἀποτελεῖ κριτήριο ὀρθῆς ἀξιολόγησης τήν ὁποία θά πρέπει νά ἀσκήσει καί γιά τήν ἐπιλογή τῶν καλῶν καί πιστῶν φίλων, οἱ ὁποῖοι τίς περισσότερες φορές ἀποδεικνύονται καλύτεροι ἀπό τούς συγγενεῖς. Ὁ Βασίλειος Α΄ διαχωρίζει τή συγγένεια τῆς ὁποίας ἡ σχέση εἶναι φυσική ἀπό ἐκείνη τῆς φιλίας πού δοκιμάζεται διά τῆς ἀρετῆς, θεωρώντας τήν δεύτερη πιό ἰσχυρή καί ἀληθινή ἀπό τήν πρώτη[27]. Συγκεκριμένα ὁ Βασίλειος συνιστᾶ στόν υἱό του

ἐστιν ἔργον μή μόνον τά ἑαυτοῦ τόν βασιλέα σκοπεῖν, ἀλλά καί τά τῶν ὑπηκόων ἐπισκοπεῖν... Ὥσπερ γάρ ἀγαθούς παῖδας ἐκτρέφων, ἅπασαν τήν βασιλείαν εὐεργετεῖ, οὕτως ὁ πονηρούς καί ἀπαιδεύτους ἐῶν, ἅπασαν τήν πολιτείαν ἀδικεῖ». Σχετικά μέ τήν πολιτική σημασία καί χρήση τῆς Βίβλου στό Μεσαίωνα βλ. W. Ullmann, *The Bible and the Principles of Government in the Middle Ages*. Ἐπίσης σχετικά μέ τή Βίβλο ὡς πηγή τῆς βασιλικῆς ἐπιστήμης καί τήν πολιτική σημασία τοῦ Δευτερονομίου, ΙΖ΄, 14-20 βλ. Μισέλ Σενεράλ, *Ἡ τέχνη τοῦ κυβερνᾶν. Ἀπό τό μεσαιωνικό regimen στήν ἔννοια τῆς διακυβέρνησης*, Ἀθήνα 1997: 133-143. Ὁ Σενελλάρ ἀναφέρει ὅτι αὐτό τό μικρό κείμενο τοῦ Δευτερονομίου ΙΖ΄ 14-20 ἀποτελεῖ αὐθεντικό βασιλικό κώδικα ἐκ Θεοῦ, διότι παρουσιάζει ὅλα τά γνωρίσματα ἑνός καθρέφτη, μέ τήν ἀλληγορική καί τεχνική ἔννοια: ὁρίζει στό βασιλέα τί πρέπει νά κάνει, καί συνάμα συνοψίζει τά καθήκοντά του σέ λίγες ἀράδες, πού εἶναι εὔκολο νά τίς ἔχει μαζί του καί νά τίς σκέπτεται καθημερινά.

26. *Ὅ.π.* 36-37Α : «Ἅπερ οὖν ἤ λέγειν ἤ πράττειν βούλει, μηδέποτε ἀπερισκέπτως προβάλῃ, καί οὐδαμοῦ σεαυτῷ διαμαχόμενος φωραθείης· ῥίζα μέν γάρ τοῦ τοιούτου πάθους ἡ ἀβουλία· εἰ δέ μετά βουλῆς ἅπαντα πράττεις, τήν ῥίζαν προεκτεμών, οὐδέποτε σεαυτῷ μαχόμενος εὑρεθείης». Βλ. Ἰσοκράτους, *Πρός Νικοκλέα*, 8, 28C.

27. *Ὅ.π.*, 28Β: «Χαῖρε τοῖς σπουδάζουσι περί σέ τῶν φίλων, μᾶλλον, ὡς ἀληθέσιν, ἤ τοῖς γένει προσήκουσιν. Ἡ μέν γάρ τοῦ γένους φιλία, οὐκ ἐξ ἀρετῆς,

νά προσέξει τά ἑξῆς: α. νά ἐπιλέξει φίλους πού ἔδωσαν δείγματα φιλικῆς συμπεριφορᾶς καί σέ ἄλλους ἀνθρώπους, β. νά ἐπαινεῖ τούς φίλους καί ὅταν αὐτοί δέν εἶναι παρόντες, διότι *ἀρχή γάρ φιλίας ἔπαινος, ἀρχή δέ ἔχθρας ψόγος*, γ. νά ἐκδηλώνει τήν ἀληθινή ἀγάπη του στούς γνήσιους φίλους καί νά μήν εἶναι ἀχάριστος ἀλλά εὐχάριστος[28].

Ἡ διακυβέρνηση εἶναι ἔργο δύσκολο καί χρειάζεται νά ἐξασφαλίσει ὁ ἡγεμόνας τήν εὐπείθεια τοῦ λαοῦ. Γεγονός πού δηλώνει ἔμμεσα ὅτι ὁ χριστιανός ἡγεμόνας δέν εἶναι Θεός, ἀλλά ὡς κατ᾽ ἀνάθεση ἐκπρόσωπος τοῦ Θεοῦ προνοεῖ γιά τούς ἀρχομένους του καί φροντίζει γιά τήν εὐδαιμονία τους. Πρός τήν κατεύθυνση αὐτή θά πρέπει νά ἀπομακρύνει ἀπό τήν πολιτεία τούς κακούς ἀνθρώπους, ἀποκλείοντας τους καί ἀπό τά ἀξιώματα. Ἐπίσης ὁ ἡγεμόνας μεριμνᾶ γιά τήν εὔρυθμη δημοκρατία, ἀπομακρύνοντας τούς συκοφάντες καί μένοντας ἀνεπηρέαστος ἀπό διαβολές, πού θά μποροῦσαν νά τόν ὠθήσουν σέ ἄδικες πράξεις[29]. Ὁ βασιλεύς ἐμφανίζεται ὡς λειτουργός καί κατά τό βιβλικό πρότυπο τοῦ προστάτη βασιλέως, ὁ ὁποῖος ἐλέγχει καί μέ τή βιβλική μορφή τοῦ δικαίου βασιλέως ἀπονέμει τιμές στούς ἄξιους

ἀλλ᾽ ἐκ φύσεως περιγέγονεν, ἥτις οὐδέ ἑκούσιος σύν δίκῃ κριθείη. Ἡ δέ ἀγάπη τῶν φίλων ἐξ ἀρετῆς καί γνώμης ἑκουσίου κατώρθωται περί σέ ... Συγγενεῖς μέν γάρ συγγενέσι πολλάκις μικρῶν ἕνεκα χρημάτων ἐπεβούλευσαν· φίλοι δέ ἀληθεῖς τόν κόσμον ἅπαντα παριδόντες, οὐδέ τήν ζωήν αὐτήν τῆς τῶν φίλων ἀγάπης προέκρινεν». Πρβλ Ἀριστοτέλους, *Πολιτικά B*, 126b 7-9. Σχετικά μέ τήν ἔννοια τῆς φιλίας στό Βυζάντιο βλ. A.Kazhdan and G. Constable, *People and Power in Byzantium. An Indroduction to modern byzantine studles, Dumbarton Oaks* 1982: 28, 29.

28. *Ὅ.π.* 33B: «Ἐκείνους κτῆσαι φίλους καί θεράποντας οἰκειοτάτους, οἵτινες ἀγαθοί καί πρός ἑτέρους φίλους ἤ δεσπότας προγεγονότες τυγχάνουσιν ... Ὁ μέν γάρ σπουδαῖος περί τούς πάλαι φίλους γεγονώς, σπουδαῖος ἄν καί περί σέ γενέσθαι πιστευθήσεται». 33D: «Ῥαδίως κτήσῃ φίλον, ὅν ἄν βουληθῇς, εἰ ἀγαθά τινα λέγεις περί αὐτοῦ ἀπόντος ἐπί τῶν ἐπαγγελόντων αὐτῷ· ἀρχή γάρ, ὡς ἔοικε, φιλίας μέν ἔπαινος, ἔχθρας δέ ψόγος ἐστίν. Ἄλλα καί οὕς ἤδη κέκτησαι φίλους, εἰ βούλει πλέον ἐφέλκεσθαι, ἐπαίνει ἀπόντας ἐπί τῶν παρόντων». 37D: «Φίλου γάρ ἀληθοῦς οὐκ ἔστιν ἀντάλλαγμα τῶν ὄντων οὐδέν· φύλαττε οὖν τήν φιλίαν ἐν παντί καιρῷ καί τόπῳ πρός τούς γνησίους σου φίλους, ἵνα καί αὐτοί ἀνύποπτόν σου καί βεβαίαν τήν ἀγάπην διατηρῶσι».

29. *Ὅ.π.*, 49 B-C. «Ἀκοήν ματαίαν μή παραδέχου μηδέ τούς συκοφαντοῦντας ἐναγκαλίζου, μηδέ φαύλοις ἀνθρώποις εἰκῆ πίστευε».

καί δέχεται τόν καθένα ἀνάλογα μέ τήν καταγωγή του καί τίς ἀρετές του, ὥστε νά ἀποφευχθοῦν τυχόν συγκρούσεις καί ὕβρεις μεταξύ ἀρχόντων καί ἀρχομένων[30]. Ἀπό τή θέση αὐτή ἀφ᾽ ἑνός ἀναδεικνύεται ἡ ἡγετική ἱκανότητα τοῦ βασιλέως καί ἀφ᾽ ἑτέρου ὁ βασιλεύς κερδίζει τήν ἀγάπη τοῦ λαοῦ μέ τήν ὁποία αὐτοαναγνωρίζεται ὡς ἡ ἄριστη εἰκόνα τοῦ προτύπου.

Ὁ Βασίλειος Α΄ συνιστᾶ στό νέο ἡγεμόνα νά αὐτοκυριαρχήσει στά πάθη του, δηλαδή νά ἀποφεύγει τήν ὑπερβολική οἰνοποσία, διότι ἡ μέθη πολεμᾶ τή γνώση καί φθείρει τό νοῦ, ὥστε μέ τήν ἔλλειψη τῆς λογικῆς δύναμης νά ὁδηγεῖται ἡ ψυχή σέ σφάλματα. Στό σημεῖο αὐτό ἀναδεικνύεται ἡ ἀνθρώπινη ἀδυναμία τοῦ βασιλέως, ὁ ὁποῖος πρέπει νά πειθαρχήσει τή σάρκα του. Ἔτσι ἡ αὐτοκυριαρχία τοῦ χριστιανοῦ ἡγεμόνος δέν συνίσταται, ὅπως στήν κυνικοστωϊκή σκέψη, στή γαλήνια ἡγεμονία τῆς ἔλλογης ψυχῆς καί στήν παρουσία τῆς καθαρῆς συνείδησης διά τῆς ὁποίας ἐπιβάλλεται ἡ εἰρηνική σκέψη, ἀλλά ἐδῶ ὑφίσταται ἡ ἀδιάπτωτη πάλη μέ τίς ὀρέξεις τῆς σάρκας ἀπό τήν ὁποία ὁ βασιλεύς θά ἀναδειχθεῖ φορέας τῆς δικαιοσύνης καί ἄξιος τοῦ βασιλικοῦ στέμματος καί τῶν πορφυρῶν ὑποδημάτων του[31].

---

30. *Ὅ.π.* 37C : «Λοιμούς ἄνδρας τῆς πολιτείας ἐξόριζε, καί μηδέποτε τοῖς τοιούτοις ἀρχήν καταπιστεύσῃς, ἵνα μή καί αὐτός ὅμοιος ἐκείνοις εἶναι δόξῃς, καί χαίρων ἐπί ταῖς ἐκείνων ἀδικίαις». 45 B: «Καί περί παντός ποιοῦ, ἀγαπητῶς αὐτούς ἔχειν περί τήν σήν ἀρχήν. Ἐκεῖνοι γάρ μάλιστα ἡδέως βασιλεύουσιν, οἵτινες τό ὑπήκοον ἄριστα θεραπεύουσι, καί τούς μέν ἀξίους τιμῶντες ἀγαθοποιήσουσιν, τούς δέ ἀναξίους οὐκ ἀδικήσουσι... Καί τοῖς μέν ἀξίοις ἄρχειν τάς ἀρχάς καταστήσεις, τοῖς δέ ἀρχομένοις πάλιν μήθ᾽ ὑβρίζειν τούς ἄρχοντας, μήθ᾽ ὑβρίζεσθαι παρασκευάσεις».

31. *Ὅ.π.* 33D: «Συνουσίας τάς ἐν πότοις εὐλαβοῦ· μέθη γάρ τῇ φρονήσει ἐναντίον τι χρῆμα καί πολέμιον. Ὅταν γάρ ὁ νοῦς ὑπό τοῦ οἴνου τυραννηθῇ, ταυτόν τι πάσχει τοῖς φαύλοις ἡνιόχοις... Οὕτω δέ πασχούσης τῆς διανοίας, ἀνάγκη καί τήν ψυχήν πολλά σφαλλομένην διατελεῖν». 53C: «Ἴσθι, τέκνον ἐμόν, ὡς τότε σε κατά τήν ἀλήθειαν βασιλέα ὁρίσονται, ὅταν μή μόνον τῶν ὑπηκόων κρατῇς, ἀλλά καί τῶν ἡδονῶν ἁπασῶν ἐπικρατῇς. Ἔστω γάρ σοι στέφανος, τῆς βασιλείας σύμβολον· ἀλλ᾽ ἔστω καί δικαιοσύνη τῷ πράγματι σύνδρομος· πορφύρα δέ καί κοσμήσει, ἐάν ἡ σωφροσύνη ταύτῃ συνεπανθήσει». Βλ. *Πάπα Γρηγορίου* Διαλόγου, *Ἠθικά* VI, 56, PL 75,στ. 963. Ἀναλυτικά περί τῆς διαφορᾶς τῆς κυνικοστωϊκῆς μορφῆς τοῦ σοφοῦ βασιλέως ἀπό τή μορφή τοῦ χριστιανοῦ μονάρχη βλ. Μισέλ Σενεράλ, 1997: 122-129.

Στή σκέψη τοῦ συγγραφέα τοῦ ἡγεμονικοῦ κατόπτρου τό βασιλικό ἀξίωμα ἀπεικονίζει τήν οὐράνια βασιλεία, ἐφ᾿ ὅσον μέ τήν κυρίαρχη προσωπικότητα καί τίς θεῖες ἰδιότητές του ὁ νέος βασιλεύς ἀποδίδει τιμή στόν πατέρα του, πού φρόντισε γιά τήν ἀνατροφή του καί τήν ἄσκησή του στή βασιλική ἐπιστήμη. Κατ᾿ οὐσίαν ὅμως ἡ τιμή ἀποδίδεται διαμέσου τοῦ πατρός στό Θεό πού χάρισε σέ αὐτόν τήν ἐξουσία καί καθίσταται χαρισματικός βασιλεύς[32]. Ὑπό τό πρῖσμα αὐτό ἐπιτυγχάνεται ἡ μίμηση τοῦ προτύπου διά τῆς ὁποίας σώζεται ἡ ὁμοίωση τοῦ ἐπίγειου βασιλέως πρός τόν οὐράνιο.

Μέ τήν ὁμοίωση αὐτή ὁ βασιλεύς δέν πρέπει νά περιορίζεται μόνο στό νά ἐξασφαλίσει τήν ἐπίγεια βασιλεία, ἀλλά πολύ περισσότερο νά κερδίσει τήν οὐράνια βασιλεία, τήν ὁποία θά κατορθώσει μέ τήν ἄσκηση τῆς ἀρετῆς, πού θά τόν ἀναδείξει φρόνιμο, καθώς δέν θά ὑπερηφανεύεται γιά τήν εὐτυχία του, καί δέν θά καταβάλλεται ψυχικά μέ τή δυστυχία του[33]. Ὁ συγγραφέας προτρέπει τό νέο ἡγεμόνα νά συνειδητοποιήσει τήν ἀνθρώπινη φύση του σέ συνδυασμό μέ τήν παροδικότητα τῶν ἐπίγειων πραγμάτων, ἀλλά καί τή συμμετοχή του παράλληλα στήν ὑπερέχουσα τῆς ἀνθρωπίνης θεία φύση. Ἔτσι ἡ ἄσκηση τῆς ἐξουσίας καί ἡ τέχνη τοῦ κυβερνᾶν ἀποκτᾶ σωτηριολογική σημασία, τονίζοντας

32. *Ὅ.π.* 32Β. Βλ. Β. Νικολαΐδου-Κυριανίδου, *Ὁ ἀπρόβλητος καί ὁ θεοπρόβλητος. Πολιτική ἀνάγνωση τῆς ἀκολουθίας τοῦ Σπανοῦ*, Ἀθήνα 1999: 217-219.

33. *Ὅ.π.* 40 D: «Ἴσθι τέκνον ἐμόν, ὡς οὐδέν ὁ βίος οὗτος ἔχει τό στάσιμον, οὐδέν τό βέβαιον, ἤ ἀμετάβλητον... Ὅταν γάρ εὐτυχῇς, τῇ ἐλπίδι τῆς δυστυχίας ἐπαίρεσθαι οὐκ ὀφείλεις· μηδ᾿ ὁπόταν δυστυχῇς, τῇ ἐλπίδι τῆς εὐτυχίας καταφέρεσθαι παρενεχθῇς· μικροψυχίας γάρ τό τοιοῦτον καί ἀνάξιον βασιλικῆς ἀρετῆς, διότι τό μέλλον ἀόρατον». 41D: «Πολλοί βασιλεῖς τά βασίλεια ταῦτα παρῴκισαν· ἀλλ᾿ ὀλίγοι τήν ἐπουράνιον βασιλείαν κατῴκησαν... μή μόνον ταύτην τήν βασιλείαν κατορθῶσαι διά τῆς τῶν τρόπων καλοκἀγαθίας, ἀλλά καί τήν ἐπουράνιον κληρονομῆσαι διά τῆς τῶν ἀρετῶν ἀγαθοεργίας». 44D: «Θνητός ὑπάρχεις τῷ σώματι, ἀθανατος δέ τῇ ψυχῇ διαμένεις· φρόνει οὖν θνητά τῇ σαρκί, τῇ δέ ψυχῇ ἀθάνατα . . . Ἐπιμελοῦ οὖν τῆς θνητῆς βασιλείας ὡς θνητός». Βλ. σχετικά μέ τή διχοτομική ἔννοια τῆς ἡγεμονίας E.H. Kantorowicz, *The King's Two Bodiles. A Study in Medieval Politlcal Theology*, Πρίνστον 1957-499. Γιά τό ἴδιο θέμα βλ. Β. Νικολαΐδου-Κυριανίδου, 1999 : 216-218. Κυρίως βλέπε ὑποσημείωση 165.

τό θεολογικό ὑπόβαθρο τῆς χριστιανικῆς μοναρχίας, , διότι ὁ ἡγεμόνας παράλληλα μέ τό ἠθικό χρέος του νά ἐξασφαλίσει τήν εὐδαιμονία τῶν πολιτῶν καί τήν τήρηση τῆς ἐγκόσμιας τάξης, ἀγωνίζεται, διαμέσου μίας θεσμιμένης συγγένειας καί ὄχι φυσικῆς μέ τό Θεό, νά σώσει τόν ἑαυτό του ἀνάγοντάς τον στό πρότυπο. Στόν ἐπίλογο τοῦ λόγου του ὁ Βασίλειος Α΄ ἐπισημαίνει στό νέο ἡγεμόνα ὅτι καθῆκον τοῦ βασιλέως εἶναι νά γνωρίζει τό θεῖο Λόγο, δηλαδή τή θεία βούληση, στήν ὁποία βασίζεται ἡ ὁμοίωση τῆς ἐπίγειας πρός τήν οὐράνια βασιλεία καί ἀποτελεῖ τόν πυρῆνα τῆς ἔννοιας τοῦ κυβερνᾶν. Συγκεκριμένα ἡ κυβέρνηση τῆς πόλης ἀπό τό βασιλέα μοιάζει μέ αὐτή τοῦ σκάφους ἀπό τόν καπετάνιο, καί ὅπως ὁ καπετάνιος διά τοῦ λόγου του πείθει τούς ναῦτες, ἔτσι καί ὁ κυβερνήτης διά τῆς ἐπιμέλειας τῆς θείας βουλήσεως πού ταυτίζεται μέ τό Λόγο του, ἐπιτυγχάνει τή διακυβέρνησή του καί συγκρατεῖ τό λαό του[34].

Οἱ νουθεσίες τοῦ Βασιλείου Α΄ πρός τόν υἱό του ἐντάσσονται στό πλαίσιο τῆς χριστιανικῆς πολιτικῆς ἰδεο-λογίας, στό ὁποῖο ἡ ἔννοια τῆς διακυβέρνησης συνδέεται ἄρρηκτα μέ τό χριστιανικό μοναρχικό πολίτευμα, καθώς περιλαμβάνει πολύπλοκες μορφές δράσεις, ἰδιαίτερες ἀρετές καί ἰδιώματα τοῦ ἡγεμόνος, καθώς καί θέσμιους χαρακτηρισμούς. Ἀπό τή θέση αὐτή ἀναφαίνεται ἡ πολιτικοθρησκευτική σημασία τῆς διακυβέρνησης τοῦ βασιλέως, ἡ ὁποία στοχεύει στήν προστασία καί τήν εὐδαιμονία τῶν πολιτῶν, στήν ψυχική καθοδήγησή τους, ἡ ὁποία συντελεῖται μέ τό νά τούς ἐλέγχει, νά τούς διορθώνει, νά δείχνει ἐπιείκεια καί νά τούς προσανατολίζει, ἀποτελώντας ὁ ἴδιος ἕνα ὀρθό ὑπόδειγμα γιά αὐτούς. Ὁ βασιλεύς εἶναι ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε ὡς δεύτερος Χριστός τό ἔργο τῆς θείας οἰκονομίας γιά τή σωτηρία τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ συγγραφέας τοῦ συγκεκριμένου κατόπτρου δίδει τήν

---

34. *Ὅ.π.* 53D: «Λόγου τοῦ τελειωτάτου πάντων ἐν ἀνθρώποις λίαν ἐπιμελοῦ· δι᾽ αὐτοῦ γάρ ἡ ἐπίγειος βασιλεία ἐξεικονίζει τήν ἐπουράνιον τάξιν, καί ἁρμονίαν· λόγος γάρ ἡγεμονεύει τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων... Οὐδέ γάρ κυβερνήτῃ πιστευτέον τοῦ σκάφους τήν σωτηρίαν, εἰ μή καλῶς κυβερνᾶν ἐξεπίσταται· οὔτε δέ βασιλεῖ βασιλικώτατα κρατεῖν, εἰ μή τοῦ λόγου τήν ἄσκησιν τοῦ πρακτικωτάτου διεξέρχεται».

εἰκόνα τοῦ μυστικοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ μέ πλατωνική ἔννοια, ἀναδεικνύοντας τήν ἀνωτερότητα τοῦ βασιλέως μέσα ἀπό τήν ὑποταγή τοῦ σώματος στήν ψυχή, πού τόν κάνει νά ξεχωρίζει ἀπό τούς κυβερνώμενους. Ἔτσι σκιαγραφεῖ τό «πολιτικό» πρότυπο τοῦ κυβερνῶντος, τοῦ ὁποίου ἡ σχέση του μέ τούς κυβερνώμενους ἐξεικονίζεται στόν κοινό φιλοσοφικό τρόπο τοῦ ἀνώτερου πού ἐλέγχει τόν κατώτερο, χάρη στήν παραπάνω φυσική διαφορά[35].

---

35. Βλ. Πλάτωνος, *Πολιτεία* VI, 431a.

Σωτηρίου Ἰ. Μπαλατσούκα
Διδάκτορος Θεολογίας

Το μαρτύριο τῆς συνειδήσεως στόν Ὀρθόδοξο Μοναχισμό

Τή δυνατότητα στούς πιστούς Χριστιανούς νά σφραγίσουν τόν πόθο καί τήν ἀγάπη τους πρός τό Θεῖο Πρόσωπο τοῦ Κυρίου μέ τό μαρτύριο τοῦ αἵματος, ἔδωσαν οἱ διωγμοί. Οἱ Μάρτυρες ἔδωσαν αἷμα καί ἔλαβαν πνεῦμα, ἀλλά καί ἐξασφάλισαν διά τῆς εὐλογίας τοῦ μαρτυρίου τήν ἄμεση καί βέβαιη σωτηρία, τήν «χειροπιαστή» απόκτηση τοῦ Θεοῦ. Ἀκολουθώντας τό «*μακάριοί ἐστε, ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς, καί διώξωσι, καί εἴπωσι πᾶν πονηρόν ρῆμα καθ᾽ ὑμῶν, ψευδόμενοι, ἕνεκεν ἐμοῦ*[1]» «ἔδωσαν γῆ» καί «ἐκληρονόμησαν οὐρανό».

Ὅταν ὅμως, οἱ διωγμοί σταμάτησαν, οἱ ψυχές πού φλέγονταν ἀπό τήν ἔντονη ἐπιθυμία εἰσόδου στή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, προσανατολίσθηκαν πρός τή ζωή τῆς ἀσκήσεως. Ἔτσι τή θέση τοῦ μαρτυρίου λαμβάνει ὁ μοναχισμός, ἡ ἀσκητική χριστοτερπής μοναστική ζωή. Τό μαρτύριο τῶν μοναχῶν εἶναι ἕνα μυστήριο νέας ζωῆς, ζωῆς ἀδιαλείπτου ἀσκητικοῦ ἀγώνα καί συμμετοχῆς στά πάθη, στή σταύρωση καί στό θάνατο τοῦ Χριστοῦ, στά βασανιστήρια τῶν ὁμολογητῶν τῆς πίστεως, γι᾽ αὐτό καί οἱ ἴδιοι κατατάσσονται ἀμέσως στή χορεία τῶν ὁσίων καί τῶν ἁγίων. Ὁ Χριστός εἶναι πρῶτος Μάρτυς, «*Ὁ Μάρτυς πιστός*»[2], τό ὁποῖο δηλώνει ὅτι τό μαρτύριο τοῦ Χριστοῦ δέν εἶναι μόνον ἐπάνω στό σταυρό,

---

1. *Ματθ.* 5, 11.

2. *Ἀποκ.* 1, 5 καί 3, 14. Βλ. ἐπίσης Ἰω. Γαλάνη, «Ἡ ἔννοια τοῦ μαρτυρίου στήν Ἁγία Γραφή», *στό Πρακτικά Θεολογικοῦ Συνεδρίου εἰς τιμήν καί μνήμην τῶν Νεομαρτύρων*, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 53-70.

ἀλλά δηλώνει ὁλόκληρη τή Θεανθρώπινη ζωή, τό ἔργο Του, ὅτι ὁ Ἴδιος μέ ὅλη Του τή ζωή ἔδωσε τήν ἀληθινή μαρτυρία, ὅτι ὁ Θεός ἔστειλε τόν Υἱό Του τόν Μονογενή γιά νά σώσει τόν πεπτωκότα ἄνθρωπο καί νά τοῦ χαρίσει τή νέα του ζωή, «*ἵνα ζήσωμεν ἐν Αὐτῷ καί δι᾽ Αὐτοῦ*»[3].

Ἔτσι ὁ μοναχός ἀποδέχεται καί ἐνστερνίζεται τήν προτροπή τοῦ Κυρίου καί ἀναλαμβάνει τό σταυρό τῆς ἀσκήσεως. «*Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτόν καί ἀράτω τόν σταυρόν αὐτοῦ καί ἀκολουθείτω μοι*»[4]. Ἀκολουθεῖ τή διδαχή «*στενή ἡ πύλη καί τεθλιμμένη ἡ ὁδός ἡ ἀπάγουσα εἰς τήν ζωήν*»[5]. Τρόποι καί μέσα μαρτυρίου γιά τόν μοναχό γίνονται ἡ καθημερινή καί ἐπίπονη ἄσκηση, ἡ αὐτομεμψία, ἡ συνεχής μνήμη θανάτου, ἡ ἐκκοπή τοῦ ἰδίου θελήματος ἀφοῦ «*ἀπετάγημεν τοῦ ἰδίου θελήματος καί διάγομεν, κατ᾽ οὐσίαν, μαρτυρικόν βίον*»[6], ἡ ὑπακοή, ἡ νηστεία, ἡ ἐγκράτεια, ἡ προσευχή κατά τό γράμμα τοῦ οὐρανοβάμονος Παύλου «*ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε*»[7], ὁ ὁποῖος καυχᾶται γιά τή μαρτυρία τῆς συνειδήσεως μέσα στόν κόσμο στόν ὁποῖο συμπεριφέρθηκε μέ τήν κατά Χριστόν εἰλικρίνεια τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ καί μέ τό φωτισμό τῶν θείων χαρίτων καί δωρεῶν. «*Ἡ γάρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστί, τό μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ὅτι ἐν ἁπλότητι καί εἰλικρινείᾳ Θεοῦ, οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ᾽ ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ περισσοτέρως δέ πρός ὑμᾶς*»[8].

Ἄλλοι, ἐπίσης, ἀσκητικοί τρόποι εἶναι ἡ ταπείνωση μετά τῆς ὑπομονῆς κατά τόν εὐαγγελικόν λόγον «*ἐν τῇ ὑπομονῇ ὑμῶν κτήσασθαι τάς ψυχάς ὑμῶν*»[9] καί «*ὁ δέ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται*»[10]. Ὑπομονή στόν ἀγώνα τῆς ἀποταγῆς τῶν παθῶν καί τοῦ γήϊνου κόσμου τούτου, τοῦ

---

3. *Ἰω.* 3, 16.
4. *Ματθ.* 16, 24.
5. *Ματθ.* 7, 14.
6. Ἀρχιμ. Σωφρονίου (Ζαχάρωφ), «Πνευματικαί δοκιμασίαι», στό *Ὁ Ἅγιος Σιλουανός ὁ Ἀθωνίτης* (1886-1938), Ἱερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Ἔσσεξ Ἀγγλίας 1998[8], σ. 264.
7. *Α΄Θεσσ.* 5, 17.
8. *Β΄ Κορ.* 1, 12.
9. *Λουκ.* 21, 16.
10. *Ματθ.* 24, 13.

φθαρτοῦ. Ὑπομονή στήν ἀποταγή τῶν θλίψεων καί τῶν δοκιμασιῶν, διά τοῦ ἑκουσίου μαρτυρίου τῆς πάλης μέ τόν κατώτερο ἑαυτό, τόν ἔσω ἄνθρωπο, καί στήν ἀποταγή τῶν προσφιλῶν προσώπων, γονέων, ἀδελφῶν, συζύγων, τέκνων καί ὑλικῶν ἀγαθῶν, τά ὁποῖα ὑπόσχονται καί χαρίζουν παντοειδεῖς ἀπολαύσεις τῆς παρούσης ζωῆς, προκειμένου νά ἐπιτύχει Θείᾳ Χάριτι τή σωτηρία καί τήν ἀνάσταση. Αὐτό ἀνταποκρίνεται στό λόγο τοῦ Κυρίου «*ὅς δ᾽ ἄν ἀπολέσῃ τήν ψυχήν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, εὑρήσει αὐτήν*»[11], ὁ Ὁποῖος ἀφοῦ μαρτύρησε διά τῶν πειρασμῶν τῆς ἐρήμου «*καί ἦν ἐκεῖ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἡμέρας τεσσαράκοντα πειραζόμενος ὑπό τοῦ σατανᾶ, καί ἦν μετά τῶν θηρίων...*»[12] σταυρώθηκε καί θυσιάστηκε ἀπό ἀγάπη γιά τόν ἄνθρωπο καί γιά τή σωτηρία του «*συνίστησι δέ τήν ἑαυτοῦ ἀγάπην εἰς ἡμᾶς ὁ Θεός, ὅτι ἔτι ἁμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν Χριστός ὑπέρ ἡμῶν ἀπέθανε*»[13]. Ἐκεῖνος ἔγινε γιά ἐμᾶς «*ὑπογραμμός*»[14].

Ἡ ἔρημος, τό μοναστήρι, τό κελλί γιά τούς ἀσκητές μοναχούς εἶναι ὁ τόπος τοῦ μαρτυρίου τῆς συνειδήσεως, γιά νά τούς καταξιώσει ὁ Κύριος, ὅπως «*μετά μαρτύρων χορεύσωσιν καί μετά ἀγγέλων παρρησιάσωνται*»[15]. Ὁ ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης θεωρεῖ ὑποχρεωτικό γιά τό μοναχό τό «*στῶμεν (ἀδελφοί) πρός τό κατά συνείδησιν διηνεκές μαρτύριον ... τοῖς δάκρυσι, τῇ προσοχῇ, τῇ δεήσει, τῇ κατανύξει, τοῖς ἄλλοις ὑποπιασμοῖς τοῦ σώματος*»[16].

Ὁ μοναχός γνωρίζει ὅτι δέν φθάνει ἡ πίστη πρός τόν Κύριο, ἀλλά καί τό «*ὑπέρ Αὐτοῦ πάσχειν*»[17]. Ἐπομένως τήν πίστη τήν τελειοῖ τό πάθος, τό μαρτύριο τοῦ ἀνθρώπου. Μέ

---

11. *Ματθ.* 16, 25. Πρβλ. Ἀνδρέα Φυτράκη, «Μαρτύριον καί μοναχικός βίος» στό *Μοναχισμός καί σύγχρονος κόσμος*, ἐκδ. Ζωή, Ἀθῆναι 1963, σ. 117, ὅπου ἀναφέρει ὅτι καί σέ ἕνα μαρτύριο τοῦ μοναχοῦ Γεωργίου ἀναφέρεται ὅτι «καί ὁ μοναχικός βίος εἶναι ἕνα εἶδος μαρτυρίου, ἕνεκα τῶν μόχθων, τούς ὁποίους ἀπαιτεῖ, τῆς αὐταπαρνήσεως, τῆς θεωρίας τοῦ θανάτου καί τῆς περιφρονήσεως πάντων τῶν ἐγκοσμίων».

12. *Μάρκ.* 1, 13.

13. *Ρωμ.* 5, 8.

14. *Α΄ Πε.* 2, 21.

15. Ἰωάννου Σιναΐτου, Κλῖμαξ 4, Περί ὑπακοῆς, PG 88, 704 D.

16. Θεοδώρου Στουδίτου, *Κεφάλαια Δ΄* 3, PG 88, 709 C.

17. *Φιλ.* 1, 29.

τά λόγια καί τά ἔργα παντοῦ καί πάντοτε, διηνεκῶς, ὑποχρεοῦται νά δίδει τήν καλή μαρτυρία κατά τό ἁγιογραφικό «*ἐν ὁσιότητι καί δικαιοσύνῃ*»[18]. Αὐτό ἔκαναν οἱ Ἀπόστολοι, οἱ ὁποῖοι διά τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου τό ἐπεσφράγισαν, ὅπως ὁ Ἰάκωβος, ὁ πρῶτος τελειωθείς ἀπόστολος, ὁ κορυφαῖος Ἀνδρέας καί ὁ πρωτοδιάκονος Στέφανος. Κατά τόν Ἰωάννη τῆς Κλίμακος, ὁ μοναχός θεωρεῖται «*τῇ τοῦ πρωτομάρτυρος στρατείᾳ βαδίζων*»[19]. Ὁ μοναχός βιώνει τό μαρτυρικό φρόνημα «*ἐν ὄρεσι καί σπηλαίοις καί ταῖς ὀπαῖς τῆς γῆς*»[20]. Καθημερινά ἀναγινώσκει στό ἱερό ψαλτήρι γιά τήν ἔρημο, τό ὄρος, ὅπου ὁ τόπος τοῦ μαρτυρίου καί τῆς ἁγιότητος καί βιώνει τόν παύλειο λόγο «*ἐμοί κόσμος ἐσταύρωται κἀγώ τῷ κόσμῳ*»[21]. Ἡ ἐπιθυμία του γιά ἀναχώρηση, ξενιτεία καί μόνωση στόν τόπο τῶν παλαισμάτων καί ὁ πόθος γιά τό μαρτύριο τῆς συνειδήσεως συναντοῦν καί ἐνισχύουν τούς φιλόθεους ἀσκητικούς ἀγῶνες ὑπέρ Χριστοῦ. Ποθεῖ τήν ἔρημο, γιατί τόν ἑλκύει ἡ ἀγάπη γιά τήν ἴδια, ἡ ὁποία θά τόν βοηθήσει στήν πνευματική ἀνάταση καί τελείωσή του, στήν συνάντηση καί στήν ἕνωση μέ τόν Δημιουργό Θεό[22].

Ἡ ἐρημική οὐρανομίμητος ἀγγελική μοναχική πολιτεία εἶναι γιά τό μοναχό ὁ τόπος τοῦ διά βίου μαρτυρίου καί ἡ «μοναχοποίηση» εἶναι μία ἀπαρχή εἰσόδου στό ἰσόβιο μαρτύριο τῆς συνειδήσεως, τό ὁποῖο εἶναι πρωταρχικό καί ἀφετηριακό στοιχεῖο τῆς μοναχικῆς ζωῆς. Ὁ Θεός μετά τήν πτώση τῶν πρωτοπλάστων, ἀπό ἀγάπη γιά τό πλάσμα του, τόν ἄνθρωπο, νά ἐπανέλθει στόν παράδεισο, ὁρίζει τό «*διά πολλῶν θλίψεων*»[23] καί γιά νά τόν προσεγγίσει πρέπει νά

---

18. *Ἐφ.* 4, 24.
19. Ἰωάννου Σιναΐτου, *Κλῖμαξ* 4, *Περί ὑπακοῆς*, PG 88, 709 C.
20. *Ἑβρ.* 11, 38.
21. *Γαλ.* 6, 14.
22. *Βίος ὁσίας Μαρίας Αἰγυπτίας*, PG 878, 3706B: «τόν Θεόν δι᾽ ὅν ταύτην τήν ἔρημον ᾤκησας» Πρβλ. Ἀκολουθία Θείας Μεταλήψεως, εὐχή Α′ τοῦ Μ. Βασιλείου: «ἵνα, ἐν καθαρῷ τῷ μαρτυρίῳ τῆς συνειδήσεώς μου, τῶν Ἁγιασμάτων σου τήν μερίδα ὑποδεχόμενος, ἐν τῷ Ἁγίῳ Σώματί σου καί Αἵματι, καί ἕξω σε ἐν ἐμοί κατοικοῦντα καί μένοντα, σύν τῷ Πατρί καί τῷ ἁγίῳ σου Πνεύματι».
23. *Πράξ.* 14, 22.

πάσχει ἕως θανάτου «... *ἐν ὑπομονῇ πολλῇ ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στεναχωρίαις, ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς, ἐν ἀκαταστασίαις, ἐν κόποις, ἐν ἀγρυπνίαις, ἐν νηστείαις, ἐν ἁγνότητι, ἐν γνώσει, ἐν μακροθυμίᾳ, ἐν χρηστότητι, ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ, ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ, ἐν λόγῳ ἀληθείας, ἐν δυνάμει Θεοῦ, διά τῶν ὅπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καί ἀριστερῶν, διά δόξης καί ἀτιμίας, διά δυσφημίας καί εὐφημίας, ὡς πλάνοι καί ἀληθεῖς, ὡς ἀγνοούμενοι καί ἐπιγινωσκόμενοι, ὡς ἀποθνήσκοντες καί ἰδού ζῶμεν, ὡς παιδευόμενοι καί μή θανατούμενοι, ὡς λυπούμενοι ἀεί δέ χαίροντες, ὡς πτωχοί πολλούς δέ πλουτίζοντες, ὡς μηδέν ἔχοντες καί πάντα κατέχοντες*»[24]. Αὐτά ἔχει ὑπόψιν του ὁ ἀναχωρητής καί ἐπάνω σ᾽ αὐτά βασίζεται καί ἀσκεῖται ἔτσι ὥστε ἡ μαρτυρική συνείδηση μέ πολλή εὐχαρίστηση, πολλές φορές, νά στρέφεται πρός κάθε ὑπερβολή ἀσκήσεως καί ὀδύνης, ἀρκεῖ νά φτάσει στή Θεία θεωρία. Γι᾽ αὐτό καί πολλοί μοναχοί ἀσκητές φτάνουν καί σέ ὑπερβολικά σημεῖα καί ἀκραίους τρόπους ἀσκήσεως, στυλίτες, δενδρῖτες, ἔγκλειστοι (κελλί, σπήλαιο, τάφος καί ἄλλα). Εἶναι γι᾽ αὐτούς «τό μοναστικόν μαρτύριον ἔμπονος ἀναγωγή εἰς Θεόν, ἀγάπη καί πόθος δι᾽ἀσκήσεως ἕως θανάτου ἐκφραζόμενος καί ἐφελκύων τάς τῆς θείας χάριτος ἀμοιβάς καί δωρεάς»[25] καί εἶναι καρπός τῆς ταπεινώσεως, τῶν δακρύων, τῆς μετανοίας, τῆς καθαρότητας, τῆς ἐλεημοσύνης, τῆς ὁράσεως τοῦ Θεοῦ, πράγμα πού γίνεται ὁλοφάνερο μέσα ἀπό τούς μακαρισμούς τοῦ Κυρίου ἀπευθυνόμενου πρός τούς μαθητές Του στήν ἐπί τοῦ Ὄρους Ὁμιλία[26].

Τό μαρτυρικό φρόνημα καί ἡ διάθεση νά ὑπομένει, νά πάσχει, νά πολεμᾶ κατά τῶν λογισμῶν καί τῶν πειρασμῶν, τοῦ πονηροῦ καί τῶν δαιμόνων, μέτωπο μέ μέτωπο, καί νά θυσιάζεται ἀπό ἀγάπη πρός τόν Εὐεργέτη Θεό εἶναι στοιχεῖο τῆς ὅλης ὕπαρξης τοῦ κάθε μοναχοῦ»... *ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως,*

---

24. *Β΄ Κορ.* 6, 4-10.

25. Ἀρχιμ. Αἰμιλιανοῦ (Καθηγουμένου Ἱερᾶς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας). «Τό μαρτύριον ὡς ἀφετηριακόν στοιχεῖον εἰς τόν Ὀρθόδοξον Μοναχισμόν», στό Κατηχήσεις καί *Λόγοι* 1, Σφραγίς Γνησία, ἐκδ. Ὀρμύλια, 1995, σ. 308.

26. *Ματθ.* 5, 1-12.

ἐν θανάτοις πολλάκις»[27]. «Τά πνευματικά παθήματα εἶναι πραγματικότης ἀστάθμητος καί εἰς τήν πλειονότητα τῶν ἀνθρώπων ἀδιόρατος. Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ γεννᾶ ἐν ἡμῖν ὁλόκληρον κλίμακα ποικίλων μαρτυρίων τοῦ πνεύματος, περί τῶν ὁποίων ὀφείλομεν νά ὁμιλῶμεν ὡς περί ὑπερφυσικῶν φαινομένων[28]». Ἡ ἀγάπη αὐτή τόν προσανατολίζει σέ μιά πορεία σταθερά καί ἀμετάτρεπτη πρός τόν Δημιουργό καί τόν κάνει νά ζεῖ ἐντός τῆς χαρμολύπης «*σύν πᾶσι τοῖς ἁγίοις*»[29].

Οἱ μάρυρες ἑπομένως ἦταν μοναχοί καί οἱ μοναχοί μάρτυρες. Πολλοί ἅγιοι μάρτυρες ἦταν παρθένοι πρό τοῦ μαρτυρίου τους, ἀλλά καί πραγματικοί μοναχοί, ἀσκητές καί ἀγωνιστές γιά τήν ἀληθινή κατά Χριστόν ζωή. Πολλοί ἅγιοι μοναχοί πρίν ὑποστοῦν τό μαρτύριο τοῦ αἵματος, ἔζησαν τό μαρτύριο τῆς συνειδήσεως· μέ τήν ἄσκηση, τήν καθαρότητα καί τή σωφροσύνη τους[30]. Ὁ ἅγιος Δημήτριος ἀγάπησε τήν παρθενία καί διά βίου ἐπεδίωξε τήν ἐσωτερική του καθαρότητα. Ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ Καβάσιλας ἐξαίρει τήν παρθενία στό πρόσωπο τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ὅταν ὁ ἴδιος τονίζει ὅτι ὁ Δημήτριος ἐξαιτίας τῆς καθαρότητάς του ἐγγίζει τήν καθαρότητα τῆς Ἁγίας Τριαδος «*Ἀλλ᾽ ὦ πάντα τά βέλτιστα καί ὤν αὐτός καί δοκῶν καί καλούμενος, ὦ παρθενίας ἄγαλμα καί θαῦμα μαρτύρων, καί συμπάσης ἄλλης τῆς περί Θεόν ἑταιρείας καί, ἵνα συνελών εἴπω, ὦ παντοδαπόν ἀγαθόν καί διά πάντων βέλτιστε πάντων, σύ μέν οὕτως ἔχων χαίροις καί συγχαίροις σαὐτῷ,ὥς σοι μάλιστα τῶν ἄλλων διαφερόντως τό χαίρειν προσήκει, ἅτε καί μάλιστα τῶν ἄλλων διαφερόντως τῇ καθαρωτάτῃ Τριάδι προσήκοντι καί ἐκεῖθεν ἀρρήτου δόξης ὑπέρ πάντας τούς ἄλλους ἐπιτυχεῖ καταστάντι, ἄθ᾽ ὑπέρ πάντας τούς*

---

27. *Β΄ Κορ.* 11, 23.

28. Ἀρχιμ. Σωφρονίου (Σαχάρωφ), *Ὀψόμεθα τόν Θεόν καθώς ἐστι*, Ἱερά Πατριαρχική καί Σταυροπηγιακή Μονή Τιμίου Προδρόμου, Ἔσεξ Ἀγγλίας 1992, σ. 138.

29. *Ἐφ.* 3, 18.

30. Βλ. Ἱερομ. Ἀθανασίου Γιέβτιτς, «Μοναχική ζωή- Μαρτυρική ζωή», στό *Εἰσηγήσεις εἰς Συνέδριον περί μοναχισμοῦ (11-13 Μαΐου 1980), Ὁ ἅγιος Δημήτριος καί τό Μοναχικόν ἰδεῶδες*, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 21.

ἄλλους ταύτης ὑπερασπιστῇ γεγονότι»[31].

Ὁ Μ. Ἀθανάσιος γράφει γιά τόν Μ. Ἀντώνιο, τόν πατέρα καί θεμελιωτή τοῦ μοναχισμοῦ, τόν καθηγητή τῆς ἐρήμου, ὅτι ἔγινε μάρτυρας τῆς προαιρέσεως καί τῆς συνειδήσεως. Ὅταν σταμάτησε ὁ διωγμός τοῦ Μαξιμίνου καί δέν μπόρεσε νά ἱκανοποιήσει τόν πόθο του νά μαρτυρήσει γιά τήν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ, ἐπέστρεψε καί πάλι στό μοναστήρι, στήν ἔρημο, ὅπου συνέχισε τά πνευματικά του ἀθλήματα τῆς πίστεως γενόμενος ἔτσι κοινωνός τῶν Μαρτύρων καί μέτοχος τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ[32].

Ὅταν κάποτε παρακλήθηκε ὁ ἅγιος Παχώμιος ἀπό κάποιον μοναχό νά προσευχηθεῖ *«εὖξαι ὑπέρ ἐμοῦ ἀββᾶ ἵνα γένωμαι μάρτυς»* γιά νά ἐκπληρωθεῖ ὁ πόθος του γιά τό μαρτύριο, ἐκεῖνος τοῦ ἀπάντησε: *«Ἀδελφέ, ὑπόμεινον τόν ἀγῶνα τοῦ μοναχοῦ γενναίως καί ἀμώμως, κατά τήν τοῦ Κυρίου εὐαρέστησιν τόν βίον σου κατορθώσας, καί ἕξεις ἐν*

---

31. Νικολάου Καβάσιλα, «Προσφώνημα καί ἐπιγράμματα εἰς τόν Ἅγιον Δημήτριον», ἐκδ. Β. Λαούρδα, *ΕΕΒΣ* 22 (1952), σ. 104. Βλ. ἐπίσης Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ. *Εἰς τόν ἐν ἁγίοις μεγαλομάρτυρα Δημήτριον* κλπ. PG 151, 541 A. Βλ. ἀκόμα Ἀντων. Παπαδόπουλου, «Ἰδεώδης μορφή παρθενίας καί ἀσκητισμοῦ» *στό Ἅγιος Δημήτριος εἰς τήν Ἑλληνικήν καί Βουλγαρικήν παράδοσιν*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 118-125, ὅπου γίνεται λόγος περί τῆς παρθενίας καί καθαρότητος τοῦ Ἁγίου Δημητρίου βάσει ἐγκωμιαστῶν αὐτοῦ. Βλ. ἐπίσης J. Meyendorff, *Introduction a l' ethde de Gregoire Palamas*, Paris 1959, σ. 213-214.

32. *Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Ἀντωνίου*, Ἀθανασίου Μ., PG 26, 909 B-912 B. «Μετά ταῦτα κατέλαβε τήν Ἐκκλησίαν ὁ κατά Μαξιμῖνον τό τηνικαῦτα γενόμενος διωγμός· καί τῶν ἁγίων μαρτύρων ἀγομένων εἰς τήν Ἀλεξάνδρειαν, ἠκολούθησε καί αὐτός, ἀφείς τό μοναστήριον λέγων· Ἀπέλθωμεν καί ἡμεῖς, ἵνα ἀγωνιζόμεθα κληθέντες, ἤ θεωρήσωμεν τούς ἀγωνιζομένους. Καί πόθον μέν εἶχε μαρτυρῆσαι· παραδοῦναι δέ μή θέλων ἑαυτόν, ὑπηρέτει τοῖς ὁμολογηταῖς ἔν τε τοῖς μετάλλοις καί ἐν ταῖς φυλακαῖς.... Ἐπειδή δέ λοιπόν ὁ διωγμός ἐπαύσατο, καί μεμαρτύρηκεν ὁ μακαρίτης ἐπίσκοπος Πέτρος, ἀπεδήμησε, καί πάλιν εἰς τό μοναστήριον ἀνεχώρει, καί ἦν ἐκεῖ καθ' ἡμέραν μαρτυρῶν τῇ συνειδήσει, καί ἀγωνιζόμενος τοῖς τῆς πίστεως ἄθλοις. Καί γάρ καί ἀσκήσει πολλῇ καί συντομωτέρα ἐκέχρητο· ἐνήστευσε γάρ ἀεί, τό δέ ἔνδυμα εἶχεν ἔνδον μέν τρίχινον, ἐπάνω δέ δερμάτινον, ὅ καί ἕως τελευτῆς τετήρηκε μήτε σῶμα διά ῥύπου ὕδατι λούσας, μήθ' ὅλως τούς πόδας ἀπονίψας, ἤ κἄν ἁπλῶς εἰς ὕδωρ αὐτούς χωρίς ἀνάγκη ἀνασχόμενος ἐμβαλεῖν· ἀλλ' οὐδέ γυμνωθέντα τις αὐτόν ἑώρακεν, οὐδέ ὅλως τό σῶμά τις εἶδε Ἀντωνίου γυμνόν, εἶ μή ὅτε τελευτήσας ἐθάπτετο».

οὐρανοῖς τήν μετά μαρτύρων κοινωνίαν»[33].

Σέ μία ἄλλη περίπτωση ἔχουμε τή συμμετοχή καί τῆς κτίσεως στό καθημερινό μαρτύριο συνειδήσεως τοῦ ἀσκητοῦ Ὁ ἅγιος Ἱερώνυμος προσπαθεῖ διά τῆς ἐπιπόνου ἀσκήσεως νά δαμάσει τά πάθη καί τό σαρκικό του φρόνημα, χωρίς νά φάει τίποτα ὁλόκληρες ἑβδομάδες γιά νά φέρει μέσα τήν ψυχική εἰρήνη καί ἀγαλλίαση. Κλαίει ἀδιακόπως γιά τίς ἁμαρτίες του καί γιά τόν παλαιό ἄνθρωπο καί προσεύχεται στόν Κύριο πολεμώντας ἐναντίον τῶν κατωτέρων ἐπιθυμιῶν καί ἐνστίκτων γιά νά γλυτώσει, ὅπως λέει ὁ ἴδιος, ἀπό τό πῦρ τῆς αἰωνίου κολάσεως. Ἀλλά δέν εἶναι μόνος του στήν ἔρημο. Περιστοιχίζεται ἀπό ἄγρια θηρία καί φρικαλέα ἑρπετά πού συμπάσχουν μαζί του καί γίνονται κοινωνοί στή λύπη καί στό καθημερινό του μαρτύριο. Ἔτσι ὁ ἴδιος αἰσθάνεται νά βρίσκεται μεταξύ τῶν ἀγγελικῶν ταγμάτων καί μέσα σέ οὐράνιες ἐκστάσεις καί ὀπτασίες[34]. Τό ἀδιάλειπτο μαρτύριο τῆς ἔντονης ἀσκήσεως καί τῆς ἐσωτερικῆς καθάρσεως τόν κάνει εὐτυχισμένο καί χαρούμενο, διότι γνώρισε τόν Θεό, ὁ Ὁποῖος ἀποκαλύφθηκε μέσα του, γι᾽ αὐτό καί ψάλλει τό «*Ἦλθον ἕως σοῦ ἑλκόμενος ἐκ τῆς ὀσμῆς τοῦ μύρου σου*»[35].

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, στή δογματική του διδασκαλία δίδει μέ σαφήνεια τήν εἰκόνα τοῦ μοναχισμοῦ ὡς μαρτύριο, τό ὁποῖο ἀναίμακτο μαρτύριο εἶναι χρονικώτερο καί ἐπιπονώτερο, διότι διαρκεῖ σέ ὁλόκληρο τόν ἐπίγειο βίο τῶν μοναχῶν. Εἶναι μαρτύριο διά βίου, διότι ἀρχίζει ἀπό τήν ἡμέρα τῆς μοναχικῆς κουρᾶς καί τῆς καταγραφῆς ἐπισήμως στόν κατάλογο τῶν πολιτῶν-μοναχῶν τῆς ἰσαγγέλου πολιτείας μέχρι καί τήν ἡμέρα τῆς τελευτῆς του καί τῆς ἐκδημίας εἰς Κύριον. Ἀναφερόμενος στήν ὀφειλομένη τιμή πρός τούς Ἁγίους λέγει: *Τιμήσωμεν τούς Ἀποστόλους... τούς Μάρτυρας... καί τούς ὁσίους Πατέρας ἡμῶν τούς θεοφόρους ἀσκητάς, τούς τό χρονιώτερον καί ἐπιπονώ-*

---

33. Βίος ἁγίου Παχωμίου, *Pachomii Vitae graecae, Subsidia hagiographica* no 19, ἐκδ. Halkin F, Bruxelles 1932, σ. 132.

34. Jerome Labourt, *Saint Jane letters, Tome 1, (Bellew lettres) lettre XXII a Eustochium*, Paris 1982, σ. 117 κ.ἑ.

35. *Ἆσμα ἀσμ.* 1, 3

τερον μαρτύριον τῆς συνειδήσεως διαθλήσαντας»[36].

Γιά νά φτάσει κανείς, βέβαια, στό μαρτύριο τῆς ἀσκήσεως καί τῆς συνειδήσεως θά πρέπει νά προηγηθεῖ ἡ πλήρης ἐπίγνωση τῆς ἁμαρτωλῆς του καταστάσεως καί ἡ ἀναγνώριση τῶν παθῶν καί τῶν ἐμπαθῶν στοιχείων πού ἐμφωλεύουν στήν καρδιά, τήν ψυχή καί τό σῶμα τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου. «*Ἐάν μή γνῶμεν οἵους ἡμᾶς ἐποίησεν ὁ Θεός, οὐκ ἐπιγνωσόμεθα οἵους ἡμᾶς ἐποίησεν ἡ ἁμαρτία*»[37]. Τότε ὁ ἄνθρωπος μέ τή βοήθεια τῆς θείας χάριτος, τή χάρη τοῦ Παρακλήτου, ἀρχίζει τόν ἀγώνα τῆς μετανοίας καί τῆς καθάρσεως τῆς ὅλης ὑπάρξεώς του καί τότε γίνεται πραγματικός μάρτυρας τῆς ἀληθινῆς σωτηρίας τοῦ Θεοῦ καί Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τήν ἐπιθυμία δέ γιά τό μαρτύριο τή θεωροῦν ἰδιαίτερη εὐλογία καί δωρεά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἱεροσολύμων μᾶς λέγει: «*τῇ δυνάμει τοῦ Ἁγίου Πνεύματος οἱ μάρτυρες μαρτυροῦσι... ἀδύνατον γάρ μαρτυρῆσαι περί τοῦ Χριστοῦ, ἐάν μή τις διά Πνεύματος Ἁγίου μαρτυρήσῃ*»[38].

Ὁλόκληρο τό μαρτύριο τῆς συνειδήσεως τοῦ μοναχοῦ διαφαίνεται σέ ἕνα χωρίο τοῦ ἁγίου Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου, ὅπου οἱ μοναχοί ἀπογυμνωθέντες ἀπό τά δεσμά τοῦ κόσμου ἀναχωροῦν ἀπό τόν κόσμο καί κατέρχονται στό βάθος τῆς ἁμαρτωλότητος τῆς ἀνθρωπίνης, στό βυθό τῆς θαλάσσης τῆς κακίας, ἡ ὁποία μετά τήν πτώση τοῦ Ἀδάμ ἔχει κατακλύσει τόν κόσμο, καί ἐκεῖ στόν ἀσκητικό ἀγώνα κατά τῆς ἁμαρτίας, λαμβάνουν τούς μαργαρίτες γιά νά κατασκευάσουν μέ αὐτούς τόν στέφανο τοῦ Χριστοῦ καί νά ἐνταχθοῦν στήν Ἐπουράνιο Ἐκκλησία, στή νέα ζωή, στήν οὐράνια πολιτεία, τήν πλήρη θείου φωτός καί ἁγιότητος, ὅπου οἰκοῦν οἱ χοροί τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ. «*Ὥσπερ οἱ ἔμποροι γυμνοί κατέρχονται εἰς βυθόν θαλάσσης, εἰς θάνατον τοῦ ὕδατος, ἵνα ἐκεῖ εὕρωσι μαργαρίτας εἰς στέφανον ποιοῦντα βασιλικόν καί πορφύραν, οὕτω καί οἱ μονάζοντες*

---

36. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἔκθεσις ὀρθοδόξου πίστεως*, 4, 15, PG 94, 1168 B.

37. Γρηγορίου Σιναΐτου, Κεφάλαια πάνυ ὠφέλιμα, κεφ. 50, *Φιλοκαλία*, τ. Δ΄, ἔκδ. Ἀστέρος, Ἀθῆναι 1961, σελ.38.

38. Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, *Κατήχησις* 16, 21, PG 33, 948 BC. Βλ. ἐπίσης Μ. Ἀθανασίου, *Ἀπολογία περί τῆς φυγῆς αὐτοῦ* 22, PG 25, 673 A.

γυμνοί ἐξέρχονται τοῦ κόσμου καί κατέρχονται εἰς βυθόν θαλάσσης τῆς κακίας καί εἰς τήν ἄβυσσον τοῦ σκότους καί ἀπό τῶν βαθέων λαμβάνουσι καί ἀναφέρουσι τιμίους λίθους προ χωροῦντας εἰς στέφανον τοῦ Χριστοῦ, εἰς τήν ἐκκλησίαν τήν ἐπουράνιον, εἰς αἰῶνα καινόν καί πόλιν φωτεινήν καί δῆμον ἀγγελικόν»[39].

Μιά ἄλλη μεγάλη καί σπουδαία μορφή τοῦ 10ου-11ου αἰώνα, τῆς μυστικῆς θεολογίας, κατ᾽ ἐξοχήν μοναχός ἀσκητής καί μάρτυς κατά συνείδηση, ὁ ἅγιος τοῦ φωτός καί τοῦ θείου ἔρωτος, ὁ ἅγιος Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος λέγει, ὅτι οὔτε ἡ ἄσκηση καθεαυτή, οὔτε ὁ ἕνας ἤ ὁ ἄλλος τρόπος τοῦ βίου χαρακτηρίζουν τόν ἀληθινό χριστιανό, ἀλλά ἡ συμμόρφωση τοῦ χριστιανοῦ πρός τό Χριστό καί ἡ βίωση τοῦ θεϊκοῦ, τοῦ Θεανθρωπίνου βίου, νά ζεῖ ὁ χριστιανός «*διά Θεόν καί κατά Θεόν*». Γράφει ὁ ἅγιος «*πολλοί μέν τόν ἐρημικόν, ἄλλοι δέ τόν μιγάδα ἤγουν τόν κοινοβιακόν ἐμακάρισαν βίον, ἕτεροι δέ τό προΐστασθαι λαοῦ, νουθετεῖν τε καί διδάσκειν καί συνιστοῦν ἐκκλησίας, ἐξ ὧν διάφοροι σωματικῶν τε καί ψυχικῶς πεφύκασι διατρέφεσθαι. Ἐγώ δέ οὐδέτερον τούτων τοῦ ἑτέρου προκρίναιμι, οὐδέ τόν μέν ἐπαίνου τόν δέ ψόγου ἄξιον εἴποιμι ἄν, ἀλλ᾽ ἐν παντί καί ἐν πᾶσιν ἔργοις καί πράξεσιν ὁ διά Θεόν καί κατά Θεόν βίος παμμακάριστος»*[40].

Μέσα ἀπό τά ἁγιολογικά καί πατερικά κείμενα τῶν Ἁγίων καί τῶν Πατέρων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μας, βλέπουμε ὅτι οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι, οἱ ἅγιοι Μάρτυρες καί οἱ ἅγιοι Μοναχοί ἔδωσαν στόν κόσμο τή μαρτυρία τοῦ Χριστο. Μιμούμενοι μέ τόν ἴδιο τρόπο τή μαρτυρία Αὐτοῦ, ὅλοι μέ τή μαρτυρική-χριστιανική ζωή προσέφεραν τόν ἑαυτό τους ὁλόκληρο, ἑκουσίως, εἴτε διά τοῦ μαρτυρίου τοῦ αἵματος, εἴτε διά τοῦ μαρτυρίου τῆς συνειδήσεως, μαρτυρώντας ἔτσι τήν ἀληθινή ζωή τοῦ Νέου Ἀδάμ, τοῦ Χριστοῦ, ζωή λυτρωμένη ἀπό τά πάθη, τήν ἁμαρτία καί τή φθορά, ζωή μεταμορφωμένη καί πληρωμένη ἀπό τό Πνεῦμα τό Ἅγιο. Ὁ Ἅγιος Πέτρος ὁ Δαμασκηνός τονίζει μέ ἔμφαση: «*Οἱ γάρ*

---

39. Μακαρίου Αἰγυπτίου, *Ὁμιλίαι πνευματικαί*, Ὁμιλία ΙΕ', PG 34, 612 AB.
40. Συμεών τοῦ Νέου Θεολόγου, *Κεφάλαια* III, 65, SC 51, bis, σ. 100.

Προφῆται, Ἀπόστολοι καί Μάρτυρες οὐκ ἔμαθον τήν θεογνωσίαν καί τήν σοφίαν ἐξ ἀκοῆς ὡς ἡμεῖς, ἀλλ᾽ αἵματα ἔδωκαν καί ἔλαβον πνεῦμα, κατά τό λεγόμενον ὑπό τῶν Γερόντων· δός αἷμα καί λάβε Πνεῦμα. Διά τοῦτο καί οἱ Πατέρες ἀντί Μαρτυρίου αἰσθητοῦ, κατά συνείδησιν ἐμαρτύρησαν, ἔχοντες ἀντί θανάτου σωματικοῦ τόν κατά προαίρεσιν, ἵνα νικήσῃ ὁ νοῦς τά σαρκικά θελήματα καί βασιλεύῃ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν»[41].

Κάθε λοιπόν πιστός χριστιανός, ἀγωνιζόμενος γιά νά κερδίσει τή μέλλουσα Βασιλεία εἶναι καί ὁ ἴδιος μάρτυς Χριστοῦ. Ἡ σημερινή κοινωνία ἡ ὁποία μαστίζεται ἀπό πολλά καί ποικίλα δεινά προβλήματα δίδει, ὅσο ποτέ ἄλλοτε, τή δυνατότητα στόν ἴδιο νά ἀγωνισθεῖ μαρτυρικά γιά τήν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ, διότι οἱ ἅγιοι μάρτυρες εἶχαν ὑπερεκπερισσοῦ τήν ἀγάπη τοῦ Κυρίου γι᾽ αὐτό καί ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς γράφει: «*Τελείωσιν τό μαρτύριον καλοῦμεν οὐχ ὅτι τέλος τοῦ βίου ὁ ἄνθρωπος ἔλαβεν ὡς οἱ λοιποί, ἀλλ᾽ ὅτι τό τέλειον ἔργον ἀγάπης ἐνεδείξατο*»[42]. Σήμερα πού ἡ πρόκληση τῶν ἀγαθῶν τοῦ κόσμου αὐξήθηκε καί ἡ ἐπίδραση τῶν μέσων προβολῆς αἰχμαλωτίζει στή δουλεία τοῦ ματαίου τούτου κόσμου καί τοῦ πηλοῦ, εἶναι ἀδήριτη ἀνάγκη ἡ κακοπάθεια καί ἡ μαρτυρία στήν πνευματική ζωή κατά τήν προτροπή «*Σύν οὖν κακοπάθησον ὡς καλός στρατιώτης Ἰησοῦ Χριστοῦ*»[43]. Ὁ Μ. Βασίλειος τέλος προτρέπει καί παρακινεῖ τούς πιστούς Χριστιανούς μέ τά ἑξῆς χαρακτηριστικά λόγια «*Γίγνεσθε Μάρτυρες τῇ βουλήσει ἄνευ διωγμῶν, ἄνευ μαστίγων, καί ἕξετε τήν αὐτήν ἀξίαν, οἵαν καί οἱ Μάρτυρες*»[44]. Ἐξάλλου «*οὐκ ἄξια τά παθήματα*

---

41. Πέτρου Δαμασκηνοῦ, Λόγοι συνοπτικοί ΚΔ', *Φιλοκαλία*, τ. Γ', ἔκδ. Ἀστέρος, 1960, σ. 168.

42. Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, *Στρωματεῖς* 4,4, PG. 8, 1228 B. Πρβλ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ἐγκώμιον εἰς τόν ἅγιον Εὐστάθιον*, PG 50, 601. : «Εἶπον πολλάκις ... ὅτι μάρτυρα οὐχί ὁ θάνατος ποιεῖ μόνον, ἀλλά καί ἡ πρόθεσις· οὐ γάρ ἀπό τῆς ἐκβιάσεως μόνον, ἀλλά καί ἀπό τῆς γνώμης πλέκεται πολλάκις ὁ τοῦ μαρτυρίου στέφανος». Βλ. ἐπίσης Δημητρίου Γ. Τσάμη, *Ἁγιολογία τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 104-106, ὅπου γίνεται λόγος γιά το μαρτύριο τοῦ αἵματος καί τό μαρτύριο τῆς συνειδήσεως.

43. *Β´ Τιμ.* 2, 3.

44. Μ. Βασιλείου, *Εἰς τούς ἁγίους Τεσσαράκοντα Μάρτυρας*, PG 31, 508.

τοῦ νῦν καιροῦ πρός τήν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς»[45].

---

45. *Ρωμ.* 8, 18.

Γεωργίου Παναγοπούλου,
Ὑποψ. Διδ. Θεολογίας, πτ. Νομ.

Ὀρθοδοξία καί Ρωμαιοκαθολικισμός

Ἱστορικοδογματικό σχόλιο στό ἐρώτημα περί τοῦ Σχίσματος Ἀνατολῆς καί Δύσεως

Εἶναι εὐρέως διαδεδομένη ἡ ἀντίληψη ὅτι τά δραματικά γεγονότα τοῦ ἔτους 1054 μεταξύ τῆς παπικῆς ἀντιπροσωπείας στήν Κωνσταντινούπολη ὑπό τόν καρδινάλιο Οὐμβέρτο καί τῶν Βυζαντινῶν Ὀρθοδόξων ὑπό τόν πατριάρχη Μιχαήλ Κηρουλάριο, καθώς καί οἱ ἐπακολουθήσαντες ἀμοιβαῖοι ἀναθεματισμοί, ὁδήγησαν ξαφνικά καί ἀπρόσμενα στό Σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς καί Δύσεως.

Ἡ ἄποψη αὐτή ὅμως ἐλάχιστα ἀνταποκρίνεται στήν ἱστορική πραγματικότητα, ἀφοῦ τό Σχίσμα ὡς διακοπή τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας μεταξύ τῆς κατά Ἀνατολάς Ἐκκλησίας καί τοῦ Πατριαρχείου τῆς Ρώμης εἶχε ἤδη συντελεσθεῖ περίπου ἀπό τό 1009, σχεδόν σαράντα πέντε χρόνια νωρίτερα, ὅταν ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως διέγραψε ἀπό τά Δίπτυχά της τό λειτουργικό μνημόσυνο τοῦ πάπα Σεργίου Δ', ἐπειδή ὁ τελευταῖος στήν ὁμολογία Πίστεως πού συμπεριέλαβε στήν ἐπιστολή, πού ἀπηύθυνε στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο μετά τήν ἐνθρόνισή του, εἶχε προσθέσει τό περιώνυμο Filioque[1]. Ἀλλά ἀκόμη καί τό γεγονός

---

1. Ὁ V. Grumel, *Les Regestes des actes du Patriarcat de Constantinople,* Vol.I, Fasc. II et III, Παρίσι 1989, ἀρ. 819. ἀμφιβάλλει γιά τόν ρόλο πού ἔπαιξε τό Filioque ἐν προκειμένῳ, ἐνῶ ὁ H.G. Beck, *Geschichte der orthodoxen Kirche im byzantinischen Reich,* Γκαίττινγκεν 1980, σ. 127, τείνει νά ἀμφισβητήσει μερικῶς τήν ἱστορικότητα τοῦ συμβάντος, ἐπικαλούμενος τό συγκεχυμένο τῶν πληροφοριῶν ἀρκετά μεταγενεστέρων πηγῶν, ἐκ τῶν ὁποίων καί μόνο ἔχουμε τήν σχετική εἴδηση. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὅμως εἶναι ἀναμφισβήτητο

αὐτό-ἄγνωστο στούς πολλούς-δέν προέκυψε ἐκ τοῦ μή ὄντος ἀλλά ἀπετέλεσε τό σταθμό μιᾶς μακρᾶς ἱστορικῆς ἐξελίξεως, ἡ ὁποία ἔχοντας τίς ἐμβρυακές ἀπαρχές της στούς πρώτους χριστιανικούς αἰῶνες ἔφερε στήν ἐπιφάνεια ἀπό τόν 8ο αἰώνα καί ἐντεῦθεν ἕνα διαρκῶς ὀγκούμενο χάσμα κατανοήσεως μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν ὡς ἀποτέλεσμα μιᾶς προϊούσης πνευματικῆς καί πολιτισμικῆς διαφοροποιήσεως ἀνάμεσα στά δύο τμήματα (ἀνατολικό-δυτικό) τοῦ ἀρχαίου ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου.

Ἡ ἀπαρχή τῆς πνευματικῆς αὐτῆς ἀποξενώσεως σηματοδοτεῖται ἀπό τή συμμαχία τοῦ πάπα Στεφάνου τοῦ Β′ μέ τόν ἡγεμόνα τῶν Φράγκων Πιπίνο τό Βραχύ στά μέσα τοῦ Η′ αἰώνα καί τή σταδιακή ἀποξένωσή του ἀπό τόν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, γεγονός κοσμοϊστορικῆς σημασίας κατά τόν Th. Schiefer[2], ἀφοῦ ἐσήμανε τήν ἔναρξη τῆς ἱστορικῆς στροφῆς τοῦ Παπισμοῦ πρός τόν Φραγκικό κόσμο καί τή ρήξη τῶν πνευματικῶν ἀλλά καί πολιτικῶν δεσμῶν τοῦ πρώτου Πατριαρχείου μέ τήν Κωνσταντινούπολη καί τήν Ἑλληνορωμαϊκή Αὐτοκρατορία.

Ἡ στροφή αὐτή ἐγκαινιάζει, κατά τήν γνώμη μου, τή μετάβαση ἀπό τήν ὕστερη ἑλληνορωμαϊκή ἀρχαιότητα τοῦ ἑνιαίου κατά τό μᾶλλον καί ἧττον πολιτιστικά καί ἐκκλησιαστικά μεσογειακοῦ χώρου, στό Μεσαίωνα, τῆς διχασμένης πνευματικά Εὐρώπης ἀπό τήν ἀντιπαλότητα μεταξύ Ὀρθόδοξης Ἀνατολῆς καί φραγκολατινικῆς, ἀργότερα δέ γαλλογερμανικῆς Δύσεως.

Ἡ ἐκκλησιαστική, εἰδικότερα, διαφοροποίηση τῆς Δύσεως ἔλαβε διαστάσεις αἱρετικῆς ἀποκλίσεως ἀπό τήν πίστη

ὅτι μεταξύ τῶν ἐτῶν 1009-1014 ἡ ἐκκλησιαστική κοινωνία ἀνάμεσα στά δύο Πατριαρχεῖα διακόπτεται, ἄν ὄχι ἀποκλειστικά, ὁπωσδήποτε ὅμως καί ἐξ αἰτίας τοῦ Filioque. Πρβλ. Ἰ. Μπούμη, *Τά ἀναθέματα Ρώμης - Κωνσταντινουπόλεως καί κανονικότης τῆς ἄρσεως αὐτῶν*, Ἀθῆναι 1980, σ. 20 ἑπ.

2. Τήν παραπομπή ἔχω ἀπό τό A. Franzen, *Kleine Kirchengeschichte*, Φράιμπουργκ 1988, σ. 143. Πλήρη ἔκφραση τῆς στροφῆς αὐτῆς ἀποτελεῖ τό μεγάλης συμβολικῆς σημασίας γεγονός τῆς χρονολογήσεως τῶν παπικῶν ἐπιστολῶν, ἀπό τό 781 ἐπί Ἀδριανοῦ τοῦ Α′, ὄχι πιά μέ βάση τή βασιλεία τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα, ἀλλά τήν ἀρχιερατεία τοῦ Ρωμαίου ποντίφηκα, ἐνῶ μετά τό 800 ἐπί Λέοντα τοῦ Γ′ ἀποκλειστικά μέ βάση τή βασιλεία τοῦ Καρλομάγνου. Πρβλ. Y. Congar, *L' ecclésiologie du haut Moyen-Age*, Παρίσι 1968, σ. 202.

τῆς μίας καί ἀδιαίρετης Ἐκκλησίας μέ τή σταδιακή κατάληψη τῆς Ἱσπανίας, Γαλατίας καί Ἰταλίας ἀπό τούς Φράγκους καί τήν βίαιη ἀντικατάσταση τῆς λατινορρωμαϊκῆς ἱεραρχίας τῶν Ἐκκλησιῶν τους ἀπό Φράγκους ἐπισκόπους[3]. Καί εἶναι, βεβαίως, ἀληθές ὅτι τό Πατριαρχεῖο τῆς Ρώμης παρά τήν πολιτική στροφή του πρός τούς Φράγκους, ἀντιστάθηκε ἀρχικῶς στήν ἐκκλησιαστική ἀπορρόφηση καί ὑποταγή του στόν καισαροπαπισμό καί τίς θεολογικές καινοτομίες τοῦ Καρλομάγνου καί τῶν διαδόχων του, καταλήφθηκε ὅμως τελικά ἀπό τίς ἀρχές τῆς δεύτερης χιλιετίας ἀπό τούς αὐτοκράτορες τῆς Ἁγίας Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους. Τό τραγικό γιά τήν ἐκκλησιαστική ἱστορία τῆς Δύσεως ἔγκειται ἐν προκειμένῳ ὄχι βέβαια στήν ἐθνοφυλετική μεταλλαγή τῆς Ἐκκλησίας τῆς Δύσεως ἀπό τά νέα βαρβαρικά φύλα πού κυρίευσαν σταδιακά τό λατινορρωμαϊκό κόσμο ἀπό τόν 5ο αἰώνα, ἀλλά στήν ἀνατροπή τῶν προϋποθέσεων κατανοήσεως καί βιώσεως τοῦ μυστηρίου τῆς πίστεως καί τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας. Ἡ δυτική ἐκκλησιαστική ζωή καί ἡ θεολογική σκέψη δέχθηκαν ἐπιδράσεις ἀπό τούς νεήλυδες Φράγκους, πού κυριολεκτικά ἀναίρεσαν τήν οὐσία τους καί ἀνέτρεψαν τά αὐθεντικά κριτήρια τῆς θεολογικῆς γνωσιολογίας τῆς μίας καί ἀδιαίρετης Ἐκκλησίας τῶν Ἀποστόλων καί θεούμενων Πατέρων.

Κατά τήν Ὀρθόδοξη διδασκαλία σκοπός τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ καταρτισμός τῶν ἁγίων, ἡ αὔξηση τῶν μελῶν της ἕως ὅτου «καταντήσωσιν»... εἰς ἄνδρας τελείους, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ» (Ἐφ. 4, 12-13), ἡ δέ θεολογία εἶναι κυριολεκτικά Θεογνωσία, δηλ. γνώση-πείρα τοῦ Θεοῦ, πού συντελεῖται μέσα στό Σῶμα τοῦ Υἱοῦ Του, τήν Ἐκκλησία, ὡς θεραπευτική διαδικασία ἀποκαταστάσεως καί ἀνακαινισμοῦ τῆς πεπτωκυίας (ἀσθενοῦς) ἀνθρώπινης φύσεως, μέ τή χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί τήν ἀσκητική συνέργια τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἄσκηση κατανοεῖται ὡς θεραπευτική μέθοδος πού ἐφαρμόζει ἡ Ἐκκλησία στά ἀσθενῆ

---

3. Θαυμάσια ἐκθέτει, στήν παρούσα συνάφεια, τήν ἱστορικοδογματική ἐξέλιξη ὁ π. Ἰ. Σ. Ρωμανίδης, *Ρωμηωσύνη, Ρωμανία*, Ρούμελη, Θεσσαλονίκη 1975.

μέλη της[4] καί ὄχι ὡς μία ἐξιλαστήρια τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ σειρά κακοπαθειῶν[5]. Σκοπός της εἶναι πάντα ἡ θεραπευτική κάθαρση τοῦ ἀνθρώπου ὥστε νά ὁδηγηθεῖ μέ τή Χάρη τοῦ Πνεύματος στήν καινή ζωή, στήν κοινωνία δηλ. τῆς ἄκτιστης Δόξας τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἀποκαλύπτεται καί καθορᾶται ὡς φῶς ἀπό τούς δικαίους-θεουμένους ὅλων τῶν αἰώνων. Τούτη τήν ἐμπειρία τοῦ δοξασμοῦ τοῦ κτιστοῦ διά τῆς μετοχῆς του στή φωτοχυσία τῶν ἱερῶν θεοφανειῶν καταγράφει ἡ Ἐκκλησία σέ προτάσεις πίστεως πού καλοῦνται δόγματα, ὄχι ἐξαντλώντας τήν ἐμπειρικά βιούμενη ἀλήθεια σέ νοησιαρχικές διατυπώσεις, ἀλλά ἐπισημαίνοντας καί ὁριοθετώντας τό δρόμο πρός αὐτήν μέ τή βοήθεια τοῦ λόγου καί τῶν ἐννοιολογικῶν σχημάτων πού ἀρύεται ἀπό τό περιρρέον πολιτισμικό κλῖμα κάθε ἐποχῆς[6]. Καί αὐτό τό πράττει γιά νά προστατεύσει τό Σῶμα της ἀπό τή λύμη τῶν αἱρέσεων, πού πάντα σήμαιναν γιά τή ζωή τῆς Ἐκκλησίας τήν ἀφαίρεση τοῦ μερικοῦ ἀπ᾽ τό ὅλον ἤ ἐγκλωβισμό καί ταύτιση τοῦ ὅλου μέ τή μερικότητα τῶν χωροχρονικῶν ἐκφάνσεών του καί ἄρα ἀκρωτηριασμό του.

Τούς ἀνωτέρω σκιαγραφηθέντες ὅρους τῆς ὀρθοδόξου πατερικῆς θεολογήσεως συμπυκνώνει ἔξοχα ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος : «Οὐ παντός,... τό περί Θεοῦ φιλοσοφεῖν... Προσθήσω

---

4. Πρβλ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἔκδοσις ἀκριβής τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 55, ἔκδ. *B. Kotter*, II, Βερολίνο - Νέα Ὑόρκη 1973, σ. 144 : «Καί ἡ ἄσκησις καί οἱ ταύτης πόνοι οὐ πρός τό ἐπικτήσασθαι τήν ἀρετήν ἔξωθεν ἐπείσακτον οὖσαν ἐπενοήθησαν, ἀλλά πρός τό τήν ἐπείσακτον καί παρά φύσιν κακίαν ἀποβαλέσθαι, ὥσπερ καί τόν τοῦ σιδήρου ἰόν οὐ φυσικόν ὄντα, ἀλλ᾽ ἐξ ἀμελείας ἐπιγενόμενον διά μόχθου ἀποβάλλοντες τήν φυσικήν τοῦ σιδήρου λαμπρότητα ἐμφανίζομεν».

5. Εἶναι, ἐντούτοις, ἀλήθεια ὅτι ὅπως καί σέ ἄλλες πτυχές τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου, ἔτσι καί στή συγκεκριμένη περίπτωση τά σπέρματα τῆς ἐν λόγῳ δικανικῆς θεωρήσεως ἀνευρίσκονται στίς ἀπαρχές τῆς χριστιανικῆς σκέψεως τῆς Δύσεως. Πρῶτος ὁ χαλκέντερος Βορειοαφρικανός θεολόγος Τερτυλλιανός (2ος-3ος, αἰ.) θά προσγράψει στήν ἄσκηση τό χαρακτήρα τῆς potestatis reconciliandi irratum Deum. Βλ. A.v. Harnack, *Lehrbuch der Dogmengeschichte*, Τυβίγγη 1909, τ.1, σ. 463.

6. Δ. Ἀθ. Λιάλιου, *Γρηγοριανά Α΄*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 135: «Ἐξάλλου τό δόγμα καθεαυτό εἶναι ἑρμηνευτική διατύπωση τῆς πίστης καί τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἔχει θεραπευτικό χαρακτήρα, καί καταργεῖται στήν κατάσταση τῆς θεώσεως, ἐπειδή τότε τό ἅγιο Πνεῦμα ἐντυγχάνει, καθώς ἀποπαύεται ἡ αἰσθητική καί νοερά ἐνέργεια τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου».

δέ, οὐδέ πάντοτε, οὐδέ πᾶσιν... Οὐ πάντων μέν, ὅτι τῶν ἐξητασμένων καί διαβεβηκότων ἐν θεωρίᾳ καί πρό τούτων, καί ψυχήν καί σῶμα κεκαθαρμένων ἤ καθαιρομένων τό μετριώτατον. Ὅτε δέ; Ἡνίκα ἄν σχολήν ἄγωμεν ἀπό τῆς ἔξωθεν ἰλύος καί ταραχῆς καί μή τό ἡγεμονικόν ἡμῶν συγχέηται τοῖς μοχθηροῖς τύποις καί πλανωμένοις. Δεῖ γάρ τό ὄντι σχολᾶσαι καί γνῶναι Θεόν»[7]. Τοῦτο σημαίνει, ὅπως τονίζει ὁ π. Ἰωάννης Ρωμανίδης, ὅτι ὁ κατ᾽ ἐξοχήν θεολόγος τῆς Ἐκκλησίας «δέν εἶναι ὁ φιλοσοφῶν στοχαστικῶς καί διαλεκτικῶς, ἀλλά ὁ φθάσας χάριτι Θεοῦ, εἰς θεωρίαν τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ καί οὕτω λαβών τήν ἐκ Θεοῦ ἀποκάλυψιν γενόμενος αὐθεντία τοῖς πιστοῖς»[8], «ὡς διδακτός Θεοῦ» (Ἠσ. 54, 13).

Ἄν ἐπανέλθουμε τώρα σέ ὅσα σημειώσαμε ἀνωτέρω περί τοῦ μεσαιωνικοῦ Χριστιανισμοῦ τῆς Δύσεως, μποροῦμε νά καταλάβουμε γιατί ἡ ἐπί τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας συνεχῶς ἑδραιούμενη κυριαρχία τῶν Φράγκων καί τῶν λοιπῶν βαρβαρικῶν φύλων ἐπέφερε ἀναπόφευκτα τήν ἀλλοίωση τῆς θεολογικῆς αὐτοσυνειδησίας της. Οἱ λαοί αὐτοί ἀγνοώντας τό ἑλληνορρωμαϊκό πολιτισμικό καί πνευματικό ὑπόβαθρο, ἀγνοοῦσαν ἀναπόφευκτα καί τούς θεμελιώδεις ὅρους τῆς θεολογικῆς γνωσιολογίας ὡς θεραπευτικῆς πορείας ἀνακαινισμοῦ καί ἀποκαταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου καί σύνολης τῆς Δημιουργίας. Ἐμφορούμενοι, ἀντίθετα ἀπό μαγικές ἀντιλήψεις καί πρωτόγονες δοξασίες, πού ἔφεραν στό συλλογικό φαντασιακό τους, ἐξέλαβαν, κυρίως στήν πρώιμη φάση τῆς χριστιανικῆς τους ἱστορίας, τήν Ἐκκλησία ὡς ὀργανισμό κοσμικῆς ὑφῆς[9] καί τά μυστήρια- ὁπότε συνα-

---

7. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 27, 3, ἔκδ. *P. Gallay* (Sources chretiennes 250), Παρίσι 1978, σ. 76.

8. Ἰ. Ρωμανίδου, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 14.

9. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι ἀπό τόν 5ο αἰώνα ἄρχισε στίς φραγκοκρατούμενες περιοχές τῆς Δύσεως ἡ προοδευτική ἀνάληψη, ἀπό μέρους τῶν ἐπισκόπων, κοσμικῶν-πολιτικῶν ἁρμοδιοτήτων, πού θά καταλήξει στή μετατροπή τους σέ κοσμικούς ἄρχοντες μέ ὅλα τά συμπαρομαρτοῦντα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ἀποτελοῦν οἱ ἀρχιεπίσκοποι τῶν πόλεων Μάιντς, Τρίερ καί Κολωνίας, πού ὄχι μόνο ἀνῆκαν στό συμβούλιο τῶν ἐκλεκτόρων τοῦ Γερμανοῦ αὐτοκράτορα, ἀλλά διοικοῦσαν ὡς κοσμικοί ἡγεμόνες συγκεκριμένης ἐκτάσεως ἐπικράτεια. Γιά τίς ἀπαρχές τῆς ἱστορικῆς

κόλουθα τόν ἐκκλησιαστικό βίο στήν ὁλότητα του-ώς ἕνα σύνολο μαγικῶν τελετουργιῶν[10], ἐνῶ στή συνέχεια, ἐξ αἰτίας καί μιᾶς ἀτροφικῆς καί ἀποσπασματικῆς προσέγγισης τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ θεολογικοφιλοσοφικοῦ πλούτου μέσω ἀραβικῶν μεταφράσεων ἀριστοτελικῶν ἔργων[11], προχώρησαν στή θεμελίωση καί ἀνάπτυξη νέων θεολογικῶν κριτηρίων καί προϋποθέσεων, πού μετέτρεψαν τή Θεολογία σέ στοχαστική ἐνασχόληση τῆς πιστεύουσας διάνοιας μέ ἀφηρημένες ἔννοιες (δόγματα)[12] καί τή σωτηρία-θέωση σέ νοητική κατάληψη- θέα τῆς ἀφηρημένα νοούμενης οὐσίας τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι ἀπόλυτα συνεπής μέ τίς προϋποθέσεις τῆς φραγκολατινικῆς θρησκευτικῆς θεολογήσεως ὁ κορυφαῖος ἐκπρόσωπος τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς σχολαστικῆς Θεολογίας, ὁ Θωμᾶς Ἀκινάτης (13ος αἰ.) θά διακηρύξει: «ὁ κτιστός νοῦς φύσει εἶναι κατασκευασμένος δι᾽ ἀναλύσεων νά ἐξετάζει ἀφηρημένως τό συγκεκριμένο εἶδος.. καί ἄρα δύναται ἐπίσης διά τῆς χάριτος ν᾽ ἀναχθεῖ εἰς τήν γνῶσιν τῆς αὐθυπάρκτου οὐσίας καί τοῦ αὐθυπάρκτου εἶναι». Καί ἀλλοῦ: «Πρός θεωρίαν τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀναγκαῖον τό κτιστόν φῶς»[13]. Αὐτή ἡ διά τῆς κτιστῆς χάριτος (gratia creata)

αὐτῆς μεταλλαγῆς βλ. τήν πρόσφατη μελέτη τῆς S. Baumgart, *Die Bischofsherrschaft im Gallien des 5. Jahrhunderts. Eine Untersuchung zu den Gründen und Anfängen weltlicher Herrschaft der Kirche*, Μόναχο 1995.

10. Ὁ *Kl. Schatz,* Der päpstliche Primat. Seine Geschichte von den Ursprüngen bis zur Gegenwart, Βύρτσμπουργκ, 1990, σ. 85, ἀναφερόμενος στήν πρώτη ἐπίσημη καταγραφή τῆς θεολογικῆς αὐτοσυνειδησίας τῶν Φράγκων, τά περίφημα «Libri Carolini» (790), σημειώνει ὅτι ἐν προκειμένῳ κάνει τήν ἐμφάνισή της μιά ἐντελῶς νέα θρησκευτική σκέψη, κατά τήν ὁποία ἡ ρωμαϊκή ἐκκλησιαστική παράδοση ἐγγυᾶται τήν τέλεση τοῦ «σωστοῦ» τελετουργικοῦ τύπου, ὁ ὁποῖος καί μόνο παρέχει καί ἐξασφαλίζει τή θεία δύναμη καί σωτηρία. Πρόκειται γιά ἀντίληψη πού πηγάζει ἀπ᾽ τό μαγικό-ἀρχαϊκό, συλλογικό ὑποσυνείδητο τῶν ἀρχαίων Γερμανικῶν φύλων.

11. Βλ. σχετικά Χ. Γιανναρᾶ, *Σχεδίασμα εἰσαγωγῆς στή φιλοσοφία*, Ἀθήνα 1990, σ. 199 ἑπ.

12. Τήν πρώτη ὁλοκληρωμένη μεθοδολογική θεμελίωσή της ἀνευρίσκει ἡ λογικομεταφυσική κατανόηση τῆς Θεολογίας στό ἔργο τοῦ «πατέρα τοῦ Σχολαστικισμοῦ» Ἄνσελμου Καντερβουρίας. Βλ. σχετικά U.G. Leinsle, *Einführung in die scholastische Theologie*, Paderborn κ.ἄ. 1995, σ. 74 ἑπ. Ἐπίσης Δ. Ἰ. Τσελεγγίδη, *Ἡ ἱκανοποίηση τῆς θείας δικαιοσύνης κατά τόν Ἄνσελμο Καντερβουρίας, Θεολογική προσέγγιση ἀπό ὀρθόδοξη ἄποψη*, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 22 ἑπ.

13. Τήν παραπομπή σέ μετάφραση Ἰ. Καρμίρη ἔχω ἀπό τό: Ν. Ματσούκα

θέα (visio beatifica) συνιστᾶ τήν τελείωση τοῦ ἀνθρώπου κατά τόν Ἀκινάτη. Σέ τούτη ἀκριβῶς τήν πτυχή τῆς διδασκαλίας τοῦ πρίγκηπα τῶν Σχολαστικῶν ἀξίζει νά ἐπιμείνουμε διά βραχέων, μιά καί ἀποτελεῖ χαρακτηριστικό σύμπτωμα τῆς δυτικῆς μεσαιωνικῆς σκέψεως, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε τελικά τήν ἐπίσημη θεολογική ἔκφραση τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας μέχρι τίς ἡμέρες μας.

Ἡ ἀκινάτεια διδασκαλία περί εὐδαιμονίας τοῦ ἀνθρώπου ὡς θέας τῆς θείας οὐσίας κατά τή μεθιστορική ἐσχατολογική τελείωση, ἀποτελεῖ κλασικό παράδειγμα ἄκριτης προσλήψεως στοιχείων τῆς ἀρχαιοελληνικῆς μεταφυσικῆς καί ἀνεπίτρεπτης, ἀπό μεθοδολογική ἄποψη, μεταφορᾶς τους στό χῶρο τῆς χριστιανικῆς Θεολογίας. Ὅπως δηλαδή ὁ Ἀριστοτέλης εἶδε τήν ὕψιστη εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου (σοφοῦ) νά συντελεῖται στη διάνοιά του ὡς θεωρία τῆς ἀλήθειας τοῦ ὄντος, ἡ ὁποία νοεῖται ὡς θεωρία καί κατάληψη τῆς οὐσίας του -δεδομένου τοῦ ὅτι ἡ ἀλήθεια προέρχεται ἀπό τή μόνη ἐπιστημονική ἀπόδειξη (demonstratio propter quid) ὡς κατανόηση τοῦ «διότι» τῶν πραγμάτων πού δίδεται ἀπό τήν οὐσία τους[14] -κατά παρόμοιο τρόπο ὁ Ἀκινάτης βλέπει τήν τελείωση καί μακαριότητα τοῦ ἀνθρώπου (πιστοῦ) νά συντελεῖται διά τῆς πίστεως καί νά ὁλοκληρώνεται στήν per lumen gloriae μακαρία θέα τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ (τοῦ ὄντως Ὄντος)[15]. Τοῦτο συμβαίνει διότι οἱ ἀριστοτελικές γνωσιολογικές ἀρχές τοῦ Ἀκινάτη καθορίζουν τίς βασικές προκείμενες τῆς θεολογικῆς σκέψεώς του. Ὅταν λοιπόν προϋποθέτει ὅτι μεταξύ τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, καί συγκεκριμένα τῆς διάνοιας, καί τῶν κτιστῶν ὄντων ὑφίσταται μία ἀναλογικότητα, βάσει τῆς ὁποίας ἡ ἀλήθεια ὁρίζεται ὡς ἡ ταύτιση τῆς διάνοιας μέ τό νοούμενο ἀντικείμενο (veritas est adaequatio rei et intellectus)[16], θεωρεῖ μεθοδολογικά ἐπιτρεπτό νά δεχθεῖ μία παρόμοια ἀναλογικότητα ἀνάμεσα στήν πίστη, πού ἔχει τό χαρακτήρα γνώ-

---

Δογματική καί Συμβολική Θεολογία Β, Ἔκθεση τῆς ὀρθόδοξης πίστης σέ ἀντιπαράθεση μέ τή δυτική Χριστιανοσύνη, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 116, ὑπ. 86.

14. Ἀριστοτέλους, *Ἀναλ. ὕστ.* Β, 1, Β, 2 90α 31 καί *Ἠθικά Νικ.* Κ. 7.

15. Πρβλ. J. Hirschberger, *Geschichte der Philosophie*, τ.1, *Altertum und Mittelalter*, Φράιμπουργκ 1976, σ. 520.

16. Γιά τή σχολαστική adaequatio, βλ. Γιανναρᾶ, *ὅπ. π.*, σ. 121 ἑπ.

σεως (scientia) καί τή θεία οὐσία. Ὑπάρχει, μέ ἄλλα λόγια, μία ἀδιάσπαστη λογική σχέση μεταξύ τῆς συνήθους καί ἁπλῆς γνώσεως τῶν ἐννοιῶν καί τῆς ὑψίστης θεωρίας τῆς θείας οὐσίας[17]. Ἡ μετοχή τῆς διάνοιας στήν οὐσία τῶν κτιστῶν ὄντων εἶναι ἀνάλογη μέ τή διά τῆς πίστεως μέθεξη τοῦ θείου. Τοῦτο εἶναι ἐπακόλουθο τῆς θεμελιώδους ὀντολογικῆς παραδοχῆς τοῦ Θωμισμοῦ, ὅτι τό «εἶναι» μπορεῖ κατά τρόπο ἀναλογικό νά ἀποδοθεῖ τόσο στό Θεό ὅσο καί στά κτίσματα (analogia entis)[18], ἀφοῦ αὐτά προῆλθαν οἱονεί κατ' ἀπορροή ἀπό τή θεία οὐσία (omnis essentia derivatur ab essentia divina), τῆς ὁποίας καί ἀποτελοῦν ἀντιγραφή, δεδομένου τοῦ ὅτι οἱ προαιωνίως στό Θεό ὑπάρχουσες ἰδέες τῶν ὄντων ταυτίζονται μέ τήν οὐσία Του[19]. Τό ὅτι ἐν προκειμένῳ ἔχει λησμονηθεῖ ἤ παρερμηνευθεῖ ἡ ἀπόλυτη διάκριση μεταξύ κτιστοῦ καί ἀκτίστου, τήν ὁποία ἡ σχολαστική Θεολογία - σέ συμφωνία ἐδῶ μέ τήν ἀρχαία ἐκκλησιαστική παράδοση-ἀποδέχεται ὡς βασική ἀρχή τῆς χριστιανικῆς σκέψεως, μόλις πού χρειάζεται νά ἐπισημανθεῖ.

Σέ ἀντίθεση ὅμως μέ τά ἀνωτέρω, ἡ θεολογική παράδοση τῆς Ἀνατολῆς, στηριγμένη στή διάκριση κτιστοῦ καί ἀκτί-

---

17. Νά ἀναφέρουμε ἐδῶ ὅτι καί ὁ Πλάτων, *Φαῖδρος*, 246 cd,ὁρμώμενος ἀπό τήν πεποίθηση ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ψυχή εἶναι συγγενής μέ τό Θεό, πιστεύει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται μέ τή διάνοιά του νά συλλάβει τό θεῖο. Ἐξ αὐτῆς τῆς ἀπόψεως δέν θά ἦταν ὑπερβολή οὔτε ἄκομψη εἰρωνεία νά ἰσχυρισθοῦμε ὅτι ὁ ἀφορισμός τοῦ Fr. Nietzsche, Jenseits von Gut und Böse, στό : *K. Schlechta* (ἐκδ.), Fr. Nietzsche Werke in zwei Bänden, τ. 2, Μόναχο χ.χ., σ. 10., ὅτι ὁ χριστιανισμός εἶναι «πλατωνισμός γιά τό λαό», ἀναφορικά μέ τό Θωμισμό, δέν ἀπέχει καί πολύ ἀπό τήν πραγματικότητα.

18. Ὁ H. Lyttkens, *The Analogy between God and the World. An Investigation of its Background and Interpretation of its Use by Thomas von Aquin*, Uppsala 1952, ἀπέδειξε τήν ἐξάρτηση τῆς διδασκαλίας αὐτῆς τοῦ Ἀκινάτη ἀπό τό Νεοπλατωνισμό. Τή θεμελιώδη ἀντίθεση τῆς πατερικῆς σκέψεως στήν analogia entis ἐκφράζει ὁ Μ. Βασίλειος, *Κατ' Εὐνομίου*, PG 29, 648: «Πρῶτον μέν οὖν πῶς δυνατόν ἐκ τῶν δημιουργημάτων τάς οὐσίας ἀναλογίζεσθαι, ἐγώ μέν οὐχ ὁρῶ. Δυνάμεως γάρ καί σοφίας, καί τέχνης, οὐχί δέ τῆς οὐσίας αὐτῆς ἐνδεικτικά ἐστι ποιήματα».

19. E. Gilson, *Le Thomisme, Introduction á la philosophie de Saint Thomas d'(Aquin Édude de Philosophie Médié vale I)*, Παρίσι 1948, σ. 183: «En lui (Dieu), et prise dans son etre intelligilbe, la créature se confond avec l` essence divine ; plus exac-tement encore, la créature en tant qu' idée n` est rien d` autre que l` essence créatrice».

στου, ἐμμένει στήν πλήρη ἀκαταληψία τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ (καί τοῦ τρόπου ὑπάρξεως τῶν τριῶν θείων ὑποστάσεων). Κάθε προσπάθεια γνώσεως τοῦ Θεοῦ καί ἀποδόσεως σ᾿ Αὐτόν ὀνομάτων καί ἰδιωμάτων καθίσταται ὡστόσο ἐφικτή μόνο μέσω τῆς φανερώσεως τῆς θείας Δόξας (ἀκτίστων ἐνεργειῶν) στήν κτίση καί τήν ἱστορία, ἡ κοινωνία τῆς ὁποίας οὐσιώνει, ζωοποιεῖ καί ἀνακαινίζει τό κτιστό, χωρίς ὅμως νά παρέχει στόν ἄνθρωπο οὐδεμία, ἔστω καί ἀμυδρή, γνώση τῆς παντελῶς ἀπρόσιτης θείας οὐσίας[20]. Τά ἀναφερόμενα στό Θεό ὀνόματα, γνωρίσματα, εἰκόνες καί σύμβολα δέν ἀποδίδονται στήν οὐσία Του ἀλλά στίς ἱστορικές φανερώσεις τῆς ἄκτιστης Δόξας Του. Βιβλική καί πατερική παράδοση ἀποδίδουν στό Θεό μέ βάση τήν ἐμπειρία τῶν θείων ἐνεργειῶν, πού χαρίζεται στά μέλη μιᾶς συγκεκριμένης ἱστορικῆς κοινότητας (τοῦ ἀρχαίου Ἰσραήλ καί τοῦ Νέου Ἰσραήλ, δηλ. τῆς Ἐκκλησίας) ὀνόματα καί γνωρίσματα ἀναλογικά εἰλημμένα ἀπό τήν κτιστή πραγματικότητα, μέ ἕνα ἐντελῶς ὅμως ἀποκαθαρμένο καί ἐξόχως ὑψηλό νόημα[21]. Τούτη ἡ ὀνοματοδοσία ὡστόσο οὐδόλως ἀφορᾶ, ὅπως ἤδη σημειώθηκε, στήν τελείως ἀπρόσιτη καί ἀμέθεκτη οὐσία τοῦ Θεοῦ καί συνεπῶς οὐδεμία γνωσιολογική βάση παρέχει πρός γνώση καί κατάληψή Της. Ἐδῶ ἔγκειται ἡ σημασία τῆς ὀρθόδοξης θεολογικῆς γνωσιολογίας, πού συνδυάζει ὀργανικά τόν καταφατισμό καί τόν ἀποφατισμό: Κατάφαση τοῦ «γνωστοῦ τοῦ Θεοῦ» (Ρωμ. 1, 19) καί ὅσων ἐξ Αὐτοῦ «ταῖς μετοχαῖς μόναις γινώσκεται»[22], μέ ταυτόχρονη παρα-

---

20. Βλ. ἐνδεικτικά τό κλασικό χωρίο τοῦ Μ. Βασιλείου, *Ἐπιστολή* 234, PG 32, 869: « Ἡμεῖς δέ ἐκ μέν τῶν ἐνεργειῶν γνωρίζειν λέγομεν τόν Θεόν ἡμῶν, τῇ δέ οὐσίᾳ αὐτῇ προσεγγίζειν οὐχ ὑπισχνούμεθα. Αἱ μέν γάρ ἐνέργειαι αὐτοῦ πρός ἡμᾶς καταβαίνουσιν, ἡ δέ οὐσία αὐτοῦ μένει ἀπρόσιτος». Σημαντική, ἐν προκειμένῳ, εἶναι ἡ μελέτη τοῦ Γ.Δ. Μαρτζέλου, *Οὐσία καί ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ κατά τόν Μέγαν Βασίλειον. Συμβολή εἰς τήν ἱστορικοδογματικήν διερεύνησιν τῆς περί οὐσίας καί ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ διδασκαλίας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1993.

21. Ν. Α. Ματσούκα, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία Γ, Ἀνακεφαλαίωση καί Ἀγαθοτοπία. Ἔκθεση τοῦ οἰκουμενικοῦ χαρακτήρα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 135.

22. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περί θείων ὀνομάτων 2*, 7, PG 3, 645A. Πρβλ. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ἐπιστ. Α΄ πρός Ἀκίνδυνον* 8, ἔκδ. Π. Χρήστου, *Γρηγορίου*

δοχή τοῦ παντελῶς ἀπροσίτου, ἀνωνύμου καί ὑπό γνόφου καλυπτομένου τῆς θείας οὐσίας. Καί τοῦτο δέν ἀποτελεῖ ἀπόρροια νοησιαρχικῶν ἀφετηριῶν οὔτε φιλοσοφική μέθοδο, ἀλλά καρπό θεωτικῆς ἐμπειρίας. Ὁ θεούμενος, πού ὡς μέλος τῆς Ἐκκλησίας γεύεται ἐμπειρικά τό δοξασμό τῆς ὑπάρξεώς του, εἰσέρχεται στόν ὑπέρφωτο θεῖο γνόφο καί ἀνάγεται πλέον στό Θεό χωρίς ὀνόματα καί προσδιορισμούς, συνειδητοποιώντας ἔτσι τό «τῆς θείας φύσεως ἀθεώρητον».[23] Τή γνωσιολογική σημασία πού ἀπορρέει ἀπό αὐτή τή ζωντανή καί ἱστορική πείρα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Σώματος συνοψίζει ὁ ἱερός Δαμασκηνός παρατηρώντας : «Ἄπειρον οὖν τό θεῖον καί ἀκατάληπτον, καί τοῦτο μόνον αὐτοῦ καταληπτόν, ἡ ἀπειρία καί ἡ ἀκαταληψία. Ὅσα δέ λέγομεν ἐπί Θεοῦ καταφατικῶς, οὐ τήν φύσιν ἀλλά τά περί τήν φύσιν δηλοῖ. Κἂν ἀγαθόν, κἂν δίκαιον, κἂν σοφόν, κἂν ὅ ,τι ἄν εἴπῃς, οὐ φύσιν λέγεις Θεοῦ, ἀλλά τά περί τήν φύσιν»[24]. Συνοψίζοντας δέ ἀλλοῦ ἐκφράζει ἐπιγραμματικά τήν ἁρμονική ἑνότητα καταφατικῆς καί ἀποφατικῆς ὀνοματοδοσίας, διασαφηνίζοντας ὅτι τά ἀναφερόμενα στό Θεό ὀνόματα τρία τινά μόνον μποροῦν νά δηλώνουν: τί δέν εἶναι ὁ Θεός, τά ἰδιώματά Του (θεῖες ἐνέργειες) καί σχέση πρός τι (τῶν τριῶν θείων Ὑποστάσεων μεταξύ τους), ἐνῶ σέ καμμία περίπτωση δέν σχετίζονται μέ τό τί κατ᾽ οὐσίαν εἶναι ὁ Θεός: «Χρή τοίνυν ἕκαστον τῶν ἐπί Θεοῦ λεγομένων οὐ, τί κατ᾽ οὐσίαν ἐστί, σημαίνειν οἴεσθαι, ἀλλ᾽ ἤ, τί οὐκ ἔστι, δηλοῦν ἤ σχέσιν

τοῦ Παλαμᾶ, Συγγράμματα, τ. Α΄ Θεσσαλονίκη 1988, σ. 212: «τά μέν ἄρα τοῦ Θεοῦ γινώσκεται, τά δέ ζητεῖται, ἔστι δ᾽ ἅ καί ἀποδείκνυται, ἕτερα δέ εἶσιν ἀπερινόητα πάντῃ καί ἀνεξερεύνητα».

23. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τόν Βίον Μωυσέως*, 2, 162, ἔκδ. H.Musurillo, Gregorii Nysseni Opera, vol. VII, pars I, Leiden, 1964, σ. 87.

24. Ἔκδ. ἀκρ. 4, *ὅπ., π.*, σ. 13. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 38, PG 36, 317 καί *Λόγος* 45, PG 36, 628Α. Ἐπίσης Γρηγορίου Νύσσης, *Ὅτι οὐκ εἰσί Θεοί τρεῖς*, ἐκδ. Fr. Mueller, Gregorii Nysseni Opera, vol. III, pars I, Leiden 1958,σ. 42-43 : «Ἡμεῖς δέ... ἀκατανόμαστόν τε καί ἄφραστον αὐτήν (τήν θείαν οὐσίαν) μεμαθήκαμεν. Καί πᾶν ὄνομα εἴτε παρά τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας ἐξεύρηται, εἴτε παρά τῶν Γραφῶν παραδέδοται, τῶν τι περί τήν θείαν φύσιν νοουμένων ἑρμηνευτικῶν εἶναι λέγομεν, οὐκ αὐτῆς δέ τῆς φύσεως περιέχειν τήν σημασίαν... ὡς ἐκ τούτου δείκνυσθαι μή αὐτήν τήν θείαν φύσιν ὑπό τινος τῶν ὀνομάτων σεσημειῶσθαι, ἀλλά τί τῶν περί αὐτήν διά τῶν λεγομένων γνωρίζεσθαι».

τινά πρός τι τῶν ἀντιδιαστελλομένων ἤ τι τῶν παρεπομένων τῇ φύσει ἤ ἐνέργειαν»[25]. Ἔτσι, κατ᾽ ἀκολουθίαν τῶν ἀνωτέρω, ὁ ἱ. Δαμασκηνός ἐπισημαίνει τήν πάγια μεθοδολογική διάκριση τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως-πού πρῶτοι διαμόρφωσαν μέ σαφήνεια οἱ Καππαδόκες-μεταξύ τοῦ «ὅ ἐστι» καί τοῦ «τί ἐστί». Τή δάκριση δηλ. τῆς γνώσης ὅτι ὑπάρχει ὁ Θεός ἀπό τή γνώση τοῦ τί εἶναι κατ᾽ οὐσίαν (quidditas). Μόνο ἡ ἀλήθεια τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, πού βασίζεται στά ἐμπειρικά δεδομένα τῶν αἰσθήσεων, καί ὄχι τό τί τῆς οὐσίας Του χαρίζεται στόν ἄνθρωπο. Μέ ἄλλα λόγια δέν ἀποτελεῖ ἀντικείμενο τῆς ὀρθόδοξης γνωσιολογίας αὐτό πού ὀνομάζουμε στη φιλοσοφική γλώσσα «μεταφυσική οὐσία»[26]. Μόνο οἱ ἐνεργειακά φανερούμενες θεῖες ἰδιότητες ἀποκαλύπτονται στήν ἀνθρώπινη ἐμπειρία. Καί αὐτή ἡ γνώση-πεῖρα τῆς θείας Παρουσίας λειτουργεῖ ὡς θεραπευτική ἀποκατάσταση σύνολης τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως, ὁπότε ἡ ὀρθόδοξη θεολογική γνωσιολογία συνιστᾶ μιά κατ᾽ ἐξοχήν ἐφαρμοσμένη, ἐμπειρική ἐπιστήμη: Ὁ ἀπρόσιτος καί ἀμέθεκτος κατά τή φύση Του Θεός ἀποκαλύπτεται μέσῳ τῆς φωτοφανοῦς ἱερῆς Δόξας, Δυνάμεως καί Βασιλείας Του καί μετέχεται κατ᾽ ἐνέργειαν ἀπό τό κτιστό, καλώντας ἔτσι τόν ἄνθρωπο καί συστήνοντας μέ αὐτόν μιά αἰώνια καί ἀκατάλυτη θεανδρική κοινωνία, τήν Ἐκκλησία. Ἐντός αὐτῆς τῆς «κοινωνίας θεώσεως» ὁ ἄνθρωπος πλουτίζει ἀπό τά θεῖα αὐχήματα καί γίνεται θεός κατά πάντα πλήν τῆς κατ᾽ οὐσίαν ταυτότητας[27], ὑπάρχοντας ἔτσι πέρα ἀπό τούς προκαθορισμούς τῆς φύσεώς του, ἡ ὁποία ἐν τούτοις παραμένει «ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῆς ὅρῳ τε καί λόγῳ» (ὅρος πίστεως ΣΤ΄ Οἰκ. Συνόδου) δηλ. ἄτρεπτη καί ἀναλλοίωτη[28]. Καί αὐτό συμβαίνει γιατί ἡ ἕνωση μέ τό Θεό δέν εἶναι οὐσιαστική ἀλλά ἐνεργειακή, δηλ. κατ᾽ ἐνέργειαν ἤ κατά χάρη. Ἡ θεία σωτηριώδης ἐνέργεια εἶναι ἡ ἐξαγιάζουσα χάρη τοῦ Τρια-

---

25. Ἔκδ. ἀκρ. 9, ὅπ.π., σ. 31.

26. Πρβλ. W. Brugger, *Philosophisches Wörterbuch,* Φράιμπουργκ 1976, σ. 463.

27. Πρβλ. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περί ἀγάπης* 3, 25, PG 90, 1024BC.

28. Τήν ὑπαρξιακή ἀγωνία τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου νά νικήσει τήν ἀναγκαιότητα τῆς φύσεώς του μᾶς θυμίζει ὁ στίχος τοῦ Ὀδ. Ἐλύτη «Ὁ Νόμος πού εἶμαι δέν θά μέ ὑποτάξει», *Μαρία Νεφέλη,* (Ἴκαρος) Ἀθήνα 1978, σ. 20.

δικοῦ Θεοῦ, δωρεά Του στόν ἄνθρωπο καί τήν κτίση. Εἶναι ὁ σύνδεσμος πού συστήνει τήν πραγματική καί ἀκατάλυτη σχέση τοῦ κτιστοῦ μέ τό ἄκτιστο, χωρίς νά ἐπιφέρει φυρμό ἤ κατ᾽ οὐσίαν σύγχυση. Γι᾽ αὐτό ἀκριβῶς στήν ὀρθόδοξη θεολογία, σέ ἀντίθεση μέ τό ρωμαιοκαθολικό σχολαστικισμό, δέν ὑπάρχει μεταφυσική ὀντολογία κατά τήν πλατωνικοαριστοτελική φιλοσοφική παράδοση. Ὁ ἄνθρωπος δέν ἀνέρχεται μέ τίς γνωστικές του δυνάμεις γιά νά συλλάβει τό Θεό ὡς ὄν, τό ὁποῖο μένει ἀκίνητο καί ὡς purus actus (ἀπόλυτη ἐνέργεια πού ταυτίζεται μέ τήν οὐσία του)[29] κινεῖ τόν κόσμο μόνον ὡς ἐρώμενον. Ἀντίθετα μέ τό φιλοσοφικό θεό, ὁ ζωντανός Θεός τῆς βιβλικῆς Ἀποκαλύψεως, μολονότι κατ᾽ οὐσίαν ἄπειρος καί ἀκατάληπτος, κινεῖται ὡς ἐρῶν καί συγκαταβαίνοντας «μονοειδῶς», φανερώνεται «πολυειδῶς» στήν κτίση κατά τή Δύναμη καί τή φωτοφανῆ Δόξα Του, πού ὡς τρισήλιο φῶς αὐγάζει, θεραπεύει, ἀφθαρτοποιεῖ καί ἀθανατίζει σύμπασα τή δημιουργία[30]. Ἡ σωτηριολογική σημασία αὐτῆς τῆς «οὐσιαστικῆς» ἀπουσίας καί «ἐνεργειακῆς» παρουσίας τοῦ Θεοῦ στή Δημιουργία[31] ἔγκειται στό ὅτι ἀφ᾽ ἑνός διασώζει τό κτιστό ἀπό ὁποιαδήποτε πανθεϊστική ἀπορρόφησή του στά μυστικιστικά βάθη τοῦ θείου, ἀφ᾽ ἑτέρου καταδεικνύει τή θετική ἀξία τῆς κτίσεως, ἡ ὁποία σέ διαφορετική περίπτωση (ἀπόρριψη διακρίσεως

---

29. Θωμᾶ Ἀκινάτη, *Summa Theologiae* 1, 12, 1. 4: «Deus cum sit primum efficiens, ac actus purus, et ens simpliciter, essentiam indistictam ab esse habet», καί 1, 3,3. «Cum Deus non sit ex materia et forma compositus, idem est quod sua essentia et natura».

30. Πρβλ. Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, *Κατηχ.* 16, 11, PG 33, 933.

31. Μ. Ἀθανασίου, *Περί τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου*, PG 25, 441: «Ὁ Θεός ἐν πᾶσι μέν ἐστιν κατά τήν ἑαυτοῦ ἀγαθότητα καί δύναμιν, ἔξω δέ τῶν πάντων πάλιν ἐστί κατά τήν ἰδίαν φύσιν». Μ. Βασιλείου, *Περί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*, ἔκδ. B. Pruche (Sources chrétiennes 17), Παρίσι 1945, σ. 146: «Ἀπρόσιτον τῇ φύσει (τό Ἅγιον Πνεῦμα), χωρητόν δι᾽ ἀγαθότητα, πάντα μέν πληροῦν τῇ δυνάμει, μόνοις δέ ὄν μεθεκτόν τοῖς ἀξίοις, οὐχ ἑνί μέτρῳ μετεχόμενον, ἀλλά κατ᾽ ἀναλογίαν τῆς πίστεως διαιροῦν τήν ἐνέργειαν». Ὅπως σημειώνει ὁ Β.Ν. Τατάκης, *Μελετήματα χριστιανικῆς φιλοσοφίας*, Ἀθήνα 1981, σ. 68 : «Θεμέλιο γιά τήν ὁλοκλήρωση καί τήν σωτηρία τῆς ψυχῆς, γιά τήν νοητική οἰκοδομή, θέτει ὁ Χριστιανισμός τόν Θεόν πού ἀποκαλύπτεται, πού ἔρχεται σέ ἐπαφή μέ τόν ἄνθρωπο, ἀλλά ὡς πρός τήν οὐσία του εἶναι πάντῃ ἀπερινόητος καί ἀνεξερεύνητος».

Οὐσίας- ἐνεργειῶν) θά παρέμενε ὀντολογικά ἀνερμήνευτη[32], θεωρούμενη ἀναγκαστικά ὥς ἕνα quasi nihilum[33].

Ἐδῶ βρίσκεται ἕνα ἀπό τά πιό ρωμαλέα ἐπιτεύγματα τῆς πατερικῆς σκέψεως. Ἡ ἀριστοτελική ἔννοια τῆς ἐνέργειας πού στό μεταφυσικό-ὀντολογικό οἰκοδόμημα τοῦ Σταγειρίτη (ὅπως καί στό Σχολαστικισμό) δηλώνει τήν πλήρη ἀπολυτότητα καί ὑπερβατικότητα τοῦ Θεοῦ, προσλαμβάνεται ἀπό τήν ἑλληνική πατερική σκέψη καί «σχετικοποιεῖται» γιά νά ἐκφράσει, μέσα σέ συγκεκριμένα φιλοσοφικοπολιτισμικά πλαίσια, τά δεδομένα τῆς βιβλικῆς ἀποκαλύψεως, δηλ, τήν ἐν κόσμῳ (ad extra) οἰκονομική φανέρωση καί παρουσία τοῦ ἀπροσίτου κατά τή φύση Του Θεοῦ[34]. Μέ ἄλλα λόγια, ἡ πατερική ἐξίσωση: ἐνέργεια =θεία χάρη, μεταβάλλει ἕναν φιλοσοφικό ὅρο σέ θεολογικό σημαῖνον ἑνός ζωντανοῦ καί δυναμικά ἐνεργούμενου γεγονότος σχέσεως. Κατά τοῦτο στήν παράδοση τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας προέχει τό προσωπικό στοιχεῖο καί ὄχι τό μεταφυσικό-ὀντολογικό. Ὁ λόγος τῶν Πατέρων καί Ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας δέν εἶναι μεταφυσικός οὔτε στοχαστικός ἀλλά

---

32. Πρβλ. G. Mantzaridis, Perspectives orthodoxes sur la crise écologique, *Orthodoxes Forum* 7 (1993) 107 : «Signalons ici le grand vide que laisse la théologie occidentale en rejetant la distinction entre l` essense de Dieu et ses energies. Ce faisant, elle exclut le fondement théologique de la conception eucharistique du monde. Celle-ci en effet présuppose que l` on admet la présence personelle immediate de Dieu dans sa création». Ἐπίσης, G. Galitis, Zu einer Theologie der Materie, στό: *«Τιμητικό Ἀφιέρωμα» στόν καθηγητή Κωνσταντίνο Δ. Καλοκύρη*, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 458: «Die ganze Schöpfung ist das Feld der heilenden und heiligenden Wirkung der ungeschaffenen Gnade Gottes, die die Schöpfung verklärt und vergottet».

33. Τοῦτο πράττει τελικά ὁ κορυφαῖος διδάσκαλος τῆς Δύσεως, ὁ ἱ. Αὐγουστίνος, ὅταν χαρακτηρίζει τήν ὕλη ὡς κάτι σχεδόν μή πραγματικό, ἔχοντας υἱοθετήσει στό θεολογικό του σύστημα τήν νεοπλατωνική διαβάθμιση-διάσπαση τῆς κτίσεως σέ ὀντολογικῶς ἀνώτερη ὑπεραισθητή σφαῖρα (ἄγγελοι) καί σέ κατώτερη αἰσθητή. Βλ. π.χ. *Confessiones* XII, 7,7: «Tu eras et aliud nihil, unde fecisti caelum et terram, duo quaedam, unum prope te et alterum prope nihil, unum quo superior tu esses, alterum quo inferius nihil esset» Πρβλ. R. Heinzmann, *Philosophie des Mittelalters,* Στουτγκάρδη-Βερολίνο-Κολωνία 1992, σ. 80-81. : «Das Allgemeine als die eigentliche und bleibende Wirklichkeit behält den Vorrang vor der konkreten Verwirklichung, *die Sinnesdinge sind vergänglich und deshalb nicht wirklich seiend*».

34. Kl. Oehler, *Antike Philosophie und byzantinisches Mittelalter. Aufsätze zur Geschichte des griechischen Denkens,* Μόναχο 1969, σ.31 ἑπ.

περιγραφικός καί ὑπομνηματιστικός μιᾶς μακρᾶς σειρᾶς γεγονοτων σωτηριολογικῆς γιά τόν ἄνθρωπο σπουδαιότητας, δηλ. τῶν ἱερῶν θεοφανειῶν. Ἔτσι καί ἡ διάκριση στό Θεό οὐσίας καί ἐνεργειῶν δέν εἶναι τίποτα ἄλλο παρά μιά προσπάθεια περιγραφικῆς ἑρμηνείας τοῦ γεγονότος τῆς θειας σωτηριώδους οἰκονομίας καί ἥκιστα σχετίζεται μέ φιλοσοφικοστοχαστικές διακρίσεις[35], μολονότι κατά τή λογική διαμόρφωση καί διατύπωσή της οἱ Πατέρες ἔλαβαν ὑπ᾽ ὄψιν τους τό περιρρέον φιλοσοφικό κλίμα τῆς ἐποχῆς τους[36].

Ἐδῶ ἄς σημειωθεῖ, πρός ἀποφυγή κάθε παρεξηγήσεως, ὅτι ὁ φιλοσοφικός στοχασμός δέν ἐξορίζεται ὁπωσδήποτε ἀπο τήν πατερική σκέψη. Οἱ Πατέρες μετέχοντες ἐν κοινωνίᾳ μέ τα λοιπά μέλη τῆς ἱστορικῆς κοινότητας, τῆς ὁποίας ἀποτελοῦν τούς χαρισματικούς φορεῖς, στό θεῖο δοξασμό, καταγράφουν, ὅπως σημειώθηκε, αὐτή τήν ἐμπειρία μέ τή βοηθεια λογικῶν σχημάτων, ὁπότε δύνανται νά προβοῦν καί στή διατύπωση φιλοσοφικῶν καί ἐπιστημολογικῶν θέσεων λογικῆς εὐστάθειας καί σημασίας. Ἐν προκειμένῳ ἡ πορεια εἶναι ἀντίστροφη ἀπ᾽ αὐτή τῶν φιλοσόφων. Οἱ τελευταῖοι ὁρμώμενοι ἀπό νοησιαρχικά ἀξιώματα καί ἀφε-

---

35. Ἀκριβῶς στο γεγονός αὐτό ὀφείλεται καί ἡ ἔλλειψη ἀπόλυτης συλλογιστικῆς συνέπειας καί μεθοδολογικῆς σταθερότητας πού διαπιστώνει, ἀναφορικα με την ἀναπτυξη τῆς διδασκαλίας αὐτῆς, στά πρώιμα κείμενα τοῦ ἁγ. Γρηγοριου τοῦ Παλαμᾶ ὁ σύγχρονος ἀντιησυχαστής G. Podskalsky, *Theologie und Philosophie in Byzanz. Der Streit um die theologische Methodik in der spätbyzantinischen Geistesgeschichte (XIV-XV. Jh), seine systematischen Grundlagen und seine historische Entwicklung*, Μόναχο 1977, σ. 150. Πρβλ. K. Chr. Felmy, *Dunkel der Gottheit-Licht der Gnade. Ostkirchliche Aspekte zu Wesen und Wirken des Dreifaltigen Gottes*, στό : *M. Schneider-W. Berschin* (ἐκδ.), *Ab Oriente et Occidente* (Mt 8, 11) *Kirche aus Ost und West. Gedenkschrift fur W. Nyssen*, St. Ottilien 1996, σ. 124.

36. Ἤδη ὁ νεοπλατωνικός φιλόσοφος Πορφύριος (300 μ.Χ.) στήν Εἰσαγωγη του στις Κατηγορίες τοῦ Ἀριστοτέλη εἶχε ὁρίσει τό «κατηγόρημα» ὡς κατι το ἀχωριστα και κατά ἰδιάζοντα τρόπο συνδεδεμένο μέ τή φύση, ἀλλα διαφορο ἀπο το συμβεβηκός τό ὁποῖο ἀποτελεῖ τό μεταβαλλόμενο. Ἡ πατερικη παραδοση με βαση τούς Καππαδόκες θά εἰσαγάγει τούς ὅρους «ἴδιον» και «ἰδιωμα» για να δηλωσει τίς ἄκτιστες θεῖες ἐνέργειες πού φανερωνονται σε σχεση προς τι. Βλ. H. Schaeder, Die Christianisierung der aristotelischen Logik in der byzantinischen Theologie repräsentiert durch Johannes von Damaskus und Gregor Palamas, *Θεολογία* 33 (1962) 15.

τηρίες προσπαθοῦν νά ἐγγίσουν καί νά συλλαβουν την ἔννοια τοῦ θειου. ἐνῶ οἱ πρῶτοι ξεκινώντας ἀπό τη συνταρακτική ἐμπειρία τῆς ἐν κοινωνίᾳ ἀποκαλυπτομενης ἀληθειας, φθάνουν και στην καταγραφη και ἐπαλήθευση φιλοσοφικῶν θέσεων, ὄχι ἐξαντλώντας την ἀληθεια στη λογικη της διατύπωση ἀλλα σημαίνοντας, πρωτιστως εἰκονικά - ἀναγωγικά, τό περιεχόμενό της[37].

37. Ν. Ματσουκα, *Δογματική και Συμβολική Θεολογια Γ. Ἀνακεφαλαίωση και Ἀγαθοτοπια. Ἔκθεση τοῦ οἰκουμενικου χαρακτῆρα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλιας*, Θεσσαλονικη 1997, σ. 365 : «Θεολογια καί γνωσιολογία θειων πραγματων ὁδηγοῦν και στη διαμορφωση ἐπιστημονικῶν καί φιλοσοφικῶν ἀποψεων σε ὅ,τι ἀφορᾶ την προσπελαση τῆς γνωσης». Τοῦτο καταφαινεται ἐναργεστερα στόν παρομοιο τροπο θεωρησεως ἀπο μερους τῆς πατερικῆς παραδοσεως, τῆς γνωσεως τοῦ κοσμου που ἐπιχειρεῖ ὁ ἄνθρωπος με την ἐπιστημη : Και αὐτη ἡ φυση τῶν κτιστῶν ὄντων παραμενει οὐσιαστικα ἀπροσπελαστη. Ἀντικειμενο τῆς γνωστικῆς προσπαθειας τοῦ ἀνθρωπου εἶναι κυριως οἱ ἰδιότητες τῶν πραγματων, που καθιστανται μέσω ἐνεργειακῶν φανερωσεων προσιτες στην ἐμπειρια τῶν αἰσθησεων. Ὁ Γρηγοριος Θεολογος, *Λογος* 28, 29, ἔκδ. P. Gallay, ὅπ. π., σ. 166, ἀναφερομενος στην ἀστρονομικη μελετη καί παρατηρηση τῶν οὐρανιων σωματων σημειωνει: «ἔστω γαρ σε κυκλους και περιοδους και πλησιασμους και ἀποχωρησεις καταλαμβανειν, ἐπιτολας και ἀνατολας, και μοιρας τινας και λεπτοτητας, και ὅσοις σὺ την θαυμασιαν σου ταυτην ἐπιστημην ἀποσεμνύνεις· *οὔπω τοῦτο καταληψις τῶν ὄντων ἐστίν, ἀλλά κινησεως τινος ἐπιτήρησις, ἣ πλείονι γυμνασια βεβαιωθεῖσα, καί εἰς ἓνα ἀγαγοῦσα τά τηρηθεντα πλείοσιν, εἶτα λογον ἐπινοησασα, ἐπιστημη προσηγορευθη· ὥσπερ τα περι σεληνην παθηματα γνωριμα γεγονε τοῖς πολλοῖς, τήν ὄψιν ἀρχὴν λαβόντα τῆς γνωσεως*». Προκειται για ἕνα συγχρονο καί ὁπωσδηποτε ἀντιμεταφυσικο ὁρισμο τῆς ἐπιστημης ὡς περιγραφῆς καί ἑρμηνειας, με βαση μιά διηκουσα-ἑνοποιητικη ἀρχη (λογο), τῶν δεδομενων της εμπειρικῆς παρατηρησεως, που βεβαιωθηκαν διαχρονικα με ἐπανειλημμενη ἔρευνα (γυμνασία) ἀπο την ἐρευνητικη κοινοτητα (πλειοσιν). Αὐτη ἡ διαδικασια εἶναι περιγραφη δυναμικά φανερουμενων γεγονοτων, πραγματων καί ἰδιοτήτων και ὄχι «καταληψις τῶν ὄντων». Ἡ ἐπιστημονικη θεωρια δέν συλλαμβάνει την οὐσία τῶν ὄντων, ἀλλα ταξινομεῖ και ἑρμηνευει τα γνωστικα δεδομενα που ἔχουμε γι' αὐτα ἀπο το πειραμα καί την παρατηρηση. Εἶναι διαφωτιστικές ἐν προκειμενῳ οἱ ἐπισημανσεις τοῦ Κ. Καστοριαδη, *Χῶροι τοῦ ἀνθρώπου*, Ἀθηνα 1995, σ. 338, ὅτι στην περίπτωση τῆς ἐπιστημονικῆς γνωσεως «δεν προκειται για μια κατασταση, για ἕνα ἄθροισμα ἢ ὁλοκληρωμενο σύστημα ἀληθειῶν, ἀλλα γιά μια διαδικασια... οὐσιαστικά κοινωνικο-ἱστορικη», καθως και ἡ παρατηρηση τοῦ συγχρονου φυσικοῦ H.J. Queisser : «Die Theorie erklart nicht die Objekte, sie beschreibt lediglich menschliches Erkennen der Objekte». Βλ. *A. Keller*, Philosophie zwischen Tradition und Innovation, *Orthodoxes Forum* 11 (1997) 211.

Ἐπιστρέφοντας τώρα στή ρωμαιοκαθολική θεολογική παράδοση μποροῦμε νά ἀντιληφθοῦμε εὐχερέστερα γιατί ἡ ἀπόρριψη ἀπό μέρους της τῆς διακρίσεως οὐσίας καί ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ σήμαινε τελικά τήν ὁλοκληρωτική ἀπώλεια τῶν βιβλικοπατερικῶν ὅρων τοῦ θεολογεῖν καί τήν ἔκπτωσή της σέ μεταφυσική θρησκεία. Ἀφοῦ κατά τή σχολαστική διδασκαλία (σέ ἀντιστοιχία μέ τή μέσῳ τῆς ἀραβικῆς φιλοσοφίας υἱοθετηθεῖσα ἀριστοτελική δόξα) ἡ ἄκτιστη θεία οὐσία ταυτίζεται πλήρως μέ τήν ἄκτιστη θεία ἐνέργεια, ἡ ἐξαγιαστική χάρη πού θεραπεύει καί δοξάζει τόν ἄνθρωπο (gratia sanans, gratia elevans) δέν μπορεῖ παρά νά εἶναι κτιστή (gratia creata). Ἡ σωτηρία ἔτσι δέν εἶναι ἕνωση καί κοινωνία μέ τόν ἄκτιστο Θεό, ἀλλά μέ κτιστές μεσάζουσες πραγματικότητες, μέ ἀποτέλεσμα ὄχι τήν ἀνακαίνιση τοῦ φθαρτοῦ, ἀλλά τή δικανικά τεκμαρτή ἠθική βελτίωσή του. Ἡ παράδοση ὅμως τῆς Ἀνατολῆς, διά στόματος Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ἐμμένει στό ρεαλισμό τῆς θαβώρειας Μεταμορφώσεως καί κατά τοῦτο εἶναι θεραπευτική καί σωτηριώδης : «Οὐκοῦν οὐχ ἁπλῶς βελτιοῦνται τήν φύσιν οἱ θεωθέντες, ἀλλ᾽ αὐτήν προσλαμβάνονται τήν θείαν ἐνέργειαν, αὐτό τό Πνεῦμα, τό ἅγιον»[38]. Τίποτα δέν παρεμβάλλεται ἀνάμεσα στόν ἄνθρωπο πού δέεται τῆς σωτηρίας καί τοῦ Θεοῦ πού τή χαρίζει μέ τή φανέρωση ἐκ Πατρός δι᾽ Υἱοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι τῆς ἄκτιστης Δόξας Του. Ἡ σχέση κτιστῆς καί ἄκτιστης φύσεως εἶναι ὄχι ἠθική ἀλλά ἐνεργειακή καί γι᾽ αὐτό ἀληθινά ἀνακαινιστική. Τήν ἀμεσότητα αὐτοῦ τοῦ σωτηριολογικοῦ ρεαλισμοῦ, πού θεμελιώνεται στή διπλή πατερική διάκριση κτιστοῦ καί ἀκτίστου ἀφ᾽ ἑνός, οὐσίας καί ἐνεργειῶν ἀφ᾽ ἑτέρου, ἐκφράζει θαυμάσια ὁ Μ. Βασίλειος, ὁμιλώντας περί : «δύο... λεγομένων πραγμάτων, θεότητός τε καί κτίσεως, καί δεσποτείας καί δουλείας, καί ἁγιαστικῆς δυνάμεως, καί τῆς ἁγιαζομένης, τῆς τε ἐκ φύσεως ἐχούσης τήν ἀρετήν καί τῆς ἐκ προαιρέσεως κατορθούσης»[39].

Ξαναπιάνοντας τό νῆμα τῆς ἱστορίας μέ βάση τά προ-

---

38. *Περί θεοποιοῦ μεθέξεως* 3, ἔκδ. Γ. Μαντζαρίδη, *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, Συγγράμματα,* τ. Β', Θεσσαλονίκη 1966, σ. 138-139.

39. *Κατ᾽ Εὐνομίου,* 3, PG 29, 660 A.

αναφερθέντα εἶναι εὐνόητο ὅτι ἡ Δυτική Ἐκκλησία ἀπό τόν 9ο αἰώνα ἀλλά κυρίως ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 11ου καί ἔπειτα -ὁπότε καί θά ὁλοκληρωθεῖ, ὅπως τονίσθηκε ἡ κατάληψη τῆς ρωμαϊκῆς καθέδρας ἀπό τούς Γερμανούς-θά ὁδεύσει τόν ὀλισθηρό δρόμο τῆς αἱρετικῆς ἀποκλίσεως, γιά νά ἀποκοπεῖ τελικά ἀπό τό Σῶμα τῆς μίας τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Δέν ἐνδείκνυται ἐδῶ νά ὑπεισέλθουμε στίς ἐπιμέρους ἀποκλίσεις τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ ἀπό τήν ἐκκλησιαστική παράδοση. Θά περιορισθοῦμε μόνο σέ ὑπαινικτική ἐπισήμανση μερικῶν ἱστορικοδογματικῶν πλευρῶν τοῦ προβλήματος πού διαφωτίζουν τό καίριο ἐρώτημα περί τοῦ Σχίσματος καί τῆς σημασίας του.

Εἶναι εὐρέως γνωστή ἡ διαμάχη γιά τό Filioque, ἡ προσθήκη δηλ. «καί τοῦ Υἱοῦ» μετά τό «ἐκ τοῦ Πατρός» ἀπό τούς δυτικούς χριστιανούς στό γ' ἄρθρο τοῦ συμβόλου Νικαίας- Κωνσταντινουπόλεως πού ἀναφέρεται στό Ἅγιο Πνεῦμα. Τό κείμενο μετά τήν προσθήκη: «καί εἰς τό Πνεῦμα τό ἅγιον, τό κύριον, τό ζωοποιόν, τό ἐκ τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον..»). Ἀφήνουμε κατά μέρος τή δογματική πλευρά τῆς καινοφανοῦς αὐτῆς διδασκαλίας, πού ἐπιφέρει βαθιά ἀλλοίωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς περί Τριάδος διδασκαλίας, ἀφοῦ ἀναιρεῖ τή μοναρχία τοῦ Θεοῦ Πατρός καί συνακόλουθα τήν ἑνότητα καί ὁμοτιμία τῶν τριῶν θείων Ὑποστάσεων, ἀνοίγοντας ταυτόχρονα, μέ τόν ὑποβιβασμό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διάπλατα τό δρόμο πρός μιά συγκεντρωτική καί ἀπνευμάτιστη Ἐκκλησιολογία[40]. Ἐδῶ θά ἐξάρουμε ἐν συντομίᾳ μερικές πτυχές τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας πού ἐπιβεβαιώνουν ὅτι ἡ αὐθαίρετη αὐτή ἐνέργεια τῶν Χριστιανῶν τῆς Δύσεως ἐρήμην τῆς ὀρθόδοξης Ἀνατολῆς ἀπετέλεσε μιά πραξικοπηματική ἐνέργεια καί καίριο πλῆγμα

---

40. Ἄκρως ἐνδεικτικά παραπέμπουμε πρός οὐσιαστική ἐνημέρωση στά ἀκόλουθα ἔργα: Βλ. Λόσκι, Ἡ ἐκπόρευσις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Τριαδικῇ διδασκαλίᾳ, στό : Τοῦ ἴδιου, *Κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ*, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 63-88. J. Romanides, The Filioque,*Κληρονομία* 7 (1975) 285-314. *L. Vischer* (ἐκδ.), *Geist Gottes -Geist Christi. Ökumenische Überlegungen zur Filioque -Kontroverse*, Φραγκφούρτη τοῦ Μάιν 1981. D. Staniloae, Der Ausgang des Heiligen Geistes vom Vater und seine Beziehung zum Sohn als Grundlage unserer Vergöttlichung und Kindschaft, στό : *Schneider - Berschin* (ἐκδ.), ὅπ.π. σ. 427-437.

στήν ἐπί τῆς ἀγάπης καί τῆς ὀρθῆς πίστεως θεμελιωμένη ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας.

Ἄν καί τό Filioque ἐμφανίζεται γιά πρώτη φορά στό λεγόμενο Ἀθανασιανό Σύμβολο (Symbolum Quicumque) καί ἔπειτα στά πλαίσια καί ὑπό τήν προοπτική τῆς καταπολεμήσεως τοῦ βησιγοτθικοῦ ἀρειανισμοῦ τόν 6ο αἰώνα στήν Ἱσπανία, κατά τίς Γ' καί Δ' τοπικές συνόδους τοῦ Τολέδο (ἄν καί μᾶλλον ὄχι ὡς προσθήκη στό Σύμβολο Νικαίας- Κωνσταντινουπόλεως), ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης θά ἀποφύγει τήν εἰσαγωγή του στό ἐν λόγῳ Σύμβολο ἐπίμονα[41]. Ὁ πάπας Λέων ὁ Γ' θά ἀντισταθεῖ σθεναρά στήν ἀπαίτηση τοῦ Φράγκου βασιλέα Καρλομάγνου νά ἀποδεχθεῖ τήν ἀπόφαση τῆς φραγκικῆς συνόδου τοῦ Aachen τοῦ 809, ἡ ὁποία, ὅπως καί ἡ προηγηθεῖσα σύνοδος τῆς Aquileia-Friuli τοῦ 796, ἀποκομμένη ἀπό τό θεολογικοφιλοσοφικό ὑπόβαθρο τῆς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, δογμάτισε τό Filioque. Τό Πατριαρχεῖο τῆς Ρώμης θά εἶναι τελικά ἡ τελευταία Ἐκκλησία τῆς Δύσεως πού θά ἀντισταθεῖ μέχρι καί τίς ἀρχές τοῦ 11ου αἰώνα στή φραγκογερμανική πίεση, ὁπότε καί ὁ πάπας Βενέδικτος ὁ Η' τό 1014 θά εἰσάγει ἐπίσημα στό Σύμβολο τήν προσθήκη, ὑποκύπτοντας στά κελεύσματα τοῦ Γερμανοῦ αὐτοκράτορα Ἐρρίκου τοῦ Β'[42]. Καί ὅλα αὐτά πάντα ἐρήμην τῆς Ἀνατολῆς, ἡ ὁποία πέραν τῆς δογματικῆς ἐπί τῆς οὐσίας διαφορᾶς ὑπομιμνήσκει διαρκῶς στούς δυτικούς τήν ἀπαγόρευση τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου τοῦ 431 ὁποιασδήποτε ἀφαιρέσεως ἤ προσθήκης στό Σύμβολο, πού ὡς «ἡ ἅπαξ παραδοθεῖσα τοῖς ἁγίοις πίστις» (Ἰουδ. 3) διαφυλάσσεται ἀκαινοτόμητο. Τό ἱστορικά ἀναντίρρητο γεγονός, ὅτι ἡ ρωμαϊκή καθέδρα ἔμενε ἀρχικῶς πιστή στό

---

41. Εἶναι ἐξόχως χαρακτηριστικό τό γεγονός, ὅτι ὅπως τά Libri Carolini,πού ἐκφράζουν τήν ἐπίσημη θεολογική γραμμή τῆς αὐλῆς τοῦ Καρλομάγνου, μέμφονται τήν βυζαντινή Ἐκκλησία γιατί δέν γνωρίζει τήν προσθήκη τοῦ Filioque, ἔτσι καί μία δυτική τοπική σύνοδος στήν Cividale περίπου τήν ἴδια ἐποχή (796) ἀπευθύνει τήν ἴδια μομφή πρός τήν Ἐκκλησία τῆς Ρώμης. G. Denzler- C. Andresen, *Dtv-Wörterbuch der Kichengeschichte*, Μόναχο 1982, σ. 216.

42. Βλ. Th. Nikolaou, Einigendes und Trennendes zwischen der Römisch-katholischen und der Orthodoxen Kirche. Ökumenische Ansätze, *Orthodoxes Forum* 3 (1989) 207.

δόγμα τῆς ἑνωμένης Ἐκκλησίας, ἐπιβεβαιώνουν σύγχρονοι δυτικοί ἐρευνητές. Ὁ πολύς Peter Classen θά κλείσει τό σχετικό μέ τό Filioque κεφάλαιο τοῦ ἀναφερομένου στίς σχέσεις Βυζαντίου, Φράγκων καί πάπα βιβλίου του μέ τή διαφωτιστική ἐπισήμανση: «Ἡ δυσκολότερη καί πλέον δαιδαλώδης δογματική ἔριδα ἀνάμεσα στούς Ἕλληνες καί τούς Λατίνους προῆλθε ὄχι ἀπό μία ρωμαϊκή ἀλλά μία φραγκική ἀπόφαση»[43].

Ὅμως τήν πλέον σημαντική διαφορά, πού χωρίζει ἀγεφύρωτα τήν Ὀρθοδοξία ἀπό τό Ρωμαιοκαθολικισμό, συνιστοῦν τά λεγόμενα παπικά δόγματα, δηλ. τό παγκόσμιο πρωτεῖο παπικῆς δικαιοδοσίας καί τό περίφημο ἀλάθητο τοῦ Ρωμαίου ποντίφηκα[44]. Καί τά δύο ἅπτονται κατά τρόπο καίριο καί ριζικό τῶν προϋποθέσεων κατανοήσεως τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐκκλησίας, φέρνοντας στό φῶς μία ἀλλοτριωμένη ἐκκλησιολογική συνείδηση, καί ἀποτελοῦν κατά τήν ὁμολογία τοῦ ἴδιου τοῦ πάπα Παύλου τοῦ ΣΤ′ «χωρίς ἀμφιβολία τό δυσκολότερο ἐμπόδιο στό δρόμο γιά τήν ἑνότητα»[45]. Καί ἐδῶ ὅσον ἀφορᾶ στήν καταγραφή τῆς ἱστορικῆς μαρτυρίας, οἱ γνῶμες τῶν δυτικῶν μελετητῶν βεβαιώνουν τήν ἀρχαιότητα καί ἀποστολικότητα τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησιολογικῆς παραδόσεως, καί ὁμολογοῦν τή ρωμαιοκαθολική καινοτομία. Ὁ Αὐστριακός θεολόγος S. Widenhofer σημειώνει σχετικά: «Κατά τήν αὐτοσυνειδησία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἔμεινε πάντοτε ἑδραιωμένη στή συνοδική -ἐπισκοπική δομή τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ἡ ἐκ-

---

43. P. Classen, *Karl der Große, das Papsttum und Byzanz. Die Begründung des karolingischen Kaisertums*, Singmaringen 1988, σ.99.

44. Βλ. ἐνδεικτικά ἀπό ὀρθόδοξη πλευρά: Χρ. Παπαδοπούλου, *Τό πρωτεῖον τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης*, Ἀθῆναι 1930. E. Theodorou, Der päpstliche Primat aus der Sicht der orthodoxen Tradition, στό : A. Rauch - P. Imhof *(ἐκδ.), Das Dienstamt der Einheit in der Kirche, Primat-Patriarchat-Papsttum*, St. Ottilien 1991, σ. 183-216. Μ. Φαράντου, *Τό παπικόν Πρωτεῖον. Δογματική θεώρησις ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου*, Ἀθῆναι 1969. B. Bobrinskoy, κ.ἄ. (ἐκδ.), *Der Primat des Petrus in der orthodoxen Kirche*, Ζυρίχη 1961. Στ. Χαρκιανάκη, *Περί τό ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Θεολογίᾳ*, Ἀθῆναι 1965. Γρ. Λαρεντζάκη, *Ἡ Ἐκκλησία Ρώμης καί ὁ ἐπίσκοπος αὐτῆς. Συμβολή εἰς τήν ἔρευναν τῶν σχέσεων Ἀνατολῆς καί Δύσεως βάσει πατερικῶν πηγῶν (Εἰρηναῖος, Βασίλειος, Χρυσόστομος)*, Θεσσαλονίκη 1983.

45. *Herder Korrespondenz* 21 (1967) 362.

κλησιαστική κοινωνία ἀποκαλύπτεται πρωτίστως ὡς εὐχαριστιακή κοινωνία. Καί ἐπειδή ἡ καθόλου Ἐκκλησία εἶναι ἡ κοινωνία τῶν ἐπιμέρους τοπικῶν Ἐκκλησιῶν πού τελοῦν ὑπό τόν ἐπίσκοπο τήν Εὐχαριστία, ἡ ἑνότητα τῆς καθόλου Ἐκκλησίας μπορεῖ νά ἐκφρασθεῖ ὄχι ἐπί τῇ βάσει τοῦ πρωτείου, ἀλλά συνοδικῶς διά τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου»[46]. Ἐν προκειμένῳ θίγεται ὄντως ἕνα νευραλγικό σημεῖο τῆς σχετικῆς προβληματικῆς, πού ἑστιάζεται στήν ἔννοια τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας καί ἐνδείκνυται νά μᾶς ἀπασχολήσει γιά λίγο.

Κατά τήν ἀδιάκοπη καί ἀταλάντευτη ἐκκλησιολογική αὐτοσυνειδησία τῶν Ὀρθοδόξων κάθε τοπική ἐκκλησία, ὡς ἡ σύναξη τῶν μελῶν τοῦ Χριστοῦ ἐπί τό αὐτό, γύρω ἀπό τήν εὐχαριστιακή Τράπεζα καί ὑπό τόν κανονικό ἐπίσκοπο, βιώνει τό μυστήριο τῆς πραγματικῆς Παρουσίας τοῦ ὅλου καί ἀμέριστου Χριστοῦ (totus Christus: caput et corpus), καί κατά τοῦτο, φανερώνεται ὡς ἡ Καθολική Ἐκκλησία Του. Ἡ τοπικότητα δέν τῆς ἀφαιρεῖ τήν ποιοτική της καθολικότητα, ἐπειδή θεμέλιο καί πρότυπο τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ Τριαδικός Θεός[47]. Κατά τό πρότυπο τῶν τριῶν ἀδιαίρετα κατ᾽ οὐσίαν ἑνωμένων καί μεταξύ τους ἀλληλοπεριχωρούντων θείων Ὑποστάσεων, πού κάθε μία εἶναι τέλειος Θεός χωρίς ὡστόσο νά ὑπάρχουν τρεῖς Θεοί, ἔτσι καί κάθε ἐπιμέρους τοπική Ἐκκλησία ἀποτελεῖ μέ τίς λοιπές ἀνά τήν οἰκουμένη τό ἕνα καί ἀδιαίρετο Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὄχι μέ τήν ἔννοια τῆς αὐξητικῆς συνένωσης καί προσθήκης ἀλλά τῆς μυστικῆς ἐν Πνεύματι ἀλληλοπεριχωρήσεως[48]. Ὅμως ἀκριβῶς αὐτή ἡ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἰδιάζουσα Παρουσία τοῦ Χριστοῦ στήν Ἐκκλησία φανερώνει τό νόημά της ὄχι ὡς συνεχιζόμενο Πέτρο, ἀλλ᾽ ὡς παρατεινομένη Πεντηκοστή, τήν κατ᾽ ἐξοχήν δηλ. ἐκ Πατρός δι᾽ Υἱοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι θεοφάνεια καί φανέρωση τοῦ «μυστηρίου τοῦ ἀπο-

---

46. *Das katholische Kirchenverständnis. Ein Lehrbuch der Ekklesiologie*, Γκράτς-Βιέννη- Κολωνία 1992, σ. 354.

47. Μητροπολίτου Σάρδεων Μαξίμου, *Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ*, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 4-5.

48. Ἰωάννου Δ. Ζηζιούλα (Μητροπολίτου Περγάμου), *Ἡ ἑνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θείᾳ Εὐχαριστίᾳ καί τῷ Ἐπισκόπῳ κατά τούς τρεῖς πρώτους αἰῶνες*, Ἀθῆναι 1990, σ. 138.

κεκρυμμένου ἀπό τῶν αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ» (Ἐφ. 1, 9). Ὑπό τό πρίσμα αὐτό ἡ Ἐκκλησία ὡς ἡ κατ᾽ εὐδοκία τοῦ Πατρός ἕνωση καί συσσωμάτωση τῶν διασκορπισμένων καί ἐρριμένων θραυσμάτων τῆς κτίσεως[49] στό ἀναστημένο Σῶμα τοῦ Λόγου «συναρμολογεῖται καί συμβιβάζεται» ἐκ τῆς κεφαλῆς της, τό Χριστό, «κατ᾽ ἐνέργειαν» τοῦ Πνεύματος (Ἐφ. 4, 16), τό ὁποῖο ὡς ψυχή καί κινητήρια δύναμη «ὅλον συγκροτεῖ τόν θεσμόν της». Καί τοῦτο τό τριαδολογικό θεμέλιο τῆς Ἐκκλησίας, πού βεβαιώνει καί ἐπισφραγίζει ἀπό τήν Πεντηκοστή ἡ δράση τοῦ Παρακλήτου ὡς συγκεκριμενοποίηση στό ἑκάστοτε χωροχρονικό παρόν τοῦ κατ᾽ εὐδοκία τοῦ Πατρός λυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Υἱοῦ, καθιστᾶ τήν ἱστορική κοινότητα τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ (ἐντός τῆς ὁποίας καί διά τῆς ὁποίας λειτουργεῖται τό μυστήριο τῆς Παρουσίας τοῦ Λόγου στήν κτίση) χαρισματικό σῶμα, στά πλαίσια τοῦ ὁποίου ἡ ἱεραρχική δομή καί διοικητική συγκρότηση δέν ὑποκαθιστᾶ τή δωρεά τῆς Πεντηκοστῆς μέ ἕνα θεσμικό φορέα (ἐπίσκοπος Ρώμης), ἀλλά τήν ἐκφράζει στά ἑκάστοτε κοινωνικοπολιτικά δεδομένα τοῦ πολυκύμαντου βίου τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας. Αὐτός ὁ ἁρμονικός σύνδεσμος χριστολογικοῦ καί πνευματολογικοῦ στοιχείου τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησιολογίας προστάτευσε τελικά τό Σῶμα τῆς Ἀνατολῆς τόσο ἀπό τήν ἔκπτωσή του στήν καθιδρυματικότητα τοῦ ἀπισχνασμένου πνευματολογικά Ρωμαιοκαθολικισμοῦ, ὅσο καί ἀπό τή δοκητική ἐκπνευμάτωσή του κατά τό προτεσταντικό παράδειγμα, πού προβάλλοντας ἀποκλειστικά τήν ἀμεσότητα τῆς ἀτομικῆς πίστεως σ᾽ ἕναν ἀποκομμένο ἀπό κάθε θεσμική πραγματικότητα Κύριο, ἀναιρεῖ τελικά τήν ἱστορικότητα τοῦ Σώματός Του καί διακυβεύει τήν πραγματική Παρουσία Του «ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν»[50]. Τούτη ἡ ἰσόρροπη σύνθεση διασώζει ὅμως καί τήν ἀλήθεια τῆς πλή-

---

49. Πρβλ. *Διδαχή*, 9, 4, ἐκδ. A. : Lindemann- H. Paulsen, Τυβίγγη 1992, σ. 14: «Ὥσπερ ἦν τοῦτο <τό> κλάσμα διεσκορπισμένον ἐπάνω τῶν ὀρέων καί συναχθέν ἐγένετο ἕν, οὕτω συναχθήτω σου ἡ ἐκκλησία ἀπό τῶν περάτων τῆς γῆς εἰς τήν σήν βασιλείαν».

50. Σχετικά μέ τό πνευματολογικό στοιχεῖο τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησιολογίας βλ. τήν ἔξοχη ἀνάλυση τοῦ N. A. Nissiotis, *Die Theologie der Ostkirche im ökumenischen Dialog. Kirche und Welt in orthodoxer Sicht*, Στουτκγάρδη 1968, σ. 64 ἑπ.

ρους Καθολικότητος κάθε τοπικῆς Ἐκκλησίας, μέ βάση τήν ὁποία βλέπει ἡ ὀρθόδοξη παράδοση τήν ὁμοτιμία καί ἰσοτιμία ὅλων τῶν ἐπισκόπων, ἀφοῦ «ἕκαστος τῶν ἐπισκόπων μετέχει τοῦ αὐτοῦ ἐπισκοπάτου οὐχί ὡς μέρος ἑνός ὅλου, ἀλλ᾽ ὡς ἔκφρασις τοῦ ὅλου»[51]. Γι᾽ αὐτό ἀκριβῶς κάθε ἄποψη περί τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης ὡς ἔχοντος τήν plenitudo potestatis, ἀπό τήν ὁποία οἱ λοιποί ἐπίσκοποι ἀντλοῦν τήν ἐξουσία τους, ἀποτελεῖ ἐκκλησιολογική παραχάραξη, ἀφοῦ ἔτσι αἴρεται ἕνας θεσμικός φορέας ὑπεράνω τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητας, ὡς ἐπακόλουθο τῆς ταυτίσεως τοῦ Χριστοῦ μέ μιά θεσμοθετημένη αὐθεντία, ἀρχικά τούς Ἀποστόλους καί στή συνέχεια τούς διαδόχους τους. Λησμονεῖται ἔτσι ὅτι ὁ Χριστός ἔθεσε τούς Ἀποστόλους, τούς ἐπισκόπους καί τούς λοιπούς ἐκκλησιαστικούς λειτουργούς ἐντός τῆς Ἐκκλησίας, τήν ὁποία «περιποιήσατο διά τοῦ ἰδίου αἵματος» (Πρ. 20, 28), χαρίζοντας σ᾽ αὐτήν τό τρισσό Του ἀξίωμα (τοῦ Διδασκάλου, τοῦ Βασιλέα καί τοῦ Λυτρωτῆ)[52], ὁπότε ὁ ἐπίσκοπος καί κάθε ἐκκλησιαστικός λειτουργός δέν ἐμφανίζονται ὡς ἄνωθεν ἐπιβαλλόμενοι ἀντιπρόσωποι, ἀλλά ὡς τῇ ἐπιπνοίᾳ τοῦ Πνεύματος χαρισματικοί ἐκφραστές τῆς θεωτικῆς ἐμπειρίας τῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητας.

Ὑπό τό φῶς τῶν ἀνωτέρω κατανοεῖται ἡ ἐμμονή τῆς Ὀρθοδοξίας στήν ἀναγνώριση μόνο τοῦ πρωτείου τιμῆς τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ὡς «προκαθημένης τῆς ἀγάπης»[53], στά πλαίσια τῆς εὐθύνης καί μέριμνας γιά τή διαφύλαξη τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑνότητας στή βάση τῆς ὀρθῆς πίστεως[54], σύμ-

---

51. Ζηζιούλα, *ὅπ.π.*, σ. 139.

52. Ἀκριβῶς τίς τρεῖς αὐτές πτυχές τοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας περιγράφει ὡς συνιστῶσες τῆς Καθολικότητάς της ὁ *Κύριλλος Ἱεροσολύμων*, *Κατηχ.* 18, 23, PG 33, 1040: «Καθολική μέν οὖν καλεῖται (ἡ Ἐκκλησία)... καί διά τό *διδάσκειν* καθολικῶς καί ἀνελλιπῶς ἅπαντα τά εἰς γνῶσιν τῶν ἀνθρώπων ἐλθεῖν ὀφείλοντα δόγματα, καί διά τό πᾶν γένος ἀνθρώπων εἰς εὐσέβειαν ὑποτάσσειν, ἀρχόντων τε καί ἀρχομένων, λογίων τε καί ἰδιωτῶν... καί διά τό καθολικῶς ἰατρεύειν μέν καί θεραπεύειν ἅπαν τό τῶν ἁμαρτιῶν εἶδος, τῶν διά ψυχῆς καί σώματος ἐπιτελουμένων ... κεκτῆσθαι δέ ἐν αὐτῇ πᾶσαν ἰδέαν ὀνομαζομένης ἀρετῆς, ἐν ἔργοις τε καί λόγοις καί πνευματικοῖς παντίοις χαρίσμασιν».

53. Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας, *Πρός Ρωμ.*, προοίμιο, ἔκδ. *Lindemann-Paulsen*, *ὅ.π.*, σ. 208.

σύμφωνα μέ τό σύστημα τῆς Πενταρχίας τῶν Πατριαρχῶν, πού ὡς τό «πεντακόρυφον κράτος τῆς Ἐκκλησίας» (Θεόδωρος Στουδίτης) διασφαλίζει, διατηρουμένων τῶν πρεσβείων τιμῆς τῶν θρόνων[55], τήν ἑνότητα καί συνεργασία τους ἐκφραζόμενη συνοδικά, καί ταυτόχρονα τόν ἀμοιβαῖο σεβασμό τῆς ἀνεξαρτησίας ἑκάστου ἀναφορικά μέ τίς διοικητικῆς φύσεως ἐσωτερικές ὑποθέσεις[56].

Κατά τή δυτική ὡστόσο ἀντίληψη περί πρωτείου, ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης ὡς διάδοχος τοῦ κορυφαίου τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καί βικάριος τοῦ Χριστοῦ ἐπί τῆς γῆς κατέχει τήν πλήρη καί ἀπόλυτη δικαιοδοτική ἐξουσία ἐπί τῆς παγκόσμιας Ἐκκλησίας τιθέμενος ὑπεράνω καί αὐτῆς τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἄν καί οἱ ἐκκλησιολογικές προϋποθέσεις αὐτῆς τῆς διδασκαλίας κυοφοροῦνταν ἤδη ἀπό τούς πρώιμους χριστιανικούς αἰῶνες, ὡστόσο διαστάσεις αἱρετικῆς ἀποκλίσεως θά γνωρίσει κυρίως στά μέσα τοῦ 9ου αἰώνα ἐπί πάπα Νικολάου Α' -καί ὡς ἀποτέλεσμα διεργασιῶν πού θά ἐπιταχύνουν οἱ ἐνδοεκκλησιαστικοί ἀνταγωνισμοί τοῦ Πάπα μέ δυτικούς τοπικούς ἐπισκόπους[57] ἀλλά καί τήν κοσμική ἐξουσία-γιά νά φθάσει στίς ἔσχατες συνέπειές της στίς ἀπολυταρχικές διακηρύξεις καί ἐνέργειες τῶν παπῶν Γρηγορίου Ζ' (11ος αἰ.)[58] καί τῶν δύο Ἰννο-

---

54. Πρβλ. Th. Nikolaou, *Das Bischofsamt als das Dienstamt der Einheit in der Kirche*, στό : Rauch-Imhof (ἐκδ). *ὅπ.π.*, σ. 444 : «Der Ehrenprimat versteht sich absolut als Primat der Dienstleistung und der brüderlichen Liebe und ist dem Bischofskollegium untergeordnet».

55. Βλ. *καν.* 3 Β'Οἰκ. Συν. 28 Δ'., *Οἰκ. Συν.* 36 Πενθ.

56. Θεμελιώδη εἶναι τά ἀκόλουθα ἔργα : Βλ. Ἰω. Φειδα, *Ὁ θεσμός της Πενταρχίας τῶν Πατριαρχῶν*, 2 τόμοι, Ἀθῆναι 1969 καί 1977. F.R. Gahbauer, *Die Pentarchietheorie. Ein Modell der Kirchenleitung von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Φραγκφούρτη τοῦ Μάιν, 1993.

57. Στή συνάφεια αὐτή ἐντάσσεται καί ὁ ρόλος μιᾶς σειρας κανονιστικοῦ περιεχομένου καί, ὑποτίθεται, ἐπίσημης ἐκκλησιαστικης προελεύσεως, πλαστογραφημένων ἐγγράφων, πού κάνουν τήν ἐμφάνισή τους τήν ἐν λόγῳ ἐποχή καί εἶναι γνωστά ὡς ψευδοϊσιδώρειες διατάξεις. Τά κείμενα αὐτά, τή γνησιότητα τῶν ὁποίων ὁ πάπας Νικόλαος Α', ἐν γνώσει του, ψευδῶς ἐβεβαίωσε (πρβλ. *PL* 119, 201 ἑπ.), ἐξαίρουν διαρρήδην τήν ἀπολυταρχική θεση καί ἐξουσία τοῦ Πάπα καί ἔμελλε νά ἀσκήσουν μοιραία ἐπίδραση στή διαμόρφωση τοῦ παπικου πρωτείου στό δυτικό χωρο κατά τούς μετέπειτα αἰῶνες.

58. Στό «Dictatus papae» (1075) του πάπα αὐτου θά βρεῖ ἡ ἀπόλυτα συγκεν-

κεντίων, Γ′ καί Δ′ (13ος αἰ.)[59], ὁδηγώντας τελικά σέ ἀποκρουστικές παραμορφώσεις τῆς Ἐκκλησίας, μέ τίς αἱμοσταγεῖς Σταυροφορίες, τήν Ἱερά Ἐξέταση, τά βασανιστήρια καί τήν Congregatio de propaganda fide, τόν πρῶτο, ὅπως ἔχει προσφυῶς χαρακτηρισθεῖ, προπαγανδιστικό μηχανισμό τῆς Ἱστορίας. Καί μπορεῖ σήμερα ὅλα αὐτά νά εἶναι μακρινό παρελθόν. Ἡ αἱρετική ἀντίληψη ὅμως περί τοῦ παπικοῦ πρωτείου, πού συνθλίβει τήν αὐτονομία τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν ὑποβαθμίζοντας ὅλους τούς λοιπούς ἐπισκόπους καί τοποθετώντας τόν Ρωμαῖο ποντίφηκα ὑπεράνω τῆς Ἐκκλησίας, ἀποτελεῖ καί σήμερα διδασκαλία τῆς χριστιανικῆς Δύσεως, καταγραμμένη στίς ἀποφάσεις τῆς Β′ Βατικανῆς Συνόδου (1965) καί στό νέο κώδικα κανονικοῦ δικαίου τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας πού ἰσχύει ἀπό τό 1983[60].

Οἱ ἴδιες ἐπισημάνσεις ἰσχύουν καί γιά τό ἀλάθητο τῆς ἀπό καθέδρας διδασκαλίας (ex cathedra) τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ρώμης, πού διετύπωσε καί ἀνεκήρυξε σέ δόγμα ἡ Α′ Βατικανή Σύνοδος (1870)[61]. Σύμφωνα μέ αὐτήν τήν καινοφανή

τρωτική Ἐκκλησιολογία τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ μία ἀπό τίς κορυφαῖες ἐκφράσεις της. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ παρατήρηση τοῦ Fr. Heiler, *Altkirchliche Autonomie und päpstlicher Zentralismus*, Μόναχο 1941, σ. 260, ὅτι τό πνεῦμα πού διαπνέει τό Dictatus papae καθώς καί πολυάριθμες ἐπιστολές τοῦ Γρηγορίου βρίσκονται στά ὅρια μεταξύ Χριστοῦ καί Ἀντιχρίστου, μεταξύ ἁγιότητας καί δαιμονικότητας. Πρβλ. καί τήν ἐπιστολή τοῦ *Petrus Damiani* πρός τόν ἀρχιδιάκονο Hildebrand: PL 144, 236 A.

59. Γιά τήν ἐξέλιξη τόσο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὅσο καί τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας τοῦ πάπα βλ. Heiler, ὅπ. π., σ. 244. W. de Vries, *Orthodoxie und Katholizismus. Gegensatz oder Ergänzung*, Φράιμπουργκ 1964, σ. 67 ἑπ.

60. Πρβλ. ἀρ. 22 τῆς ἀποφάσεως Lumen gentium τῆς Συνόδου καί τούς καν. 336-341 τοῦ Codex Iuris Canonici. Ἀσφαλῶς θά ἦταν ἄδικο νά μήν ἀναγνωρίσουμε ἀπό τήν ἄλλη μεριά καί κάποια θετικά σημεῖα, πρός τήν κατεύθυνση τῆς ἐκ νέου ἀνακαλύψεως τοῦ ρόλου τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας ἤ τήν προσπάθεια, ἔστω διστακτική καί ἀτροφική, ἐπανερμηνείας τοῦ ἀλαθήτου, πού ἐμφανίζονται στίς ἀποφάσεις τῆς Β′ Βατικανῆς, καθώς καί στή νέα Κατήχηση τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας πού παρουσιάσθηκε στίς 7.12.1992. Γιά μιά κριτική θεώρηση ἀπό ὀρθόδοξη ἄποψη αὐτῶν τῶν δεδομένων βλ. D. Papandreou (ἐκδ.), *Stimmen der Orthodoxie zu Grundfragen des II. Vatikanums*, Βιέννη-Φράιμπουργκ- Βασιλεία 1969. Θ. Στ. Νικολάου, *Ἡ νέα Κατήχηση τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου, Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ Ἐκκλησία*, Ἀθήνα 1996.

καί ἐντελῶς ἄγνωστη στήν ἀρχαία Ἐκκλησία διδασκαλία, οἱ παπικές ἀποφάσεις ἐπί θεμάτων πίστεως καί ἠθικῆς πού ἐκφέρονται ὁριστικῶς ὅταν ὁ πάπας ἐνεργεῖ βάσει τοῦ ἀξιώματός του ὡς ποιμήν καί διδάσκαλος ὅλων τῶν Χριστιανῶν, δυνάμει ὑψίστης ἀποστολικῆς ἐξουσίας, ἔχουν ἐκεῖνο τό ἀλάθητο πού ὑποσχέθηκε καί χάρισε ὁ θεῖος Λυτρωτής στήν Ἐκκλησία Του. Οἱ ἀποφάσεις μάλιστα αὐτές εἶναι ἰσχυρές ἀφ᾽ ἑαυτῶν χωρίς νά ἀπαιτεῖται ἡ συναίνεση τῆς Ἐκκλησίας (ex sese, non autem ex consensu Ecclesiae). Τό ὅτι ἡ πρόταση αὐτή πόρρω ἀπέχει ἀπό τήν ὀρθόδοξη περί ἀλαθήτου διδασκαλία μόλις πού χρειάζεται νά σημειώσουμε, ἀφοῦ κατά τήν πάγια παράδοση τῆς Ἀνατολῆς μόνο ἡ Οἰκουμενική Σύνοδος, γενική ἤ τοπική[62], ὡς χαρισματικό γεγονός τῆς συνελεύσεως ἐπί τό αὐτό τῶν θεουμένων-ἐκφραστῶν τῆς εὐχαριστιακῆς ἐμπειρίας τοῦ πληρώματος τῶν κατά τήν Οἰκουμένη τοπικῶν Ἐκκλησιῶν, δύναται νά ἀποφανθεῖ καί νά διδάξει ἀπλανῶς πρός τήν ἀλήθεια.

Πρίν συνοψίσουμε θά ἐπισημάνουμε ὅτι ἡ δυτική Χριστιανοσύνη εἰσήγαγε στήν ἱστορική της πορεία καί ἄλλες καινοτομίες (ἄζυμος ἄρτος, τό δόγμα περί ἀσπίλου συλλήψεως, θησαυρός ἀξιομισθιῶν τῶν ἁγίων, καθαρτήριον πῦρ κ.λπ.)[63], πού χωρίς νά ἔχουν τήν ἰδιάζουσα βαρύτητα τῶν προαναφερθέντων, ἀφήνουν ὡστόσο νά διαφανεῖ ἡ δια-

---

61. Βλ. σχετικά Schatz, *ὅπ.π.*, σ. 187 ἑπ.

62. Καί ἡ τοπική Σύνοδος δύναται αὐτονόητα νά εἶναι οἰκουμενική, ἐπειδή ἡ οἰκουμενικότητα δέν τεκμαίρεται ἀπό τήν τήρηση νομικῶν ἤ καταστατικῶν διατάξεων οὔτε ἀπό τήν ἐκπλήρωση ἀριθμητικῶν προϋποθέσεων, ἀλλά ἀπό τό χαρισματικό γεγονός τῆς ἐκφράσεως τῆς καθολικῆς Πίστεως, πού ἀδιαλείπτως βιώνεται καί διαφυλάσσεται ἀπό τό ἐκκλησιαστικό πλήρωμα, ἡ ἐν Πνεύματι ζωή καί ἐμπειρία τοῦ ὁποίου αποτελεῖ τελικά καί τό ἔσχατο κριτήριο τῆς Οἰκουμενικότητας. Βλ. Ν. Ματσούκα, *ὅπ.π.*, σ. 292. Πρβλ. π. Γ. Φλωρόφσκυ, *Ἁγία Γραφή, Ἐκκλησία, Παράδοση*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 72 ἑπ.

63. Εἶναι ἀσφαλῶς εὐνόητο ὅτι σέ μερικά ἀπό τά ἀποκλίνοντα αὐτά σημεῖα ἡ Ὀρθόδοξη πλευρά δέν θά ἀποδώσει βαρύνουσα σπουδαιότητα, ἀφοῦ κατά τόν πλήρη ποιμαντικῆς συνέσεως λόγο τοῦ πατριάρχη Ἀντιοχείας Πέτρου (11ος αἰ.), μερικά εἶναι «ἰάσιμα» ἄλλα δέ καί «παροράσεως ἄξια», ὁπότε «καλόν... πρός τό καλοθελές ὁρῶντας ἡμᾶς, καί μᾶλλον ἔνθα μή Θεός ἤ πίστις τό κινδυνευόμενον, νεύειν ἀεί πρός τό εἰρηνικόν τε καί φιλάδελφον» (*PG* 120, 800B, 805B).

φορά προϋποθέσεων πού χωρίζει τό δυτικό Χριστιανισμό ἀπό τήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία.

Τήν ἔκπτωση τοῦ δυτικοῦ Χριστιανισμοῦ στό ἐπίπεδο τῆς θεολογικῆς γνωσιολογίας συνιστᾶ ἡ ἀπώλεια τῶν κριτηρίων τῆς πατερικῆς θεολογήσεως καί ἡ ἀντικατάσταση τοῦ «ἁλιευτικῶς θεολογεῖν» τῶν Προφητῶν, Ἀποστόλων καί Πατέρων τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας, Ἀνατολῆς καί Δύσεως ἀπό τό «ἀριστοτελικῶς θεολογεῖν» τοῦ μεσαιωνικοῦ σχολαστικισμοῦ μέ σκοπό τή νοησιαρχική διερεύνηση καί κατάληψη τῶν ἀληθειῶν τῆς Πίστεως, πού ἐπιχειρεῖ ἡ πιστεύουσα διάνοια (intellectus fidei). Ἔτσι τή θέση τῆς Θεολογίας τῆς ἀποκαλύψεως καταλαμβάνει ἡ θρησκευτική, μεταφυσική θεολόγηση, ἡ ὁποία ὄχι μόνο εἰσάγει ἀνατρεπτα αἱρετικές ἀποκλίσεις στήν κατανόηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας (Filioque- ὡς ἀλλοίωση τῆς παραδοσιακῆς Τριαδολογίας τῆς ἀδιαίρετης Ἐκκλησίας καί ἀπόρριψη τῆς διακρίσεως Οὐσίας-ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ, πού ἀφήνει ὀντολογικά καί θεολογικά ἀνερμήνευτη τή σχέση κτιστοῦ -ἀκτίστου, ἀναιρώντας ἔτσι τήν ἱστορία τῆς θείας Οἰκονομίας μέ τήν εἰσαγωγή τῆς νεοαρειανικῆς δοξασίας περί κτιστῆς θείας χάριτος), ἀλλά ἀλλοιώνει σέ παραμορφωτικό βαθμό καί αὐτό τοῦτο τό μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία ὡς τό μυστικό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ παρατεινόμενο εἰς τούς αἰῶνες, μεταβάλλεται σέ κοσμικό καθίδρυμα, πού διοικεῖται ἀπό τόν πάπα- κοσμικό μονάρχη. Ἐκφυλίζεται ἔτσι σέ ἐκκοσμικευμένο μηχανισμό παγκόσμιας κατισχύσεως ἐγωκεντρικῶν συμφερόντων, ὑποκύπτοντας ἔτσι, κατά τήν ποιητική ἀλληγορία τοῦ ντοστογιεφσκικοῦ Μ. Ἱεροεξεταστῆ, στόν πειρασμό ἐξουσίας τοῦ αὐτονομημένου ἀνθρώπου. Ἡ δέ ὑψίστη λειτουργία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Σώματος, ἡ Θεολογία, ἀπό ὑπόθεση καθολικῆς ἐμπειρίας ζωῆς μεταπίπτει σέ νοησιαρχική ἐνασχόληση τῆς αὐτονομημένης ἀνθρώπινης διάνοιας καί σέ μεταφυσική καί ἠθικιστική περιχαράκωση τοῦ μυστηρίου τῆς ἐν Χριστῷ καινῆς ζωῆς, καθώς ἐφοδιάζει τήν ἀτομική ἠθική συνείδηση μέ βεβαιότητες Σωτηρίας, πού παρέχει μία δικανικά ἐπιτεύξιμη καί νομικά τεκμαρτή συναλλακτική σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τό Θεό[64]. Ἐδῶ ἐντάσσονται καί ἡ διδασκαλία περί ἀξιομισθίας τῶν ἀγαθῶν ἔργων τῶν ἁγίων

ἁγίων (tesaurus meritorum sanctorum) καί τά συγχωροχάρτια, πού μολονότι ἔχουν σήμερα ἀτονίσει στήν ἐκκλησιαστική ζωή τῆς Δύσεως, δέν παύουν νά νοηματοδοτοῦν μιά ὁρισμένη νοοτροπία καί ἀντίληψη.

Συμπερασματικά θά τολμούσαμε νά ἰσχυρισθοῦμε ὅτι ὁ Ρωμαιοκαθολικισμός, ὡς ἔκπτωση τόσο στό ἐπίπεδο τῆς θεολογικῆς γνωσιολογίας ὅσο καί τῆς Ἐκκλησιολογίας, ἐπανέλαβε, ὡς ἡ τρίτη ἱστορική πτώση τῆς ἀνθρωπότητας, κατά τή νήφουσα παρατήρηση τοῦ μακαριστοῦ π. Ἰουστίνου Πόποβιτς[65], τήν οὐσία τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, πού δύναται νά ἑρμηνευθεῖ ὡς ἡ ὑποταγή τῆς ἐν ἀγάπῃ ἐνεργουμένης νοερᾶς λειτουργίας, πού ἑδράζεται στήν καρδιά, στήν φυσική λειτουργία τῆς λογικῆς καί τῶν αἰσθήσεων, πού προσδένουν τόν ἄνθρωπο στά φαινόμενα, καθώς ἐνεργοῦν τή σύνθετη γνώση τῶν αἰσθητῶν, στερώντας τον ἔτσι ἀπό τήν ἀληθινή θεογνωσία καί ἄρα τή ζωή. Κατά τή φιλοκαλική διατύπωση τοῦ ἁγ. Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ :«Οὕτω δέ παραβάτης γενόμενος (ὁ ἄνθρωπος), καί τόν Θεόν ἀγνοήσας, πρός ὅλην τήν αἴσθησιν, ὅλην ἀπρίξ ἀναμίξας τήν νοεράν δύναμιν, τήν σύνθετον καί ὀλέθριον πρός πάθος ἐνεργουμένην τῶν αἰσθητῶν ἐπεσπάσατο γνῶσιν... ὅσον οὖν κατά μόνην τήν αἴσθησιν, τῆς τῶν ὁρωμένων ἐπεμελεῖτο γνώσεως, τοσοῦτον ἐπέσφιγγεν ἑαυτῷ τοῦ Θεοῦ τήν ἄγνοιαν»[66]. Ὁ ἄνθρωπος δηλ. συνέχεε τό γνωσιολογικό ὄργανο πού ἀνάγει στό Θεό μέ τά αἰσθητήρια πού ἑρμηνεύουν τήν κτίση, ὁπότε καί ἐπῆλθε διάρρηξη τοῦ ὀργανικοῦ δεσμοῦ ἀποφατικῆς καί καταφατικῆς ὁδοῦ γνώσεως καί ἑρμηνείας τοῦ κτιστοῦ καί ἀναγωγῆς στό ἄκτιστο[67]. Ἔτσι ὅμως ἀπώλεσε «τήν ἐν ψυχῇ δι᾽ ἀπαθείας ἐνεργουμένην ἡδονήν», παρεισάγοντας «τήν διά πάθους ἐν σώματι ἐνεργουμένην»[68]. Ἡ ἐμπαθής

---

64. Πρβλ. Μ. Μπέγζου, Ὁ νομικισμός στή φιλοσοφία τῆς θρησκείας. Κριτική στόν παπισμό, στό : *Ἱερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης (ἐκδ.), Πρακτικά ΙΔ΄Θεολογικοῦ Συνεδρίου μέ θέμα «Ἡ Μήτηρ ἡμῶν Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία»*, (10-13 Νοεμβρίου 1993), Θεσσαλονίκη 1994, σ. 463-470.

65. Ἀρχιμ. Ἰ. Πόποβιτς. *Ἄνθρωπος καί Θεάνθρωπος. Μελετήματα Ὀρθοδόξου Θεολογίας,* Ἀθῆναι 1987, σ. 150.

66. *Πρός Θαλάσσιον*, PG 90, 253.

67. Βλ. Ματσούκα, *ὅπ.π.*, σ. 141.

68. Γρηγορίου Νύσσης. *Ἐξήγησις τοῦ Ἄσματος τῶν ᾀσμάτων* 10, ἔκδ.

«ἐν σώματι» ἡδονή ὅμως- πού μπορεῖ νά προέρχεται ἀκόμη καί ἀπό ἐνασχολήσεις φαινομενικά πνευματικές -γεννᾶ μόνο τήν ἰδιοτελή ἀγάπη. Ἀντίθετα, ἡ ἀνιδιοτελής ἀγάπη τῶν ἁγίων βασίζεται στήν ὄντως ζωοποιό καί ἀπελευθερωτική, ἀπαθή ἡδονή, πού χαρίζει ἡ κοινωνία μέ τό Θεό, στή φωτοδοτική Δόξα τοῦ Ὁποίου μετέχουν καί κοινωνοῦν οἱ θεούμενοι ὅλων τῶν αἰώνων, ἐξερχόμενοι ἀπό τόν ἑαυτό τους καί ὑπάρχοντας σέ ἀγαπητική ἀλληλοπεριχώρηση μέ τόν πλησίον κατά τό πρότυπο τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ. «Κατά τοῦτο ἐστίν ὁ ἐλευθεριώτατος τῆς ἡδονῆς τρόπος, ὅταν κοινήν ποιῆται (ὁ ἅγιος) τήν τῆς ψυχῆς ἡδονήν, καί οὐχ ἑαυτόν μόνον καί τά ἑαυτοῦ θέλων... ἀλλ᾽ ἡγῆται στεφανοῦσθαι νικώντων ἑτέρων»[69].

Ἡ τελευταία φράση : «ἡγῆται στεφανοῦσθαι νικώντων ἑτέρων», νομίζω ὅτι ὑπενθυμίζει τό τραγικό ἔλλειμα ἀνιδιοτελοῦς ἀγάπης πού σημαδεύει τό κοσμικό φρόνημα τοῦ σύγ-

---

H. Langerbeck, *Gregorii Nysseni Opera*, vol. VI, Leiden 1960, σ. 313 : «Διπλῆς γάρ οὔσης ἐν τῇ ἀνθρωπίνη φύσει τῆς ἡδονῆς, τῆς μέν ἐν ψυχῇ δι᾽ ἀπαθείας ἐνεργουμένης, τῆς δέ διά πάθους ἐν σώματι. Ὡς *εἴ τις πρός τήν αἴσθησιν βλέποι*, τήν δι᾽ αὐτῆς ἐμφυομένην τῷ σώματι ἡδονήν ἐφελκόμενος, ἄγευστος τῆς θείας εὐφροσύνης διαβιώσεται, διότι πέφυκέ πως ἐπισκοτεῖσθαι τό κρεῖττον ὑπό τοῦ χείρονος».

69. Νικολάου Καβάσιλα, *Περί τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς*, PG 150, 704 BC. Πρβλ. τό παράλληλο σπινθηροβόλο σπάραγμα ἀρχαιοελληνικῆς σοφίας: Σοφοκλέους, *Αἴας*, στ. 1353 : «κρατεῖς τοι τῶν φίλων νικώμενος». Ὁ στίχος αὐτός, ἐντούτοις, πού ἀπευθύνει ὁ Ὀδυσσέας πρός τόν ὀργισμένο Ἀγαμέμνονα, στήν προσπάθειά του νά τόν πείσει ὥστε νά ἀποδοθοῦν οἱ νενομισμένες νεκρικές τιμές στόν κοινό τους ἐχθρό Αἴαντα, σχετίζεται στή συγκεκριμένη συνάφεια μέ τήν πεποίθηση περί τῆς κοινωνικῆς συνοχῆς πού προσπορίζει ἡ τήρηση καί ὁ σεβασμός πάγιων θεσμίων. Ὁ σεβασμός τους καί ἡ ἐφαρμογή τους, ἀκόμη καί ἀπέναντι τοῦ ἡττημένου ἀντιπάλου, ἐγγυῶνται τήν ὠφέλεια τῶν ἐπιμέρους ἀτόμων καί τελικά τοῦ συνόλου. Ὁ Ὀδυσσέας θέλει νά ταφεῖ ὁ ἀντίπαλός του γιατί καί ὁ ἴδιος ἀναμένει μετά τό θάνατό του τήν ἀνάλογη τιμή ἀπό τούς ζῶντες. Πρόκειται μέ ἄλλα λόγια γιά τήν ἀρχή τῆς «γενικευμένης ἀνταποδοτικότητας», ὅπως τήν ὀνομάζουν οἱ ἐθνολόγοι. Βλ. Chr. Meier, *Die politische Kunst der griechischen Tragödie*, Μόναχο 1988, σ. 193 ἑπ. Ἀντίθετα, στό προαναφερθέν χωρίο τοῦ ἱ. Καβάσιλα πρόκειται γιά κάτι βαθύτερο καί ποιοτικά διάφορο: Γιά τήν ἐν Χριστῷ συνείδηση καί βίωση τῆς ἑνότητας τῆς ἀνθρώπινης φύσεως πού φθάνει ἕως τήν κατάγνωση ὡς οἰκείων τῶν ἀλλοτρίων ἁμαρτιῶν καί εἶναι καρπός ἁγιοπνευματικῆς ἀσκήσεως καί δῶρο προσευχῆς καί ὄχι φιλοσοφικῆς παραδοχῆς ἤ ἁπλῆς κοινωνικῆς εὐαισθησίας.

χρονου αὐτονομημένου ἀνθρώπου. Μόνο ὅμως στή βάση τῆς ἀληθινῆς, θεοειδοῦς ἀγάπης, «ἥτις οὐ ζητεῖ τά ἑαυτῆς» (Α΄ Κορ. 13, 4) εἶναι δυνατόν νά βρεθοῦμε μέ τούς Ρωμαιο-καθολικούς ἀδελφούς μας, ὡς συνδαιτημόνες στό τραπέζι τοῦ Διαλόγου μέ διάθεση εἰλικρινοῦς ἀλληλοκατανοήσεως, στήν ἀργαλέα καί δόλιχη πορεία γιά τήν ἐπανεύρεση τῆς ἑ-νότητας.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Βούρη Σοφία, Πηγές γιά τήν Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, Ἐκκλησία καί Κράτος 1889-1905, Ἀθήνα 1999, 16ο σσ. 335, ἔκδοση GUTENBERG

Τό πρῶτο μέλημα τοῦ ἱστορικοῦ εἶναι ἡ ἔρευνα στά Ἀρχεῖα, ὅπου ἐκεῖ θά ἐντοπίσει τίς πρωτογενεῖς πηγές καί θά ἀντλήσει τίς εἰδήσεις του. Ἄν ὅμως ἄλλοι πρίν ἀπό αὐτόν ἐντρυφήσουν κάποια Ἀρχεῖα, θά ἔχει τή χαρά καί τή δυνατότητα νά πλουτίσει τίς γνώσεις του, ἤ νά συμπληρώσει τίς τυχόν ἐλλείψεις του μέ ντοκουμέντα, πού ἄλλοι θά ἔχουν ἀξιολογήσει.

Μέ τίς σκέψεις αὐτές χαιρετίζουμε τήν ἔκδοση τοῦ βιβλίου τῆς κ. Σοφίας Βούρη, ἡ ὁποία μέ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον καί ζῆλο, μᾶς παρουσίασε σημαντικά ἔγγραφα τῆς περιόδου τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα, ἔγγραφα πού ἐν πολλοῖς ἦταν ἄγνωστα καί σημαντικά γιά τήν πρόσφατη ἱστορία μας. Ὁ ἀριθμός τῶν ἐγγράφων τῆς περιόδου 1889-1905 φθάνει τά 55 (60) καί προέρχονται ὅλα ἀπό τό Ἀρχεῖο τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος, δημοσιεύονται στίς σελίδες 75-285 τοῦ βιβλίου κατά χρονολογική σειρά καί συνοδεύονται ἀπό πολύτιμες σημειώσεις (σσ. 287-313) καί βιβλιογραφία. Τόν κατάλογο τῶν ἐγγράφων μέ τή σχετική περίληψη τῶν κειμένων τή συναντοῦμε στίς σελίδες 57-72.

Ἡ θετική συμβολή τῆς συγγραφέως δέν περιορίζεται μόνο στήν ἔκδοση τῶν ἐγγράφων, ἀλλά καί στήν πολύτιμη εἰσαγωγή της (σσ. 13-53), ἡ ὁποία ἐκτός τῶν ἄλλων προσπαθεῖ νά ξεκαθαρίσει τό κεντρικό θέμα καί τά ἐπί μέρους θέματα πού σηματοδοτοῦν τά ἔγγραφα καί νά δώσει ἀπάντηση στίς σχέσεις Ἑλληνικοῦ Κράτους καί Οἰκουμενικοῦ Πα-

τριαρχείου ὅπως εἶχαν διαμορφωθεῖ τότε. Τό Μητροπολιτικό ζήτημα, πού παρουσιάζεται ὡς ἀδυναμία ἐπικοινωνίας τῶν Προξένων μέ τούς κατά τόπους Μητροπολίτες, ἀδυναμία πού ἀποδίδεται στήν «ἀνικανότητα» τῶν Μητροπολιτῶν νά προασπίσουν τά ἐθνικά συμφέροντα, ἀποδεικνύεται ὡς ἀδυναμία τῶν ἐκπροσώπων τῆς Πολιτείας νά κατανοήσουν τά τεκταινόμενα στό Μακεδονικό χῶρο.

Στίς ἐπί μέρους παραγράφους ἐξετάζονται: Ἡ ἀρχειακή ἔρευνα στό Βαλκανικό χῶρο (σσ. 13-15), οἱ δημοσιευμένες συλλογές πηγῶν διπλωματικῆς ἀλληλογραφίας (σσ 16-17), τό κεντρικό θέμα τῶν ἐγγράφων, τά ἐπί μέρους θέματα τῶν ἐγγράφων (σσ. 18-20), ἡ ἱστοριογραφία τοῦ ζητήματος (σσ. 20-24), τό ἱστορικο-πολιτικό πλαίσιο. Ὁ χῶρος καί οἱ ἄνθρωποι (σσ. 25-29), ἱστορικοί ὅροι καί θεσμοί (σσ. 29-34). Ἡ «σύγκρουση» τῶν δύο κέντρων ἐξουσίας (σσ. 34-35), οἱ σχέσεις προξένων καί μητροπολιτῶν (σσ. 36-38), ἡ ὀθωμανική πολιτική καί τό προνομιακό ζήτημα (σσ. 39-40), τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί ἡ σερβική Ὀρθοδοξία (σσ. 40-44), ζητήματα ὁριοθέτησης τοῦ «ἐθνικοῦ» σώματος (σσ. 44-50), ἡ ἀξιοπιστία τῶν πηγῶν (σσ. 51-53). Ὅπως ἀντιλαμβάνεται ὁ ἀναγνώστης-μελετητής, ὁ πλοῦτος τῶν εἰδήσεων καί ἡ πλούσια βιβλιογραφία κατατοπίζουν πλήρως ἐκεῖνον πού θά ἤθελε νά γνωρίζει τά νεώτερα γεγονότα τῆς πρόσφατης ἱστορίας μας, τά γεγονότα πού εἶναι συνδεδεμένα μέ τή Μακεδονία καί τό Μακεδονικό.

Ἡ ἀνάγνωση τῶν ἑκατέρωθεν ἐπιστολῶν διαφωτίζει πλήρως τά γεγονότα καί δίνει ἀπάντηση σέ πράξεις ἤ παραλείψεις πού θά μποροῦσαν νά σταθοῦν μοιραῖες γιά τόν ἑλληνισμό. Τοῦρκοι, Βούλγαροι, Ρουμάνοι, Ἀλβανοί καί Σλάβοι ἔπαιζαν ὁ κάθε ἕνας ξεχωριστά καί ὅλοι μαζί τό παιχνίδι τους ἐνάντια στόν ἑλληνισμό μέ σκοπό τήν ἐξαφάνισή του. Οἱ ἐπιθέσεις κατά τῶν Μητροπολιτῶν καί τοῦ ἱεροῦ κλήρου εἶχαν σκοπό νά κάμψουν τό ἐθνικό φρόνημα τῶν Ἑλλήνων καί νά στερήσουν ἀπό αὐτούς τούς πνευματικούς τους ἡγέτες. Ὁ κλῆρος μέ ἐπικεφαλῆς τούς Μητροπολίτες, τούς δασκάλους καί τούς τοπικούς ἄρχοντες, ἔπαιξαν τό ρόλο τοῦ συντονιστοῦ τῶν ἀντιδράσεων κατά τῆς ἐπιβολῆς ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων.

Οἱ ἀντιπαραθέσεις μεταξύ Ἀθηνῶν καί Κωνσταντινου-

πόλεως ἐκφράζονται στό ἰδεολογικό πεδίο, τοῦ οἰκουμενισμοῦ καί τοῦ ἐθνοκεντρισμοῦ, γιά τόν ἔλεγχο τῶν θεσμῶν τοῦ «ἀλύτρωτου ἑλληνισμοῦ», γιά τόν ἔλεγχο τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς Παιδείας τῶν «ὁμογενῶν». Ἡ ὑλοποίηση τῶν ἐπιλογῶν τῆς Ἐκπαιδευτικῆς πολιτικῆς στή Μακεδονία πολύ συχνά δημιούργησε δυσάρεστες καταστάσεις λόγω διαφορετικῶν ἐκτιμήσεων. Οἱ προσεγγίσεις ἤ ἀντιθέσεις στά ἐπί μέρους θέματα, ὅπως μᾶς ἀποκαλύπτουν τά ἔγγραφα, δηλώνουν τήν ἀδυναμία ἐπικοινωνίας τῶν Προξένων μέ τούς κατά τόπους Μητροπολίτες, τούς ὁποίους καί θεωροῦν ὑπεύθυνους νά προασπίσουν τά ἐθνικά συμφέροντα. (Μητροπολιτικό Ζήτημα).

Ἡ «φιλοσερβική» πολιτική τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί ἡ ὑποχωρητικότητα στίς ἀξιώσεις τῶν Σέρβων γιά τήν ἵδρυση σχολείων καί τή χρήση τῆς σλαβονικῆς στή θεία λειτουργία, στάθηκαν ἀφορμή διαμάχης. Τό περιεχόμενο τῶν ὅρων καί τῶν κριτηρίων σύμφωνα μέ τό ὁποῖο ὁριοθετεῖτο τό «ἐθνικό» πλαίσιο ἀπό τούς Προξένους, τό Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν καί τήν Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως καί ἀπό τήν ἄλλη τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί τούς Μητροπολίτες, ἦταν ἡ αἰτία τῆς διαφωνίας τῶν δύο ἐξουσιῶν.

Θά σταθοῦμε γιά λίγο σέ ἕνα ἀπόσπασμα ἀπαντητικῆς ἐπιστολῆς τοῦ Μητροπολίτου Πελαγωνείας Ἀνθίμου πρός τά Πατριαρχεῖα, γιά νά δειχθεῖ ἡ στάση καί ἡ δολιότης τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, πού μέ κάθε τρόπο προσπάθησαν νά συκοφαντήσουν τούς ταγούς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. «... Ὅτε ἀκουσίως ἐνεπιστεύθην παρά τῆς Μητρός Ἐκκλησίας τήν διακυβέρνησιν τῆς Ἐπαρχίας Πελαγωνείας, ἐνόμιζον ὅτι αὕτη παρέσχε μοι τήν ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην εἰς τήν ἐφαρμογήν τοῦ προγράμματος, ὅπερ ἡ ὀρθόδοξος Ἀνατολή διεχάραξεν ἀπό τοῦ 1872 διά τοῦ ὅρου τοῦ σχίσματος, καθ' ὅν ἀποκρουστέαι ἐθεσπίσθησαν αἱ ἀντευαγγελικαί φυλετικαί ἀπαιτήσεις καί διακρίσεις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ.... Ἀμυνόμενος λοιπόν ὑπέρ τῶν δικαίων τῆς Ἐκκλησίας καί ἑπόμενος τῷ ὅρῳ τοῦ σχίσματος, ὅν ἠνάγκασται τούτων ἕνεκα πάντων ἵνα ἐκδώσῃ, ἵνα εἶμαι συνεπής πρός ἐμαυτόν καί λογικά ἀντιτάσσω πρός εἰρημένους ἐπιδρομεῖς καί πρός τάς ἀπαιτήσεις τῶν ἐπιτοπίων πολιτικῶν ἀρχῶν

τά ἐπιχειρήματα ὤφειλον ἵνα εἰς ἐμαυτόν ἐπιβάλω πρῶτον τήν αὐστηράν αὐτῶν ἐφαρμογήν, ἐφ᾽ ᾧ καί ἐξετάσας ἐν διαστήματι δύο μηνῶν τούς ὑπαγομένους εἰς τήν Μητρόπολίν μου Χριστιανούς κατοίκους τῆς πόλεως Μοναστηρίου καί ἐξακριβώσας ὅτι οὗτοι εἰσί μόνον οἱ ἀποτελοῦντες τήν ἑλληνικήν ὀρθόδοξον κοινότητα, οἱ δέ λοιποί οἱ καί τό ἕν τρίτον τῶν χριστιανῶν κατοίκων ἀποτελοῦντες εἰσί μόνον Βούλγαροι σχισματικοί ἰδίαν ἀποτελοῦντες ἐχθρικήν πρός τήν ἡμετέραν κοινότητα ὕλην, μελλούσης καί ἐπικειμένης φυλετικῆς διαμάχης ἐθεώρησα οὐχί ἀπεικότως τήν ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ ναῷ Βιτωλίων ἐν πεπατημένη καί διεφθαρμένη βουλγαρικῇ γλώσσῃ ἀνάγνωσιν τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου ἄνευ ἀνάγκης ἐπιτραπεῖσαν ἐξ ἐσφαλμένων ὑπολογισμῶν καί ὡς μή συμβιβαζομένην τότε πρός τήν ἀπαιτουμένην ὑπό τῶν θεολογικῶν ἀρχῶν ἀκρίβειαν τῆς ἑρμηνείας μήτε πρός τήν θρησκευτικήν ἐποικοδόμησιν τῶν ἐκκλησιαζομένων ἀλλά καί ἀναπολόγητον καθιστῶσάν με ἀπέναντι τῶν περί φυλετικῶν ἀξιώσεων καί τῶν ἀποφάσεων τῶν κυβερνητικῶν ἀρχῶν κατήργησα διά παντός ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀντιστάσεως. Διότι τί ἤθελον, Παναγιώτατε Δέσποτα, ἀντιτάξῃ κατά τῶν ἀξιώσεων τῶν Ρουμάνων ἤ Βουλγάρων καί τῆς ἀποφάσεως τῆς Διοικήσεως ἵνα μή τελῆται ἐν μιᾷ καί τῇ αὐτῇ ἐκκλησίᾳ ἐν δυσί καί τρισί γλώσσαις ἡ ἱερουργία, ὅταν αὐτός ἐπέτρεπον τό τοιοῦτον ἐν αὐτῷ τῷ Μητροπολικῷ μου ναῷ»... (ἡ ὑπ᾽ ἀριθμ. 28 ἐπιστολή).

Δικαίως ὁ Μητροπολίτης διαμαρτύρεται. Ζώντας ἀφόρητες καταστάσεις ἀπευθύνεται πρός τόν φυσικό του προϊστάμενο τόν Πατριάρχη, τόν ὁποῖο ἐνημερώνει γιά τά τεκταινόμενα στήν ἐπαρχία του. Θλίβεται καί ὁμολογεῖ τήν ἀδυναμία του νά ἐφαρμόσει τήν ἑνοποίηση τῶν ἀλλόγλωσσων χριστιανικῶν ὁμάδων, πολύ δέ περισσότερο τήν προβλεπόμενη κοινωνικο-οἰκονομική τους ἔνταξη στό Μακεδονικό χῶρο. Ὁ ἀνταγωνισμός τῶν δύο φορέων ἐξουσίας, Προξένων καί Κοινοτήτων μέ πρόεδρο τό Μητροπολίτη, γιά τόν ἔλεγχο τῆς δευτεροβάθμιας ἐκπαίδευσης καί τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ, συνιστᾶ τό λεγόμενο Μητροπολιτικό Ζήτημα πού ἐταλάνισε ἀρκετά τίς προσπάθειες καί τῶν δύο φορέων νά προχωρήσουν ἀπρόσκοπτα στό ἐπιβαλλόμενο ἔργο τους. Ἡ ὑπάρχουσα ἀλληλογραφία

πού ἔχει διασωθεῖ στό Ἀρχεῖο τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν καί ἡ μέχρι σήμερον δημοσιευθεῖσα μαρτυρεῖ τοῦ λόγου τό ἀληθές.

Τό 1891 τό Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν, γιά νά σταματήσει ἡ διαμάχη αὐτή ἀπηύθυνε σχετική ἐγκύκλιο πρός ὅλες τίς Προξενικές ἀρχές τῶν ὀθωμανικῶν περιοχῶν, καθορίζοντας δικαιοδοσία καί τήν συμπεριφορά τῶν Προξένων. Ἀναγνωριζόταν, ἡ νομιμότητα τῆς ἀρχῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τῶν Μητροπολιτῶν στά ἐκκλησιαστικά ζητήματα καί στούς κοινοτικούς ἐκπαιδευτικούς θεσμούς. Δυστυχῶς οἱ ὑποδείξεις τῆς ἐγκυκλίου δέν ἀπέφεραν τούς ἀναμενόμενους καρπούς, ἀφοῦ καί μετά ἀπό αὐτή ἀναφέρονται ἀλλεπάλληλες ἀναφορές καί καταγγελίες.

Ὁ Μακεδονικός Ἀγώνας πού ἀνέδειξε τή ζωτικότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καί τοῦ Ἔθνους καί διέσωσε μέ τήν ἀπαράμιλλη ἀποφασιστικότητά του τή Μακεδονία καί τόν Ἑλληνισμό, δικαίως προβάλλεται κατά καιρούς μέ τήν ἔκδοση ἀρχείων, διαφωτίζοντας πολλές καί σημαντικές πτυχές τοῦ ἀγώνα.

Ἡ ὅλη ἐργασία «κλείνει» μέ τήν πλούσια βιβλιογραφία, ἑλληνική καί (σσ. 315-325) καί μέ τά εὑρετήρια κυρίων ὀνομάτων καί τοπονυμίων.

Νικ. Λυκ. Φορόπουλος

Χρήστου Γιανναρᾶ, Τό ρητό καί τό ἄρρητο, Τά γλωσσικά ὅρια ρεαλισμοῦ τῆς μεταφυσικῆς, ἔκδοση Ἴκαρος 1999, σσ. 324.

Ἡ φιλοσοφική στοχαστικότητα τοῦ Χρήστου Γιανναρᾶ εἶναι δεδομένη. Ἡ μέχρι σήμερα πνευματική του παραγωγή εἶναι πλούσια καί πληθωρική. Θέματα πού ἄλλοι ἁπλῶς θά ἔθιγαν, ὁ καθηγητής Γιανναρᾶς ἐμβαθύνει καί ἑρμηνεύει. Ἀνθρωποκεντρικός, στοχεύει στή λύση καί ἑρμηνεία τῶν δεδομένων καί πραγματικῶν, χωρίς νά παραλείπει τά ἐπέκεινα καί μεταφυσικά. Ἡ ἀναζήτηση λύσεως πέραν τῶν φυσικῶν δεδομένων προβάλλει ἐπιτακτική καί ἀναγκαία,

ἀφοῦ ἐπιχειρεῖ νά διερευνήσει τίς προϋποθέσεις τῆς ἐμπειρικῆς μεταβίβασης ἀπό τά σημαίνοντα στά σημαινόμενα καί νά ἱκανοποιήσει τίς μεταφυσικές ἀγωνίες τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπου αὐτοκαθορίζεται μέχρις σέ ἕνα σημεῖο εὐεργετική στήν ἔμμεση σχέση του πρός τό Θεῖο, ἀφοῦ ἡ ὕπαρξη του εἶναι συνυφασμένη μέ τό δημιουργό του.

Στήν ὑπ᾽ ὄψη μελέτη του ὁ συγγραφέας ἐπιχειρεῖ τή μέγιστη προσέγγιση γνώσεως τοῦ ὑπερβατοῦ μέ τό λόγο, μέ τίς λέξεις, πού ὡς μαγική ἔννοια ὁριοθετοῦν τά ὅρια τῆς φυσικῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρός τό Θεῖο. Ἡ ὑπόστασή του μέσα στό φυσικό κόσμο, ξεχωριστή καί μοναδική, διαφέρει ἀπό τά ἄλλα φυσικά ὄντα. Ἐκτός ἀπό τή λογική, εἶναι προικισμένος μέ μεταφυσικές πεποιθήσεις καί βιώματα, πού ἐκδηλώνονται ἀνά πᾶσα στιγμή. «Ἡ ἀπάντηση στό ἐρώτημα γιά τήν ὕπαρξη ἤ ὄχι ζωῆς μετά τό θάνατο νοηματοδοτεῖ κάθε πτυχή τῆς καθημερινότητας τῶν ἀνθρώπων», ὅπως παρατηρεῖ ὁ κ. Γιανναρᾶς, ἀφοῦ ἡ ἱεράρχηση τῶν ἀτομικῶν καί συλλογικῶν προτεραιοτήτων διαμορφώνουν τή συγκρότηση καί ποικιλία τῶν ἱστορικῶν μορφωμάτων τοῦ πολιτισμοῦ, ἀπαραίτητο κριτήριο ἀξιολογήσεως.

Ἡ κατανόηση τοῦ θείου προϋποθέτει λογικά τό ἀναίτιο, τό ὁποῖο κατανοοῦμε μόνο ὡς νοηματική ἔννοια, ὡς μοναδικό ἐννόημα, χωρίς νά ἔχουμε κανένα δεδομένο ἐμπειρίας. Ἡ γνώση τοῦ ἀναιτίου βρίσκεται ἔξω ἀπό τίς δυνατές καταστάσεις τῶν δεδομένων τῆς ἐμπειρίας μας, ἔξω ἀπό τή δυνατότητα νά κατανοήσουμε τή σημασία τοῦ Λόγου καί τοῦ Προσώπου. Ἡ σχέση τῆς γλωσσικῆς λειτουργίας εἶναι οὐσιαστική ὡς πρός τήν ἐπικοινωνία μέ τό θεῖο καί κάθε πνευματική ἐκδήλωση.

Ὁ ἄνθρωπος, γνώστης τῶν γλωσσικῶν ἐκφράσεων ἐπικοινωνεῖ μέ τίς ἑρμηνευτικές προσεγγίσεις τῆς πραγματικότητας, φυσικές ἤ ὀντολογικές, προσαρμόζοντας τή γλωσσική του ἔκφραση ἀνάλογα μέ τήν ψυχολογική ἀπαίτηση καί τίς ἐπιθυμίες του. Στήν κτιστή ἀνθρώπινη φύση δέν ὑπάρχει ἀθάνατο στοιχεῖο πού νά χρειάζεται ἰδιαίτερη προσέγγιση, ὅπως ἡ «ἀθανασία τῆς ψυχῆς» ὡς φιλοσοφική δοξασία. Ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά ὑπάρχει σέ σχέση προσωπική μέ τό Θεό, χωρίς νά ὑποστασιάζεται ἡ ἀνθρώπινη φύση

του, ἀλλα νά αὐτενεργεῖ ἐλεύθερα καί δημιουργικά. Ἡ γλώσσα τῆς ἀποκαλύψεως ἐνσαρκώνεται στόν Υἱό τοῦ Θεοῦ πού «ἐκ Πνεύματος Ἁγίου» καί Μαρίας τῆς Παρθένου γεννᾶται γιά νά λυτρώσει τόν ἄνθρωπο ἀπό τήν ἁμαρτία.

Ὁ καρπός τῆς γνώσεως ὑποβοηθεῖ τή μερική κατανόηση τοῦ ἀκτίστου, μιά καί τό ἄκτιστο παραμένει γιά τόν ἄνθρωπο ἀπερινόητο, ἀκατάληπτο, ἄρρητο. Ἡ παρουσία τοῦ Ἰησοῦ ὡς ἱστορική πραγματικότητα, ἐπιτρέπει νά φθάσουμε στήν ἀρχή τοῦ ὑπαρκτοῦ, ὡς γεγονότος, ὡς ἀληθής πραγματικότητα. Τίς γλωσσικές διατυπώσεις τίς σημαντικές τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀκτίστου, τίς συνάγουμε ἀπό τήν ἱστορικότητα τῆς ἀποκαλύψεως. Ἡ γλώσσα τῆς κλήσεως ἐπαληθεύεται μέ τόν τρόπο συμμετοχῆς τοῦ ἀνθρώπου καί τήν ὑπαρκτή ἐμπειρία του στήν ὀρθή ἑρμηνεία τῶν δεδομένων. Ἡ φανέρωση τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ («Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος καί ὁ Λόγος ἦν πρός τόν Θεόν...» Ἰωάννου Α', Ι), ὑποβοηθεῖ τά μέγιστα καί μέ τή βοήθεια τοῦ «Ἁγίου Πνεύματος» νά κατανοήσουμε ἔστω καί μερικῶς τή γνώση τοῦ Θείου.

Ἡ ὀρθή χρήση τῶν λέξεων στά πλαίσια μιᾶς σημαντικῆς στιγμῆς γιά κατανόηση τῶν μεταφυσικῶν δεδομένων, ὅπως ὁ Θεός, ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Ἰησοῦ, ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς, ὁ θάνατος, ἡ ἀνάσταση τῶν νεκρῶν, οἱ ἄγγελοι, οἱ δαίμονες, ἡ παροῦσα καί ἡ μέλλουσα ζωή ὠθοῦν τόν ἄνθρωπο στήν ἀναζήτηση καί φανέρωση τοῦ ἀκτίστου στόν ἱστορικό χρόνο. Ἡ κοσμική λογικότητα παραπέμπει στό εἶναι τοῦ ἀκτίστου καί ἡ παραπομπή δηλώνεται μέ τά γλωσσικά σημαίνοντα, ὅπως Πατρότητα - Υἱότητα - Πνεῦμα. Τό ἄγνωστο τοῦ ὑπερπέραν καί οἱ μή ἁπτές «ἀποδείξεις», ἀλλά, «ἐνδείξεις» γιά τήν ὕπαρξη τοῦ Θεοῦ καί τή μετά θάνατο ζωή, μᾶς κάνουν πολλές φορές νά ἀμφιβάλλουμε καί νά δημιουργοῦμε ἀμφιβολίες στόν ἑαυτό μας.

Ὁ Ἰωάννης εὐαγγελιζόμενος ἐπαγγέλλεται: «Ἐάν μή τις γεννηθῇ ἄνωθεν, οὐ δύναται ἰδεῖν τήν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ... Ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, κἄν ἀποθάνῃ ζήσεται· καί πᾶς ὁ ζῶν καί πιστεύων εἰς ἐμέ οὐ μή ἀποθάνῃ εἰς τόν αἰῶνα» (Ἰωάννη, 3,3·11,20). Ὁ υἱός τῆς ἀναστάσεως-ὁ υἱός Θεοῦ ὑποδηλώνουν τήν παρεμβολή τῆς υἱοθεσίας τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τό Θεό, μιᾶς δεύτερης γέννησης πού ἀκολουθεῖ τό θάνατο ἤ πού δέν καταλύεται μέ τό θάνατο. Ἡ ὑλική φύση τοῦ

ἀνθρωπου καί οἱ ψυχοσωματικές της ἐνέργειες ἀφανίζονται με το θανατο. Ἡ κτιστή φύση δέν ἔχει ὀντολογική αὐτονομία ὥστε νά καθοριζει, μόνη αὐτή, τό γεγονός τῆς ὑπάρξεως.

Τό ὑπαρκτό γεγονός, ὅπως παρατηρεῖ ὁ συγγραφέας, καθοριζεται ὄχι καταρχήν ἀπό τή φύση, ἀλλά καταρχήν ἀπο τη σχέση μέ τό Δημιουργό τῆς φύσεως καί αἴτιο τῆς ὑπαρξεως. Μετά τήν ἀνάστασή του ὁ Χριστός δέν ἐμφανίζει διαφορετική φύση, ἀλλά τήν ἴδια ἀνθρώπινη φύση σέ διαφορετική σχέση μέ τό Θεό. Ἡ διατύπωση μέ γλωσσικές ἐκφρασεις τῶν ὀντολογικῶν καθορισμῶν εἶναι ἀναγκαῖες, γιατι ἐκπηγάζουν ἀπό τή διάθεση τοῦ ἀνθρώπου νά καθοριζει τη διαφορά, ἀλλά καί τή σχέση τῆς κτιστῆς φύσεως ἀπο τήν ἄκτιστη. Χορηγός τῆς ζωῆς στή γλώσσα τῆς Ἐκκλησιας εἶναι τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Αὐτό ἀποκαλύπτεται να ἐνεργεῖ σέ κάθε δυνατότητα ζωῆς. Ὁ Παράκλητος τό Πνεῦμα τῆς Ἀληθείας εἶναι ἡ «μοναδική ὑπαρκτή παράκληση και παραμυθία στήν ἐπίγεια ἐμπειρία τῆς θνητότητας στό ζοφο τῆς ἀπειλῆς τοῦ θανάτου» (σ. 238).

Ἡ Παλαιά Διαθήκη (Γεν. Α', 2) στήν πρώτη μέρα τῆς δημιουργιας μᾶς κάνει λόγο γιά τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τό ὁποῖο ἐπεφερετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος (τῆς ἔμβιας ὕλης), γιά να ἀκολουθήσουν καί ἄλλα παραδείγματα στήν Καινή Διαθηκη: Πνεῦμα ἅγιο ἐπῆλθε ἐπί τήν παρθένο Μαρία γιά τη σαρκωση τοῦ Χριστοῦ (θέωση τῆς ἀνθρώπινης φύσεως), τό παρακλητον Πνεῦμα κατῆλθεν ἐπί τούς μαθητάς καί ἀποστολους την ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς (ἡ συγκρότηση τοῦ θεσμοῦ τῆς Ἐκκλησίας). Μέ τήν ἐπίκληση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος σε δεδομένη στιγμή τῆς Θείας Λειτουργίας, ὁ ἄρτος και ὁ οἶνος μετατρέπονται σέ σῶμα καί αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Γιά τίς πολλαπλές ἰδιότητες τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀκούομε τον ὕμνο: βρύει προφητείας, ἱερέας τελειοῖ, ἀγραμμάτους σοφιαν ἐδίδαξεν, ἁλιεῖς θεολόγους ἀνέδειξε. Μέ τό δημιουργικο Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἀπό τό ὁποῖο ἐκπηγάζει κάθε αἰτια ὑπαρξεως, εἶναι φυσικό ἡ Ἐκκλησία νά προσπαθεῖ να καθοδηγησει τούς πιστούς της, στήν ὀντολογική ἑρμηνεία τῆς μεταφυσικῆς, ὡς τή μόνη ἐλπίδα σωτηρίας.

Με τη διαπραγμάτευση τοῦ θέματος σέ 24 κεφάλαια, τα ὁποῖα καλύπτουν τό σύνολο τῆς φιλοσοφικῆς ἑρμηνείας τῶν φυσικῶν καί ὑπερφυσικῶν φαινομένων καί διερευνοῦν

ἐμπειρικά τά παρόντα ἀπό τά μέλλοντα, ὁ σ. προσπαθεῖ νά δώσει κάποια ἀπάντηση στίς ἀνησυχίες καί στά διάφορα ἐρωτήματα πού ἀπασχολοῦν τόν ἄνθρωπο.

Ἡ γλώσσα, βασικό στοιχεῖο προσεγγίσεως, ἀποτελεῖ τό μέσο, μέ τό ὁποῖο ὁ θησαυρός τῶν μεταφυσικῶν βεβαιοτήτων, τῶν θρησκευτικῶν συγκινήσεων καί τῶν πνευματικῶν ἐξάρσεων γίνεται καί κτῆμα στόν ἄνθρωπο. Ἡ γλώσσα ἀρθρώνει καί μορφοποιεῖ τίς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου μέ τήν πραγματικότητα, ἀλλά καί ὑποβοηθεῖ τά μέγιστα στήν κατανόηση τοῦ ὑπερβατοῦ. Ὁ Θεός- Λόγος ἀποκαλύπτει τή δύναμή του στό ἔργο τῆς δημιουργίας καί στήν τελειότητα τῆς φύσεως καί τήν ἁρμονία πού διέπει τό Σύμπαν.

Νικ. Λυκ. Φορόπουλος

Λαογραφία, Δελτίον τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας, τόμος ΛΗ΄ (37) (1993-1994), Μνήμη Στίλπωνος Κυριακίδου (1964), Ἀθῆναι 1955, σσ. 455.

Μπορεῖ ἀπό τούς φιλολόγους τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως κατά τή διδασκαλία τους νά μή χρησιμοποιοῦνται συστηματικά πολλά λαογραφικά στοιχεῖα, χρησιμοποιοῦνται ὅμως ἀρκετά, πού εἶναι ἱκανά νά κρατήσουν τό ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν εἰς ὅ,τι ἀφορᾶ τήν παράδοση. Ἡ ἐνασχόληση τοῦ φιλολόγου ἀπό τά φοιτητικά του χρόνια μέ τό μάθημα τῆς Λαογραφίας, πιστεύω ὅτι τοῦ ἐνέπνευσε τήν τάση καί τή διάθεση νά ἀποθησαυρίσει τίς γνώσεις ἐκεῖνες πού θά σταθοῦν ἀπαραίτητες στό μετέπειτα διδακτικό του ἔργο. Ὁπλισμένος μέ τίς παραδόσεις καί τίς κοινωνικές ἐκδηλώσεις τοῦ λαοῦ μας θά μεταλαμπαδεύσει κατά τόν καλύτερο τρόπο στά νεαρά βλαστάρια, στούς μαθητές του, νέους καί νέες, τήν παράδοση καί τήν ἀγάπη πρός τίς συνήθειες τοῦ τόπου μας, ἀπαραίτητο στοιχεῖο ἐπιβιώσεως τῆς πατρίδας μας. Ἡ σαρωτική λαίλαπα τῶν νέων συνηθειῶν εἶναι ἱκανή νά ξεθεμελιώσει, ὅ,τι ἐπί χρόνια ὁ λαός ἔκτιζε καί νά συμπαρασύρει τούς νέους σέ νέα ἤθη καί ἔθιμα ξένα πρός τήν ἑλληνική πραγματικότητα.

Ἡ πατρίδα μας θά πρέπει «πάσῃ θυσίᾳ» νά διατηρήσει

ἀναλλοίωτο τόν Ἐθνικό της χαρακτήρα, γεγονός πού συνεπάγεται τή συσπείρωση ὅλων τῶν πνευματικῶν δυνάμεων. Στόν ἀγώνα αὐτό πρῶτοι πρέπει νά παίξουν προεξάρχοντα ρόλο οἱ φιλόλογοι, πού μέ τήν ἄμεση ἐπαφή τους μέ τήν ἐκπαίδευση θά μπορέσουν νά σφυρηλατήσουν συνειδήσεις, νά ἐνδυναμώσουν τό Ἐθνικό συναίσθημα νά διαπαιδαγωγήσουν τό νέο Ἕλληνα. Ὁ φιλόλογος εἶναι ἐκεῖνος πού θά προστρέξει γιά τήν ἐνημέρωσή του καί τό φρεσκάρισμα τῶν γνώσεών του σέ πολλά καί σπουδαῖα βιβλία καί περιοδικά. Εὐτυχῶς ἡ βιβλιαγορά τῆς πατρίδας μας εἶναι πλούσια σέ λαογραφικά καί ἄλλα, ἀλλά δύσκολη ἡ ἐπιλογή, ἄν ὁ φιλόλογος δέν ἔχει τήν ἐμπειρία νά ἐπισημάνει τά καλύτερα.

Μεταξύ τῶν ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν πού ἀπό τό 1909 κυκλοφοροῦν στά κεντρικά βιβλιοπωλεῖα εἶναι καί ἡ «Λαογραφία», τό Δελτίον τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας πού αἰσίως κυκλοφόρησε τό 1995 ὁ ΛΖ′ (37) (1993-1994) τόμος ἀφιερωμένος στή Μνήμη Στίλπωνος Κυριακίδου (1887-1964), γιά πολλά χρόνια Διευθυντοῦ της (1921-1951). Πλούσιος σέ περιεχόμενο καί Λαογραφικές εἰδήσεις μέ γνώμονα τή διαρκή ἐνημέρωση, προσδίδει μιά ἰδιαίτερη παρουσία μεταξύ τῶν ἄλλων ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν. Οἱ 455 σελίδες του μέ τήν ποικιλόμορφη ὕλη του, ἱκανοποιεῖ καί τόν πλέον ἀπαιτητικό ἀναγνώστη-μελετητή, ὁ ὁποῖος καί θά ἔχει τή δυνατότητα νά προσεγγίσει μέ πλήρη βιβλιογραφική κάλυψη ὁποιοδήποτε θέμα.

Ὁ ἀκάματος Πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας καί Διευθυντής τοῦ περιοδικοῦ Καθηγητής Δημήτριος Σ. Λουκᾶτος, τοῦ ὁποίου ἡ προσφορά εἶναι ἀναμφισβήτητος στήν Ἐπιστήμη καί τό Ἔθνος, ἐπιμελεῖται γιά πολλά χρόνια τή «Λαογραφία», φροντίζοντας γιά τή δυναμική παρουσία της στόν ἐπιστημονικό κόσμο. Στό προλογικό σημείωμα (σσ. VII- VIII), ἀφοῦ ἀναφέρεται στή μνήμη τοῦ Στίλπωνος Κυριακίδη (βλ. καί σ. V), ἀναλύει τήν ποικιλία τῶν θεμάτων σκιαγραφώντας καί τό περιεχόμενο τοῦ τόμου.

Ἡ μορφή τοῦ τόμου σύμφωνα καί μέ τόν πίνακα περιεχομένων κατά ἑνότητες παρουσιάζει τήν παρακάτω δομή: Α′ Γιά τό πνεῦμα καί τή συγκρότηση τοῦ τόμου (σσ. V- VIII), Β′ Μεσαιωνικά-Νεοελληνικά ἔμμετρα κείμενα καί

παραλλαγές (σσ. 1-50). Γ' Ἄλλα λαογραφικά: Διαπιστώσεις, Περιγραφές (σσ. 51-107), Δ' Σύμμεικτα (σσ. 111-127), Ε' Σύγχρονα λαογραφικά V (σσ. 131-149), ΣΤ' Βιβλιοκρισίες βιβλίων καί περιοδικῶν (σσ. 153-228), Ζ' Λαογραφική Βιβλιογραφία (σσ. 229-361), Η' Διεθνής τιμητική διάκριση τῆς Ἑλληνικῆς λαογραφικῆς Ἔρευνας (ἀπό τό Κέντρο Νεοελληνικῶν Σπουδῶν Ἀλέξανδρος Σ. Ὠνάσης», τοῦ Πανεπιστημίου Νέας Ὑόρκης) (σσ. 365-381), Θ' Βιβλιογραφικά Συμπληρώματα (σσ. 383-401), Ι' Πεπραγμένα καί Κατευθύνσεις (τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας) (σσ. 403-422), ΙΑ' Νεκρολογίες καί λαογραφικά Πένθη (σσ. 425-436), ΙΒ' Ἐνεργά μέλη τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑται-ρείας (1993-1995) (σσ. 437-439), ΙΓ' Χορηγοί καί Δωρητές (σ. 440), ΙΔ' Τίτλοι καί Διοικητικά τῆς Ἑταιρείας καί τοῦ «Δελτίου της (σ. 441), Περιεχόμενα τοῦ ΛΖ' (37) Τόμου: Ι Κα-τά θέ ματα (σσ. 443-447). ΙΙ Κατά συγγραφεῖς (Ἀλφαβητικά) (σσ. 448-452), ἀκολουθοῦν κατά θέματα τά περιεχόμενα στήν ἀγγλική (σσ. 453-455) καί κλείνει ὁ τόμος μέ τήν ἀναγραφή τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας (σσ. 457-453).

Θά σταθῶ γιά λίγο στά θέματα πού ἔχουν ἄμεση σχέση μέ τήν ἔμμετρη ποίηση μιά καί ὁ κύλος τῶν ποιημάτων αὐτῶν καί μάλιστα τῶν Ἀκριτικῶν παρουσιάζουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Οἱ παραλλαγές τῶν τραγουδιῶν τοῦ Ἀκριτικοῦ Κύκλου, οἱ πλέον γνωστές σέ ὁλόκληρο τόν ἑλλαδικό χῶρο, ἀποτελοῦν τά δημοφιλέστερα δημοτικά μας τραγούδια. Ἡ εὐρύτερη διάδοσή τους ὀφείλεται στήν προέλευσή τους, στούς φύλακες τῶν Ἀνατολικῶν συνόρων τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας στούς Ἀκρίτες πού προτάσσανε τά στήθια τους γιά νά ὑπερασπισθοῦν τήν ἀκεραιότητα τῆς χώρας ἀπό τίς ἐχθρικές ἐπιδρομές.

Ἡ μελέτη τοῦ Εὐαγγέλου Ἀντ. Καραγιάννη: «Λεσβιακές Παραλλαγές τραγουδιῶν τοῦ Ἀκριτικοῦ Κύκλου» (σσ. 1-21) σκοπό ἔχει νά παρουσιάσει τόν κύκλο τῶν τραγουδιῶν αὐτῶν, ὅπως ἔχουν διαμορφωθεῖ στή Λέσβο καί ὑπάρχουν μέχρι σήμερα. Ὁ συγγραφέας σχολιάζοντας τίς Παραλλαγές, δέν περιορίζεται μόνο στή μετεγγραφή τῶν Ἕξι (6) Παραλλαγῶν, ἀλλά μεταφέρει ὅλες τίς μορφές τους. Ἔτσι στήν Α' : «τήν ἁρπαγή τῆς Ρωμιοπούλας» ἔχουμε δύο καί στήν Στ' πέντε. Παρά πόδας ἀναγράφεται ὁ ἀναγκαῖος γλωσσικός καί βιβλιο-

γραφικός ἐξοπλισμός.

Ὁ Βάλτερ Πούχνερ ἀσχολεῖται μέ τά «Ἱστορικά Τραγουδια Γερμανῶν καί Ἑλβετῶν μισθοφόρων στήν Πελοποννησο στή διάρκεια τοῦ Βενετουρκικοῦ Πολέμου 1685-1689» (σσ. 22-34). Ὁ συγγραφέας ἀναδιφώντας τίς παλαιότερες συλλογές γερμανικῶν καί ἑλβετικῶν ἱστορικῶν καί δημοτικῶν τραγουδιῶν ἀνεκάλυψε μεμονωμένα τραγούδια, πού ἀναφέρονται στά πολεμικά γεγονότα στό «Βασίλειο τοῦ Μωρεως» καί μάλιστα στήν ἐκστρατεία τοῦ Francesco Morosini. Τα τραγούδια αὐτά, χωρίς νά εἶναι δημοτικά, ἔχουν πολλά στοιχεῖα λαϊκῶν ἐκφράσεων καί εἶναι γραμμενα σε λαϊκότροπο ὕφος. Ἐξυμνοῦν τούς ἀρχηγούς καί περιγράφουν τά γεγονότα καί τίς ἐπιτυχίες τῶν χριστιανῶν και ἀναφερουν τόπους καί ὀνόματα μέ σχετική ἀκρίβεια.

Ἐδῶ ὁ συγγραφέας μεταφέρει τρία ἀπό τά τραγούδια αὐτα στη γερμανική καί ἑλληνική γλῶσσα μέ τό σχετικό ὑπομνηματισμό καί μέ πλούσια σχόλια.

Ὁ Β.Δ. Ἀναγνωστόπουλος ἐπίκ. καθηγητής τοῦ Θεσσαλικοῦ Πανεπιστημίου μᾶς παρουσιάζει: Ἕνα ποιητάρικο τραγούδι γιά τή ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου (1827) ἀπό χειρογραφα ἑνός Δασκάλου, τοῦ 1828 (σσ. 33-50). Τό ποίημα ἀνηκει στά ἱστορικά δημοτικά τραγούδια, ἡ δέ ἀφηγηματική του μορφή μᾶς διασώζει πολλές λεπτομέρειες ἀπό πραγματικα περιστατικά. Δέν εἶναι πουθενά καταγεγραμμένο καί για πρωτη φορά βλεπει τό φῶς τῆς δημοσιότητας -μέ τή στιχουργική μορφή πού τοῦ ἔδωσε ὁ συγγραφέας σέ 15σύλλαβους στίχους. (σσ. 43-44). Μέ ἀφορμή τή ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου (8/20 Ὀκτωβρίου 1827) περιγράφεται ὁ «θρῆνος», που ἐπεκρατησε στήν Αὐλή τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ, στήν Κωνσταντινούπολη, μετά τήν είδηση τῆς καταστροφῆς, ὡς θεια δικη καί δικαίωση τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους μετά ἀπό τετρακοσια χρόνια σκλαβιᾶς. Τό ποίημα παρουσιάζεται στη μελετη καί σέ ἄλλες τρεῖς μορφές: α) φωτοτυπία τοῦ χειρογραφου (σσ. 38-39), β) φωτοτυπία αὐτούσιας μετεγγραφῆς τοῦ χειρογράφου (σσ. 40-41) καί γ) ἀποκατεστημένο γλωσσικά και στιχουργικά σσ. 42-43.

Ὁ συγγραφέας, ἀφοῦ μᾶς δίνει τό ἱστορικό τῆς εὑρέσεως τοῦ ποιήματος καί μᾶς περιγράφει τό χειρόγραφο, προχωρεῖ καί ἐξετάζει τά ἱστορικά δεδομένα καί τά φιλο-

λογικά προβλήματα, ὁλοκληρώνοντας τή μελέτη του μέ ἕναν πλούσιο ὑπομνηματισμό.

«Τό Παραμυθιακό Μοτίβο τῆς ἀπαγόρευσης τῆς Νυχτερινῆς ἐργασίας» (σσ. 51-60) εἶναι ἡ μελέτη τοῦ Καθηγητοῦ Μ. Γ. Μερακλῆ, ὁ ὁποῖος περιγράφει μιὰ ἐπιβεβλημένη συνήθεια, πού ἀπό τήν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα ἀκολουθεῖται μέ τίς «ἀπράκτους» ἡμέρες καί ἀργότερα μέ τή «θρησκευτική ἐπιβολή», ὡς ἡμέρες ἀργίας καί λατρείας. Ἡ παραμυθιακή νυχτερινή ἀπαγόρευση τῆς ἐργασίας, πρέπει νά ἔχει ἄμεση σχέση μέ τήν ἀργία τῆς ἑπόμενης μέρας, ἀφοῦ ἡ ἀργία ἄρχιζε ἀπό τό βράδυ τῆς παραμονῆς καί μάλιστα ἀπό τήν ἔναρξη τοῦ ἑσπερινοῦ. Ὁ καθηγητής Δημήτριος Λουκᾶτος μιλώντας γιά τό σεβασμό πού πρέπει νά δείχνουν οἱ πιστοί τίς ἡμέρες τῶν γιορτῶν μάλιστα ἀπό τήν παραμονή, μᾶς διασώζει τό παρακάτω δίστιχο: Ἀποβραδίς γιόρτασέ με/καί τό πρωΐ δούλεψέ με!.

Ὁ συγγραφέας ἐπισημαίνει ὅτι οἱ ἀρχαϊκές δοξασίες εὔλογα πέρασαν καί σέ παραδόσεις μέ χριστιανικό ἤ μή περιεχόμενο, γεγονός πού καί σήμερα διασώζονται σέ πολλούς ἄλλους λαούς, ὅπως π.χ. στούς Γερμανούς. (βλ. 54 καί 55 τῆς μελέτης). Στίς δικές μας παραδόσεις, ὅπως π.χ. στό χωριό Μεγάλο Μοναστήρι τῆς Θεσσαλίας, ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ἅι-Θόδωρος ἀπαγορεύει τήν ἑβδομάδα του τά νυκτέρια, γυρίζοντας, πάνω σέ ἄλογο, στά σοκάκια τοῦ χωριοῦ τιμωρώντας τούς παραβάτες. Ἀκολουθοῦν καί ἄλλες ἱστορίες, παραμύθια βασισμένα πολλές φορές στή φαντασία καί τίς ἐνοράσεις τῶν ἀνθρώπων, τά ὁποῖα ὅμως διεγείρουν τή λογική, φθάνοντας ἀκόμα καί σέ παραλογισμούς. Ἡ μελέτη πλαισιώνεται μέ πλούσια βιβλιογραφία.

Ὁ Γεώργιος Ν. Αἰκατερινίδης, συνεργάζεται μέ θέμα: «Ἀπαρχές (Λατρευτικές καί εὐετηρίας) στή Νεοελληνική Ἐθιμολογία» (σσ. 61-80), μελέτη πού ἀποσκοπεῖ νά παρουσιάσει τάς «ἀπαρχάς», ὡς συγκροτημένη λατρευτική ἐκδήλωση, πού οἱ ρίζες της ἐπισημαίνονται στήν ἱστορική ἀρχαιότητα καί κυρίως στίς ἑορτές, τά Θαργήλια, τά Θαλύσια καί τά Πυανόψια. Κύριο γνώρισμα τῶν ἑορτῶν αὐτῶν εἶναι ἡ σύνδεσή τους μέ τούς πρώτους καρπούς τῆς γῆς.

Μετά τή σύντομη ἀναφορά του στήν Παλαιά καί Καινή Διαθήκη, τό Βυζάντιο, ὁ συγγραφέας ἐπικεντρώνει τήν ἔρευνά

του στούς νεώτερους χρόνους, ὅπου μᾶς περιγράφει ἐθιμικές πράξεις αὐτοτελεῖς ἤ πλαισιούμενες μέ εὐρύτερες ἐκδηλώσεις τῆς λαϊκῆς λατρείας. Ἀπό τίς πλέον γνωστές εἶναι αὐτές πού συνδέονται μέ τό πρῶτο σιτάρι τῆς χρονιᾶς καί μέ τήν εὐλογία τῶν σταφυλιῶν ἀπό τήν ἐκκλησία στίς 6 Αὐγούστου. Ἡ μελέτη πλαισιώνεται μέ ἑπτά φωτογραφίες πού ἀναπαριστάνουν ἀνάλογες προσφορές ἀπό τό Μικρό Σούλι Σερρῶν, Ἀγριανή Σερρῶν, Κρουσώνα Ἡρακλείου Κρήτης, Μονή Εἰκοσιφονίσσης Παγγαίου, στό ναό Μεταμορφώσεως Μοσχάτου Ἀττικῆς εὐλογ. σταφυλιῶν, Κνωσός Ἡρακλείου στήν ἑορτή τοῦ Ἁγίου Τρύφωνα προσσφορά. λαχανικῶν καί προσφορά γάλακτος στήν ποιμενική γιορτή τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἡ πλούσια βιβλιο-γραφία ἀνοίγει τούς δρόμους γιά περαιτέρω ἔρευνα.

«Ὁ χορός 'Τό Τσάμικο', παραδειγματική περίπτωση τῆς Νεοελληνικῆς χορευτικῆς ἔκφρασης » (σσ. 81-97) μελέτη τῆς Ἄννας Παναγιωτοπούλου, ἡ ὁποία ἐξετάζει τά κοινά στοιχεῖα, ἀλλά καί τίς διαφοροποιήσεις πού παρατηροῦνται στόν Ἑλλαδικό χῶρο γιά τό δημοφιλή αὐτό χορό, πού ἀποτελεῖ τή συνισταμένη τῶν ἐκδηλώσεων σέ κάθε ἑλληνικό γλέντι. Ἡ συγγραφέας ὁπλισμένη μέ θεωρητική καί πρακτική γνώση (λόγῳ καταγωγῆς), κατώρθωσε νά μᾶς παρουσιάσει σφαιρικά τό θέμα καί νά μᾶς δώσει θετική ἀπάντηση σέ πολλά ἐρωτήματα πού μέχρι σήμερα ὑπῆρχαν. Ἡ μελέτη οἰκοδομεῖται σέ πέντε παραγράφους, πού σκοπό ἔχουν νά δώσουν ἐναργέστερη τήν εἰκόνα τῆς πολλαπλότητας τῶν μορφῶν, ρυθμῶν καί χρωμάτων τοῦ χοροῦ, καί νά κατατοπίσουν πλήρως τόν ἀναγνώστη-μελετητή, σέ ὅτι ἡ Νεοελληνική πραγματικότητα παρουσιάζει γιά τόν παραδοσιακό αὐτό χορό. Ἡ παρά πόδας πλούσια βιβλιογραφία, οἱ ἀπαραίτητες ἑρμηνευτικές διευκρινίσεις καί ἑρμηνεῖες, καί οἱ πέντε εἰκόνες πού συνοδεύουν τή μελέτη παρουσιάζοντας αὐτοσχέδια χορευτικά συγκροτήματα σέ διάφορα χωριά τῆς Δωρίδας, δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα στή μελέτη τῆς συγγραφέως.

Καί «κλείνει» τό τρίτο μέρος τῶν θεμάτων τοῦ τόμου μέ τή μελέτη τοῦ Δημ. Σ. Λουκάτου: « Νανουρίσματα Κοριτσιῶν» (σσ. 98-107), ὅπου ὁ συγγραφέας ἀνθολογώντας ἀπό παλαιές δημοσιευμένες συλλογές κυρίως ἀπό τούς παλαιό-

τερους τόμους τοῦ περιοδικοῦ «Λαογραφία» περιορίζεται στά νανουρίσματα τῶν κοριτσιῶν, τά θηλυκά ἤ καί ἀκόμα τά οὐδέτερα πού μπορεῖ νά ἀναφέρονται σέ κορίτσια. Μεταξύ τῶν ἄλλων παραθέτει καί μουσικές νότες ἀπό δύο νανουρίσματα τῆς Κιμώλου καταγραφές τῶν Σπ. Περιστέρη καί Γ. Ἀμαργιαννάκη (βλ. σσ. 104-105). Ὁ καθηγητής ἐπισημαίνει, ὅτι ἀντίθετα μέ ὅ,τι συμβαίνει σήμερα μέ τίς ἐκδόσεις νανουρισμάτων καί παιδοφροντιστικῶν τραγουδιῶν, παλαιότερα εἴχαμε ὀλιγώτερες καταγραφές νανουρισμάτων καί ταχταρισμάτων. Καί τότε καί τώρα τά ποιήματα αὐτά κρύβουν τή στοργικότητα τῆς Μητέρας, εἴτε ἀναφέρονται στά ἀγόρια ἤ τά κορίτσια.

Στά «Σύμμεικτα» πού ἀκολουθοῦν ὁ Δημ. Σ. Λουκᾶτος ἐξετάζει τούς ἀφηγηματικούς λόγους καί τρόπους τῶν ἀρχαίων κηρύκων- ἀγγελιοφόρων μέ τόν τίτλο: «Motifs de Narrations populaires dans la parole des 'Messagers' du theatre ancien Greg» (σσ. 111-116), ὁ Γεώργιος Ἰ. Θανόπουλος: «Τό ἔθιμο τοῦ Κλήδονα στήν ποιητική Ἀμοργό, τοῦ Νίκου Γκάτσου, (σσ. 117-121) καί ὁ Νίκος Σαραντᾶκος: «Παροιμίες καί φράσεις ἀπό τό χαρτοπαίγνιο, μέ μαρτυρίες κι ἀπό τή λογοτεχνία μας» (σσ. 122-127).

Τό πέμπτο μέρος τοῦ τόμου, ἀφιερωμένο στά Σύγχρονα Λαογραφικά θέματα εἶναι σύνθεση τοῦ Δημ. Σ. Λουκάτου ἀπό Δημοσιογραφικά λαογραφήματα πού κατά καιρούς ἔχουν δεῖ τό φῶς τῆς δημοσιότητας σέ ἐφημερίδες καί περιοδικά. Ἀψευδεῖς μάρτυρες τῆς διατηρήσεως τῶν λαογραφικῶν ἐθίμων καί τῆς ζωντανῆς παρουσίας τους σέ ἑορταστικές ἐκδηλώσεις μέχρι σήμερα εἶναι τά κάλαντα, τά Χριστουγεννιάτικα καί Πρωτοχρονιάτικα ἔθιμα, οἱ γιορτές καί τά Πανηγύρια, τά γλέντια, οἱ Καλικάντζαροι, τό κόψιμο τῆς Ἁγιοβασιλιάτικης Πίτας, τά δῶρα τοῦ Ἅϊ- Βασίλη στά παιδιά, ἡ φιλοξενία ἤ ἡ ὑποδοχή τῶν ξένων μέ ψωμί καί ἁλάτι, ἀνανεωτικά κινήματα τῆς λαϊκῆς τέχνης μέ τήν ὑφαντική καί τά κεντήματα. Ὅλα αὐτά προσδίδουν ἰδιαίτερη λάμψη στή ζωή τῶν ἀνθρώπων τοῦ μόχθου καί τῆς ὑπαίθρου.

Οἱ βιβλιοκρισίες (Comptes-Rendus), πού περιλαμβάνονται στό Ἕκτο μέρος τοῦ τόμου, παρουσιάζουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον καί καλύπτουν τήν ἔκδοση ἀξιολόγων ἑλληνικῶν

καί ξένων βιβλίων πού ἔχουν κυκλοφορήσει, πρόσφατα, μέ σκοπό τήν καλύτερη ἐνημέρωση τῶν ἀναγνωστῶν-μελετητῶν τῆς Λαογραφίας. Τίς Βιβλιοκρισίες ὑπογράφουν ὁ Βάλτερ Πούχνερ, ὁ Thornton B. Edwards, ἡ Μαριλένα Παπαχριστοφόρου, ὁ Δημ. Σ. Λουκᾶτος, ὁ Μ.Γ. Μερακλῆς, ὁ Μηνᾶς Ἀλ. Ἀλεξιάδης καί ὁ Γεώργιος Ν. Αἰκατερινίδης.

Ἀκολουθεῖ ἡ καθιερωμένη πιά Βιβλιογραφία πού ἐπιμελεῖται μέ τόση φροντίδα καί ἀγάπη ὁ καθηγητής καί Διευθυντής τοῦ περιοδικοῦ Δημ. Σ. Λουκᾶτος, μέ σύντομες ἀλλά εὔστοχες κρίσεις γιά τά περισσότερα λήμματα, τῶν ἐτῶν 1987-1994. Περιλαμβάνει: Α΄ Ἑλληνικά περιοδικά καί τόμοι (σσ. 281-287), Β΄ Ξενόγλωσσα περιοδικά καί τόμοι 288-315), Γ΄ Ἑλληνικά βιβλία καί τόμοι (σσ. 316-353) καί Δ΄ Ξενόγλωσσα βιβλία καί τόμοι (σσ. 354-361). Στό ὑπόλοιπο τῆς σελίδας 361 φωτογραφία τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης ἀπό τό βιβλίο-λεύκωμα τοῦ Κώστα Χατζιώτη (Ἔκδοση τῶν Ἐκπαιδευτηρίων Δούκα) μέ ἱστορικές εἰδήσεις γιά τό ἵδρυμα καί τήν ἀποστολή του.

Οἱ σελίδες πού ἀκολουθοῦν 363-381 μᾶς περιγράφουν τό χρονικό τῆς Τιμητικῆς Διάκρισης καί Συνεδριακῆς ἐκδηλώσεως, πού ὀργανώθηκε στή Νέα Ὑόρκη 18 καί 19 Νοεμβρίου 1994 καί ἀφοροῦσε τήν Ἑλληνική Λαογραφική ἔρευνα καί τόν παλαιότερο σήμερα ἐκπρόσωπό της καθηγητή Δημήτριο Σ. Λουκᾶτο, πρωτοβουλία τοῦ Κέντρου Νεοελληνικῶν Σπουδῶν «Ἀλέξανδρος Σ. Ὠνάσης» τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Νέας Ὑόρκης.

Ὁ Μηνᾶς Ἀλ. Ἀλεξιάδης εὐγνώμων μαθητής στόν διδάσκαλό του, μᾶς παρουσιάζει τό Α΄ «Συμπλήρωμα Βιοεργογραφίας (1987-1995) (σσ. 383-400) τοῦ καθηγητοῦ Δημ. Σ. Λουκάτου, μέ ὁρισμένες προσθῆκες τῶν προηγουμένων ἐτῶν (1934- 1987), μετά ἀπό τή δημοσίευση στόν τιμητικό τόμο «Σύνδειπνον» σ. 16 κ. ἑξ., «Δημήτριος Σ. Λουκᾶτος: Βιοεργογραφικά».

Ἀκολουθοῦν : Πεπραγμένα καί κατευθύνσεις (μέ οἰκονομικούς ἀπολογισμούς 1993 καί 1994 τῆς Ἑταιρείας, οἱ νεκρολογίες καί τά Λαογραφικά πένθη, τά ἐνεργά μέλη τῆς Ἑταιρείας, τό Διοικητικό Συμβούλιο καί τά περιεχόμενα τοῦ τόμου.

Νικ. Λυκ. Φορόπουλος

Νικολάου Π. Βασιλειάδη, Ὀρθοδοξία, Ἰσλάμ, καί Πολιτισμός, ἔκδ. Ἀδελφότητος Θεολόγων «Ὁ Σωτήρ», Ἀθῆναι 2000.

Πρόκειται γιά ἐνδιαφέρουσα μελέτη τοῦ κ. Νικολάου Π. Βασιλειάδη, ὁ ὁποῖος εἶναι πολύ γνωστός στό χῶρο τῶν Θεολογικῶν Γραμμάτων ἀπό προηγούμενες ἐργασίες του. Μνημονεύουμε ἐνδεικτικῶς τίς ἑξῆς:

1. Χριστιανισμός καί Ἀνθρωπισμός.
2. Ἀρχαιολογία καί Ἁγία Γραφή.
3. Ἡ Χριστιανική πίστις στόν αἰῶνα τῆς Ἐπιστήμης.
4. Τό λυκόφως τοῦ Μαρξισμοῦ.
5. Ἡ Ἑλλάς στήν «Ἑνωμένη Εὐρώπη».
6. Ὁ Ἅγιος Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός καί ἡ ἕνωση τῶν Ἐκκλησιῶν.
7. Ἐθνομάρτυρες τοῦ Κυπριακοῦ ἔπους 1955 (Ἔπαινος Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν).
8. Ἡ Παλαιά Διαθήκη (Κείμενο-Σύντομη ἑρμηνεία - Σχόλια), τόμοι 1-18.
9. Τό Μυστήριον τοῦ Θανάτου (Μεταφράσθηκε καί κυκλοφορεῖ στήν ἀγγλική καί ρωσική γλώσσα).

Ἡ παροῦσα μελέτη γιά τό Ἰσλάμ εἶναι ἐπίκαιρη λόγῳ 1) Τῆς ἀναζωπύρωσης τοῦ Ἰσλαμισμοῦ καί τῆς ἐπικίνδυνης ἐπεκτατικῆς πορείας καί διείσδυσης τοῦ Ἰσλάμ στή Δύση ἐξ ἀφορμῆς τοῦ «Τζιχάντ», τοῦ ἱεροῦ πολέμου, πού ἔχουν κηρύξει οἱ πιστοί τοῦ Μωάμεθ πρός Ἀνατολή καί Δύση. 2) Τοῦ διαλόγου πού ἐπιχειρεῖται μεταξύ Ὀρθοδοξίας καί Ἰσλάμ καί 3) Τῆς ἀπαίτησης τῶν Μουσουλμανικῶν χωρῶν, ἐν ὄψει τῶν ἐπικείμενων Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων, ν᾽ ἀνεγερθεῖ στήν Ἀθήνα Μουσουλμανικό τέμενος.

Ὁ κ. Βασιλειάδης, δόκιμος συγγραφέας καί ἐγκρατής Θεολόγος, διαπραγματεύεται τό θέμα του μέ ἐπιστημονική ἄνεση, παραθέτει πλούσιο ὑλικό καί κινεῖται στούς ἀκόλουθους βασικούς ἄξονες: 1) Τό πρόσωπο τοῦ Μωάμεθ καί οἱ κυριότερες θέσεις τοῦ Ἰσλάμ μέ βάση τό Κοράνιο 2) Ἡ διδασκαλία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀνακρίνει τή διδασκαλία τοῦ Ἰσλάμ καί 3) Διάλογος Ὀρθοδοξίας καί Ἰσλάμ.

Ἀσφαλῶς κανείς δέν μπορεῖ νά ἀμφισβητήσει τίς ἀναφορές τοῦ Κορανίου σέ Ἱερά πρόσωπα τῆς Παλαιᾶς καί Καινῆς

Διαθήκης, οἱ ὁποῖες δέν εἶναι ἀσεβεῖς ἤ βλάσφημες. Αὐτό ὅμως δέν ἀρκεῖ, γιατί οἱ ἀναφορές αὐτές περιέχουν σοβαρές ἀνακρίβειες πού ἀλλοιώνουν τή διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας.

Τό Κοράνιο λ.χ. «ἀρνεῖται ἐπιμόνως τήν Τριαδικότητα τοῦ Θεοῦ καί τή Θεότητα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ». Ἔτσι «ἡ μονοπρόσωπη μονοθεΐα τοῦ Ἰσλάμ εἶναι κεκρυμένη ἀσέβεια» κατά τόν Ἅγιο Νικόδημο τόν Ἁγιορείτη καί κατά συνέπεια δέν μποροῦμε νά δεχθοῦμε τήν μονοθεΐα τοῦ Ἰσλάμ «ὡς κοινό σημεῖο συνεννοήσεως» ἤ «ὡς ἕνα κοινό δεσμό πού μᾶς ἑνώνει».

Ἀλλά καί τά περί τοῦ προσώπου τῆς Θεοτόκου τοῦ Κορανίου δέν γίνονται ἀποδεκτά, καθ' ὅσον, σύμφωνα μέ τόν Μωάμεθ, ἡ Παναγία δέν ἐγέννησε τόν Υἱόν καί Λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ἕνα 'ψιλόν ἄνθρωπον προφήτη, πρόδρομο τοῦ Μωάμεθ πού κατά τόν ἰσχυρισμό του εἶναι ἡ σφραγίδα τῶν προφητῶν'. Ἐξ ἄλλου στό Κοράνιο δι' ἑνός ἀκατανόητου καί περίεργου ἀναχρονισμοῦ ταυτίζεται ἡ Παναγία Μητέρα μέ τήν Μαριάμ, τήν ἀδελφή τοῦ Μωϋσέως καί τοῦ Ἀαρών!

Ἐπί πλέον στή μελέτη τοῦ κ. Βασιλειάδη κατά τρόπο πειστικό ἀποσαφηνίζεται καί ἡ σχέση ἤ μᾶλλον ἡ ἔλλειψη σχέσεως Ἰσλάμ καί Πολιτισμοῦ. «Ὁ λεγόμενος Ἀραβικός Πολιτισμός εἶναι δημιούργημα τῶν ἐξωμοτῶν, πού προήρχοντο ἀπό τούς ἐν παρακμῇ Ἕλληνες (Οἱ ἐξωμότες ὑπῆρξαν δυστυχῶς πολλοί), καί τῶν αἱρετικῶν Χριστιανῶν». Ἐνῶ ἡ ἄποψη τοῦ Γάλλου M.S. Riband (Ῥιμπώ), πού παρατίθεται, ὁλοκληρώνει τήν προηγούμενη θέση «Ὁ ἐπιλεγόμενος πολιτισμός τῶν Ἀράβων δέν ἀνήκει στούς Ἄραβας. Προϋπῆρχε τῶν κατακτήσεων τῶν Μωαμεθανῶν καί ἦταν ξένος πρός τό Ἰσλάμ. Τό Ἰσλάμ εἶχε μόνο μοιραία ἐπιρροή στίς χῶρες τίς ὁποῖες κατέκτησε.

Τέλος, δίδεται ἀπάντηση καί στό πρόβλημα τοῦ διαλόγου Ὀρθοδοξίας καί Ἰσλάμ. «Δέν εἶναι δυνατόν νά γίνει (διάλογος) μέ στόχο τή δογματική προσέγγιση. Αὐτό εἶναι ἀδιανόητο, διότι ἡ Θεολογία, ἡ ἀνθρωπολογία, ἡ Κοσμογονία καί ἡ ἐσχατολογία τοῦ Ἰσλάμ διαφέρουν οὐσιαστικά ἀπό ἐκεῖνες τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἄλλωστε τέτοια προσέγγιση τήν ἀποκρούουν ἐκ προοιμίου οἱ ἴδιοι οἱ Ἰσλαμισταί. Αὐτοί συζητοῦν κυρίως γιά νά προσπορισθοῦν ὀφέλη γιά τούς ὁμοθρήσκους των, πού ἔχουν ἤδη κατακλύσει τή Δύση».«Οἱ

κατά καιρούς διάλογοι τῶν Ἁγίων Πατέρων μέ τό Ἰσλάμ εἶναι σαφῶς καθοδηγητικοί ὡς πρός τήν ἀκολουθητέα πορεία καί τακτική τῆς Ὀρθοδοξίας.

Ἡ ἀξιόλογη καί πολύ κατατοπιστική μελέτη ὁλοκληρώνεται μέ τήν ἐναγώνια φωνή τοῦ συγγραφέως «Ἡ Δύση νά ξυπνήσει ἀπό τό λήθαργό της», ὥστε ν᾽ ἀνακτήσει ἐγκαίρως τήν πίστη τῶν Πατέρων καί τόν ἅγιο καί σωτήριο φόβο τοῦ Θεοῦ πού ἔχασε, πρίν εἶναι φυσικά πολύ ἀργά. Ἡ Ὀρθοδοξία ἀπό τήν ἄλλη μεριά δίχως νά ἐξυβρίζει ἤ νά καταρᾶται τούς ἐχθρούς ἐπιμένει νά προσφέρει, χάριν τῆς συνυπάρξεως ἐθνῶν καί λαῶν, τήν «εἰρήνη τοῦ Θεοῦ» (Φιλιπ. δ᾽ 7). «Μία εἰρήνη πού δέ στηρίζεται στή βία, στόν ἐξαναγκασμό, στό φανατισμό, στούς ἐξοπλισμούς. Ἀλλά στήν ἀγάπη, ὅπως τή δίδαξε ἡ Παναγάπη στή δικαιοσύνη, στήν ἰσότητα καί τήν «ἐν Χριστῷ ἐλευθερία».

Ἀστέριος Καραμπατάκης
Σχολικός Σύμβουλος

ΧΡΟΝΙΚΑ
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ.

Θ. Λατρεία

Ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Κ.Κ. Παντελεήμων ὁ Β΄ κατά τό δίμηνον Μαρτίου- Ἀπριλίου 2001 ἐχοροστάτησε, προεξῆρχε καί ἐκήρυξε:

Μάρτιος

Τήν Παρασκευήν 2 τοῦ μηνός κατά τήν Ἀκολουθίαν τῶν Α΄ Χαιρετισμῶν εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Τήν Κυριακήν τῆς Ὀρθοδοξίας 4 τοῦ μηνός, εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Τήν Παρασκευήν 9 τοῦ μηνός εἰς τόν ἱερόν Μητροπολιτικόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ κατά τήν Β΄ ἀκολουθίαν τῶν Χαιρετισμῶν. Τό Σάββατον 10 τοῦ μηνός τό ἑσπέρας εἰς τόν πανηγυρίζοντα Ἱερόν Μητροπολιτικόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ. Τόν θεῖον λόγον ἐκήρυξεν ὁ Μ. Πρωτ/ρος Θεόδωρος Ζήσης, Καθηγητής Πανεπιστημίου. Τήν Κυριακήν 11 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Μητροπολιτικόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ. Τόν θεῖον λόγον ἐκήρυξεν ὁ Πρωτοσύγκελλος τῆς Ἱ.Μ.Θ. Μ. Ἀρχ. Ἰωάννης Τασσιᾶς. Τήν Παρασκευήν 16 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Καθεδρικόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας κατά τήν Ἀκολουθίαν τῶν Γ΄ Χαιρετισμῶν. Τήν Κυριακήν τῆς Σταυροπροσκυνήσεως 18 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τῶν ἁγίων Κυρίλλου καί Μεθοδίου. Τήν Παρασκευήν 23 τοῦ μηνός εἰς τόν ἱερόν Ναόν τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καί Μεθοδίου, κατά τήν Ἀκολουθίαν τῶν Δ΄ Χαιρετισμῶν. Τήν Κυριακήν 25 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Καθεδρικόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὅπου ἐτέλεσε τήν ἐπί-

σημον Δοξολογίαν ἐπί τῇ ἐθνικῇ ἑορτῇ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, παρουσίᾳ τῶν ἀρχῶν τῆς πόλεως. Τήν Παρασκευήν 30 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Πολιούχου, κατά τήν Ἀκολουθίαν τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου.

Ἀπρίλιος

Τήν Κυριακήν 1 τοῦ μηνός, εἰς τόν ἱερόν Μητροπολιτικόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ.Τήν Κυριακήν τῶν Βαΐων 8 τοῦ μηνός πρωΐαν, εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Πολιούχου Ἁγίου Δημητρίου, ὅπου μετά τό πέρας τῆς Θ. Λειτουργίας, ἐτέλεσε τήν πανηγυρικήν λιτανείαν τῶν Βαΐων, κατά τό τυπικόν τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων καί τό ἑσπέρας εἰς τόν Ἱερόν Μητροπολιτικόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ κατά τήν ἀκολουθίαν τοῦ Νυμφίου. Τήν Μεγάλην Δευτέραν 9 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν Ἁγίου Δημητρίου, κατά τήν ἀκολουθίαν τοῦ Νυμφίου. Τήν Μεγάλην Τρίτην 10 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν Ἁγίου Δημητρίου, κατά τήν ἀκολουθίαν τοῦ Νυμφίου. Τήν Μεγάλην Τετάρτην 11 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν Ἁγίου Δημητρίου, κατά τήν ἀκολουθίαν τοῦ Νιπτῆρος. Τήν Μεγάλην Πέμπτην 12 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν Ἁγίου Δημητρίου, κατά τήν ἀκολουθίαν τῶν Ἁγίων Παθῶν. Τήν Μεγάλην Παρασκευήν 13 τοῦ μηνός, πρωΐαν, εἰς τόν Ἱερόν Ναόν Ἁγίου Δημητρίου, κατά τήν ἀκολουθίαν τῆς Ἀποκαθηλώσεως, καί ἑσπέρας εἰς τόν αὐτόν Ἱερόν Ναόν, κατά τήν ἀκολουθίαν τοῦ Ἐπιταφίου. Τό Μ. Σάββατον, 14 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Καθεδρικόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, κατά τήν ἀκολουθίαν τῆς Ἀναστάσεως. Τήν Κυριακήν τοῦ Πάσχα, πρωΐαν, εἰς τόν ἱερόν Μητροπολιτικόν Ναόν Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, διά τήν ἀκολουθίαν τῆς δευτέρας Ἀναστάσεως.

Ἐθιμοτυπία - Συσκέψεις

Ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Κ.Κ. Παντελεήμων ὁ Β΄.

- Τήν Πέμπτην 15 Μαρτίου προήδρευσε τῆς κατά μῆνα τακτικῆς ἱερατικῆς συνάξεως τοῦ κλήρου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.

- Τήν Πέμπτην 5ην Ἀπριλίου προήδρευσε τῆς κατά μῆνα τακτικῆς ἱερατικῆς συνάξεως τοῦ Κλήρου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.

Ἑσπεριναί Ὁμιλίαι Μ. Σαρακοστῆς μέ γενικόν θέμα:
Ο ΑΓΙΟΣ ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ
Εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου - Πολιούχου.

Α' Κυριακή Νηστειῶν (Ὀρθοδοξίας) 4.3.2001
Ὁμιλητής: Πανοσιολ. Μ. Ἀρχιμανδρίτης π. Ἰωάννης Τασσιᾶς, Πρωτοσύγκελλος Ἱ.Μ. Θεσσαλονίκης καί Ἱερατικῶς Προϊστάμενος Ἱεροῦ Προσκυνηματικοῦ Ναοῦ Ἁγίου ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ - ΠΟΛΙΟΥΧΟΥ.

Β ' Κυριακή Νηστειῶν (Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ) 11.3. 2001
Ὁμιλητής: Πανοσιολ. Μ. Ἀρχιμανδρίτης π. Στέφανος Τόλιος, Γενικός Γραμματεύς Ἱ.Μ. Θεσσαλονίκης καί Ἱερατικῶς Προϊστάμενος Ἱεροῦ Καθεδρικοῦ καί Προσκυνηματικοῦ Ναοῦ τῆς τοῦ ΘΕΟΥ ΣΟΦΙΑΣ.

Γ ' Κυριακή Νηστειῶν (Σταυροπροσκυνήσεως) 18.3.2001
Ὁμιλητής: Πανοσιολ. Ἀρχιμανδρίτης π. Ἰάκωβος Ἀθανασίου, Ἱερατικῶς Προϊστάμενος Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Θεράποντος.

Δ' Κυριακή Νηστειῶν (Ὁσίου Ἰωάννου τῆς Κλίμακας) 25.3.2001
Ὁμιλητής: Αἰδεσιμολ. Μ. Πρωτ/ρος π. Θεόδωρος Ζήσης,Τακτικός Καθηγητής Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Ε' Κυριακή Νηστειῶν (Ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας) 1.4. 2001
Ὁμιλητής: Αἰδεσιμολ. Μ. Πρωτ/ρος π. Δημήτριος Βακάρος, Γενικός Ἀρχιερατικός Ἐπίτροπος Ἱ.Μ. Θεσσαλονίκης, Δρ. Θεολογίας.

Περιοδικά, ἐφημερίδες καί ἔντυπα

Α'

Ἀναγέννησις, μηνιαῖον ὀρθόδοξον χριστιανικόν περιοδικόν Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης, Ἡράκλειον, τεῦχος 487.

Ἀνάπλασις, Ἰαν.-Φεβρ. καί Μαρ.- Ἀπρ. 2001

Ἀπόστολος Βαρνάβας, ἐπίσημο περιοδικό τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, Λευκωσία, τεύχη 1-2 (2000).

Διδαχή, μηνιαῖον ἐκκλησιαστικόν περιοδικόν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας, Καλαμάτα, τεύχη 591-592.

Ἐκκλησία, ἐπίσημον δεκαπενθήμερον δελτίον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι, τεῦχος 1-2 (2001).

Ἐπαγγελία, μηνιαία ἔκδοση Ἱερᾶς Μητροπόλεως Γουμενίσσης, Ἀξιουπόλεως καί Πολυκάστρου, Γουμένισσα Κιλκίς, φύλλα 91-93.

Ἐπίσκεψις, δεκαπενθήμερον δελτίον εἰδήσεων Ὀρθοδόξου Κέντρου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Νο 586-587.

Ἐφημέριος, τεύχη 2 -(2001).

Ἡ ἀλήθεια, Μην. Ἐφημ. τῆς Ἐκκλ. τῆς Ἑλλάδος, Ἀριθμ. φύλ. 11-12.

Θεοδρομία, Τριμ. Ἔκδ. Ὀρθοδ. Διδαχῆς, Νο 8, 2000.

Ὁ Ποιμήν, μηνιαῖον ἐκκλησιαστικόν περιοδικόν ὄργανον Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μυτιλήνης, Μυτιλήνη, τεῦχος 1-2 (2001).

Ὀρθοδοξία, τεῦχος Ὀκτ. - Δεκ. 1999.

Ὀρθόδοξος Κῆρυξ, ἐπίσημον ὄργανον Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Θυατείρων καί Μεγάλης Βρετανίας, Λονδῖνον, τεύχη 134-135.

Παρακαταθήκη, Νο 16-17 (2001).

Πληροφόρηση τῆς Ἐκκλησίας στό λαό, μηνιαία ἔκδοση τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δημητριάδος, Βόλος, Φεβρουάριος - Μάριος 2001.

Σάλπιγξ Ὀρθοδοξίας, μηνιαῖον ὀρθόδοξον ἐκκλησιαστικόν περιοδικόν ὄργανον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Φλωρίνης, Πρεσπῶν καί Ἑορδαίας, Φλώρινα, τεύχη 366-369.

Τόλμη, Μην. ἐνημερωτικό περιοδικό. Ἱ. Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, τεύχη 5-6 (2001).

Χριστιανική Καταφυγή Νέων «Ὁ Ἅγιος Δημήτριος», διμηνιαῖον περιοδικόν πνευματικοῦ κέντρου Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Δημητρίου, Θεσσαλονίκη, τεῦχος 98-99.

Β΄

Ἁγία Λυδία, μηνιαῖον ὀρθόδοξον χριστιανικόν περιοδικόν, Ἀσπροβάλτα Θεσσαλονίκης, τεύχη 336-338 (2001).

Ἀνοιχτοί Ὁρίζοντες, μηνιαῖο περιοδικό χριστιανικοῦ προβληματισμοῦ, Ἀθήνα, τεύχη 981-982.

Ἀπολύτρωσις, μηνιαῖο ὄργανον ὁμωνύμου Ὀρθοδόξου Ἀδελφότητος Θεσ/νίκης, τεῦχος 662-664.

Ἐκκλησιαστική Παράδοσις, διμηνιαῖον ὀρθόδοξον περιοδικόν, Ἀθῆναι, φύλλον 116.

Ἐνορία, ὀρθόδοξον ἐκκλησιαστικόν περιοδικόν, Ἀθῆναι, φύλλα 934-935.

Ἐπάλξεις, μηνιαία ὀρθόδοξη μορφωτική κοινωνική ἐφημερίδα, Ἀθήνα, φύλλα 391-395.

Ζωή, ὀρθόδοξον περιοδικόν ὄργανον ὁμωνύμου ἀδελφότητος θεολόγων, Ἀθῆναι, τεύχη 3993-3997.

Ἡ δράση μας, ὀρθόδοξον μηνιαῖον φοιτητικόν περιοδικόν, Ἀθῆναι, τεύχη 387-388.

Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής, μηνιαῖο ὀρθόδοξο χριστιανικό περιοδικό ὄργανο τοῦ ὁμωνύμου συλλόγου, Ἀθήνα, τεύχη 433-434.

Καθολική, ἑβδομαδιαία ἐφημερίδα χριστιανικοῦ περιεχομένου, Ἀθήνα, φύλλα 2926-2927.

Καινή Κτίσις, μηνιαῖο ὄργανον τῶν ὀρθοδόξων χριστιανικῶν ἑνώσεων, Ἀθῆναι, τεῦχος 2 (1055)-3 (1056).

Ὁ Ἅγιος Βησσαρίων, Τριμ. ἔκδ. Ἱ.Μ. Τρίκκης καί Σταγῶν, τεύχη 3-4 (2000)

Ὁ Ἐπιούσιος Ἄρτος, διμηνιαῖο χριστιανικό περιοδικό, Ἀθήνα, τεύχη 283-284.

Ὁσία Εἰρήνη ἡ Χρυσοβαλάντου, διμηνιαῖον ὀρθόδοξον χριστιανικόν περιοδικόν, Ἀθῆναι, τεῦχος 397.

Ὁ Σταυρός, μηνιαῖον περιοδικόν ὄργανον ὀρθοδόξου ἱεραποστολικῆς ἀδελφότητος, Ἀθῆναι, τεύχη 454-455.

Σωτήρ, ὀρθόδοξον χριστιανικόν περιοδικόν ὄργανον ὁμωνύμου ἀδελφότητος θεολόγων, Ἀθῆναι, τεύχη 1783-1787.

Χριστιανική, ἐφημερίδα χριστιανικοῦ κοινωνικοῦ ἀγώνα, Ἀθήνα, φύλλον 682.
Χριστιανική Σπίθα, μηνιαῖον ὄργανον ἀδελφότητος «Ὁ Σταυρός», Ἀθήνα, φύλλα 582-584.

Γ'

Le lien, révue bimestrielle du Patriarcat Grec-Mélkite Catholique, Beyrouth, τεῦχος 6 (1999).
Revue theologique de Louvain, No 1 (2001).
Augustinianum No 2 (1999).
St. Mark, monthly Review March 2001- April 2001.
Una Sancta , No 1, 2000
Ostkirchliche Studien, Dezember 2000
Antonianum, No 1, 2001

Δ'
ΒΙΒΛΙΑ

- Διονυσίου Δ. Μπέκου, Ἀρχ., *Μήν Κάνεις κακό στήν ψυχή σου*, Ἔκδ. Χριστ. Στέγης Καλαμάτας, 2001, 31.
- Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δράμας, *Ὁ Ἰησοῦς Χριστός*, Δράμα 1991, σ. 197.
- Michalis Kanabakis, «Naturverantwortung aus der Sicht der Orthodoxen Kirche» *Ἐπ. Ἐπετηρ. Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων* 12, 58.
- Ἀ. Πουλῆ Καθηγ. Πανεπιστημίου, *Νομοθετικά Κείμενα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου.* Κυκλοφόρησε ἀπό τίς «Ἐκδόσεις Σάκκουλα» Α.Ε. τό βιβλίο «Νομοθετικά Κείμενα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου», τοῦ Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, κ. Ἀ. Πουλῆ. Τό βιβλίο περιλαμβάνει ὅλα σχεδόν τά σημαντικά κείμενα Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου -μέ τεκμηριωμένα σχόλια τοῦ συγγραφέα καί βιβλιογραφία- μεταξύ τῶν ὁποίων καί τά ἑξῆς: Τό Νομικό Status τῶν Θρησκευτικῶν Κοινοτήτων, ἡ Ποινική Προστασία τῶν Θρησκειῶν, τό Ἐκκλησιαστικό Ποινικό Δίκαιο, Κείμενα Ἐκκλησιαστικῆς Προέλευσης καί τή Νομολογία τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου. Τό βιβλίο ἀποκτᾶ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον

ὄχι μόνον γιά τούς κληρικούς, ἀλλά καί γιά τούς λαϊκούς, μέ τήν ἐνεργή παρουσία τῆς Ἐκκλησίας στήν Κοινωνία. Τό βιβλίο ἀποτελεῖται ἀπό 837 σελίδες καί τιμᾶται 15.000 δραχμές. Πληροφορίες : Πέγκυ Κλιάφα- Σάκκουλα, Τηλ. 3387500.

- Μ. Βαλάκου, Λέκτορος τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, *Τό Νομικό περίγραμμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στό πλαίσιο τῆς Διεθνοῦς Κοινότητος*. Κυκλοφόρησε ἀπό τίς Ἐκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε. ἡ διδακτορική διατριβή τῆς Λέκτορος Διεθνῶν Σχέσεων κ. Μαλαματῆς Βαλάκου-Θεοδωρούδη, στόν Τομέα Διεθνῶν Σπουδῶν, τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, μέ τίτλο «Τό Νομικό Περίγραμμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στό πλαίσιο τῆς Διεθνοῦς Κοινότητος».

Ἡ διατριβή ἀποτελεῖται ἀπό τέσσερα μέρη, μέ τούς παρακάτω τίτλους: «Ἡ Συνθήκη τῆς Λωζάννης καί τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο», «Ἡ Διεθνής Κοινότητα καί οἱ Ὀργανωμένες Ἐκκλησίες», «Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ὡς θεσμός» καί «Ὁ θεωρητικός προσανατολισμός τῶν μελῶν τῆς Διεθνοῦς Κοινότητος γιά τίς Ἐκκλησίες καί τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο».

Ἡ διατριβή καταγράφει, ἀναδεικνύει καί ἀξιολογεῖ τή διαχρονική πορεία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί ἀποτιμᾶ θεωρητικά αὐτή στό πλαίσιο τῶν παραλλήλων δυνατοτήτων καί τῶν νομικῶν εὐχερειῶν τῆς Διεθνοῦς Κοινότητος.

Ἡ ἄρτια ἐνημέρωση, ἡ ἐξαντλητική σέ βάθος ἀνάλυση, ἡ συστηματική παράθεση θέσεων καί ἀπόψεων γιά τόν θεσμό καί ἡ διατύπωση τῶν προσωπικῶν ἐκτιμήσεων καί προτάσεων τῆς συγγραφέως, καθιστοῦν τό βιβλίο αὐτό πολύτιμο ἐνημερωτικά, ἀξιόλογο ἐρευνητικά, σημαντικό ἐργαλεῖο χειρισμοῦ καί ἐπανεξέτασης διαφόρων ζητημάτων πού ἀφοροῦν τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί πολλαπλά χρήσιμο γιά ὅλους ὅσους ἐνδιαφέρονται καί ἀσχολοῦνται μέ τό θέμα αὐτό.

Τό βιβλίο αὐτό ἀποτελεῖται ἀπό 400 σελίδες καί τιμᾶται 15.000 δραχμές. Πληροφορίες : κ. Πέγκυ Κλιάφα-Σάκκουλα, Τηλ. 33 87 500